

Пры падтрымцы праграмы
Еўрапейскага Саюза
Эразмус+

ЕМЕУ
«Этнічныя меншасці
ў Еўрапейскім Саюзе»

ЭТНІЧНЫЯ МЕНШАСЦІ Ў ЕЎРАПЕЙСКІМ САЮЗЕ

АСНОЎНЫЯ ПРАВАВЫЯ КРЫНІЦЫ

Этнічныя меншасці ў Еўрапейскім Саюзе: асноўныя прававыя крыніцы

Вучэбна-метадычны дапаможнік

*Рэкамендавана
вучэбна-метадычным аб'яднаннем
па гуманітарнай адукацыі ў якасці
вучэбна-метадычнага дапаможніка
для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі,
якія навучаюцца па спецыяльнасцях
1-21 03 01 «Гісторыя (па напрамках)»,
1-23 01 12 «Музейная справа
і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па напрамках)»,
1-23 01 13 «Гісторыка-архівазнаўства»*

Мінск
Выдавецкі цэнтр БДУ
2017

УДК 341.234(4)(075.8)+323.15(4)(091)(094)(075.8)

ББК 67.911.11я73+63ю3(4)-38

Э91

Навуковыя рэдактары,
складальнікі, пераклад на беларускую мову:
С. А. Захаркевіч, А. М. Назаранка

Рэдакцыйная калегія:
*А. Г. Кахановіч (старшыня), С. М. Ходзін, А. А. Прохараў,
Т. А. Наваградскі, С. А. Захаркевіч, А. М. Назаранка, Л. У. Бярэйшык*

Рэцэнзенты:
кафедра культуралогіі факультэта сацыякультурных камунікацый БДУ;
доктар гістарычных навук прафесар *У. В. Тугай*;
доктар юрыдычных навук дацэнт *Л. А. Мурашка*

Этнічныя меншасці ў Еўрапейскім Саюзе: асноўныя права-
Э91 выя крыніцы : вучэб.-метад. дапам. / навук. рэд., склад., пер.
на беларус. мову : С. А. Захаркевіч, А. М. Назаранка; рэдкал. :
А. Г. Кахановіч (старш.) [і інш.]. — Мінск : Выд. цэнтр БДУ,
2017. — 295 с.

ISBN 978-985-553-447-2.

У дапаможніку прадстаўлены гістарычны агляд эвалюцыі праблемы разумення і абароны правоў этнічных меншасцей у Еўропе. Прыведзены асноўныя прававыя крыніцы Еўрапейскага Саюза, Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, Савета Еўропы, Арганізацыі па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, на падставе якіх у краінах ЕС ажыццяўляецца палітыка ў дачыненні да этнічных меншасцей. Дапаможнік таксама змяшчае артыкулы з аналізам сітуацыі з этнічнымі меншасцямі ў Беларусі і Цэнтральнай і Усходняй Еўропе ў гістарычнай рэтраспектыве.

Дапаможнік прызначаны для студэнтаў, якія навучаюцца па спецыяльнасцях гістарычнага профілю на першай і другой ступенях на ўстановах вышэйшай адукацыі.

УДК 341.234(4)(075.8)+323.15(4)(091)(094)(075.8)
ББК 67.911.11я73+63ю3(4)-38

ISBN 978-985-553-447-2

© Захаркевіч С. А., Назаранка А. М.,
укладанне, пераклад на беларускую мову, 2017
© Афармленне. РУП «Выдавецкі цэнтр БДУ», 2017

Змест

Уводзіны	5
Феномен этнічных меншасцей у еўрапейскай традыцыі (С. А. Захаркевіч, А. М. Назаранка)	7
Дакументы Еўрапейскага Саюза	19
Дырэктыва аб расавай роўнасці (Дырэктыва Савета 2000/43/ЕС ад 29 чэрвеня 2000 г. па ўкараненні прынцыпа роўнага стаўлення да фізічных асоб незалежна ад іх расавага або этнічнага паходжання)	19
Хартыя Еўрапейскага Саюза аб асноўных правах	31
Рашэнне Камісіі аб стварэнні дарадчай групы высокага ўзроўню па сацыяльнай інтэграцыі этнічных меншасцей і іх поўным удзеле ў рынку працы	34
Рамачнае рашэнне Савета 2008/913/ЈНА аб барацьбе з некаторымі формамі і праявамі расізму і ксенафобіі сродкамі крымінальнага права	38
Кансалідаваная версія Трактата аб Еўрапейскім Саюзе	47
Дакументы Арганізацыі Аб'яднаных Нацый	52
Статут Арганізацыі Аб'яднаных Нацый	52
Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека	55
Канвенцыя аб барацьбе з дыскрымінацыяй у галіне адукацыі	62
Дэкларацыя Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі	66
Міжнародная канвенцыя аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі	71
Дэкларацыя прынцыпаў міжнароднага культурнага супрацоўніцтва	87
Міжнародны пакт аб грамадзянскіх і палітычных правах	89
Міжнародны пакт аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах	93
Дэкларацыя аб расе і расавых забабонах	96
Дэкларацыя аб ліквідацыі ўсіх формаў нецярпімасці і дыскрымінацыі на аснове рэлігіі або перакананняў	105
Дэкларацыя аб правах асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей	110
Венская дэкларацыя і Праграма дзеянняў	115
Дэкларацыя аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі	118
Усеагульная дэкларацыя ЮНЕСКА аб культурнай разнастайнасці	127
Дакументы Савета Еўропы	133
Канвенцыя аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод, змененая і дапоўненая Пратаколамі № 11 і № 14	133
Рэкамендацыя № R (85) 7 Камітэта міністраў дзяржавам-членам аб выкладанні і вывучэнні правоў чалавека ў школах	135
Рэкамендацыя № R (92) 10 Камітэта міністраў дзяржавам-членам аб рэалізацыі правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей	140

Еўрапейская хартыя рэгіянальных моў або моў меншасцей	141
Рамачная канвенцыя аб абароне нацыянальных меншасцей	160
Рэкамендацыя 1277 (1995). Мігранты, этнічныя меншасці і сродкі масавай інфармацыі	172
Рэкамендацыя 1255 (1995). Абарона правоў нацыянальных меншасцей	175
Палажэнні рэкамендацыі 1201 (1993). Аб нацыянальных меншасцях, якія могуць быць уключаны ў дадатковы пратакол аб культурных правах.....	179
Рэкамендацыя 1353 (1998). Доступ меншасцей да вышэйшай адукацыі	182
Рэкамендацыя 1492 (2001). Права нацыянальных меншасцей	185
Рэкамендацыя 1688 (2004). Аб культурах дыяспар.....	189
Дакументы Арганізацыі па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе	192
Заклучны акт Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе	192
Выніковы дакумент Мадрыдскай сустрэчы 1980 г. прадстаўнікоў дзяржаў — удзельніц НБСЕ, што адбылася на аснове палажэнняў заключнага акта, якія адносяцца да далейшых крокаў пасля нарады	194
Выніковы дакумент Венскай сустрэчы 1986 г. прадстаўнікоў дзяржаў — удзельніц НБСЕ, што адбылася на аснове палажэнняў заключнага акта, якія адносяцца да далейшых крокаў пасля нарады.....	197
Дакумент Капенгагенскай нарады Канферэнцыі па чалавечым вымярэнні НБСЕ	201
Парыжская Хартыя для новай Еўропы	208
Дакумент Маскоўскай нарады Канферэнцыі па чалавечым вымярэнні НБСЕ	210
Даклад нарады экспертаў НБСЕ па пытаннях нацыянальных меншасцей	212
Хельсінкскі дакумент 1992 г. Выклік часу перамен	218
Заклучны дакумент трэцяй сустрэчы Савета міністраў НБСЕ ў Стакгольме, 14—15 снежня 1992 г.	229
Заклучны дакумент чацвёртай сустрэчы Савета міністраў НБСЕ ў Рыме, 30 лістапада — 1 снежня 1993 г.	231
Дэкларацыя Стамбульскай сустрэчы на вышэйшым узроўні	234
Хартыя еўрапейскай бяспекі	236
Дадатковыя вучэбныя матэрыялы	239
Абмежавальныя мерапрыемствы расійскага ўрада ў дачыненні да этнічных меншасцей і міграцыі насельніцтва Беларусі ў канцы XIX — пачатку XX ст. (А. Г. Каханоўскі)	239
Этнічныя меншасці, якія гістарычна склаліся ў Беларусі: вопыт прызнага суіснавання ў еўрапейскай краіне (Т. А. Навагродскі, С. А. Захаркевіч)	260
Літаратура.....	293
Заданні і пытанні да заняткаў.....	295

УВОДЗІНЫ

У пачатку XXI ст. пачало здавацца, што «праблема этнічных меншасцей вырашана» (калі так можна перафразіраваць знакамітую цытату Фрэнсіса Фукуямы). Аптымістычныя погляды на канцэпцыі мультыкультуралізму, эйфарыя ад ілжывага пачуцця «перамогі» ў гэтым пытанні змяніліся новымі праблемамі і выклікамі як сусветнаму грамадству, так і асобным рэгіёнам і краінам. Еўрапейскі Саюз мае велізарны вопыт і гістарычныя традыцыі абароны правоў этнічных меншасцей. Таму рашэнні сучасных праблем міжэтнічных адносін, палітыкі ў дачыненні да мігрантаў і абароны этнічных меншасцей у Еўропе трэба разглядаць як чарговы этап развіцця ўзважанага і рацыянальнага падыходу да новай гістарычнай задачы.

Адкрывае дапаможнік аглядны артыкул, які дазваляе пазнаёміцца з эвалюцыяй феномена этнічных меншасцей у еўрапейскай традыцыі, уводзіць у праблематыку юрыдычнай аховы правоў асоб, якія належаць да этнічных меншасцей.

Прыведзеныя ў наступнай частцы дапаможніка дакументы міжнародных арганізацый адлюстроўваюць складаны працэс эвалюцыі разумення феномена этнічных меншасцей і абароны іх правоў. Асноўныя прававыя тэксты па праблематыцы этнічных меншасцей разбіты на чатыры групы: «Дакументы Еўрапейскага Саюза», «Дакументы Арганізацыі Аб'яднаных Нацый», «Дакументы Савета Еўропы», «Дакументы Арганізацыі па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе». Унутры кожнага з раздзелаў акты размешчаны ў храналагічным парадку іх прыняцця. Дакументы ААН уключаюць таксама і дакументы, прынятыя ў рамках ЮНЕСКА. Тэксты некаторых дакументаў прыведзены цалкам, іншыя — у форме вытрымак. Пераклады на беларускую мову дакументаў выконваліся на падставе іх афіцыйных версій на англійскай і — пры наяўнасці — рускай мовах, размешчаных у базах даных або афіцыйных выданнях адпаведных міжнародных арганізацый.

Беларусь з'яўляецца неад'емнай часткай еўрапейскай прасторы. Кампаратыўнаму аналізу беларускага досведу поліэтнічнага суіснавання і праблем, якія могуць узнікнуць пры абароне правоў этнічных меншасцей, здольны паспрыяць завяршальныя тэксты гэтага дапа-

можніка, падрыхтавання А. Г. Каханоўскім, Т. А. Наваградскім і С. А. Захаркевічам.

Дадзены дапаможнік паўстаў у выніку рэалізацыі праекта «Этнічныя меншасці ў Еўрапейскім Саюзе», які выконваўся на гістарычным факультэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта пры падтрымцы Еўрапейскага Саюза (інструмент Jean Monnet Module праграмы Erasmus+).

На нашу думку, дапаможнік дазволіць студэнтам больш дакладна і глыбока зразумець усю складанасць праблемы этнічных меншасцей і абароны іх правоў, і пазнаёміцца з досведам Еўрапейскага Саюза ў рашэнні гэтай праблемы. Дапаможнік можа быць выкарыстаны пры арганізацыі лекцый і семінараў, прысвечаных вывучэнню этнічных меншасцей Еўропы.

С. А. Захаркевіч, А. М. Назаранка
**ФЕНОМЕН ЭТНИЧНЫХ МЕНШАСЦЕЙ
У ЕЎРАПЕЙСКАЙ ТРАДЫЦЫ**

Сучасны свет перажывае беспрэцэдэнтны бум мабільнасці і міграцыі. Сярэднестатыстычны чалавек практычна не абмежаваны ў свабодзе руху (істотным можна лічыць толькі эканамічны фактар), як у сферы турызму, так і ў працоўных адносінах. У такіх умовах свет імкліва губляе сваю этнічную і культурную гамагеннасць. Нават у самай закрытай краіне свету ўсё роўна сустракаюцца турысты або бізнесмены-за межнікі.

Адной з самых паказальных у гэтай сувязі з’яўляецца Еўропа (і як геаграфічны рэгіён, і як палітычны суб’ект). Сама сутнасць ЕС заключаецца ў філасофіі інтэграцыі — адмова ад межаў, ад абмежаванняў у мабільнасці, імкненне да інтэграцыі рознага і адрознага. Шэнгенскае пагадненне стала рэальным увасабленнем гэтых ідэй.

Аднак такі мультыкультурны аптымізм у першыя дзесяцігоддзі ХХІ ст. перажывае сур’ёзны крызіс. Буйныя міграцыйныя патокі, тэарызм у Францыі, Бельгіі, Германіі і Вялікабрытаніі, перасцярогі этнічнай большасці прыводзяць калі не да перагляду, то да карэкцыйнай распрацаваных тэорый і практык мультыкультуралізму.

Узнікае сур’ёзнае пытанне аб магчымасцях і здольнасці захаваць стабільнасць у грамадстве з этнічнай і культурнай мазаікай.

У гэтай сувязі асабліваю цікавасць выклікае феномен этнічных меншасцей, які аказвае прыкметны ўплыў на рашэнне вышэйзгаданых праблем. Як удала заўважыла расійскі этнолаг, спецыяліст па пытаннях міжэтнічных адносін у Еўропе М. Ю. Мартынава: «Тэрмін «меншасць» у навуцы і палітыцы тлумачыцца неадназначна. Але менавіта ў Еўропе ён гучыць часцей за ўсё» [5, с. 6].

У сучаснай Еўропе не засталася дзяржаў з этнічна гамагенным насельніцтвам. У кожнай этнічнай меншасці з’яўляюцца прыкметным феноменам. Аднак дадзеныя этнічныя супольнасці не аднолькавыя па сваіх характарыстыках, што значна ўскладняе аналітычнае асэнсаванне гэтага феномену.

Тэма этнічных меншасцей з’яўляецца актуальнай у сацыяльна-гуманітарнай навуцы. Ёй прысвечаны шматлікія публікацыі, якія можна ўмоўна падзяліць на тры групы: прававую, палітычную і антрапа-

лагічную (этналагічную). Кожная характарызуецца спецыфічнымі мэтамі і задачамі. Самымі распрацаванымі з’яўляюцца прававы і палітычны аспекты феномена меншасцей. У гэтых падыходах у цэнтры ўвагі знаходзіцца статус меншасцей праз прызму міжнародна-прававой бяспекі і правоў чалавека. Для антрапалагічнага (этналагічнага) падыходу характэрна ўспрыманне гэтых этнічных супольнасцей незалежна ад статусу, як этнічных груп асобнага віду, носьбітаў іншай культуры.

У адрозненне ад так званых «эмігранцкіх» дзяржаў (ЗША, Канада, Аўстралія і г. д.), дзе да сярэдзіны ХХ ст. актыўна рэалізаваліся практыкі фарсіраванай асіміляцыі этнічных меншасцей тыпу канцэпцыі «плавільнага катла», у Еўропе гісторыя фарміравання сістэмы абароны правоў гэтых груп налічвае звыш трохсот гадоў [6, с. 90]. Упершыню правы меншасцей (у дадзеным выпадку гаворка ішла аб рэлігійных меншасцях) былі ўжо пазначаны ў тэкстах Аснабрукскай і Мюнстэрскай дамоў 1648 г. Яны змяшчалі артыкулы аб правах кальвіністаў і лютэран нямецкіх княстваў. Гэтыя акты сталі адпраўным пунктам для паступовага складвання ў міжнародным праве ўстойлівай традыцыі: ахова правоў каталіцкай меншасці Асманскай імперыі на Карлавіцкім кангрэсе 1699 г.; праваслаўнай меншасці ў межах Кучук-Кайнарджыйскага дагавора 1774 г. і інш. Паступова сфарміравалася ўяўленне пра існаванне спецыфічных этнічных груп, якія патрабуюць асобных правоў для падтрымання і развіцця ўласнай рэлігіі, мовы, адукацыі і культуры. Упершыню асаблівае прававое даследаванне гэтай тэмы зрабіў вядомы нямецкі прававед Г. Елінек. У дакладзе «Права меншасці» ў 1898 г. ён прапанаваў першую тыпалогію меншасцей і вызначыў прававыя формы іх аховы.

У 20—30-х гг. ХХ ст. назіраўся ўздым навуковай цікавасці да пытання этнічных меншасцей. Найбольшай актыўнасцю адрозніваліся нямецкія навукоўцы. Гэта тлумачылася вынікамі Версальскай мірнай дамовы, паводле якой былі ўтвораны новыя еўрапейскія дзяржавы, у склад насельніцтва якіх уваходзілі і нямецкія меншасці. Адну з першых дэфініцый прапанаваў нямецкі даследчык Д. Забэрнхейм, які ў 1920 г. распрацоўваў праект дамовы аб рэгуляванні становішча меншасцей. Яны, паводле гэтага праекта, з’яўляюцца

нацыянальна абмежаванымі групамі насельніцтва, якія маюць намер і здольныя да вядзення самастойнага нацыянальнага жыцця [20].

У межах Лігі Нацый упершыню былі створаны спецыяльныя механізмы абароны правоў меншасцей. На першай Асамблеі Лігі Нацый у 1920 г. была прынята рэкамендацыя для новых дзяржаў — членаў Лігі аб выкананні ўсіх прынцыпаў дамоў аб меншасцях [18, с. 74]. Гэтае правіла было выкарыстана ў дачыненні да Албаніі, Латвіі, Літвы і Эстоніі, якія звярнуліся з просьбай аб прыняцці. Яны абавязваліся прызнаць правы меншасцей і сваю адказнасць перад Лігай у гэтай галіне. Так, напрыклад, Фінляндыя пры уступленні ў Лігу Нацый гарантавала правы шведскай меншасці Аландскіх астравоў і заключыла са Швецыяй у 1921 г. пагадненне аб гарантаванні аўтаноміі для Аландскіх астравоў: захаваць у школах шведскую мову як адзіную мову выкладання і не ўводзіць выкладанне фінскай у пачатковых школах без згоды мясцовай абшчыны, абмежаваць выбарчае права фінляндскіх грамадзян-імігрантаў на працягу 5 гадоў, прызначаць губернатара толькі па ўзгадненні з прэзідэнтам Ландстагу Аландскіх астравоў, і прызнаць за Саветам Лігі права назірання за прымяненнем гэтых гарантый [18, с. 78]. Дадзеная сістэма абароны меншасцей ахапіла каля 30 млн чалавек, якія размаўлялі на 36 мовах, насялялі тэрыторыі 16 дзяржаў і складалі амаль 25 % іх насельніцтва. Па іншых крыніцах, у Еўропе налічвалася больш за 50 млн чалавек, якія належалі ў той час да нацыянальных меншасцей [4, с. 67].

У другой палове XX ст. лідарства ў галіне абароны правоў меншасцей на некаторы час перайшло да ААН, дзе асноўная палеміка разгарнулася вакол вызначэння характэрных рыс меншасцей. Аднак з моманту прыняцця Хельсінскага Акта і стварэння НБСЕ / АБСЕ Еўропа зноў стала больш актыўнай у сферы абароны меншасцей. Аднак праблема этнічных меншасцей разглядалася выключна ў межах універсальных правоў чалавека.

Пераломны момант наступіў у пачатку 90-х гг. XX ст., калі ў працэсе распаду Югаславіі сярод насельніцтва новаўтвораных дзяржаў з'явілася значная колькасць этнічных меншасцей, якія надалі працэсу канфліктны характар. Еўрапейская супольнасць вымушана была больш актыўна вырашаць гэтую праблему.

З 1992 г. была заснаваная пасада Вярхоўнага камісара НБСЕ / АБСЕ па справах нацыянальных меншасцей (далей — ВКНМ). Асноўныя

сродкі яго працы — так званая «ціхая дыпламатыя» — маніторынг і ранняе прадухіленне канфліктаў. Інстытуту ВКНМ надавалася вялікае значэнне ў вырашэнні праблемы абароны правоў этнічных меншасцей, што заўсёды падкрэслівалася ў праграмных дакументах НБСЕ / АБСЕ.

У тым жа 1992 г. Савет Еўропы прыняў Еўрапейскую хартыю рэгіянальных моў і моў меншасцей. Дзяржавы, якія ратыфікавалі гэты дакумент, бралі на сябе абавязацельствы па падтрымцы моў меншасцей. Так, напрыклад, Данія, ратыфікаваўшы Хартыю, гарантавала падтрыманне нямецкай мовы ў Паўднёвай Ютландыі, але агаварыла, што фарэрская і грэнландская мовы не будуць уключаныя ў гэтыя абавязацельствы, бо маюць значную ступень развіцця і без Хартыі [15, с. 101]. Хартыю ратыфікавала 24 дзяржавы, а абавязацельствы ахапілі 46 моў. Для прыкладу, Вялікабрытанія на падтрымку валійскай, гэльскай і ірландскай моў (падтрымка ў СМІ, адукацыя, папулярызацыя) траціць амаль 50 млн фунтаў [15, с. 99]. Адною з умоў ратыфікацыі Хартыі была падрыхтоўка справаздач па рэалізацыі абавязацельстваў.

У 1995 г. была прынята Рамачная канвенцыя аб абароне нацыянальных меншасцей. Яна была накіравана на абарону калектыўных правоў меншасцей ад дыскрымінацыі і асіміляцыі. Як і Хартыя, яна ўступіла ў сілу з 1998 г., але, на жаль, частка еўрапейскіх дзяржаў яе не падпісала.

Дадзены гістарычны экскурс адлюстроўвае дзве існуючыя тэндэнцыі ў галіне прызнання і абароны этнічных меншасцей у Еўропе. З аднаго боку, назіраецца відавочная і зразумелая ідэя прызнання, разумення і неабходнасці стварэння ўсіх умоў для абароны і падтрымання канкрэтных этнічных меншасцей. Гэты пункт гледжання моцна прывязаны да агульнадэмакратычных каштоўнасцей і развіваецца менавіта ў рэчышчы дадзенай ліберальнай канцэпцыі. Зыходзячы з яе, правы этнічных меншасцей такія ж непакісныя, як і ў цэлым правы чалавека. Аднак частка еўрапейскіх дзяржаў (у прыватнасці Францыя, прыбалтыйскія краіны) не падтрымліваюць такі падыход. Яны зыходзяць з ідэі абароны агульных правоў чалавека, якія больш універсальныя і даюць магчымасць рэалізоўваць свае правы і прадстаўнікам этнічных меншасцей. Гэта звязана не столькі з нежаданнем развіваць і ўмацоўваць дэмакратычныя каштоўнасці, колькі з існа-

ваннем мноства трактовак феномена меншасці, а таксама з гістарычнымі ўмовамі развіцця гэтых дзяржаў.

Тэрміналагічнае вызначэнне дэфініцыі «этнічная меншасць» у сучаснай сацыяльна-гуманітарнай навуцы, а таму і ў правапрымяняльнай і палітычнай практыцы, не завершана. Такая сітуацыя ўзнікла з прычыны разнавектарных даследаванняў трыма гуманітарнымі традыцыямі — прававой, палітычнай і этналагічнай. Найбольш распрацаванымі з’яўляюцца першыя дзве. Асноўная ўвага ў іх надаецца міжнародна-прававой бяспецы і палітычным і грамадзянскім правам меншасцей. Гэта абумоўлена гістарычным развіццём Еўропы ў XX ст., у час якога межы еўрапейскіх дзяржаў не раз змяняліся. Шматлікія этнічныя супольнасці ўключаліся ў склад насельніцтва поліэтнічных дзяржаў і пераўтвараліся ў меншасці. Падчас такіх трансфармацый заўсёды ўздыхалася пытанне аб іх статусе, аб’ёме правоў і свабод [4, с. 3—7].

У прававой (найбольш распрацаванай) традыцыі асноўная ўвага надаецца праблеме абароны правоў меншасцей [20, с. 19—23]. Гэта надае паняццю «меншасць» статусны змест. Яно вызначаецца формамі і характарам узаемаадносін у грамадстве па прынцыпе «дзяржава / дамінантная група — меншасць» [16, с. 83; 18, с. 28—29]. Права меншасцей на самавызначэнне, іх удзел у працэсе прыняцця дзяржаўных рашэнняў і фарміравання ўласных палітычных інстытутаў з’яўляюцца аб’ектам даследавання палітычных навук [12, с. 32; 18, с. 9—11]. У межах гэтых навуковых традыцый практычна ігнаруецца эўрыстычны патэнцыял этналогіі (культурнай антрапалогіі) у даследаванні этнічных меншасцей. Гэта стварае цяжкасці ў распрацоўцы адэкватных уяўленняў пра ўзаемаадносіны гэтых этнічных груп у кантактных сферах. Спробы стварэння міждысцыплінарнага дыскурсу ўскладняюць тэрміналагічную нявызначанасць, ствараюць грувакскія канцэпты, якія з цяжкасцю рэалізуюцца на практыцы.

Пры вывучэнні феномена этнічнай меншасці традыцыйна вылучаюць наступныя характарыстыкі: колькасць; статус; грамадзянства; ступень адрознення ў моўных або рэлігійных адносінах; наяўнасць агульнай самасвядомасці і імкнення захаваць сваю культурную самабытнасць. Яны ўспрымаюцца як базавыя. Менавіта вакол іх і вядуцца асноўныя тэрміналагічныя спрэчкі:

— якая колькасць людзей павінна лічыцца меншасцю і на якой тэрыторыі (колькасная меншасць у дзяржаве можа суадносіцца

з колькаснай перавагай у канкрэтным рэгіёне: дыхатамія меншасць / большасць);

— прававое і сацыяльна-эканамічнае становішча групы ў адносінах да большасці насельніцтва (дыхатамія дыскрымінацыя / дамінаванне); таксама вылучаюць сітуацыю, калі меншасць валодае ўсімі рэсурсамі жыццезабеспячэння, што таксама ўскладняе праблему;

— ступень адрознення ў моўных або рэлігійных адносінах.

Аднак этнічная меншасць — катэгорыя ў першую чаргу этнакультурная, і толькі затым палітыка-прававая. У этналогіі ў сэнсавым дачыненні гэта больш шырокае паняцце, чым яго трактуюць юрысты і палітолагі. Пад этнічнай меншасцю разумеюць варыянт этнічнай групы. Этнічнымі групамі называюцца сукупнасці людзей, для якіх крытэрыем кансалідацыі і ідэнтыфікацыі з’яўляюцца этнічныя характарыстыкі. Такім чынам, сутнасныя характарыстыкі дадзенага выгляду сацыяльных груп павінны зыходзіць з этнічнай прыналежнасці членаў групы. Этнічная ідэнтыфікацыя дэтэрмінавана культурай і светапоглядам, адасабляе дадзеную сацыяльную групу ад усіх астатніх. Члены этнічнай групы ўсведамляюць сябе калектывам, які валодае спецыфічнымі характарыстыкамі, што вылучаюць іх у культурнай прасторы іншых этнічных супольнасцей. Якасныя адрозненні этнічных меншасцей як разнавіднасці этнічнай групы заключаюцца ў спецыфічных прычынах узнікнення і формах існавання, якія абумоўліваюць неабходнасць адаптацыі ва ўжо існуючую культурную прастору. Такая асаблівасць этнічных меншасцей вылучае на першы план культурныя характарыстыкі, якія адлюстроўваюць здольнасць групы да кантакту — імкненне да распрацоўкі адаптыўных формаў паводзін у працэсе кантакту (канкурэнцыя, прыстасаванне / акамадацыя, асіміляцыя), а таксама выбудованне і падтрыманне культурных рыс (этнічных меж) групы. Гэта патрабуе ад этнічных меншасцей распрацоўкі і рэалізацыі такіх мадэляў адаптацыі, якія дазваляць заняць адпаведную нішу ў новай культурнай прасторы.

Адно з найбольш уплывовых азначэнняў канцэпцыі меншасці прапанаваў амерыканскі сацыёлаг Л. Уірт у 1945 г. На яго думку, гэта група людзей, якая ў адпаведнасці са сваімі фізічнымі або культурнымі асаблівасцямі вылучаецца ў сваім грамадстве і трактуецца гэтым грамадствам як адрозная і няроўная група, што па гэтай

прычыне разглядае сябе як аб’ект калектыўнай дыскрымінацыі. Аднак шырокай вядомасцю карыстаюцца таксама дэфініцыі дырэктара Нарвежскага Інстытута па правах чалавека А. Эйдэ, спецыяліста па правах чалавека з Гарвардскага ўніверсітэта Л. Зона, прафесара Гамбургскага Інстытута эканомікі і палітыкі Ф. Хекмана і інш. [17, с. 91—95].

Нявызначанасць дэфініцыі «меншасць» правакуе супярэчнасці ў класіфікацыі прыватных выпадкаў з’явы «меншасці». У цяперашні час шырока прымяняюцца шматлікія прэдыкаты тэрміна «меншасці»: рэлігійныя, моўныя і іншыя. Часам яны тлумачацца як розныя, нярэдка выступаюць як сінонімы. Найбольшая блытаніна звязана з адрозненнямі ў вызначэнні нацыянальнай і этнічнай меншасці [7, с. 20]. У вырашэнні гэтай праблемы дамінуюць два пункты гледжання. Першы (як па часе з’яўлення, так і сіле свайго ўплыву) звязаны з палітыка-прававым падыходам да разумення канцэпта «меншасці» і прызнае існаванне толькі нацыянальнай меншасці. Узнікненне розных класіфікацый меншасцей было выклікана імкненнем некаторых дзяржаў адмаўляць у прызнанні на міжнародным узроўні існаванню сярод свайго насельніцтва нацыянальных меншасцей, якое прыраўноўвалася да правакавання сепаратызму. Штучна былі сфармуляваны разнавіднасці нацыянальных меншасцей на аснове дамінуючага крытэрыя, характэрнага для дадзенай меншасці (моўнага, рэлігійнага, расавага і іншых).

Другі пункт гледжання заснаваны на гістарычным падыходзе і трактуе нацыянальныя і этнічныя меншасці ў сувязі з часам, месцам і аб’ектам паходжання. Нацыянальныя меншасці — гэта групы людзей, якія па прычыне некаторых гістарычных падзей апынуліся адарванымі ад свайго народа, што мае ўласную дзяржаўнасць, і якія пражываюць у іншай дзяржаве або адміністрацыйна-тэрытарыяльным суб’екце. Этнічная меншасць трактуецца як група людзей, адарваная ад свайго этнасу, які не мае ўласнай дзяржаўнасці.

Такое даволі расплывістае разуменне феномена спараджае і розныя тэрміналагічныя тлумачэнні на практыцы. Прычым розначытанні датычацца як заходніх даследчыкаў, так і айчынных.

У Оксфардскім слоўніку сацыялогіі і гуманітарных навук для вызначэння такіх супольнасцей прапануецца паняцце «мінарытарная група» [26, с. 8]. Спецыяліст па праблемах нацыяналізму Д. Прызпра-

пануе падзяляць расавыя, рэлігійныя і этнічныя меншасці, апісваючы іх агульным тэрмінам — меншасць [24, с. 17—19]. Адзін з буйнейшых амерыканскіх антрапологаў А. Ападураі таксама выкарыстоўвае тэрмін «этнічная меншасць» [22]. У заходняй сацыяльнай тэорыі для этнічных груп, якія пражываюць у іншым этнічным і культурным асяроддзі, замацавалася дэфініцыя «этнічная меншасць» [21; 23; 25].

У савецкай гуманітарнай традыцыі да канца 1980-х гг. тэрмін «этнічная меншасць» сустракаўся вельмі рэдка і знаходзіўся на перыферыі навуковага дыскурсу [17, с. 81].

Айчынная гістарыяграфія праблемы этнічных супольнасцей у іншаэтнічнай прасторы таксама дэманструе адсутнасць агульнапрынятай тэрміналогіі. Так, напрыклад, у акадэмічным выданні «Беларусы» яўрэі, татары, цыганы і іншыя разглядаюцца як разнавіднасць этнічнай групы: «...большасць жыхароў гарадоў Беларусі складалі беларусы, а 20 % адводзілася на долю прадстаўнікоў іншых этнічных груп» [1, с. 77]. У энцыклапедыі «Вялікае Княства Літоўскае» ў раздзеле «Народы і мовы» ў адносінах да татар выкарыстана дэфініцыя «нацыянальная меншасць» [2, с. 63], а ў адносінах да цыган — «этнічная група» [2, с. 65]. Шэраг беларускіх гісторыкаў і этнолагаў для апісання такіх этнічных супольнасцей выкарыстоўваюць паняцці «нацыянальныя меншасці» [9, с. 201; 13], «нацыянальныя супольнасці» [14], «малыя дыяспары» [11, с. 3—4]. У Інстытуце гісторыі НАН Беларусі ў 2001 г. была праведзена навуковая канферэнцыя «Этнічныя супольнасці Беларусі: гісторыя і сучаснасць» [19].

Менавіта тэрміналагічная цяжкасць, узмоцненая палітычнымі матывамі і гістарычнымі традыцыямі, і стварае складанасць у аналізе феномена этнічнай меншасці. Да гэтага неабходна дадаць велізарны варыятыўны шэраг рэальных сітуацый, якія таксама не дапамагаюць у рашэнні праблемы.

Этнічныя меншасці — рэальна існуючы феномен, які аказвае сур'ёзны ўплыў на культурныя працэсы, міжэтнічныя адносіны, дэмаграфію, бяспеку, палітыку, эканоміку і права. Еўрапейская супольнасць, на наш погляд, сутыкнулася з такім уплывам найбольш востра. Гэта абумоўлена, па-першае, высокімі стандартамі жыцця ў ЕС, якія прыцягваюць мігрантаў з усяго свету. Па-другое, найбольш развітымі і актыўнымі дэмакратычнымі прынцыпамі развіцця грамадства, якія

не дазваляюць ігнараваць праблему этнічных меншасцей і абароны іх правоў. Па-трэцяе, менавіта Еўропа мае ўнікальны гістарычны вопыт суіснавання і канфліктаў, які можна і трэба выкарыстоўваць.

Павага да правоў асоб, якія належаць да меншасцей, з'яўляецца адной з асноватворных каштоўнасцей Еўрапейскага Саюза. Дадзенае палажэнне непасрэдна зафіксавана ў Артыкуле 2 Трактата аб Еўрапейскім Саюзе. Акрамя таго, Хартыя Еўрапейскага Саюза аб асноўных правах выразна забараняе дыскрымінацыю па прыкмеце прыналежнасці да нацыянальнай меншасці.

Патрабаванне аб павазе меншасцей і іх абароне з'яўляецца адным з базавых палітычных крытэрыяў, якім павінны адпавядаць краіны, што жадаюць далучыцца да Еўрапейскага Саюза (так званыя «Капенгагенскія крытэрыі», сфармуляваныя Еўрапейскім Саветам у Капенгагене ў 1993 г.).

Шэраг прававых актаў і праграм практычных дзеянняў ЕС уносяць значны ўклад у абарону правоў асоб, якія належаць да этнічных меншасцей, у тым ліку ў вырашэнне праблемы дыскрымінацыі. Еўрапейская Камісія прыкладае неабходныя намаганні для выканання краінамі-членамі ЕС прынцыпу недыскрымінацыі, прадугледжанага Хартыяй ЕС аб асноўных правах. Тым не менш Еўрапейская Камісія не валодае агульнай кампетэнцыяй па пытаннях палітыкі ў галіне меншасцей. Так, Еўракамісія не можа вырашаць пытанні, звязаныя з прызнаннем статусу меншасцей, іх самавызначэннем і аўтаноміяй, рэжымам выкарыстання рэгіянальных моў або моў меншасцей і г. д. Усе падобныя пытанні адносяцца да кампетэнцыі дзяржаў-удзельніц ЕС. Менавіта яны маюць паўнамоцтвы прымаць рашэнні аб меншасцях. Пры гэтым, аднак, яны павінны выкарыстоўваць усе прававыя інструменты, каб гарантаваць, што асноўныя правы эфектыўна абароненыя ў адпаведнасці з іх уласным канстытуцыйным парадкам і абавязацельствамі па міжнародным праве.

Гэта абумоўлівае параўнальную нешматлікасць актаў ЕС, якія прысвечаны этнічным меншасцям, або закранаюць гэту праблематыку. Найбольш істотныя з іх — Трактат аб Еўрапейскім Саюзе, Хартыя Еўрапейскага Саюза аб асноўных правах, а таксама Дырэктыва аб расавай роўнасці (Дырэктыва Савета 2000/43/ЕС па ўкараненні прынцыпа роўнага стаўлення да фізічных асоб неза-

лежна ад іх расавага або этнічнага паходжання) і Рамачнае рашэнне Савета 2008/913/ЖНА аб барацьбе з некаторымі формамі і праявамі расізму і ксенафобіі сродкамі крымінальнага права. Аднак важна ўсведамляць шырокі спектр разнастайных міжнародна-прававых абавязачельстваў краін-членаў ЕС. У сферы абароны правоў асоб, якія належаць да этнічных меншасцей, дадзеныя абавязачельствы прымаюцца як на глабальным узроўні (у рамках ААН), так і на рэгіянальным узроўні (у рамках Савета Еўропы і АБСЕ). Веданне разнастайных міжнародных інструментаў названых арганізацый мае істотнае значэнне для разумення праблематыкі этнічных меншасцей у Еўрапейскім Саюзе.

Этнічныя меншасці — вельмі складаны ў аналітычным сэнсе феномен, які, да таго ж, мае балючыя канатацыі ў палітычным і прававым ўжыванні на практыцы. Рэальнасць такая, што ў цяперашні час адсутнічаюць зразумелыя і відавочныя рэцэпты вырашэння праблемы этнічных меншасцей і абароны іх правоў. Апошнія падзеі ў ЕС паказваюць, што ў выніку пошуку рашэнняў могуць з’явіцца чалавечыя ахвяры. Нельга ігнараваць таксама эканамічны фактар — абарона этнічных меншасцей з’яўляецца вельмі затратнай, таму такі цяжар могуць вытрымаць не ўсе (асабліва ў адзіночку).

Тым не менш пазітыўныя рэсурсы ад полікультурнасці не менш значныя. З’яўляюцца новыя культурныя ландшафты, творы мастацтва, змяняецца аблічча гарадоў і краін, архітэктуры, новыя асобы ў літаратуры, кіно, музыцы. Наглядным прыкладам такога выніку можа служыць спорт — апошні чэмпіянат Еўропы па футболе не быў бы такім яркім, калі б не шматгадовая палітыка мультикультуралізму.

Літаратура:

1. Беларусы. Т. 4: Вытокі і этнічнае развіццё / В. К. Бандарчык [і інш.]; рэдкал.: В. К. Бандарчык [і інш.]. — Мінск: Бел. навука, 2001. — 433 с.
2. Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя: у 2 т. Т. 1: Абаленскі — Кадэнцыйя / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. — 2-е выд. — Мінск: БелЭн, 2007. — 688 с.
3. *Еллинек, Г.* Права меньшынства / Г. Еллинек; под ред. М. О. Гершензона; пер. с нем. Е. Троповского. — М.: Изд. М. и С. Сабашниковых, 1906. — 56 с.

4. *Жвания, Г. Е.* Международно-правовые гарантии защиты национальных меньшинств. Исторический очерк / Г. Е. Жвания. — Тбилиси: Изд-во Акад. наук Груз. ССР, 1959. — 133 с.

5. *Кабачкий, М. Е.* Об изучении проблем меньшинств / М. Е. Кабачкий, М. Ю. Мартынова // Европа меньшинств. Меньшинства в Европе. Этнокультурные, религиозные и языковые группы. — М.: ИЭА РАН, 2016. — С. 5—9.

6. *Канарш, Г. Ю.* Мультикультурализм: социальная концепция и социальная практика / Г. Ю. Канарш // Знание. Понимание. Умение. — 2011. — № 1. — С. 87—95.

7. *Кузнецов, А. И.* Малые народы и национальные меньшинства / А. И. Кузнецов // Расы и народы. — М.: Наука, 1981. — Вып. 11. — С. 12—23.

8. *Куропятник, А. И.* Мультикультурализм: идеология и политика социальной стабильности полиэтнических обществ / А. И. Куропятник // Журнал социологии и социальной антропологии. — 2000. — Т. III. — № 2. — С. 53—66.

9. *Лобач, У. А.* Этнаграфія Беларусі: вучэб.-метад. комплекс для студэнтаў / У. А. Лобач. — Наваполацк: ПДУ, 2006. — 328.

10. *Малахов, В. С.* Категория «этническое меньшинство» в российском публичном и законодательном дискурсе / В. С. Малахов, А. Г. Осипов // Мир России. — 2008. — № 3. — С. 67—91.

11. Малые диаспоры Гомельщины в 20—30-е гг. XX века: аналит. материалы и док. Гос. арх. Гомел. обл. / сост.: В. П. Пичуков, М. А. Алейникова, З. А. Александрович; под ред. В. П. Пичукова. — Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2008. — 250 с.

12. *Мэнтэль, Д.* Што такое меншасць? / Д. Мэнтэль // Форум. — 1997. — № 5. — С. 32—34.

13. *Пушкін, І. А.* Нацыянальныя меншасці БССР у грамадска-палітычным і культурным жыцці (20-я гады XX ст.): манаграфія / І. А. Пушкін. — Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2004. — 206 с.

14. *Пушкін, І. А.* Нацыянальныя супольнасці Беларусі: грамадска-палітычная і культурна-асветніцкая дзейнасць (1990—2005 гг.): манаграфія / І. А. Пушкін. — Магілёў: МДУ імя А. А. Куляшова, 2007. — 206 с.

15. *Соколовский, С. В.* Международный опыт имплементации Европейской Хартии региональных языков или языков меньшинств / С. В. Соколовский // Этнографическое обозрение. — 2010. — №4. — С. 94—102.

16. *Соколовский, С. В.* О возможностях диалога юристов и антропологов: терминоведческие заметки / С. В. Соколовский // Обычное право и правовой плюрализм. — М.: РАН, 1999. — С. 78—89.

17. *Соколовский, С. В.* Перспективы развития концепции этнонациональной политики в Российской Федерации / С. В. Соколовский. — М.: Привет, 2004. — 258 с.

18. *Соколовский, С. В.* Права меньшинств: антропологические, социологические и международно-правовые аспекты / С. В. Соколовский. — М.:

Московский общественный научный фонд; Центр по изучению и предупреждению конфликтов Института этнологии и антропологии РАН, 1997. — Т. 42. — Сер. «Научные доклады МОНФ». — 217 с.

19. Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць: матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6—7 снеж. 2001 г.) / У. І. Навіцкі, М. С. Сташкевіч. — Мінск: Дэполіс, 2001. — 388 с.

20. Юрьев, С. С. Правовой статус национальных меньшинств (теоретико-правовые аспекты) / С. С. Юрьев. — М.: Эдиториал УРСС, 2000. — 364 с.

21. Amersfort, H. van. «Minority» as a Sociological Concept / H. van. Amersfort // Ethnic and Racial Studies. — 1978. — Vol. 1., № 2. — p. 218—234.

22. Apadurai, A. Strach przed mniejszościami. Esej o geografii gniewu / A. Apadurai. — Warszawa: PWN, 2009. — 144 s.

23. Heckmann, F. Towards the Development of a Typology of Minorities / F. Heckmann // Minorities: Community and Identity. — Berlin, 1983. — p. 9—23.

24. Preece, J. J. Prawa mniejszości / J. J. Preece. — Warszawa: Sic, 2007. — 253 s.

25. Schermerhorn, R. A. Comparative Ethnic Relations / R. A. Schermerhorn. — N.Y.: Random, 1970.

26. Słownik socjologii i nauk społecznych / pod red. G. Marshalla. — Warszawa: PWN, 2006. — 531 s.

Дакументы Еўрапейскага Саюза

ДЫРЭКТЫВА АБ РАСАВАЙ РОЎНАСЦІ

(Дырэктыва Савета 2000/43/ЕС ад 29 чэрвеня 2000 г. па ўжараненні прынцыпа роўнага стаўлення да фізічных асоб незалежна ад іх расавага або этнічнага паходжання)

САВЕТ ЕЎРАПЕЙСКАГА САЮЗА,

Прымаючы пад увагу Дагавор аб заснаванні Еўрапейскай Супольнасці, у прыватнасці артыкул 13,

Прымаючы пад увагу прапанову Камісіі (1),

Прымаючы пад увагу меркаванне Еўрапейскага Парламента (2),

Прымаючы пад увагу меркаванне Эканамічнага і Сацыяльнага Камітэта (3),

Прымаючы пад увагу меркаванне Камітэта рэгіёнаў (4),

Прымаючы пад увагу, што:

(1) Трактат аб Еўрапейскім Саюзе ўяўляе сабой новы этап у працэсе стварэння больш цеснага саюзу паміж народамі Еўропы.

(2) У адпаведнасці з артыкулам 6 Трактата аб Еўрапейскім Саюзе, Еўрапейскі Саюз заснаваны на прынцыпах свабоды, дэмакратыі, павагі да правоў чалавека і асноўных свабод, а таксама вяршэнства права, прынцыпаў, якія з'яўляюцца агульнымі для дзяржаў-членаў, і павінен паважаць асноўныя правы, паколькі яны гарантаваныя Еўрапейскай канвенцыяй аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод і паколькі яны выпякаюць з канстытуцыйных традыцый, агульных для Дзяржаў-членаў, у якасці агульных прынцыпаў права Супольнасці.

(3) Права на роўнасць перад законам і абарону ад дыскрымінацыі ў дачыненні да ўсіх асоб уяўляе сабой універсальнае права, прызнае Усеагульнай дэкларацыяй правоў чалавека, Канвенцыяй Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб ліквідацыі ўсіх формаў дыскрымінацыі ў адносінах да жанчын, Міжнароднай канвенцыяй аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі і пактамі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб грамадзянскіх і палітычных правах і аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах і Еўрапейскай канвенцыяй аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод, які падпісалі ўсе Дзяржавы-члены.

(4) Важна паважаць асноўныя правы і свабоды, у тым ліку права на свабоду асацыяцыі. Таксама важна ў кантэксте доступу да тавараў і паслуг і прадастаўлення тавараў і паслуг, паважаць абарону прыватнага і сямейнага жыцця дзяржаў, што ажыццяўляюцца ў дадзеным кантэксте.

(5) Еўрапейскі Парламент прыняў шэраг рэзалюцый па барацьбе супраць расізму ў Еўрапейскім Саюзе.

(6) Еўрапейскі Саюз абвяргае тэорыі, якія спрабуюць вызначыць наяўнасць паасобных чалавечых рас. Выкарыстанне тэрміна «расавае паходжанне» ў дадзенай Дырэктыве не азначае прыняцця такіх тэорый.

(7) Еўрапейскі Савет у Тамперэ 15 і 16 кастрычніка 1999 г. прапанаваў Камісіі выступіць як мага хутчэй з прапановамі ажыццяўлення артыкула 13 Дагавора аб ЕС у дачыненні да барацьбы супраць расізму і ксенафобіі.

(8) Інструкцыя па працаўладкаванні 2000, узгодзеная Еўрапейскім Саветам у Хельсінкі 10 і 11 снежня 1999 г., падкрэслівае неабходнасць развіцця умоў для сацыяльна інклюзіўнага рынку працы шляхам распрацоўкі ўзгодненага набору стратэгіі, накіраваных на барацьбу з дыскрымінацыяй у дачыненні да такіх груп, як этнічныя меншасці.

(9) Дыскрымінацыя па прыкмеце расавага або этнічнага паходжання можа падарваць дасягненне мэт Дагавора аб ЕС, у прыватнасці дасягненне высокага ўзроўню занятасці і сацыяльнай абароны, павышэнне ўзроўню і якасці жыцця, эканамічнай і сацыяльнай згуртаванасці і салідарнасці. Яна таксама можа падарваць мэту развіцця Еўрапейскага Саюза ў галіне свабоды, бяспекі і справядлівасці.

(10) Камісія прадставіла паведамленне пра расізм, ксенафобію і антысемітызм у снежні 1995 г.

(11) Савет прыняў 15 ліпеня 1996 г. План сумесных дзеянняў (96/443 /ЖНА) адносна дзеянняў па барацьбе з расізмам і ксенафобіяй (5) у адпаведнасці з якім Дзяржавы-члены абавязваюцца забяспечыць эфектыўнае судовае супрацоўніцтва ў дачыненні да правапарушэнняў, заснаваных на расіцкіх або ксенафобскіх паводзінах.

(12) Для таго каб забяспечыць развіццё дэмакратычных і талерантных грамадстваў, якія дазваляюць удзел усіх асоб, незалежна ад іх расавага або этнічнага паходжання, канкрэтныя дзеянні ў галіне дыскрымінацыі, па прыкмеце расавай або этнічнай прыналежнасці, павінны выходзіць за рамкі доступу да занятасці і самазанятасці і ахопліваць такія сферы, як адукацыя, сацыяльная абарона, у тым ліку сацыяльнае забеспячэнне

і ахову здароўя, сацыяльныя перавагі, а таксама доступ да прадстаўлення тавараў і паслуг.

(13) Таму любая прамая або ўскосная дыскрымінацыя, па прыкмеце расавага або этнічнага паходжання ў адносінах сфер, ахопленых дадзенай Дырэктывай, павінна быць забаронена на ўсёй тэрыторыі Супольнасці. Забарона дыскрымінацыі павінна таксама прымяняцца да грамадзян трэціх краін, але не распаўсюджваецца на адрозненні ў абыходжанні на аснове грамадзянства і не закранае палажэнняў, якія рэгулююць уезд і пражыванне грамадзян трэціх краін і іх доступ да занятасці і прафесіі.

(14) Пры рэалізацыі прынцыпу роўнага абыходжання незалежна ад расавай або этнічнай прыналежнасці, Супольнасць павінна, у адпаведнасці з артыкулам 3 (2) Дагавора аб ЕС, імкнуцца да ліквідацыі няроўнасцей і да заахвочвання роўнасці паміж мужчынамі і жанчынамі, паколькі жанчыны часта становяцца ахвярамі дыскрымінацыі па розных прыметах.

(15) Ацэнка фактаў, з якіх можна зрабіць выснову аб тым, што мела месца прамая або ўскосная дыскрымінацыя, з'яўляецца прадметам ведання нацыянальных судовых або іншых кампетэнтных органаў, у адпаведнасці з нормамі нацыянальнага заканадаўства або практыкі. Такія правілы могуць прадугледжваць, у прыватнасці, магчымасць выяўлення ўскоснай дыскрымінацыі любымі сродкамі, уключаючы на аснове статыстычных даных.

(16) Важна абараніць усіх фізічных асоб ад дыскрымінацыі па прыкмеце расавага або этнічнага паходжання. Дзяржавы-члены павінны таксама забяспечыць, у выпадку неабходнасці і ў адпаведнасці са сваімі нацыянальнымі традыцыямі і практыкай, абарону для юрыдычных асоб, калі яны падвяргаюцца дыскрымінацыі па прыкмеце расавай або этнічнай прыналежнасці іх членаў.

(17) Забарона дыскрымінацыі не павінна ўспрымацца як адмова ад падтрымання або прыняцця мер, накіраваных на прадухіленне або кампенсацыю шкоды, якую зведала група асоб пэўнага расавага або этнічнага паходжання, і такія меры могуць дазваляць арганізацыі асоб канкрэтнага расавага або этнічнага паходжання, калі іх асноўнай мэтай з'яўляецца падтрымка асаблівых патрэб гэтых асоб.

(18) у вельмі абмежаванай колькасці выпадкаў адрозненне ў абыходжанні можа быць апраўдана, калі характарыстыкі, звязаныя з ра-

савым або этнічным паходжаннем, уяўляюць сабой сапраўднае і вызначальнае прафесійнае патрабаванне, калі мэта з'яўляецца законнай, а патрабаванне — прапарцыянальным. Такія абставіны павінны быць уключаны ў інфармацыю, што прадстаўляецца Дзяржавамi-членамi Камісіі.

(19) Асобы, якія падвергліся дыскрымінацыі на падставе іх расавай і этнічнай прыналежнасці, павінны мець належныя сродкі прававой абароны. Для таго каб забяспечыць больш эфектыўны ўзровень абароны, асацыяцыі або юрыдычныя асобы таксама павінны мець права ўдзельнічаць, як вызначаць Дзяржавы-члены або ад імя, або ў падтрымку якой-небудзь ахвяры, у вытворчасці па справе, без шкоды для нацыянальных правіл працэдуры, якія тычацца прадстаўлення і абароны ў судах.

(20) Эфектыўная рэалізацыя прынцыпу роўнасці патрабуе адекватнай судовай абароны супраць віктымiзацыі.

(21) Правiлы аб цяжары даказвання павiнны быць адаптаваны, калi ёсць дастаткова сур'езныя доказы выпадку дыскрымінацыі, і каб прынцып роўнага абыходжання мог эфектыўна прымяняцца, цяжар даказвання павiнен перайсці да адказчыка, калi прыведзены доказы такой дыскрымінацыі.

(22) Дзяржавы-члены могуць не выкарыстоўваць правiлы аб цяжары даказвання ў працэсах, у якіх суд або iншы кампетэнтны орган расследуе факты справы. Да згаданых працэдур адносяць тыя, у якіх iсцец не абавязаны даказваць факты, якія падлягаюць расследаванню судом або кампетэнтным органам.

(23) Дзяржавы-члены павiнны садзейнічаць развiццю дыялогу памiж сацыяльнымi партнёрамі і з няўрадавымі арганiзацыямi ў мэтах звароту да розных формаў дыскрымінацыі і барацьбы з імі.

(24) Абарона ад дыскрымінацыі па прыкмеце расавага або этнічнага паходжання сама па сабе будзе ўзмоцнена за кошт iснавання органа або органаў у кожнай Дзяржаве-члене, паўнамоцных аналізаваць звязаныя праблемы, даследаваць магчымыя рашэннi і аказваць канкрэтную дапамогу пацярпелым.

(25) Дадзеная Дырэктыва вызначае мінімальныя патрабаваннi, такім чынам даючы Дзяржавам-членам магчымасць увядзення або захавання больш спрыяльных палажэнняў. Рэалізацыя дадзенай Дырэктывы не павiнна служыць падставай для якога-небудзь рэгрэсу ў адносінах да сітуацыі, якая ўжо пераважае ў кожнай Дзяржаве-члене.

(26) Дзяржавы-члены павінны прадугледжваць эфектыўныя, суразмерныя і стрымліваючыя санкцыі ў выпадку парушэння абавязальстваў па дадзенай Дырэктыве.

(27) Дзяржавы-члены могуць даверыць сацыяльным партнёрам, па іх сумеснай просьбе, ажыццяўленне дадзенай Дырэктывы ў дачыненні да палажэнняў, якія падпадаюць пад сферу дзеяння калектыўных дамоў, пры ўмове, што Дзяржавы-члены прымуць усе неабходныя меры для забеспячэння таго, каб яны маглі ўвесь час гарантаваць вынікі, прадугледжаныя дадзенай Дырэктывай.

(28) У адпаведнасці з прынцыпамі субсідыярнасці і прапарцыянальнасці, выкладзенымі ў артыкуле 5 Дамовы аб ЕС, мэта дадзенай Дырэктывы, а менавіта забеспячэнне агульнага высокага ўзроўню абароны ад дыскрымінацыі ва ўсіх Дзяржавах-членах, не можа быць дасягнута ў дастатковай меры Дзяржавамі-членамі і можа, такім чынам, па прычыне маштабу і наступстваў меркаванага дзеяння, быць лепш дасягнута Супольнасцю. Дадзеная Дырэктыва не выходзіць за рамкі таго, што неабходна для дасягнення гэтых мэт,

ПРЫНЯЎ ДАДЗЕНУЮ ДЫРЭКТИВУ:

ГЛАВА I АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ

Артыкул 1

Мэта

Мэтай гэтай Дырэктывы з'яўляецца закласці аснову для барацьбы з дыскрымінацыяй па прыкмеце расавага або этнічнага паходжання, каб рэалізаваць у Дзяржавах-членах прынцып роўнага абыходжання.

Артыкул 2

Паняцце дыскрымінацыі

1. У дадзенай Дырэктыве прынцып роўнага абыходжання азначае, што не павінна быць ніякай прамой або ўскоснай дыскрымінацыі, па прыкмеце расавага або этнічнага паходжання.

2. Для мэт пункта 1:

(А) прамая дыскрымінацыя мае месца, калі з адным чалавекам абыходзіцца горш, чым абыходзіліся, абыходзіцца або будуць абыходзіцца з іншым у супараўнальнай сітуацыі на падставе расавага або этнічнага паходжання;

(Б) ускосная дыскрымінацыя мае месца, калі выразна нейтральнае палажэнне, крытэрыі або практыка ставяць асоб пэўнага расава-

га або этнічнага паходжання ў нявыгаднае становішча ў параўнанні з іншымі асобамі, за выключэннем выпадкаў, калі гэта палажэнне, крытэрыі або практыка аб'ектыўна апраўданы легітымнай мэтай і сродкі дасягнення гэтай мэты з'яўляюцца дарэчнымі і неабходнымі.

3. Пераслед лічыцца дыскрымінацыяй у значэнні, прадугледжаным у пункце 1, калі непажаданыя паводзіны, звязаныя з расавым або этнічным паходжаннем, маюць месца з мэтай або наступствам парушэння годнасці асобы і стварэння жахлівага, варожага, прыніжаючага чалавечую годнасць, зневажальнага або абразлівага асяроддзя. У дадзеным кантэксце паняцце пераследу можа быць вызначана ў адпаведнасці з нацыянальнымі законамі і практыкай Дзяржаў-членаў.

4. Указанне дыскрымінаваць асоб па прыкметах расавага або этнічнага паходжання лічыцца дыскрымінацыяй у значэнні, прадугледжаным у пункце 1.

Артыкул 3

Сфера [дзеяння Дырэктывы]

1. У рамках паўнамоцтваў, ускладзеных на Супольнасць, дадзеная Дырэктыва прымяняецца да ўсіх асоб, у дачыненні да дзяржаўнага і прыватнага сектараў, у тым ліку дзяржаўных органаў, у адносінах да:

(a) умоў доступу да занятасці, да самастойнай занятасці і прафесіі, уключаючы крытэрыі адбору і ўмовы найму, незалежна ад сферы дзейнасці і на ўсіх узроўнях прафесійнай іерархіі, уключаючы працоўванне па службе;

(b) доступу да ўсіх тыпаў і ўсіх узроўняў прафесійнай арыентацыі, прафесійнай падрыхтоўкі, павышэння прафесійнай кваліфікацыі і перападрыхтоўкі кадраў, у тым ліку вопыту практычнай работы;

(c) умоў працы і занятасці, у тым ліку звальнення і аплаты працы;

(d) членства і ўдзелу ў арганізацыях работнікаў або працадаўцаў, або якой-небудзь арганізацыі, члены якой належаць да пэўнай прафесіі, у тым ліку выгод, якія прадстаўляюцца такімі арганізацыямі;

(e) сацыяльнай абароны, уключаючы сацыяльнае забеспячэнне і ахову здароўя;

(f) сацыяльных пераваг;

(g) адукацыі;

(h) доступу і пастаўкі тавараў і паслуг, якія даступныя для грамадскасці, уключаючы жыллё.

2. Дадзеная Дырэктыва не распаўсюджваецца на адрозненні ў абыходжанні па прыкмеце грамадзянства і не адмаўляе палажэння і ўмоў, звязаных з уездам і пражываннем грамадзян трэціх краін і асоб без грамадзянства на тэрыторыі Дзяржаў-членаў, і любога абыходжання, якое вынікае з прававога статусу грамадзян трэціх краін і асоб без грамадзянства.

Артыкул 4

Сапраўдныя і вызначальныя прафесійныя патрабаванні

Нягледзячы на Артыкул 2 (1) і (2), Дзяржавы-члены могуць прадугледзець, што адрозненне ў абыходжанні, якое грунтуецца на характарыстыцы, звязанай з расавым або этнічным паходжаннем, не з'яўляецца дыскрымінацыйнай, дзе, па прычыне характару канкрэтнай прафесійнай дзейнасці або кантэксту, у якім яна выконваецца, такая характарыстыка складае сапраўднае і вызначальнае прафесійнае патрабаванне, пры ўмове, што мэта з'яўляецца законнай, а патрабаванне прапарцыянальным.

Артыкул 5

Станоўчае дзеянне

З мэтай забеспячэння поўнай роўнасці на практыцы, прынцып роўнага абыходжання не перашкаджае любой Дзяржаве-члену падтрымліваць або прымаць асаблівыя меры для прадухілення або кампенсацыі недахопаў, звязаных з расавым або этнічным паходжаннем.

Артыкул 6

Мінімальныя патрабаванні

1. Дзяржавы-члены могуць уводзіць або захоўваць палажэнні, якія больш спрыяльныя для абароны прынцыпу роўнага абыходжання, у параўнанні з тымі, якія прадугледжаны ў дадзенай Дырэктыве.

2. Рэалізацыя Дырэктывы пры любых абставінах не стварае падстаў для скарачэння ўзроўню абароны ад дыскрымінацыі, якая ўжо прадстаўлена Дзяржавамі-членамі ў сферах, ахопленых дадзенай Дырэктывай.

ГЛАВА II

СРОДКІ ПРАВОВОЙ АБОРОНЫ І ЗАБЕСПЯЧЭННЕ ВЫКАНАННЯ

Артыкул 7

Абарона правоў

1. Дзяржавы-члены павінны гарантаваць, што судовыя і/або адміністрацыйныя працэдуры, у тым ліку, калі дадзеныя дзяржавы па-

лічаць гэта прымальным, прымірэнчыя працэдуры, для выканання абавязацельстваў па дадзенай Дырэктыве даступныя для ўсіх асоб, якія лічаць сябе пакрыўджанымі непрымяненнем прынцыпу роўнага абыходжання, нават пасля таго, як адносіны, у якіх дыскрымінацыя нібыта мела месца, скончыліся.

2. Дзяржавы-члены павінны гарантаваць, што асацыяцыі, арганізацыі і іншыя юрыдычныя асобы, якія маюць у адпаведнасці з крытэрыямі, вызначанымі іх нацыянальным заканадаўствам, законны інтарэс у забеспячэнні таго, каб палажэнні дадзенай Дырэктывы выконваліся, могуць удзельнічаць ад імя або ў падтрымку істца, з яго або яе адабрэння, у любой судовай і/або адміністрацыйнай працэдуры, якая прадугледжана для забеспячэння выканання абавязацельстваў у адпаведнасці з дадзенай Дырэктывай.

3. Пункты 1 і 2 не ўплываюць на нацыянальныя правілы адносна тэрмінаў для ўзбуджэння іскаў у сувязі з прынцыпам роўнасці абыходжання.

Артыкул 8

Цяжар даказвання

1. Дзяржавы-члены павінны прымаць такія меры, якія неабходныя, у адпаведнасці са сваімі нацыянальнымі судовымі сістэмамі, каб гарантаваць, што, калі людзі, якія лічаць сябе пакрыўджанымі тым, што прынцып роўнага абыходжання не быў прыменены да іх, прадставяць перад судом або іншым кампетэнтным органам факты, з якіх можна меркаваць, што мае месца прамая або ўскосная дыскрымінацыя, то гэта адказчык павінен будзе даказаць, што не было ніякага парушэння прынцыпу роўнага абыходжання.

2. Пункт 1 не перашкаджае Дзяржавам-членам уводзіць правілы даказвання, якія з'яўляюцца больш спрыяльнымі для істцоў.

3. Пункт 1 не прымяняецца ў дачыненні да крымінальных працэдур.

4. Пункты 1, 2 і 3 прымяняюцца да любой справы, узбуджанай у адпаведнасці з Артыкулам 7 (2).

5. Дзяржавы-члены не павінны выкарыстоўваць пункт 1 да справы, у якой расследаванне фактаў справы з'яўляецца задачай суда або кампетэнтнага органа.

Артыкул 9

Віктымізацыя

Дзяржавы-члены павінны ўвесці ў свае нацыянальныя прававыя сістэмы такія меры, якія неабходныя для абароны людзей ад якога-небудзь неспрыяльнага абыходжання або неспрыяльных наступстваў, што былі б рэакцыяй на скаргу або разбіральніцтва, скіраваныя на забеспячэнне выканання прынцыпу роўнага абыходжання.

Артыкул 10

Распаўсюджванне інфармацыі

Дзяржавы-члены павінны паклапаціцца пра тое, што палажэнні, прынятыя ў адпаведнасці з дадзенай Дырэктывай, разам з адпаведнымі дзеючымі палажэннямі, будуць даведзены да ведама зацікаўленых асоб усімі адпаведнымі сродкамі на ўсёй сваёй тэрыторыі.

Артыкул 11

Сацыяльны дыялог

1. Дзяржавы-члены павінны, у адпаведнасці з нацыянальнымі традыцыямі і практыкай, прыняць належныя меры для спрыяння сацыяльнаму дыялогу паміж сацыяльнымі партнёрамі з мэтай стымулявання роўнага абыходжання, у тым ліку шляхам маніторынгу практычнай сітуацыі на працоўных месцах, калектыўных дамоў, кодэксаў паводзін, даследаванняў або абмену вопытам і перадавой практыкай.

2. З улікам нацыянальных традыцый і практыкі, Дзяржавы-члены заахвочваюць сацыяльных партнёраў без шкоды для іх аўтаноміі заключаць на адпаведным узроўні пагадненні, што акрэсліваюць антыдэскрымінацыйныя правілы ў сферах, пералічаных у Артыкуле 3, якія ахоплены калектыўнымі перамовамі. Такія пагадненні павінны выконваць мінімальныя патрабаванні, устаноўленыя дадзенай Дырэктывай і адпаведнымі нацыянальнымі мерамі па яе ажыццяўленні.

Артыкул 12

Дыялог з няўрадавымі арганізацыямі

Дзяржавы-члены павінны заахвочваць дыялог з адпаведнымі няўрадавымі арганізацыямі, якія маюць у адпаведнасці з іх нацыянальным заканадаўствам і практыкай, законны інтарэс у садзейнічэнні

барацьбе з дыскрымінацыяй па прыкмеце расавага і этнічнага паходжання з мэтай садзейнічання выкананню прынцыпу роўнага абыходжання.

ГЛАВА III ОРГАНЫ ЗААХВОЧВАННЯ РОЎНАГА АБЫХОДЖАННЯ

Артыкул 13

1. Дзяржавы-члены павінны прызначыць орган або органы для заахвочвання роўнага абыходжання з усімі асобамі без дыскрымінацыі па прыкмеце расавага або этнічнага паходжання. Гэтыя органы могуць уваходзіць у склад органаў, адказных на нацыянальным узроўні за абарону правоў чалавека або гарантыі правоў грамадзян.

2. Дзяржавы-члены павінны забяспечыць, каб паўнамоцтвы гэтых органаў ўключалі:

— без шкоды для правоў пацярпелых і асацыяцый, арганізацый або іншых юрыдычных асоб, згаданых у Артыкуле 7 (2), прадстаўляць незалежную дапамогу ахвярам дыскрымінацыі пры ажыццяўленні імі сваіх скаргаў аб дыскрымінацыі;

— праводзіць незалежныя агляды і даследаванні па пытаннях дыскрымінацыі;

— публікаваць незалежныя даклады і рыхтаваць рэкамендацыі па любым пытанні, звязаным з такой дыскрымінацыяй.

ГЛАВА IV ЗАКЛЮЧНЫЯ ПАЛАЗЖЭННІ

Артыкул 14

Адпаведнасць патрабаванням

Дзяржавы-члены павінны прыняць неабходныя меры для забеспячэння таго, каб:

(А) былі адменены любыя законы, правілы і адміністрацыйныя палажэнні, якія супярэчаць прынцыпу роўнага абыходжання;

(Б) былі прызнаны несапраўднымі або былі зменены любыя палажэнні, якія супярэчаць прынцыпу роўнага абыходжання, якія ўключу-

чаны ў індывідуальныя або калектыўныя дагаворы або пагадненні, унутраныя правілы прадпрыемстваў, правілы камерцыйных або некамерцыйных асацыяцый, а таксама правілы, якія рэгулююць прафесіі і арганізацыі працоўных і працадаўцаў, што ўжо прынятыя, або могуць быць абвешчаны.

Артыкул 15

Санкцыі

Дзяржавы-члены павінны ўсталяваць правілы аб санкцыях, якія выкарыстоўваюцца пры парушэннях нацыянальных палажэнняў, прынятых у адпаведнасці з дадзенай Дырэктывай, і павінны прыняць усе неабходныя меры для забеспячэння таго, каб яны выкарыстоўваліся. Санкцыі, якія могуць ўключачь выплату кампенсацыі ахвяры, павінны быць эфектыўнымі, суразмернымі і стрымліваючымі. Дзяржавы-члены паведамляюць гэтыя палажэнні Камісіі не пазней 19 ліпеня 2003 г. і павінны без затрымак паведамляць аб любых наступных змяненнях, якія ўплываюць на іх.

Артыкул 16

Імплементцыя

Дзяржавы-члены павінны прыняць законы, нарматыўныя акты і адміністрацыйныя палажэнні, неабходныя для выканання дадзенай Дырэктывы да 19 ліпеня 2003 г. або могуць даверыць сацыяльным партнёрам па іх сумеснай просьбе ажыццяўленне дадзенай Дырэктывы ў дачыненні да палажэнняў, якія падпадаюць пад сферу дзеяння калектыўных дагавораў. У такіх выпадках Дзяржавы-члены павінны забяспечыць, каб да 19 ліпеня 2003 г. сацыяльныя партнёры прынялі неабходныя меры праз пагадненне, пры гэтым Дзяржавы-члены абавязаны прыняць усе неабходныя меры для забеспячэння таго, каб яны маглі ўвесь час гарантаваць вынікі, прадугледжаныя дадзенай Дырэктывай. Яны павінны неадкладна паведаміць аб гэтым Камісіі.

Калі Дзяржавы-члены прымаюць такія меры, яны павінны ўтрымліваць спасылку на дадзеную Дырэктыву або суправаджацца такой спасылкай у выпадку іх афіцыйнага апублікавання. Спосабы выканання такой спасылкі павінны быць вызначаны Дзяржавамі-членамі.

Артыкул 17

Справаздача

1. Дзяржавы-члены павінны паведаміць Камісіі да 19 ліпеня 2005 г., і кожныя пяць гадоў пасля гэтага ўсю інфармацыю, неабходную для таго, каб Камісія магла скласці справаздачу Еўрапейскаму Парламенту і Савету аб выкананні дадзенай Дырэктывы.

2. Справаздача Камісіі павінна ўлічваць, у залежнасці ад абставін, меркаванне Еўрапейскага цэнтра па маніторынгу расізму і ксенафобіі, а таксама пункт гледжання сацыяльных партнёраў і адпаведных няўрадавых арганізацый. У адпаведнасці з прынцыпам уліку гендэрнай праблематыкі, такая справаздача павінна, у прыватнасці, даваць ацэнку ўздзеяння мер, якія прымаюцца ў дачыненні да жанчын і мужчын. У святле атрыманай інфармацыі, такая справаздача павінна ўключаць у сябе, у выпадку неабходнасці, прапановы па пераглядзе і абнаўленні дадзенай Дырэктывы.

Артыкул 18

Уступленне ў сілу

Дадзеная Дырэктыва ўступае ў сілу з дня яе апублікавання ў Афіцыйным журнале Еўрапейскіх Супольнасцей.

Артыкул 19

Адрасаты

Дадзеная Дырэктыва адрасуецца Дзяржавам-членам.

Здзейснена ў Люксембургу, 29 чэрвеня 2000 г.

За Савет

Прэзідэнт

М. Арканжа

(1) Яшчэ не апублікавана ў Афіцыйным Журнале.

(2) Меркаванне прадстаўлена 18.5.2000 (яшчэ не апублікавана ў Афіцыйным Журнале).

(3) Меркаванне прадстаўлена 12.4.2000 (яшчэ не апублікавана ў Афіцыйным Журнале).

(4) Меркаванне прадстаўлена 31.5.2000 (яшчэ не апублікавана ў Афіцыйным Журнале).

(5) OJ L 185, 24.7.1996, p. 5.

ХАРТЫЯ ЕЎРАПЕЙСКАГА САЮЗА АБ АСНОЎНЫХ ПРАВАХ

*Абвешчана 7 снежня 2000 г.
(вытрымкі)*

Прэамбула

Народы Еўропы, засноўваючы паміж сабой як мага больш цесны саюз, вырашылі сумесна забяспечыць сабе мірную будучыню, заснаваную на агульных каштоўнасцях.

Усведамляючы сваю духоўную і маральную гістарычную спадчыну, Саюз грунтуецца на ўсеагульных і непадзельных каштоўнасцях — чалавечай годнасці, свабодзе, роўнасці і салідарнасці; ён абавязаны на прынцып дэмакратыі і прынцып вяршэнства права. Ён ставіць чалавечую асобу ў цэнтр сваёй дзейнасці пры дапамозе ўвядзення грамадзянства Саюза і стварэння прасторы свабоды, бяспекі і справядлівасці.

Саюз робіць уклад у захаванне і развіццё агульных каштоўнасцей, паважаючы пры гэтым разнастайнасць культур і традыцый народаў Еўропы, а таксама нацыянальную ідэнтычнасць Дзяржаў-членаў і арганізацыю іх публічнай улады на нацыянальным, рэгіянальным і мясцовым узроўні; ён імкнецца заахвочваць збалансаванае і ўстойлівае развіццё, забяспечвае свабоднае перамяшчэнне асоб, маёмасці, паслуг і капіталаў, а таксама свабоду прадпрымальніцтва.

З гэтай мэтай у святле эвалюцыі грамадства, сацыяльнага прагрэсу, навуковага і тэхналагічнага развіцця неабходна ўзмацніць абарону асноўных правоў, забяспечыўшы пры дапамозе Хартыі больш яснае іх выяўленне.

Дадзеная Хартыя пацвярджае з неабходным улікам кампетэнцыі і задач Саюза, а таксама прынцыпу субсідыярнасці, правы, якія вынікаюць перш за ўсё з агульных для Дзяржаў-членаў канстытуцыйных традыцый і міжнародных абавязацельстваў, Еўрапейскай канвенцыі аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод, Сацыяльных Хартый, прынятых Саюзам і Саветам Еўропы, а таксама з прэцэдэнтнага права Суда Справядлівасці Еўрапейскага Саюза і Еўрапейскага суда па правах чалавека. У дадзеным кантэксце Хартыя будзе інтэрпрэтавацца судамі Саюза і Дзяржаў-членаў з належным улікам тлумачэнняў, па-

дрыхтаваных Прэзідыумам Канвенцыі, які распрацаваў Хартыю, і за актуалізацыю якіх адпавядае Прэзідыум Еўрапейскай Канвенцыі.

Карыстанне дадзенымі правамі спараджае адказнасць і стварае абавязкі перад іншымі асобамі, перад чалавечай супольнасцю і перад будучымі пакаленнямі.

Зыходзячы са сказанага, Саюз прызнае сфармуляваныя ніжэй правы, свабоды і прынцыпы.

ГЛАВА III РОЎНАСЦЬ

Артыкул 20

Роўнасць перад законам

Усе роўныя перад законам.

Артыкул 21

Недыскрымінацыя

1. Забараняецца ўсякая дыскрымінацыя, у прыватнасці, па прыкметах полу, расы, колеру скуры, этнічнага або сацыяльнага паходжання, генетычных рыс, мовы, рэлігіі або перакананняў, палітычных або любых іншых поглядаў, прыналежнасці да нацыянальнай меншасці, маёмнага становішча, нараджэння, непрацаздольнасці, узросту або сексуальнай арыентацыі.

2. У сферы прымянення Трактатаў і без шкоды для іх спецыяльных палажэнняў забараняецца любая дыскрымінацыя па прыкмеце дзяржаўнай прыналежнасці.

Артыкул 22

Культурная, рэлігійная і моўная разнастайнасць

Саюз паважае культурную, рэлігійную і моўную разнастайнасць.

Артыкул 45

Свабода перамяшчэння і пражывання

1. Кожны грамадзянін або грамадзянка Саюза валодае правам на свабоднае перамяшчэнне і пражыванне на тэрыторыі Дзяржаў-членаў.

2. Свабода перамяшчэння і пражывання можа быць прадастаўлена, у адпаведнасці з Трактатамі, грамадзянам трэціх краін, якія пражываюць на законных падставах на тэрыторыі Дзяржавы-члена.

ГЛАВА VII АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ

Артыкул 51

Сфера прымянення

1. Палажэнні дадзенай Хартыі адрасуюцца інстытуцыям, органам, установам і агенствам Саюза з належным улікам прынцыпу субсідыярнасці і да Дзяржаў-членаў толькі тады, калі яны выконваюць права Саюза. Таму яны павінны паважаць правы, выконваць прынцыпы і садзейнічаць прымяненню іх у адпаведнасці з іх паўнамоцтвамі і з захаваннем межаў паўнамоцтваў Саюза, ускладзеных на яго ў Трактатах.

2. Хартыя не пашырае сферы прымянення права Саюза за рамкі паўнамоцтваў Саюза і не ўводзіць ніякага новага паўнамоцтва або новай задачы для Саюза, і не змяняе паўнамоцтвы і задачы, вызначаныя ў Трактатах.

**РАШЭННЕ КАМІСІІ
АБ СТВАРЭННІ ДАРАДЧАЙ ГРУПЫ ВЫСОКАГА ЎЗРОЎНЮ
ПА САЦЫЯЛЬНАЙ ІНТЭГРАЦЫІ ЭТНІЧНЫХ МЕНШАСЦЕЙ
І ІХ ПОЎНЫМ УДЗЕЛЕ Ў РЫНКУ ПРАЦЫ**

(2006/33/ЕС)

ад 20 студзеня 2006 г.

Зыходзячы з Дагавора аб заснаванні Еўрапейскай Супольнасці, Прымаючы пад увагу, што:

(1) Артыкул 13 Дамовы аб заснаванні Еўрапейскай Супольнасці дае паўнамоцтвы Супольнасці прымаць адпаведныя меры па барацьбе з дыскрымінацыяй па прыкмеце полу, расавага або этнічнага паходжання, рэлігіі або перакананняў, інваліднасці, узросту або сексуальнай арыентацыі.

(2) У адпаведнасці з паведамленнем Камісіі пад назвай «Недапушчэнне дыскрымінацыі і роўныя магчымасці для ўсіх» (1), прынятым 1 чэрвеня 2005 г., у якім падкрэсліваецца неабходнасць Еўрапейскаму Саюзу распрацаваць узгоднены і эфектыўны падыход да сацыяльнай інтэграцыі этнічных меншасцей і іх усебаковага ўдзелу ў рынку працы, Камісія хацела б абапірацца на экспертны вопыт спецыялістаў, якія б былі сабраны ў кансультацыйнай групе.

(3) Група павінна ўнесці свой уклад у распрацоўку ўзгодненага і эфектыўнага падыходу да сацыяльнай інтэграцыі этнічных меншасцей, якія знаходзяцца ў неспрыяльным становішчы, і іх паўнаважнасця ў рынку працы.

(4) Група павінна складацца з экспертаў з грамадзянскай супольнасці, даследчыцкай супольнасці, бізнесу, нацыянальных і мясцовых органаў улады, а таксама этнічных меншасцей і іншых зацікаўленых бакоў. Яна павінна быць збалансавана, асабліва з пункту погляду географічнага паходжання, полу, этнічнага паходжання, а таксама сферы дзейнасці і вопыту,

ВЫРАШЫЛА НАСТУПНАЕ:

Артыкул 1

Камісія дадзеным [рашэннем] стварае дарадчую групу высокага ўзроўню па сацыяльнай інтэграцыі этнічных меншасцей і іх поўным удзеле ў рынку працы, якая далей мае назву «група».

Артыкул 2

Задачи

Задачами группы будзе:

— прааналізаваць, як дасягнуць сацыяльнай інтэграцыі этнічных меншасцей і іх поўнага ўдзелу ў рынку працы ў рамках Еўрапейскага Саюза;

— прадставіць да канца года «2007 — Еўрапейскі год роўных магчымасцей для ўсіх» даклад з рэкамендацыямі па палітыцы, якія неабходна рэалізаваць у сувязі з гэтым.

Група будзе абапірацца на перадавую практыку ў гэтай галіне, і сфакусіруецца асабліва на наступных пытаннях:

— сацыяльна-эканамічнае становішча этнічных меншасцей у сучасным Еўрапейскім Саюзе;

— розныя сітуацыі і патрэбы груп меншасцей, у тым ліку нядаўніх мігрантаў, сталых этнічных меншасцей, нацыянальных меншасцей, цыганоў і асоб без грамадзянства;

— уздзеянне множнай дыскрымінацыі і ўплыў такіх фактараў, як узрост, пол, інваліднасць і рэлігія, а таксама ўплыў геаграфічнай ізаляцыі і ўзроўню адукацыі;

— уклад палітыкі і праграм Еўрапейскага Саюза па сацыяльнай інтэграцыі этнічных меншасцей і іх паўнаважнасць у рынку працы;

— уплыў будучых падзей, уключаючы магчымыя новыя хвалі далучэння да ЕС (Румынія, Балгарыя, Турцыя, заходнія Балканы).

Старшыня групы можа паведаміць Камісіі, калі было б мэтазгодна звярнуцца да групы па канкрэтным пытанні.

Артыкул 3

Склад — Прызначэнне

1. Члены групы прызначаюцца Камісіяй з ліку спецыялістаў з ведамі ў сферах, названых у Артыкуле 2.

2. Група павінна складацца з 10 членаў.

3. Прымяняюцца наступныя палажэнні:

— члены прызначаюцца ў асабістай якасці і абавязаны даваць парады Камісіі незалежна ад якога-небудзь вонкавага ўздзеяння;

— члены групы павінны заставацца на пасадзе да таго часу, пакуль яны будуць заменены або скончыцца іх мандат;

— члены, якія не ў стане эфектыўна ўдзельнічаць у працы групы, сышлі ў адстаўку або якія не выконваюць умовы, выкладзеныя ў пер-

шым або другім пункце дадзенага артыкула або артыкула 287 Дагавора аб заснаванні Еўрапейскай супольнасці, могуць быць заменены на тэрмін, які застаўся да заканчэння іх паўнамоцтваў;

— члены павінны кожны год падпісваць абавязацельства дзейнічаць у грамадскіх інтарэсах і заяву аб адсутнасці якога-небудзь інтарэсу, які мог бы падарваць іх аб'ектыўнасць;

— імёны членаў, прызначаных у індыўідуальным парадку, павінны быць апублікаваны на інтэрнэт-сайце Галоўнага дырэктарату па занятасці, сацыяльных справах і роўных магчымасцях і ў Афіцыйным журнале Еўрапейскага Саюза, серыя С. Імёны членаў павінны быць сабраны, апрацаваны і апублікаваны ў адпаведнасці з палажэннямі Рэгламенту (ЕС) № 45/2001 Еўрапейскага парламента і Савета (2) аб абароне і апрацоўцы персанальных даных.

Артыкул 4

Дзейнасць

1. Камісія прызначае старшыню групы.
2. Прадстаўнік Камісіі можа звярнуцца да экспертаў або назіральнікаў з асаблівай кампетэнцыяй па пытанні парадку дня аб удзеле ў працы групы, калі гэта дарэчна і/або неабходна.
3. Інфармацыя, атрыманая шляхам удзелу ў абмеркаваннях групы не можа быць раскрыта, калі Камісія сцвердзіць, што гэта звязана з канфідэнцыяльнымі справамі.
4. Група, як правіла, праводзіць пасяджэнні ў памяшканнях Камісіі ў адпаведнасці з працэдурамі і графікам, усталяваным ёю. Камісія прадстаўляе сакратарскае забеспячэнне. Іншыя службовыя асобы Камісіі, зацікаўленыя ў разглядаемых пытаннях, могуць прысутнічаць на гэтых пасяджэннях.
5. Група прымае свае правілы працэдуры на аснове стандартных правіл працэдуры, прынятых Камісіяй (3).
6. Камісія можа апублікаваць у інтэрнэце на мове арыгіналу адпаведнага дакумента любое рэзюмэ, заключэнне, частковае заключэнне або працоўны дакумент групы.

Артыкул 5

Выдаткі на правядзенне пасяджэнняў

Камісія пакрывае праезд і, у выпадку мэтазгоднасці, сутачныя расходы для ўдзельнікаў, экспертаў і назіральнікаў у сувязі з рабо-

тай групы ў адпаведнасці з палажэннямі, якія дзейнічаюць у Камісіі. Члены не атрымліваюць аплаты за выкананне сваіх абавязкаў.

Выдаткі на правядзенне пасяджэнняў пакрываюцца ў межах асігнаванняў, выдаткаваных для адпаведных дэпартаментнаў у рамках штогадовай працэдуры размеркавання рэсурсаў.

Артыкул 6

Уступленне ў сілу

Дадзеная пастанова ўступае ў сілу з дня яе апублікавання ў Афіцыйным журнале Еўрапейскага Саюза. Яна прымяняецца да 31 снежня 2007 г.

Камісія да гэтай даты павінна прыняць рашэнне аб магчымым працягу.

Здзейснена ў Брусэлі, 20 студзеня 2006 г.

За Камісію

Уладзімір Шпідла

Член Камісіі

(1) COM(2005) 224 final.

(2) OJ L 8, 12.1.2001, p. 1.

(3) OJ C 38, 6.2.2001, p. 3.

**РАМАЧНАЕ РАШЭННЕ САВЕТА 2008/913/ЈНА
АБ БАРАЦЬБЕ З НЕКАТОРЫМІ ФОРМАМІ
І ПРАЯВАМІ РАСІЗМУ І КСЕНАФОБІІ
СРОДКАМІ КРЫМІНАЛЬНАГА ПРАВА**

ад 28 лістапада 2008 г.

САВЕТ ЕЎРАПЕЙСКАГА САЮЗА,

Зыходзячы з Трактата аб Еўрапейскім Саюзе, у прыватнасці Артыкулаў 29, 31 і 34(2)(b),

Зыходзячы з прапановы Камісіі,

Зыходзячы з Меркавання Еўрапейскага Парламента (1),

Прымаючы пад увагу, што:

(1) Расізм і ксенафобія з'яўляюцца прамымі парушэннямі прынцыпаў свабоды, дэмакратыі, павагі да правоў чалавека і асноўных свабод і вяршэнства права, прынцыпаў, на якіх заснаваны Еўрапейскі Саюз і якія з'яўляюцца агульнымі для Дзяржаў-членаў.

(2) План дзеянняў Савета і Камісіі па найлепшым забеспячэнні выканання палажэнняў Амстэрдамскага дагавора ў галіне свабоды, бяспекі і правасуддзя (2), Высновы Еўрапейскага Савета ў Тамперэ ад 15 і 16 кастрычніка 1999 г., Пастанова Еўрапейскага Парламента ад 20 верасня 2000 г. аб пазіцыі Еўрапейскага Саюза на Сусветнай канферэнцыі па барацьбе супраць расізму і бягучай сітуацыі ў Саюзе (3) і Паведамленне Камісіі Савета і Еўрапейскага Парламента пра двухгадовае абнаўленне Сістэмы ацэнкі прагрэсу ў стварэнні прасторы «свабоды, бяспекі і правасуддзя» ў Еўрапейскім Саюзе (другая палова 2000 г.) заклікаюць да дзеяння ў гэтай сферы. У Гагскай праграме ад 4 і 5 лістапада 2004 г. Савет нагадвае пра сваю цвёрдую рашучасць процідзейнічаць любым формам расізму, антысемітызму і ксенафобіі, як ужо было заяўлена Еўрапейскім Саветам у снежні 2003 г.

(3) План сумесных дзеянняў Савета 96/443/ЈНА ад 15 ліпеня 1996 г. аб дзеяннях па барацьбе з расізмам і ксенафобіяй (4) павінен суправаджацца далейшымі заканадаўчымі дзеяннямі, накіраванымі на вырашэнне пытання аб неабходнасці далейшага збліжэння заканадаўства і нарматыўных прававых актаў Дзяржаў-членаў і пераадолення перашкод для эфектыўнага судовага супрацоўніцтва, якое ў асноў-

ным абумоўлена дывергенцыяй прававых падыходаў у Дзяржавах-членах.

(4) Згодна з ацэнкай Плана сумесных дзеянняў Савета 96/443/ЖНА і працай, якая праводзіцца ў рамках іншых міжнародных форумаў, такіх як Савет Еўропы, да гэтага часу назіраюцца некаторыя цяжкасці ў судовым супрацоўніцтве і, такім чынам, існуе неабходнасць далейшага збліжэння крымінальнага заканадаўства Дзяржаў-членаў у мэтах забеспячэння эфектыўнага ажыццяўлення ўсебаковага і выразнага заканадаўства па барацьбе з расізмам і ксенафобіяй.

(5) Расізм і ксенафобія ўяўляюць сабой пагрозу ў дачыненні да груп асоб, якія з'яўляюцца аб'ектам такіх паводзін. Неабходна вызначыць агульны крымінальна-прававы падыход у Еўрапейскім Саюзе да гэтай з'явы дзеля таго каб аднолькавыя паводзіны з'яўляліся правапарушэннем ва ўсіх Дзяржавах-членах і што эфектыўныя, суразмерныя і стрымліваючыя пакаранні прадугледжаны для фізічных і юрыдычных асоб, якія ўчынілі або з'яўляюцца адказнымі за такія правапарушэнні.

(6) Дзяржавы-члены прызнаюць, што барацьба з расізмам і ксенафобіяй патрабуе розных відаў мер на комплекснай аснове і яны не могуць быць абмежаваны крымінальнымі справамі. Дадзенае Рамачнае рашэнне абмяжоўваецца барацьбой з асабліва цяжкімі формамі расізму і ксенафобіі з дапамогай крымінальнага права. Паколькі культурныя і прававыя традыцыі Дзяржаў-членаў у некаторай ступені адрозніваюцца, асабліва ў гэтай галіне, поўная гарманізацыя крымінальнага заканадаўства ў цяперашні час не ўяўляецца магчымай.

(7) У дадзеным Рамачным рашэнні тэрмін «паходжанне» неабходна разумець як той, што адносіцца ў асноўным да асоб або груп асоб, якія з'яўляюцца патомкамі асоб, якія могуць быць ідэнтыфікаваны на падставе пэўных рыс (напрыклад расы або колеру скуры), пры гэтым некаторыя з тых рыс могуць ужо не існаваць. Нягледзячы на гэта, з прычыны свайго паходжання такія асобы або групы асоб могуць выступаць аб'ектамі нянавісці або гвалту.

(8) Тэрмін «рэлігія» неабходна разумець як аднясенне ў шырокім сэнсе да асоб, вызначаных паводле іх рэлігійных перакананняў або вераванняў.

(9) Тэрмін «нянавісьць» неабходна разумець як звязаны з нянавісьцю, заснаванай на расе, колеры скуры, рэлігіі, паходжанні або нацыянальнай або этнічнай прыналежнасці.

(10) Дадзенае Рамачнае рашэнне не перашкаджае Дзяржаве-члену прыняць палажэнні нацыянальнага заканадаўства, якія пашыраюць Артыкул 1 (1) (с) і (d) на злачынствы супраць групы асоб, вызначанай па іншых, чым раса, колер скуры, рэлігія, паходжанне, нацыянальная або этнічная прыналежнасць, крытэрыях, такіх як сацыяльны статус або палітычныя перакананні.

(11) Неабходна забяспечыць, каб узбуджэнне расследавання спраў аб злачынствах на глебе расізму і ксенафобіі, а таксама прыняцце адпаведных дзеянняў па іх пераследзе не залежала ад таго, ці зрабілі адпаведную заяву альбо выставілі абвінавачванні ахвяры, якія часта асабліва ўразлівыя і неахвотна робяць адпаведныя прававыя крокі.

(12) Збліжэнне крымінальнага заканадаўства павінна прывесці да больш эфектыўнай барацьбы з расісцкімі і ксенафобскімі злачынствамі шляхам заахвочвання поўнага і эфектыўнага судовага супрацоўніцтва паміж Дзяржавамі-членамі. Пры аглядзе выканання дадзенага Рамачнага рашэння, Савет павінен прыняць пад увагу магчымыя цяжкасці ў гэтай галіне, каб ацаніць, наколькі неабходныя далейшыя крокі ў гэтай галіне.

(13) Паколькі мэта дадзенага Рамачнага рашэння, а менавіта забеспячэнне таго, каб расісцкія і ксенафобскія злачынствы караліся ва ўсіх Дзяржавах-членах па меншай меры на мінімальным узроўні эфектыўных, суразмерных і стрымліваючых крымінальных пакаранняў не можа быць дасягнута ў дастатковай меры Дзяржавамі-членамі ў індывідуальным парадку, паколькі такія правілы павінны быць агульнымі і сумяшчальнымі і паколькі дадзеная мэта можа быць лепшым чынам дасягнута на ўзроўні Еўрапейскага Саюза, Саюз можа прыняць меры ў адпаведнасці з прынцыпам субсідыярнасці, як вызначана ў Артыкуле 2 Трактата аб Еўрапейскім Саюзе і прадугледжана ў артыкуле 5 Дагавора аб заснаванні Еўрапейскай супольнасці. У адпаведнасці з прынцыпам прапарцыянасці, як вызначана ў апошнім названым артыкуле, дадзенае Рамачнае рашэнне не выходзіць за рамкі таго, што неабходна для дасягнення гэтай мэты.

(14) Дадзенае Рамачнае рашэнне паважае асноўныя правы і адпавядае прынцыпам, абвешчаным Артыкулам 6 Трактата аб Еўрапейскім Саюзе і Еўрапейскай канвенцыяй аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод, у прыватнасці ў яе Артыкулах 10 і 11, і адлюстраваным у Хартыі Еўрапейскага Саюза аб асноўных правах, у прыватнасці ў раздзелах II і VI.

(15) Меркаванні, звязаныя са свабодай сходаў і свабодай выказвання поглядаў, у прыватнасці свабодай прэсы і свабодай слова ў іншых сродках масавай інфармацыі, прывялі ў многіх Дзяржавах-членах да з'яўлення пэўных працэдурных гарантый і з'яўлення ў нацыянальным заканадаўстве спецыяльных урэгуляванняў па вызначэнні або абмежаванні адказнасці.

(16) План сумесных дзеянняў 96/443/ЈНА павінен быць скасаваны, паколькі з уступленнем у сілу Амстэрдамскага дагавора, Дырэктывы Савета 2000/43/ЕС ад 29 чэрвеня 2000 г. па ўкараненні прынцыпа роўнага стаўлення да фізічных асоб незалежна ад іх расавага або этнічнага паходжання (5) і дадзенага Рамачнага рашэння, ён састарэў,

ПРЫНЯЎ ДАДЗЕНАЕ РАМАЧНАЕ РАШЭННЕ:

Артыкул 1

Злачынствы на глебе расізму і ксенафобіі

1. Кожная Дзяржава-член прымае неабходныя меры для забеспячэння таго, каб былі пакараны наступныя наўмысныя паводзіны:

(а) публічнае падбухторванне да гвалту або нянавісці, накіраваных супраць групы асоб або члена такой групы, вызначанай па прыкмеце расы, колеру скуры, рэлігіі, паходжання, нацыянальнай або этнічнай прыналежнасці;

(б) здзяйсненне акта, названага ў пункце (а) шляхам публічнага распаўсюджвання або раздачы тэкстаў, выяў або іншага матэрыялу;

(с) публічнае апраўданне, адмаўленне або грубае прымяненне злачынстваў генацыду, злачынстваў супраць чалавечнасці і ваенных злачынстваў, як яны вызначаны ў артыкулах 6, 7 і 8 Статута Міжнароднага крымінальнага суда, накіраванае супраць групы асоб або члена такой групы, вызначанай па прыкмеце расы, колеру скуры, рэлігіі, паходжання або нацыянальнай ці этнічнай прыналежнасці, калі такія дзеянні могуць падбухторваць да гвалту або нянавісці ў дачынненні да такой групы або члена такой групы;

(d) публічнае апраўданне, адмаўленне або грубае прымяншэнне злачынстваў, названых у артыкуле 6 Статута Міжнароднага ваеннага трыбунала, дадзенага да Лонданскага пагаднення ад 8 жніўня 1945 г., накіраваных супраць групы асоб або члена такой групы, вызначанай па прыкмеце расы, колеру скуры, рэлігіі, паходжання або нацыянальнай або этнічнай прыналежнасці, калі такія дзеянні могуць падбухторваць да гвалту або нянавісці ў дачыненні да такой групы або члена такой групы;

2. Для мэт пункта 1 Дзяржавы-члены могуць вырашыць караць толькі паводзіны, якія могуць выклікаць парушэнне грамадскага парадку або якія могуць парушыць грамадскі парадак або з'яўляюцца пагрозлівымі, абразлівымі або зняважлівымі.

3. Для мэт пункта 1 спасылка на рэлігію павінна ахопліваць, па меншай меры, паводзіны, якія з'яўляюцца перадумовай для скіравання дзеянняў супраць групы асоб, вызначанай па прыкмеце расы, колеру скуры, паходжання, нацыянальнай або этнічнай прыналежнасці, або супраць члена такой групы.

4. Па прыняцці дадзенага Рамачнага рашэння або пазней любая Дзяржава-член можа зрабіць заяву, што акт адмаўлення або грубага прымяншэння злачынстваў, названых у пунктах 1 (c) і/або (d), будзе карацца ў гэтай дзяржаве толькі тады, калі злачынствы, названыя ў гэтых пунктах, былі ўстаноўлены канчатковым рашэннем нацыянальнага суда гэтай Дзяржавы-члена і/або міжнароднага суда, або канчатковым рашэннем толькі міжнароднага суда.

Артыкул 2

Падбухторванне і дапамаганне

1. Кожная Дзяржава-член прымае меры, неабходныя для забеспячэння каральнасці падбухторвання да паводзін, вызначаных у Артыкуле 1 (1) (c) і (d).

2. Кожная Дзяржава-член прымае меры, неабходныя для забеспячэння каральнасці дапамагання ва ўчыненні дзеянняў, вызначаных у Артыкуле 1.

Артыкул 3

Меры крымінальнай адказнасці

1. Кожная Дзяржава-член прымае меры, неабходныя для забеспячэння таго, што паводзіны, вызначаныя ў артыкулах 1 і 2, караюцца

эфектыўнымі, суразмернымі і стрымліваючымі мерамі крымінальнай адказнасці.

2. Кожная Дзяржава-член прымае меры, неабходныя для забеспячэння таго, што паводзіны, вызначаныя ў Артыкуле 1, караюцца максімальнай санкцыяй, па меншай меры пазбаўленнем волі на тэрмін ад 1 да 3 гадоў.

Артыкул 4

Расісцкія і сенафобскія матывы

Дзяржавы-члены прымаюць меры, неабходныя для таго, каб у выпадку іншых злачынстваў, што названыя ў Артыкулах 1 і 2, расісцкія і сенафобскія матывы з'яўляліся абцяжарвальнай акалічнасцю, або, у якасці альтэрнатывы, каб такія матывы былі ўлічаны судамі пры прызначэнні пакарання.

Артыкул 5

Адказнасць юрыдычных асоб

1. Кожная Дзяржава-член прымае меры, неабходныя для забеспячэння таго, каб юрыдычная асоба магла быць прыцягнута да адказнасці за паводзіны, названыя ў Артыкулах 1 і 2, учыненыя на яе карысць любой асобай, якая дзейнічае індывідуальна або як частка органа юрыдычнай асобы і якая выконвае функцыі кіраўніка ў дадзенай юрыдычнай асобе, на падставе:

(а) паўнамоцтва прадстаўляць дадзеную юрыдычную асобу;

(b) паўнамоцтва прымаць рашэнні ад імя дадзенай юрыдычнай асобы; або

(c) паўнамоцтва ажыццяўляць кантроль у рамках дадзенай юрыдычнай асобы.

2. Акрамя выпадкаў, прадугледжаных у пункце 1 гэтага артыкула, кожная Дзяржава-член прымае меры, неабходныя для забеспячэння таго, каб юрыдычная асоба магла быць прыцягнута да адказнасці за адсутнасць нагляду або кантролю з боку асобы, названай у пункце 1 гэтага Артыкула, што зрабіла магчымым здзяйсненне падначаленай асобай паводзін, згаданых у артыкулах 1 і 2, на карысць гэтай юрыдычнай асобы.

3. Адказнасць юрыдычнай асобы ў адпаведнасці з пунктамі 1 і 2 дадзенага Артыкула не выключае крымінальнага пераследу фізічных асоб, якія ўчынілі дзеянні, названыя ў Артыкулах 1 і 2, або былі памагатымі.

4. «Юрыдычная асоба» абазначае любую асобу, якая мае такі статус у адпаведнасці з прымяняльным нацыянальным заканадаўствам, за выключэннем дзяржаў або іншых публічных органаў пры ажыццяўленні імі дзяржаўнай улады і публічных міжнародных арганізацый.

Артыкул 6

Меры крымінальнай адказнасці для юрыдычных асоб

1. Кожная Дзяржава-член прымае меры, неабходныя для забеспячэння таго, што юрыдычная асоба, прызнаная адказнай згодна з артыкулам 5 (1), караецца эфектыўнымі, суразмернымі і стрымліваючымі мерамі крымінальнай адказнасці, якія павінны ўключаць крымінальныя і некрымінальныя штрафы і могуць уключаць іншыя санкцыі, такія як:

- (а) пазбаўленне права на атрыманне дзяржаўных ільгот і дапамогі;
- (б) часовае або пастаяннае пазбаўленне права займацца камерцыйнай дзейнасцю;
- (в) змяшчэнне пад судовы нагляд;
- (г) судовы загад аб ліквідацыі.

2. Дзяржавы-члены прымаюць меры, неабходныя для забеспячэння таго, што юрыдычная асоба, прызнаная адказнай згодна з артыкулам 5 (2), караецца эфектыўнымі, суразмернымі і стрымліваючымі сродкамі і мерамі крымінальнай адказнасці.

Артыкул 7

Канстытуцыйныя нормы і асноўныя прынцыпы

1. Дадзенае Рамачнае рашэнне не вядзе да змены абавязацельства паважаць асноўныя правы і асноўныя прававыя прынцыпы, уключаючы свабоду выказвання меркаванняў і асацыяцыі, як прадугледжана ў Артыкуле 6 Трактата аб Еўрапейскім Саюзе.

2. Дадзенае Рамачнае рашэнне не патрабуе ад Дзяржаў-членаў прымаць меры насуперак асноўным прынцыпам, звязаным са свабодай асацыяцыі, свабодай выказвання меркаванняў, у прыватнасці свабодай прэсы і свабодай слова ў іншых сродках масавай інфармацыі, паколькі яны з'яўляюцца вынікам канстытуцыйных традыцый або правіл, якія рэгулююць правы і абавязкі, а таксама працэсуальныя гарантыі для прэсы і іншых сродкаў масавай інфармацыі, калі такія нормы звязаны з вызначэннем або абмежаваннем адказнасці.

Артыкул 8

Узбуджэнне расследавання або крымінальнага пераследу

Кожная Дзяржава-член прымае меры, неабходныя для забеспячэння таго, каб расследаванне або судовы пераслед паводзін, названых у Артыкулах 1 і 2, не залежалі ад таго, ці зрабіла адпаведную заяву альбо вылучыла абвінавачванне ахвяра, па меншай меры, у найбольш сур'ёзных выпадках, калі адпаведныя дзеянні былі ўчынены на яе тэрыторыі.

Артыкул 9

Кампетэнцыя

1. Кожная Дзяржава-член прымае меры, неабходныя для ўстанаўлення сваёй кампетэнцыі ў дачыненні да паводзін, названых у Артыкулах 1 і 2, калі дзеянні былі ўчынены:

(а) цалкам або часткова на яе тэрыторыі;

(б) адным з яе грамадзян; або

(с) у інтарэсах юрыдычнай асобы, якая мае свой галаўны офіс на тэрыторыі гэтай Дзяржавы-члена.

2. Пры ўсталяванні кампетэнцыі ў адпаведнасці з пунктам 1 (а), кожная Дзяржава-член павінна прыняць меры, неабходныя для забеспячэння таго, каб яго кампетэнцыя распаўсюджвалася на выпадкі, калі дзеянні ўчынены праз інфармацыйную сістэму, і:

(а) парушальнік учыняе дзеянні, калі фізічна знаходзіцца на яе тэрыторыі, незалежна ад таго, ці датычаць дзеянні матэрыялу, размешчанага ў інфармацыйнай сістэме на яе тэрыторыі;

(б) паводзіны датычаць матэрыялу, размешчанага ў інфармацыйнай сістэме на яе тэрыторыі, незалежна ад таго, ці пры ўчыненні такіх дзеянняў парушальнік фізічна знаходзіцца на яе тэрыторыі.

3. Дзяржава-член можа прыняць рашэнне не прымяняць або прымяняць толькі ў пэўных выпадках або пры пэўных абставінах правілы кампетэнцыі, выкладзеныя ў пунктах 1 (б) і (с).

Артыкул 10

Выкананне і агляд

1. Дзяржавы-члены павінны прыняць меры, неабходныя для выканання палажэнняў дадзенага Рамачнага рашэння да 28 лістапада 2010 г.

2. Да таго ж дня Дзяржавы-члены павінны перадаць у Генеральны сакратарыят Савета і ў Камісію тэкст палажэнняў, якімі

інкарпаруюць у сваё нацыянальнае заканадаўства абавязцельствы, ускладзеныя на іх у адпаведнасці з дадзеным Рамачным рашэннем. На аснове даклада, які рыхтуецца з выкарыстаннем гэтай інфармацыі Саветам і пісьмовага даклада Камісіі, Савет не пазней за 28 лістапада 2013 г. праводзіць ацэнку ступені выканання Дзяржавамі-членамі палажэнняў дадзенага Рамачнага рашэння.

3. Да 28 лістапада 2013 г. Савет павінен правесці агляд дадзенага Рамачнага рашэння. Для падрыхтоўкі названага агляду Савет запрацьвае Дзяржавы-члены аб тым, ці мелі яны цяжкавыя з судовым супрацоўніцтвам ў дачыненні да дзеянняў у адпаведнасці з Артыкулам 1 (1). Акрамя таго, Савет можа звярнуцца да Еўраюста аб прадстаўленні даклада аб тым, ці выклікалі адрозненні ў нацыянальных заканадаўствах якія-небудзь праблемы ў судовым супрацоўніцтве паміж Дзяржавамі-членамі ў дадзенай сферы.

Артыкул 11

Адмена Плана сумесных дзеянняў 96/443/ЈНА

Дадзеным План сумесных дзеянняў 96/443/ЈНА адмяняецца.

Артыкул 12

Тэрытарыяльнае прымяненне

Дадзенае Рамачнае рашэнне прымяняецца для Гібралтара.

Артыкул 13

Уступленне ў сілу

Дадзенае Рамачнае рашэнне ўступае ў сілу з дня апублікавання ў Афіцыйным Журнале Еўрапейскага Саюза.

Здзейснена ў Брусэлі, 28 лістапада 2008 г.

За Савет

Прэзідэнт

М. Аліё-Мары

(1) Меркаванне ад 29 лістапада 2007 (яшчэ не апублікавана ў Афіцыйным Журнале).

(2) OJ C 19, 23.1.1999, p. 1.

(3) OJ C 146, 17.5.2001, p. 110.

(4) OJ L 185, 24.7.1996, p. 5.

(5) OJ L 180, 19.7.2000, p. 22.

КАНСАЛІДАВАНАЯ ВЕРСІЯ ТРАКТАТА АБ ЕЎРАПЕЙСКІМ САЮЗЕ

*Ад 7 чэрвеня 2016 г.
(вытрымкі)*

Прэамбула

ПОЎНЫЯ РАСУЧАСЦІ перайсці да новага этапу працэсу еўрапейскай інтэграцыі, які быў распачаты стварэннем Еўрапейскіх супольнасцей,

НАТХНЯЮЧЫСЯ культурнай, рэлігійнай і гуманістычнай спадчынай Еўропы, з якой развіліся ўніверсальныя каштоўнасці — недамыкальныя і неад’емныя правы чалавечай асобы, свабода, дэмакратыя, роўнасць і прававая дзяржава,

НАГАДВАЮЧЫ гістарычную важнасць заканчэння падзелу еўрапейскага кантынента і неабходнасць стварэння трывалых асноў для будаўніцтва будучай Еўропы,

ПАЦВЯРДЖАЮЧЫ сваю прыхільнасць да прынцыпаў свабоды, дэмакратыі і павагі да правоў чалавека і асноўных свабод і прававой дзяржавы,

...

ЖАДАЮЧЫ паглыбіць салідарнасць паміж сваімі народамі, захоўваючы павагу да іх гісторыі, культуры і традыцый,

...

ПОЎНЫЯ РАСУЧАСЦІ спрыяць свабоднаму руху людзей, забяспечваючы пры гэтым бяспеку сваім народам шляхам стварэння прасторы свабоды, бяспекі і справядлівасці, у адпаведнасці з палажэннямі гэтага Дагавора і Дагавора аб функцыянаванні Еўрапейскага Саюза,

ЧАСТКА I АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ

Артыкул 1

Дадзеным Трактатам **ВЫСОКІЯ ДАГАВОРНЫЯ БАКІ** засноўваюць паміж сабой **ЕЎРАПЕЙСКІ САЮЗ**, які далей завецца «Саюз», якому Дзяржавы-члены перадаюць паўнамоцтвы для дасягнення агульных мэт.

Дадзены Трактац сведчыць пра новы этап у працэсе стварэння больш цеснага саюзу паміж народамі Еўропы, у якім рашэнні прымаюцца як мага больш адкрыта і як мага бліжэй да грамадзян. Саюз засноўваецца на дадзеным Трактаце і Трактаце аб функцыянаванні Еўрапейскага Саюза (далей — «Трактацы»). Гэтыя два Трактацы маюць аднолькавую юрыдычную сілу. Саюз замяняе Еўрапейскія Супольнасці і з'яўляецца іх правапераемнікам.

Артыкул 2

Саюз заснаваны на каштоўнасцях павагі чалавечай годнасці, свабоды, дэмакратыі, роўнасці, вяршэнства права і павагі да правоў чалавека, уключаючы правы асоб, якія належаць да меншасцей. Гэтыя каштоўнасці з'яўляюцца агульнымі для Дзяржаў-членаў у грамадстве, якое абавязана на плюралізм, недыскрымінацыю, памяркоўнасць, справядлівасць, салідарнасць і роўнасць паміж жанчынамі і мужчынамі.

Артыкул 3

1. Мэтай Саюза з'яўляецца спрыяць міру, сваім каштоўнасцям і дабрабыту сваіх народаў.

2. Саюз прадастаўляе сваім грамадзянам прастору свабоды, бяспекі і правасуддзя без унутраных меж, у якой забяспечваецца свабоднае перамяшчэнне асоб у спалучэнні з адпаведнымі мерамі ў адносінах кантролю знешніх граніц прадастаўлення прытулку, іміграцыі і прадухілення барацьбы са злачынствамі.

3. Саюз стварае ўнутраны рынак. Ён працуе ў інтарэсах устойлівага развіцця Еўропы на аснове збалансаванага эканамічнага росту і стабільнасці цэн, ва ўмовах высокаканкурэнтнай сацыяльнай рыначнай эканомікі, з мэтай забеспячэння поўнай занятасці і сацыяльнага прагрэсу, а таксама высокага ўзроўню абароны і паляпшэння якасці навакольнага асяроддзя. Ён спрыяе навукова-тэхнічнаму прагрэсу.

Ён змагаецца з сацыяльнай ізаляцыяй і дыскрымінацыяй, а таксама спрыяе сацыяльнай справядлівасці і абароне, роўнасці паміж жанчынамі і мужчынамі, салідарнасці паміж пакаленнямі і абароне правоў дзіцяці.

Ён спрыяе эканамічнаму, сацыяльнаму і тэрытарыяльнаму адзінству і салідарнасці паміж Дзяржавамі-членамі.

Ён паважае яго багатую культурную і моўную разнастайнасць і клопоціцца аб захаванні і развіцці культурнай спадчыны Еўропы.

4. Саюз стварае эканамічны і валютны саюз, валютай якога з'яўляецца еўра.

5. У сваіх адносінах з астатнім светам Саюз павінен адстойваць і прасоўваць свае каштоўнасці і інтарэсы і спрыяць абароне сваіх грамадзян. Гэта будзе садзейнічаць забеспячэнню міра, бяспекі, устойлівага развіцця Зямлі, салідарнасці і ўзаемнай павазе паміж народамі, свабоднаму і справядліваму гандлю, выкараненню галечы і абароне правоў чалавека, у прыватнасці правоў дзіцяці, роўна як і строгаму выкананню і развіццю міжнароднага права, уключаючы павягу прынцыпаў Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

6. Саюз дасягае свае мэты належнымі сродкамі, суразмернымі кампетэнцыі, якая перададзена яму ў Трактатах.

Артыкул 4

1. У адпаведнасці з артыкулам 5, кампетэнцыі, неперададзеныя Саюзу паводле Трактатаў, застаюцца за Дзяржавамі-членамі.

2. Саюз паважае роўнасць Дзяржаў-членаў перад Трактатамі, а таксама іх нацыянальную ідэнтычнасць, уласціваю іх асноватворным палітычным і канстытуцыйным структурам, уключаючы рэгіянальнае і мясцовае самакіраванне. Ён паважае іх асноўныя дзяржаўныя функцыі, уключаючы забеспячэнне тэрытарыяльнай цэласнасці дзяржавы, падтрыманне правапарадку і забеспячэнне нацыянальнай бяспекі. У прыватнасці, нацыянальная бяспека застаецца выключным абавязкам кожнай Дзяржавы-члена.

<...>

Артыкул 6

1. Саюз прызнае правы, свабоды і прынцыпы, выкладзеныя ў Хартыі Еўрапейскага Саюза аб асноўных правах ад 7 снежня 2000 г., прынятай у Страсбургу 12 снежня 2007 г., якія будуць мець такую ж юрыдычную сілу, як Трактаты.

Палажэнні Хартыі ніякім чынам не пашыраюць кампетэнцыі Саюза, вызначанай у Трактатах.

Правы, свабоды і прынцыпы, выкладзеныя ў Хартыі, павінны тлумачыцца ў адпаведнасці з агульнымі палажэннямі Часткі VII Хартыі,

якія рэгулююць яе тлумачэнне і выкананне, і з належным улікам дадзеных у Хартыі тлумачэнняў, якія вызначаюць крыніцы такіх палажэнняў.

2. Саюз далучыцца да Еўрапейскай канвенцыі аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод. Такое далучэнне не змяняе кампетэнцыі Саюза, вызначанай у Трактатах.

3. Асноўныя правы, як яны гарантаваны Еўрапейскай канвенцыяй аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод і як яны выцякаюць з агульных канстытуцыйных традыцый Дзяржаў-членаў, складаюць агульныя прынцыпы права Саюза.

<...>

ЧАСТКА V **АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ АБ ЗНЕСНЕПАЛІТЫЧНАЙ** **ДЗЕЙНАСЦІ САЮЗА І СПЕЦЫЯЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ** **АБ АГУЛЬНАЙ ЗНЕСНЯЙ ПАЛІТЫЦЫ** **І ПАЛІТЫЦЫ БЯСПЕКІ**

ГЛАВА 1 **АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ** **АБ ЗНЕСНЕПАЛІТЫЧНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ САЮЗА**

Артыкул 21

1. Дзейнасць Саюза на міжнароднай арэне павінна ажыццяўляцца зыходзячы з прынцыпаў, якія ляжаць у падмурку яго стварэння, развіцця і пашырэння і якія ён імкнецца падтрымліваць у свеце: дэмакратыя, вяршэнства права, універсальнасць і непадзельнасць правоў чалавека і асноўных свабод, павага чалавечай годнасці, прынцыпы роўнасці і салідарнасці, а таксама павагі прынцыпаў Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і міжнароднага права.

Саюз імкнецца развіваць адносіны і будаваць партнёрскія адносіны з трэцімі краінамі і міжнароднымі, рэгіянальнымі і глабальнымі арганізацыямі, якія падзяляюць прынцыпы, названыя ў першым абзацы. Гэта павінна спрыяць шматбаковаму вырашэнню агульных праблем, у прыватнасці, у рамках Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

2. Саюз вызначае і праводзіць агульную палітыку і дзеянні, імкнецца забяспечыць высокі ўзровень супрацоўніцтва ва ўсіх сферах міжнародных адносін, у мэтах:

(а) абароны сваіх каштоўнасцей, асноўных інтарэсаў, бяспекі, незалежнасці і цэласнасці;

(b) кансалідацыі і падтрымкі дэмакратыі, вяршэнства права, правоў чалавека і прынцыпаў міжнароднага права;

(c) захавання міру, прадухілення канфліктаў і ўмацавання міжнароднай бяспекі, у адпаведнасці з мэтамі і прынцыпамі Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, з прынцыпамі Хельсінкскага Заключнага акта і мэтамі Парыжскай хартыі, у тым ліку тымі, якія адносяцца да знешніх меж;

(d) садзейнічання ўстойліваму эканамічнаму, сацыяльнаму і экалагічнаму развіццю краін, якія развіваюцца, перш за ўсё з мэтай выкаранення галечы;

(e) садзейнічання інтэграцыі ўсіх краін у сусветную эканоміку, у тым ліку шляхам паступовай адмены абмежаванняў у міжнародным гандлі;

(f) спрыяння развіццю міжнародных мер па захаванні і паляпшэнні якасці навакольнага асяроддзя і ўстойлівага кіравання глабальнымі прыроднымі рэсурсамі для забеспячэння ўстойлівага развіцця;

(g) дапамогі насельніцтву, краінам і рэгіёнам, якія сутыкаюцца з прыроднымі або выкліканымі чалавекам катастрофамі; і

(h) спрыяння міжнароднай сістэме, заснаванай на больш моцным шматбаковым супрацоўніцтве і добрым глабальным кіраванні.

3. Саюз выконвае прынцыпы і імкнецца да дасягнення мэт, выкладзеных у пунктах 1 і 2 пры распрацоўцы і рэалізацыі сваёй знешнепалітычнай дзейнасці ў розных галінах, што рэгулююцца дадзенай часткай і часткай пятай Трактата аб функцыянаванні Еўрапейскага Саюза, а таксама пры распрацоўцы і рэалізацыі іншых напрамкаў сваёй палітыкі, датычна іх знешнепалітычных аспектаў.

Саюз забяспечвае ўзгодненасць паміж рознымі сферамі сваёй знешнепалітычнай дзейнасці, а таксама паміж імі і іншымі напрамкамі сваёй палітыкі. Савет і Камісія пры садзейнічанні Вярхоўнага прадстаўніка Саюза па замежных справах і палітыцы бяспекі забяспечваюць дадзеную ўзгодненасць і супрацоўнічаюць з гэтай мэтай.

ДАКУМЕНТЫ АРГАНІЗАЦЫІ АБ'ЯДНАНЫХ НАЦЫЙ

СТАТУТ АРГАНІЗАЦЫІ АБ'ЯДНАНЫХ НАЦЫЙ

Падпісаны 26 чэрвеня 1945 г.

(вытрымкі)

Прэамбула

МЫ, НАРОДЫ АБ'ЯДНАНЫХ НАЦЫЙ,

поўныя рашучасці пазбавіць будучыя пакаленні ад бедстваў вайны, якая двойчы ў нашым жыцці прынесла чалавецтву невыказнае гора,

і зноў умацаваць веру ў асноўныя правы чалавека, у годнасць і вартасць чалавечай асобы, у раўнапраўе мужчын і жанчын і ў роўнасць правоў вялікіх і малых нацый,

і стварыць умовы, пры якіх могуць захоўвацца справядлівасць і павага да абавязацельстваў, што вынікаюць з дагавораў і іншых крыніц міжнароднага права,

і садзейнічаць сацыяльнаму прагрэсу і паляпшэнню ўмоў жыцця пры большай свабодзе,

і з гэтай мэтай

праяўляць цярымасць і жыць разам, у міры адзін з адным, як добрыя суседзі,

і аб'яднаць нашы сілы для падтрымання міжнароднага міру і бяспекі,

і забяспечыць прыняццем прынцыпаў і ўстанаўленнем метадаў, каб узброеныя сілы прымяняліся не інакш, як у агульных інтарэсах,

і выкарыстаць міжнародны апарат для садзейнічання эканамічнаму і сацыяльнаму прагрэсу ўсіх народаў,

вырашылі аб'яднаць нашы намаганні для дасягнення гэтых мэт.

Згодна з гэтым нашы адпаведныя ўрады праз сваіх прадстаўнікоў, якія сабраліся ў горадзе Сан-Францыска і прад'явілі свае паўнамоцтвы, знойдзеныя ў належнай форме, згадзіліся прыняць гэты Статут Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і гэтым засноўваюць міжнародную арганізацыю пад назвай «Аб'яднаныя Нацыі».

Раздзел I: Мэты і Прынцыпы

Артыкул 1

Мэтамі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый з'яўляюцца:

1. Падтрымліваць міжнародны мір і бяспеку і з гэтай мэтай прымаць эфектыўныя калектыўныя меры для папярэджання і ўхілення пагрозы міру і падаўлення актаў агрэсіі або іншых парушэнняў міру, і мірнымі сродкамі, у згодзе з прынцыпамі справядлівасці і міжнароднага права, уладжваць або вырашаць міжнародныя спрэчкі або сітуацыі, якія могуць прывесці да парушэння міру;

2. Развіваць дружалюбныя адносіны паміж нацыямі на аснове павагі прынцыпу раўнапраўя і самавызначэння народаў, а таксама прымаць іншыя адпаведныя меры для ўмацавання ўсеагульнага міру;

3. Ажыццяўляць міжнароднае супрацоўніцтва ў вырашэнні міжнародных праблем эканамічнага, сацыяльнага, культурнага і гуманітарнага характару і ў падтрыманні і развіцці павагі да правоў чалавека і асноўных свабод для ўсіх, без адрознення расы, полу, мовы і рэлігіі.

4. Быць цэнтрам для ўзгаднення дзеянняў нацый у дасягненні гэтых агульных мэт.

Артыкул 2

Для дасягнення мэт, сцверджаных у артыкуле 1, Арганізацыя і яе Члены дзейнічаюць у адпаведнасці з наступнымі Прынцыпамі:

1. Арганізацыя заснавана на прынцыпе суверэннай роўнасці ўсіх яе Членаў;

2. Усе Члены Арганізацыі Аб'яднаных Нацый добрасумленна выконваюць прынятыя на сябе па дадзеным Статуце абавязальствы, каб забяспечыць ім усім у сукупнасці правы і перавагі, якія вынікаюць з прыналежнасці да складу Членаў Арганізацыі;

3. Усе Члены Арганізацыі Аб'яднаных Нацый вырашаюць свае міжнародныя спрэчкі мірнымі сродкамі такім чынам, каб не ставіць пад пагрозу міжнародны мір і бяспеку і справядлівасць;

4. Усе Члены Арганізацыі Аб'яднаных Нацый устрымліваюцца ў іх міжнародных адносінах ад пагрозы сілай або яе прымянення як супраць тэрытарыяльнай недатыкальнасці або палітычнай незалежнасці любой дзяржавы, так і якім-небудзь іншым чынам, несумяшчальным з Мэтамі Аб'яднаных Нацый;

5. Усе Члены Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аказваюць ёй усялякую дапамогу ва ўсіх дзеяннях, якія ажыццяўляюцца ёю ў адпаведнасці з дадзеным Статутам, і ўстрымліваюцца ад аказання дапамогі любой дзяржаве, супраць якой Арганізацыя Аб'яднаных Нацый прадпрымае дзеянні прэвентыўнага або прымусовага характару;

6. Арганізацыя забяспечвае, каб дзяржавы, якія не з'яўляюцца яе Членамі, дзейнічалі ў адпаведнасці з дадзенымі Прынцыпамі, паколькі гэта можа стаць неабходным для падтрымання міжнароднага міру і бяспекі;

7. Гэты Статут ні ў якой меры не дае Арганізацыі Аб'яднаных Нацый права на ўмяшанне ў справы, якія па сутнасці ўваходзяць ва ўнутраную кампетэнцыю любой дзяржавы, і не патрабуе ад Членаў Арганізацыі Аб'яднаных Нацый ставіць такія справы на вырашэнне ў парадку гэтага Статута; аднак гэты прынцып не закранае прымянення прымусовых мер на падставе Раздзела VII.

Раздзел IX: Міжнароднае эканамічнае і сацыяльнае супрацоўніцтва

Артыкул 55

З мэтай стварэння ўмоў стабільнасці і дабрабыту, неабходных для мірных і дружалюбных адносін паміж нацыямі, заснаваных на павазе прынцыпу раўнапраўя і самавызначэння народаў, Арганізацыя Аб'яднаных Нацый садзейнічае:

а) павышэнню ўзроўню жыцця, поўнай занятасці насельніцтва і ўмовам эканамічнага і сацыяльнага прагрэсу і развіцця;

б) вырашэнню міжнародных праблем эканамічных, сацыяльных, у галіне аховы здароўя і іншых падобных праблем; міжнароднаму супрацоўніцтву ў галіне культуры і адукацыі;

в) усеагульнай павазе і выкананню правоў чалавека і асноўных свабод для ўсіх, без адрознення расы, полу, мовы і рэлігіі.

УСЕАГУЛЬНАЯ ДЭКЛАРАЦЫЯ ПРАВОЎ ЧАЛАВЕКА

Прынята Генеральнай Асамблеяй

Арганізацыі Аб'яднаных Нацый

10 снежня 1948 г.

Прэамбула

Прымаючы пад увагу, што прызнанне годнасці, якая ўласціва ўсім членам чалавечай сям'і, і роўных і неад'емных правоў іх з'яўляецца асновай свабоды, справядлівасці і ўсеагульнага міру; і

прымаючы пад увагу, што грэбаванне і пагарда да правоў чалавека прывялі да варварскіх актаў, якія абураюць сумленне чалавецтва, і што стварэнне такога свету, у якім людзі будуць мець свабоду слова і перакананняў і будуць свабодныя ад страху і галечы, абвешчана як высокае імкненне людзей; і

прымаючы пад увагу, што, каб чалавек не быў вымушаны ўжываць паўстання ў якасці апошняга сродку супраць тыраніі і прыгнёту, неабходна, каб правы чалавека ахоўваліся вяршэнствам права;

прымаючы пад увагу, што неабходна садзейнічаць развіццю дружалюбных адносін паміж народамі; і

прымаючы пад увагу, што народы Аб'яднаных Нацый пацвердзілі ў Статуце сваю веру ў асноўныя правы чалавека, у годнасць і каштоўнасць чалавечай асобы і ў раўнапраўе мужчын і жанчын і вырашылі садзейнічаць сацыяльнаму прагрэсу і паляпшэнню ўмоў жыцця пры большай свабодзе; і

прымаючы пад увагу, што Дзяржавы-члены абавязаліся садзейнічаць у супрацоўніцтве з Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый усеагульнай павазе і выкананню правоў чалавека і асноўных свабод; і

прымаючы пад увагу, што ўсеагульнае разуменне характару гэтых правоў і свабод мае велізарнае значэнне для поўнага выканання гэтага абавязацельства:

ГЕНЕРАЛЬНАЯ АСАМБЛЕЯ

Абвешчае гэту Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека ў якасці задачы, да выканання якой павінны імкнуцца ўсе народы і ўсе дзяржавы з тым, каб кожны чалавек і кожны орган грамадства, увесь час маючы на ўвазе гэту Дэкларацыю, імкнуліся шляхам асветы і адукацыі садзейнічаць павазе гэтых правоў і свабод

і забеспячэнню, шляхам нацыянальных і міжнародных прагрэсіўных мерапрыемстваў, усеагульнага і эфектыўнага прызнання і ажыццяўлення іх як сярод народаў Дзяржаў — членаў Арганізацыі, так і сярод народаў тэрыторый, што знаходзяцца пад іх юрысдыкцыяй.

Артыкул 1

Усе людзі нараджаюцца свабоднымі і роўнымі ў сваёй годнасці і правах. Яны надзелены розумам і сумленнем і павінны ставіцца адзін да аднаго ў духу братэрства.

Артыкул 2

Кожны чалавек павінен валодаць усімі правамі і ўсімі свабодамі, што абвешчаны гэтай Дэкларацыяй, без якога б там не было адрознення, як, напрыклад, у адносінах расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных або іншых перакананняў, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, маёмаснага, саслоўнага або іншага становішча.

Акрамя таго, не павінна рабіцца ніякага адрознення на аснове палітычнага, прававога або міжнароднага статусу краіны або тэрыторыі, да якой чалавек належыць, незалежна ад таго, ці з'яўляецца гэта тэрыторыя незалежнай, падапечнай, несамакіравальнай або як-небудзь інакш абмежаванай у сваім суверэнітэце.

Артыкул 3

Кожны чалавек мае права на жыццё, свабоду і на асабістую недатыкальнасць.

Артыкул 4

Ніхто не павінен утрымлівацца ў рабстве або ў паднявольным стане; рабства і гандаль рабамі забараняюцца ва ўсіх іх формах.

Артыкул 5

Ні над кім не павінны ўчыняцца катаванні або жорсткія, бесчалавечныя ці зневажаючыя яго годнасць абыходжанне і пакаранне.

Артыкул 6

Кожны чалавек, дзе б ён ні знаходзіўся, мае права на прызнанне яго правасуб'ектнасці.

Артыкул 7

Усе людзі роўныя перад законам і маюць права, без усякага адрознення, на роўную абарону закону. Усе людзі маюць права на роўную ахову ад якой бы там ні было дыскрымінацыі, што парушае дадзеную Дэкларацыю, і ад якога б там ні было падбухторвання да такой дыскрымінацыі.

Артыкул 8

Кожны чалавек мае права на эфектыўнае аднаўленне ў правах кампетэнтнымі нацыянальнымі судамі ў выпадках парушэння яго асноўных правоў, якія дадзены яму канстытуцыяй або законам.

Артыкул 9

Ні над кім не павінны ўчыняцца самавольны арышт, затрыманне або выгнанне.

Артыкул 10

Кожны чалавек, для вызначэння яго правоў і абавязкаў і для ўстаноўлення абгрунтаванасці прад'яўленага яму крымінальнага абвінавачання, мае права, на падставе поўнай роўнасці, на тое, каб яго справа была разгледжана публічна і з захаваннем усіх патрабаванняў справядлівасці незалежным і бесстароннім судом.

Артыкул 11

1. Кожны чалавек, які абвінавачваецца ў злачынстве, мае права лічыцца невінаватым да таго часу, пакуль яго вінаватасць не будзе ўстаноўлена законным парадкам шляхам публічнага судовага разбіральніцтва, пры якім яму забяспечваюцца ўсе магчымасці для абароны.

2. Ніхто не можа быць асуджаны за злачынства на падставе ўчынення якога-небудзь дзеяння або за бяздзеянне, якія ў час іх учынення не з'яўляліся злачынствам па нацыянальных законах або па міжнародным праве. Не можа таксама накладацца пакаранне больш цяжкае, чым тое, якое магло быць ужыта ў той час, калі злачынства было здзейснена.

Артыкул 12

Ні над кім не павінны ўчыняцца самавольнае ўмяшанне ў яго прыватнае і сямейнае жыццё, самавольны замах на недатыкальнасць яго жылля, тайну яго карэспандэнцыі або на яго гонар і рэпутацыю.

Кожны чалавек мае права на абарону закону ад такога ўмяшання або такіх замахў.

Артыкул 13

1. Кожны чалавек мае права свабодна перамяшчацца і выбіраць сабе месцапражыванне ў межах кожнай дзяржавы.

2. Кожны чалавек мае права пакідаць любую краіну, уключаючы сваю ўласную, і вяртацца ў сваю краіну.

Артыкул 14

1. Кожны чалавек мае права шукаць прытулку ад праследавання ў іншых краінах і карыстацца гэтым прытулкам.

2. Дадзенае права не можа быць выкарыстана ў выпадку праследавання, сапраўды заснаванага на ўчыненні непалітычнага злачынства, або дзеяння, што супярэчыць мэтам і прынцыпам Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

Артыкул 15

1. Кожны чалавек мае права на грамадзянства.

2. Ніхто не можа быць самавольна пазбаўлены свайго грамадзянства або права змяніць сваё грамадзянства.

Артыкул 16

1. Мужчыны і жанчыны, якія дасягнулі паўналецця, маюць права без усякіх абмежаванняў, незалежна ад расы, нацыянальнасці або рэлігіі, браць шлюб і засноўваць сям'ю. Яны карыстаюцца аднолькавымі правамі ў адносінах узяцця шлюбу, у час знаходжання ў шлюбе і ў час яго скасавання.

2. Шлюб можа быць заключаны толькі пры свабоднай і поўнай згодзе абодвух бакоў, якія бяруць шлюб.

3. Сям'я з'яўляецца натуральнай і асноўнай ячэйкай грамадства і мае права на абарону з боку грамадства і дзяржавы.

Артыкул 17

1. Кожны чалавек мае права валодаць маёмасцю як аднаасобна, так і сумесна з іншымі.

2. Ніхто не павінен быць самавольна пазбаўлены сваёй маёмасці.

Артыкул 18

Кожны чалавек мае права на свабоду думкі, сумлення і рэлігіі; гэта права ўключае свабоду мяняць сваю рэлігію або перакананні і свабоду спаўядаць сваю рэлігію або перакананні як аднаасобна, так і разам з іншымі, публічным або прыватным парадкам у вучэнні, богаслужэнні і выкананні рэлігійных і рытуальных абрадаў.

Артыкул 19

Кожны чалавек мае права на свабоду перакананняў і на іх свабоднае выказванне; гэта права ўключае свабоду бесперашкодна прытрымлівацца сваіх перакананняў і свабоду шукаць, атрымліваць і распаўсюджваць інфармацыю і ідэі любымі сродкамі і незалежна ад дзяржаўных граніц.

Артыкул 20

1. Кожны чалавек мае права на свабоду мірных сходаў і асацыяцый.
2. Ніхто не павінен прымушацца ўступаць у якую-небудзь асацыяцыю.

Артыкул 21

1. Кожны чалавек мае права прымаць удзел у кіраванні сваёй краінай непасрэдна або пры дапамозе свабодна выбраных прадстаўнікоў.

2. Кожны чалавек мае права роўнага доступу да дзяржаўнай службы ў сваёй краіне.

3. Воля народа павінна быць асновай улады ўрада; гэта воля павінна знаходзіць сабе выяўленне ў перыядычных і нефальсіфікаваных выбарах, якія павінны праводзіцца пры ўсеагульным і роўным выбарчым праве, шляхам тайнага галасавання або пры дапамозе іншых раўназначных формаў, што забяспечваюць свабоду галасавання.

Артыкул 22

Кожны чалавек як член грамадства мае права на сацыяльнае забеспячэнне і на ажыццяўленне неабходных для падтрымання яго годнасці і для свабоднага развіцця яго асобы правоў у эканамічнай, сацыяльнай і культурнай галінах пры дапамозе нацыянальных намаганняў і міжнароднага супрацоўніцтва і ў адпаведнасці з арганізацыяй і рэсурсамі кожнай дзяржавы.

Артыкул 23

1. Кожны чалавек мае права на працу, на свабодны выбар работы, на справядлівыя і добрыя ўмовы працы і на ахову ад беспрацоўя.

2. Кожны чалавек без якой-небудзь дыскрымінацыі мае права на роўную аплату за роўную працу.

3. Кожны, хто працуе, мае права на справядлівую і здавальняючую ўзнагароду, якая забяспечвае вартае чалавека існаванне для яго самога і яго сям'і, і дапаўняецца, пры неабходнасці, іншымі сродкамі сацыяльнага забеспячэння.

4. Кожны чалавек мае права ствараць прафесіянальныя саюзы і ўступаць у прафесіянальныя саюзы для аховы сваіх інтарэсаў.

Артыкул 24

Кожны чалавек мае права на адпачынак і вольны час, уключаючы права на разумнае абмежаванне рабочага дня і на перыядычны водпуск, які аплачваецца.

Артыкул 25

1. Кожны чалавек мае права на такія жыццёвы ўзровень, уключаючы ежу, адзенне, жыллё, медыцынскі догляд і неабходнае сацыяльнае абслугоўванне, які неабходны для падтрымання здароўя і дабрабыту яго самога і яго сям'і, і права на забеспячэнне на выпадак беспрацоўя, хваробы, інваліднасці, удоўства, надыходу старасці або іншага выпадку страты сродкаў да існавання па незалежных ад яго акалічнасцях.

2. Мацярынства і дзяцінства даюць права на асобую апеку і дапамогу. Усе дзеці, якія нарадзіліся ў шлюбе або па-за шлюбам, павінны карыстацца аднолькавай сацыяльнай абаронай.

Артыкул 26

1. Кожны чалавек мае права на адукацыю. Адукацыя павінна быць бясплатнай па меншай меры ў тым, што датычыць пачатковай і агульнай адукацыі. Пачатковая адукацыя павінна быць абавязковай. Тэхнічная і прафесіянальная адукацыя павінна быць агульнадаступнай, і вышэйшая адукацыя павінна быць аднолькава даступнай для ўсіх на падставе здольнасцей кожнага.

2. Адукацыя павінна быць накіравана да поўнага развіцця чалавечай асобы і да павелічэння павагі да правоў чалавека і асноўных

свабод. Адукацыя павінна садзейнічаць узаемаразуменню, цяргі-масці і дружбе паміж усімі народамі, расавымі або рэлігійнымі групамі, і павінна садзейнічаць дзейнасці Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па падтрыманні міру.

3. Бацькі маюць права прыярытэту ў выбары віду адукацыі для сваіх малалетніх дзяцей.

Артыкул 27

1. Кожны чалавек мае права свабодна ўдзельнічаць у культурным жыцці грамадства, атрымліваць асалоду ад мастацтва, удзельнічаць у навуковым прагрэсе і карыстацца яго дабротамі.

2. Кожны чалавек мае права на ахову яго маральных і матэрыяльных інтарэсаў, што з'яўляюцца вынікам навуковых, літаратурных або мастацкіх прац, аўтарам якіх ён з'яўляецца.

Артыкул 28

Кожны чалавек мае права на грамадскі і міжнародны парадак, пры якім правы і свабоды, што выкладзены ў дадзенай Дэкларацыі, могуць быць цалкам рэалізаваны.

Артыкул 29

1. Кожны чалавек мае абавязкі перад грамадствам, у якім толькі і магчыма свабоднае і поўнае развіццё яго асобы.

2. Пры ажыццяўленні сваіх правоў і свабод кожны чалавек павінен спазнаць толькі такія абмежаванні, якія ўстаноўлены законам выключна з мэтай забеспячэння належнага прызнання і павагі правоў і свабод іншых і задавальнення справядлівых патрабаванняў маралі, грамадскага парадку і агульнага дабрабыту ў дэмакратычным грамадстве.

3. Ажыццяўленне гэтых правоў і свабод ні ў якім разе не павінна супярэчыць мэтам і прынцыпам Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

Артыкул 30

Нішто ў дадзенай Дэкларацыі не можа быць вытлумачана, як прадастаўленне якой-небудзь дзяржаве, групе асоб або асобным людзям права займацца якой-небудзь дзейнасцю або ўчыняць дзеянні, накіраваныя да знішчэння правоў і свабод, што выкладзены ў дадзенай Дэкларацыі.

КАНВЕНЦЫЯ АБ БАРАЦЬБЕ З ДЫСКРЫМІНАЦЫЯЙ У ГАЛІНЕ АДУКАЦЫІ

*Прынята 14 снежня 1960 г. Генеральнай канферэнцыяй Арганізацыі
Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі,
навукі і культуры на яе адзінаццатай сесіі
(вытрымкі)*

Генеральная канферэнцыя Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры, якая сабралася ў Парыжы на адзінаццатую сесію і засядала з 14 лістапада па 15 снежня 1960 г.,

нагадваючы, што Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека сцвярджае прынцып недапушчальнасці дыскрымінацыі і абвяшчае права кожнага чалавека на адукацыю,

прымаючы пад увагу, што дыскрымінацыя ў галіне адукацыі з'яўляецца парушэннем правоў, выкладзеных у гэтай дэкларацыі,

прымаючы пад увагу, што ў сілу свайго Статута Арганізацыя Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры імкнецца ўсталяваць супрацоўніцтва паміж нацыямі для таго, каб забяспечыць паўсюдна выкананне правоў чалавека і роўны для ўсіх доступ да адукацыі,

прызнаючы, такім чынам, што Арганізацыя Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры, зыходзячы з разнастайнасці сістэм адукацыі, прынятых у асобных краінах, павінна не толькі пазбаўляцца ўсякай дыскрымінацыі ў галіне адукацыі, але і заахвочваць усеагульную роўнасць магчымасцей і роўнае да ўсіх стаўленне ў гэтай вобласці,

атрымаўшы прапановы, якія датычацца розных аспектаў дыскрымінацыі ў галіне адукацыі, г. зн. пытання, уключанага пунктам 17.1.4 у парадак дня сесіі,

прымаючы пад увагу прынятае на дзясятай сесіі рашэнне аб тым, што гэта пытанне стане прадметам міжнароднай канвенцыі, а таксама рэкамендацый Дзяржавам-членам,

прымае чатырнаццатага снежня 1960 г. дадзеную Канвенцыю.

Артыкул 1

1. У дадзенай Канвенцыі тэрмін «дыскрымінацыя» ахоплівае ўсякае адрозненне, выключэнне, абмежаванне або перавагу, незалеж-

на ад расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных або іншых перакананняў, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, эканамічнага становішча або нараджэння, якое мае на мэце або следствам знішчэнне або парушэнне роўнасці абыходжання ў галіне адукацыі, і ў прыватнасці:

а) закрыццё для якой-небудзь асобы або групы асоб доступу да адукацыі любой ступені або тыпу;

б) абмежаванне адукацыі для якой-небудзь асобы або групы асоб ніжэйшым узроўнем адукацыі;

с) стварэнне або захаванне розных сістэм адукацыі або навучальных устаноў для якіх-небудзь асоб або групы асоб, акрамя выпадкаў, прадугледжаных палажэннем артыкула 2 дадзенай Канвенцыі; або

д) становішча, несумяшчальнае з годнасцю чалавека, у якое ставіцца якая-кольвек асоба або група асоб.

2. У гэтай Канвенцыі слова «адукацыя» адносіцца да ўсіх тыпаў і ступеняў адукацыі і ўключае доступ да адукацыі, узровень і якасць навучання, а таксама ўмовы, у якіх яно вядзецца.

Артыкул 2

Наступныя палажэнні не разглядаюцца як дыскрымінацыя з пункту гледжання артыкула 1 дадзенай Канвенцыі, калі яны дапускаюць у асобных дзяржавах:

а) стварэнне або захаванне розных сістэм адукацыі або навучальных устаноў для навучэнцаў рознага полу ў тых выпадках, калі гэтыя сістэмы або ўстановы забяспечваюць роўны доступ да адукацыі, калі іх выкладчыцкі склад мае аднолькавую кваліфікацыю, калі яны маюць памяшканні і абсталяванне роўнай якасці і дазваляюць праходзіць навучанне па аднолькавых праграмах;

б) стварэнне або захаванне па матывах рэлігійнага або моўнага характару розных сістэм адукацыі або навучальных устаноў, якія даюць адукацыю, адпаведную выбару бацькоў або законных апекуноў навучэнцаў, у тых выпадках, калі ўключэнне ў гэтыя сістэмы або паступленне ў гэтыя ўстановы з'яўляецца добраахвотным і калі адукацыя, якая даецца імі, адпавядае нормам, прадпісаным або зацверджаным кампетэнтнымі органамі адукацыі, у прыватнасці ў дачыненні да адукацыі адной і той жа ступені;

с) стварэнне або захаванне прыватных навучальных устаноў у тых выпадках, калі іх мэтай з'яўляецца не выключэнне якой-небудзь групы, а толькі дапаўненне магчымасцей адукацыі, якія прадстаўляюцца дзяржавай, пры ўмове, што іх дзейнасць сапраўды адказвае названай вышэй мэце і што адукацыя, якая даецца імі, адпавядае нормам, прадпісаным або зацверджаным кампетэнтнымі органамі адукацыі, у прыватнасці, у дачыненні да норм адукацыі адной і той жа ступені.

<...>

Артыкул 5

1. Дзяржавы, якія з'яўляюцца бакамі дадзенай Канвенцыі, лічаць, што:

а) адукацыя павінна быць накіравана на поўнае развіццё чалавечай асобы і на большую павагу правоў чалавека і асноўных свабод; яна павінна садзейнічаць узаемаразуменню, цяпімасці і дружбе паміж усімі народамі і ўсімі расавымі або рэлігійнымі групамі, а таксама развіццю дзейнасці Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па падтрыманні міру;

б) бацькі і, у адпаведных выпадках, законныя апекуны павінны мець магчымасць, па-першае, у рамках, вызначаных заканадаўствам кожнай дзяржавы, свабодна пасылаць сваіх дзяцей не ў дзяржаўныя, а ў іншыя навучальныя ўстановы, якія адказваюць мінімальным патрабаванням, прадпісаным або зацверджаным кампетэнтнымі органамі адукацыі, і, па-другое, забяспечваць рэлігійнае і маральнае выхаванне дзяцей у адпаведнасці з іх уласнымі перакананнямі;

нікому паасобку і ні адной групе асоб, узятай у цэлым, не варта навязваць рэлігійнае выхаванне, несумяшчальнае з іх перакананнямі;

с) за асобамі, якія належаць да нацыянальных меншасцей, варта прызнаваць права весці ўласную асветніцкую працу, у тым ліку кіраўніцтва школамі, і, у адпаведнасці з палітыкай у галіне адукацыі кожнай дзяржавы, выкарыстоўваць або выкладаць сваю ўласную мову, пры ўмове, аднак, што:

і) ажыццяўленне гэтага права не перашкаджае асобам, якія належаць да меншасцей, разумець культуру і мову ўсяго калектыву і ўдзельнічаць у яго дзейнасці, і што яно не падрывае суверэнітэт краіны;

ii) узровень адукацыі ў такога роду школах не ніжэй агульнага ўзроўню, прадпісанага або зацверджанага кампетэнтнымі органамі;

iii) наведванне такога роду школ з'яўляецца факультатыўным.

2. Дзяржавы, якія з'яўляюцца бакамі гэтай Канвенцыі, абавязваюцца прыняць усе неабходныя меры, каб забяспечыць прымяненне прынцыпаў, выкладзеных у пункце 1 дадзенага артыкула.

<...>

Артыкул 7

Дзяржавы, што з'яўляюцца бакамі дадзенай Канвенцыі, павінны паведамляць у перыядычных дакладах, якія яны будуць прадстаўляць Генеральнай канферэнцыі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры ў тэрміны і ў форме, якія будуць вызначаны Канферэнцыяй, аб заканадаўчых, адміністрацыйных і іншых мерах, прынятых імі для ажыццяўлення дадзенай Канвенцыі, у прыватнасці, аб выпрацоўцы і развіцці агульнадзяржаўнай палітыкі, згаданай у артыкуле 4, аб дасягнутых выніках і аб перашкодах, на якія натрапіла ажыццяўленне гэтай палітыкі.

**ДЭКЛАРАЦЫЯ АРГАНІЗАЦЫІ АБ'ЯДНАНЫХ НАЦЫЙ
АБ ЛІКВІДАЦЫІ ЎСІХ ФОРМАЎ
РАСАВАЙ ДЫСКРЫМІНАЦЫІ**

*Прынята рэзалюцыяй 1904 (XVIII) Генеральнай Асамблеі ААН
ад 20 лістапада 1963 г.*

Генеральная Асамблея,

прымаючы пад увагу, што Статут Арганізацыі Аб'яднаных Нацый заснаваны на прынцыпе роўнасці і годнасці ўсіх людзей і, акрамя іншых асноўных мэт, накіраваны на дасягненне міжнароднага супрацоўніцтва шляхам развіцця і заахвочвання павагі правоў чалавека і асноўных свабод для ўсіх, без адрознення расы, полу, мовы або рэлігіі,

прымаючы пад увагу, што Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека абвясчае, што ўсе людзі нараджаюцца свабоднымі і роўнымі ў годнасці і правах і што кожны чалавек павінен валодаць усімі правамі і ўсімі свабодамі, якія абвешчаны ў Дэкларацыі, любога адрознення, у прыватнасці ў дачыненні да расы, колеру скуры або нацыянальнага паходжання,

прымаючы пад увагу, што Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека таксама абвясчае, што ўсе людзі роўныя перад законам і маюць права, без якога-небудзь адрознення, на роўную абарону закону і што ўсе людзі маюць права на роўную ахову ад любой дыскрымінацыі і ад любога падбухторвання да такой дыскрымінацыі,

прымаючы пад увагу, што Арганізацыя Аб'яднаных Нацый асудзіла каланіялізм і любую звязаную з ім практыку сегрэгацыі і дыскрымінацыі і што Дэкларацыя аб прадастаўленні незалежнасці каланіяльным краінам і народам абвясчае, у прыватнасці, неабходнасць хутка і безумоўна пакласці канец каланіялізму,

прымаючы пад увагу, што ўсякая тэорыя расавага адрознення або перавагі ў навуковых адносінах ілжывая, у маральных адносінах заганная, у сацыяльных адносінах несправядлівая і небяспечная і што нішто не дазваляе апраўдваць расавую дыскрымінацыю ні ў тэорыі, ні на практыцы,

улічваючы іншыя рэзалюцыі, прынятыя Генеральнай Асамблеяй, і міжнародныя акты ў галіне дыскрымінацыі, прынятыя спецыялі-

заванымі ўстановамі, у прыватнасці Міжнароднай арганізацыяй працы і Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры,

улічваючы, што, хоць мерапрыемствы ў міжнародным плане і намаганні, прыкладзеныя ў шэрагу краін, дазволілі дамагчыся прагрэсу ў дадзеным кірунку, дыскрымінацыя ў некаторых раёнах свету, заснаваная на расе, колеры скуры або этнічным паходжанні, працягвае, тым не менш, выклікаць сур'ёзную заклапочанасць,

будучы занепакоеная праявамі расавай дыскрымінацыі, якія ўсё яшчэ маюць месца ў некаторых раёнах свету, якая ў шэрагу выпадкаў укараняецца ўрадамі асобных краін шляхам заканадаўчых, адміністрацыйных або іншых мер, у тым ліку ў форме апартэіду, сегрэгацыі і раз'яднання, а таксама шляхам заахвочвання і распаўсюджвання ў некаторых раёнах дактрын расавай перавагі і экспансіянізму,

будучы перакананая ў тым, што ўсе формы расавай дыскрымінацыі і, асабліва, палітыка ўрадаў, заснаваная на забабонах расавай перавагі або на расавай нянавісці, не толькі з'яўляюцца парушэннем асноўных правоў чалавека, але могуць паставіць пад пагрозу дружалюбныя адносіны паміж народамі, супрацоўніцтва паміж дзяржавамі і ўсеагульны мір і бяспеку,

будучы таксама перакананая ў тым, што расавая дыскрымінацыя наносіць шкоду не толькі тым, хто ёй падвяргаецца, але таксама і тым, хто яе праводзіць,

будучы перакананая, акрамя таго, у тым, што стварэнне глабальнага грамадства, вольнага ад усіх відаў расавай сегрэгацыі і дыскрымінацыі, якія спараджаюць нянавісць і адчужэнне паміж людзьмі, уяўляе сабой адну з асноўных задач Арганізацыі Аб'яднаных Нацый,

1) урачыста заяўляе аб неабходнасці хуткай ліквідацыі ва ўсіх частках свету расавай дыскрымінацыі ва ўсіх яе формах і праявах і забеспячэння разумення і павагі да асобы чалавека;

2) урачыста заяўляе аб неабходнасці прыняцця з гэтай мэтай мер ўнутрыдзяржаўнага і міжнароднага характару, уключаючы меры ў галіне навучання, асветы і інфармацыі, для забеспячэння ўсеагульнага і эфектыўнага прызнання і выканання прынцыпаў, выкладзеных ніжэй;

3) абвясчае дадзеную Дэкларацыю:

Артыкул 1

Дыскрымінацыя ў дачыненні да людзей, незалежна ад расы, колеру скуры або этнічнага паходжання, уяўляе сабой замах на годнасць чалавечай асобы і асуджаецца як адмаўленне прынцыпаў, выкладзеных у Статуте Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, як парушэнне правоў чалавека і асноўных свабод, абвешчаных ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, як перашкода да падтрымання дружалюбных і мірных адносін паміж дзяржавамі і як акалічнасць, якая можа парушыць міжнародны мір і бяспеку.

Артыкул 2

1. Ніякая дзяржава, установа, група або асобная асоба не павінны праводзіць ніякай дыскрымінацыі ў галіне правоў чалавека і асноўных свабод у дачыненні да фізічных асоб, груп або ўстаноў па прыкмеце расы, колеру скуры або этнічнага паходжання.

2. Ніякая дзяржава не павінна з дапамогай паліцэйскіх мер або іншымі спосабамі заахвочваць, абараняць або падтрымліваць ніякую дыскрымінацыю па прыкмеце расы, колеру скуры або этнічнага паходжання, якая праводзіцца якімі-небудзь групамі, установамі або асобнымі асобамі.

3. Асаблівыя канкрэтныя меры павінны быць прыняты пры адпаведных абставінах для забеспячэння належнага развіцця або абароны асоб, якія належаць да пэўных расавых груп, з мэтай забеспячэння такім асобам поўнага ажыццяўлення правоў чалавека і асноўных свабод. Такія меры ні ў якім разе не павінны прыводзіць да ўсталявання няроўных або асаблівых правоў для розных расавых груп.

Артыкул 3

1. Асаблівыя намаганні павінны быць прыняты для барацьбы з дыскрымінацыяй, заснаванай на расе, колеры скуры або этнічным паходжанні, асабліва ў дачыненні да грамадзянскіх правоў, прадастаўлення грамадзянства, адукацыі, рэлігіі, найму, працы і жылля.

2. Кожны чалавек, незалежна ад расы, колеру скуры або этнічнага паходжання, павінен мець роўны доступ у любыя месцы і памяшканні, прызначаныя для грамадскага карыстання.

Артыкул 4

Усе дзяржавы павінны прыняць эфектыўныя меры для перагляду палітыкі ўрада і іншых публічных улад і адмены законаў і правіл, якія

вядуць да стварэння і ўкаранення расавай дыскрымінацыі там, дзе яна ўсё яшчэ праводзіцца. Яны павінны выдаць законы, якія забараняюць такую дыскрымінацыю, і прыняць усе адпаведныя меры па барацьбе з забабонамі, якія прыводзяць да расавай дыскрымінацыі.

Артыкул 5

Тэрмінова павінен быць пакладзены канец правядзенню ўрадамі і іншымі ўрадавымі ўладамі палітыкі расавай сегрэгацыі і, у асаблівасці, палітыкі апартэіду, і павінны быць ліквідаваны ўсе формы расавай дыскрымінацыі і раз'яднання, якія з'яўляюцца вынікам такой палітыкі.

Артыкул 6

Ніякая дыскрымінацыя па прыкмеце расы, колеру скуры або этнічнага паходжаннем не павінна дапускацца пры ажыццяўленні любоў асобай у яго краіне палітычных правоў і правоў грамадзянства, у прыватнасці правоў удзельнічаць у выбарах на аснове ўсеагульнага і роўнага выбарчага права і прымаць удзел у кіраванні краінай. Кожны чалавек мае права роўнага доступу да дзяржаўнай службы ў сваёй краіне.

Артыкул 7

1. Усе людзі роўныя перад законам і судом. Кожны чалавек, незалежна ад расы, колеру скуры або этнічнага паходжання, мае права на асабістую бяспеку і абарону дзяржавы ад гвалту або цялесных пашкоджанняў, незалежна ад таго, прычыняюцца яны ўрадавымі службовымі асобамі або любымі іншымі асобамі, групамі або ўстановамі.

2. Кожны чалавек мае права на эфектыўную абарону і аднаўленне правоў у незалежных нацыянальных судах, кампетэнтных разглядаць такія пытанні, у выпадку якой-небудзь дыскрымінацыі па прыкмеце расы, колеру скуры або этнічнага паходжання ў дачыненні да яго асноўных правоў і свабод.

Артыкул 8

Павінны быць неадкладна прыняты ўсе эфектыўныя меры ў галіне навучання, асветы і інфармацыі з мэтай ліквідацыі расавай дыскрымінацыі і расавых забабонаў і развіцця ўзаемаразумення, памяр-

коўнасьці і дружбы паміж народамі і расавымі групамі, а таксама распаўсюджваньня мэт і прынцыпаў Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, роўна як і Дэкларацыі аб прадастаўленьні незалежнасьці каланіяльным краінам і народам.

Артыкул 9

1. Суро́ва асуджаюцца ўсякая прапаганда і ўсе арганізацыі, заснаваныя на ідэях або тэорыях перавагі адной расы або групы асоб пэўнага колеру скуры або этнічнага паходжання і якія маюць сваёй мэтай апраўданне або заахвочванне расавай дыскрымінацыі ў любой форме.

2. Лічацца злачынствам супраць грамадства і караюцца па законе ўсякае падбухторванне да гвалту або акты гвалту, як з боку асобных асоб, так і з боку арганізацый, накіраваныя супраць любой расы або групы асоб іншага колеру скуры або этнічнага паходжання.

3. Каб правесці ў жыццё мэты і прынцыпы гэтай Дэкларацыі, усе дзяржавы павінны прыняць неадкладныя і пазітыўныя меры, уключаючы заканадаўчыя і іншыя меры, для пераследу ў судовым парадку і/або абвяшчэння супрацьзаконнымі арганізацый, якія заахвочваюць расавую дыскрымінацыю або падбухторваюць да яе, падбухторваюць да гвалту або ўжываюць гвалт у мэтах дыскрымінацыі па прыкмеце расы, колеру скуры або этнічнага паходжання.

Артыкул 10

Арганізацыя Аб'яднаных Нацый, спецыялізаваныя ўстановы, дзяржавы і няўрадавыя арганізацыі павінны зрабіць усё, што ад іх залежыць, каб садзейнічаць прыняццю энергічных мер, якія, спалучаючы юрыдычныя і іншыя практычныя сродкі, дазваляць ліквідаваць усе формы расавай дыскрымінацыі. У прыватнасці яны павінны вывучаць прычыны такой дыскрымінацыі, каб рэкамендаваць эфектыўныя меры, неабходныя для барацьбы з ёй і яе ліквідацыі.

Артыкул 11

Кожная дзяржава павінна спрыяць павазе і выкананню правоў чалавека і асноўных свабод у адпаведнасці са Статутам Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і павінна дакладна і добрасумленна выконваць палажэнні дадзенай Дэкларацыі, Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і Дэкларацыі аб прадастаўленьні незалежнасьці каланіяльным краінам і народам.

МІЖНАРОДНАЯ КАНВЕНЦЫЯ АБ ЛІКВІДАЦЫІ ЎСІХ ФОРМАЎ РАСАВАЙ ДЫСКРЫМІНАЦЫІ

*Прынята рэзалюцыяй 2106 (XX) Генеральнай Асамблеі
ад 21 снежня 1965 г.*

Дзяржавы — удзельніцы дадзенай Канвенцыі,

лічачы, што Статут Арганізацыі Аб'яднаных Нацый заснаваны на прынцыпах годнасці і роўнасці, уласцівых кожнаму чалавеку, і што ўсе дзяржавы — члены Арганізацыі абавязаліся прадпрымаць сумесныя і самастойныя дзеянні ў супрацоўніцтве з Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый для дасягнення адной з мэт Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, якая складаецца ў заахвочванні і развіцці ўсеагульнай павагі і выканання правоў чалавека і асноўных свабод для ўсіх, без адрознення расы, полу, мовы або рэлігіі,

лічачы, што Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека абвяшчае, што ўсе людзі нараджаюцца свабоднымі і роўнымі ў сваёй годнасці і правах і што кожны чалавек павінен валодаць усімі правамі і свабодамі, што абвешчаны ў ёй, без адрознення, у прыватнасці без адрознення па прыкмеце расы, колеру скуры або нацыянальнага паходжання,

лічачы, што ўсе людзі роўныя перад законам і маюць права на роўную абарону закона ад усякай дыскрымінацыі і ад усякага падбухторвання да дыскрымінацыі,

лічачы, што Арганізацыя Аб'яднаных Нацый асудзіла каланіялізм і любую звязаную з ім практыку сэгрэгацыі і дыскрымінацыі, дзе б і ў якой бы форме яны не выяўляліся, і што Дэкларацыя аб прадастаўленні незалежнасці каланіяльным краінам і народам ад 14 снежня 1960 г. (рэзалюцыя 1514 (XV) Генеральнай Асамблеі) пацвердзіла і ўрачыста абвясціла неабходнасць неадкладна і безумоўна паложыць усяму гэтаму канец,

лічачы, што Дэкларацыя Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі ад 20 лістапада 1963 г. (рэзалюцыя 1904 (XVIII) Генеральнай Асамблеі) урачыста пацвярджае неабходнасць хутчэйшай ліквідацыі расавай дыскрымінацыі ва ўсім свеце, ва ўсіх яе формах і праявах, і забеспячэння разумення і павагі да асобы чалавека,

перакананья ў тым, што ўсякая тэорыя перавагі, заснаванай на расавым адрозненні, у навуковых адносінах ілжывая, у маральных — заганная і ў сацыяльных — несправядлівая і небяспечная, і што не можа быць апраўданая для расавай дыскрымінацыі ні ў тэорыі, ні на практыцы,

пацвярджаючы, што дыскрымінацыя людзей па прыкмеце расы, колеру скуры або этнічнага паходжання з'яўляецца перашкодай для дружалюбных і мірных адносін паміж нацыямі і можа прывесці да парушэння міру і бяспекі сярод народаў, а таксама гарманічнага суіснавання асоб нават унутры адной і той жа дзяржавы,

перакананья ў тым, што існаванне расавых бар'ераў супярэчыць ідэалам любога чалавечага грамадства,

устрыможаныя праявамі расавай дыскрымінацыі, якія ўсё яшчэ назіраюцца ў некаторых раёнах свету, а таксама дзяржаўнай палітыкай, заснаванай на прынцыпе расавай перавагі або расавай нянавісці, як, напрыклад, палітыкай апартэіду, сегрэгацыі або падзелу,

поўныя рашучасці прыняць усе неабходныя меры для хутчэйшай ліквідацыі расавай дыскрымінацыі ва ўсіх яе формах і праявах і папярэджваць і выкараняць расісцкія тэорыі і практыку іх ажыццяўлення з мэтай садзейнічання ўзаемаразуменню паміж расамі і стварэння міжнароднай супольнасці, вольнай ад усіх формаў расавай сегрэгацыі і расавай дыскрымінацыі,

прымаючы пад увагу Канвенцыю аб дыскрымінацыі ў галіне найму і працы, зацверджаную Міжнароднай арганізацыяй працы ў 1958 г., і Канвенцыю аб прадухіленні дыскрымінацыі ў галіне адукацыі, зацверджаную Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры ў 1960 г.,

жадаючы ажыццявіць прынцыпы, выкладзеныя ў Дэкларацыі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі, і забяспечыць для дасягнення гэтай мэты больш хуткае правядзенне практычных мерапрыемстваў,

пагадзіліся аб наступным:

ЧАСТКА I

Артыкул 1

1. У дадзенай Канвенцыі выраз «расавая дыскрымінацыя» абзначае любое адрозненне, выключэнне, абмежаванне або перавагу,

заснавання на прыкметах расы, колеру скуры, радавога, нацыянальнага або этнічнага паходжання, якія маюць на мэце або следствам знішчэнне або прыніжэнне прызнання, выкарыстання або ажыццяўлення на роўных пачатках правоў чалавека і асноўных свабод у палітычнай, эканамічнай, сацыяльнай, культурнай або любых іншых галінах грамадскага жыцця.

2. Дадзеная Канвенцыя не прымяняецца да адрозненняў, выключэнняў, абмежаванняў або пераваг, якія дзяржавы — удзельніцы дадзенай Канвенцыі праводзяць або робяць паміж грамадзянамі і неграмадзянамі.

3. Нішто ў дадзенай Канвенцыі не можа быць вытлумачана як тое, што ўплывае ў якой-небудзь меры на палажэнні заканадаўства дзяржаў-удзельніц, якія датычаць нацыянальнай прыналежнасці, грамадзянства або натуралізацыі, пры ўмове, што ў такіх пастановах не праводзіцца дыскрымінацыя ў дачыненні да якой-небудзь пэўнай нацыянальнасці.

4. Прыняцце асаблівых мер з выключнай мэтай забеспячэння належнага прагрэсу некаторых расавых або этнічных груп або асоб, якія маюць патрэбу ў абароне, якая можа стаць неабходнай для таго, каб забяспечыць такім групам або асобам роўнае выкарыстанне і ажыццяўленне правоў чалавека і асноўных свабод, не разглядаецца як расавая дыскрымінацыя, пры ўмове, аднак, што такія меры не маюць сваім наступствам захаванне асаблівых правоў для розных расавых груп і што яны не будуць пакінутыя ў сіле пасля дасягнення тых мэт, дзеля якіх яны былі ўведзеныя.

Артыкул 2

1. Дзяржавы-ўдзельніцы асуджаюць расавую дыскрымінацыю і абавязваюцца неадкладна ўсімі магчымымі спосабамі праводзіць палітыку ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі і спрыяць ўзаемаразуменню паміж усімі расамі, і з гэтай мэтай:

а) кожная дзяржава-ўдзельніца абавязваецца не выконваць у адносінах да асоб, груп або ўстаноў якіх-небудзь актаў або дзеянняў, звязаных з расавай дыскрымінацыяй, і гарантаваць, што ўсе дзяржаўныя органы і дзяржаўныя ўстановы, як нацыянальныя, так і мясцовыя, будуць дзейнічаць у адпаведнасці з гэтым абавязацельствам;

б) кожная дзяржава-ўдзельніца абавязваецца не заахвочваць, не абараняць і не падтрымліваць расавую дыскрымінацыю, якая ажыццяўляецца любымі асобамі або арганізацыямі;

с) кожная дзяржава-ўдзельніца павінна прыняць эфектыўныя меры для перагляду палітыкі ўрада ў нацыянальным і мясцовым маштабе, а таксама для выпраўлення, адмены або анулявання любых законаў і пастанаў, якія вядуць да ўзнікнення або замацавання расавай дыскрымінацыі ўсюды, дзе яна існуе;

д) кожная дзяржава-ўдзельніца павінна, выкарыстоўваючы ўсе належныя сродкі, у тым ліку і заканадаўчыя меры, у залежнасці ад абставін, забараніць і пакласці канец расавай дыскрымінацыі любымі асобамі, групамі або арганізацыямі;

е) кожная дзяржава-ўдзельніца абавязваецца заахвочваць у належных выпадках аб'яднальныя шматрасавыя арганізацыі і рухі, роўна як і іншыя мерапрыемствы, накіраваныя на знішчэнне расавых бар'ераў, і не падтрымліваць тыя з іх, якія спрыяюць паглыбленню расавага падзелу.

2. Дзяржавы-ўдзельніцы павінны прымаць, калі абставіны гэтага патрабуюць, асаблівыя і канкрэтныя меры ў сацыяльнай, эканамічнай, культурнай і іншых галінах, з мэтай забеспячэння належнага развіцця і абароны некаторых расавых груп або асоб, якія да іх належаць, з тым, каб гарантаваць ім поўнае і роўнае выкарыстанне правоў чалавека і асноўных свабод. Такія меры ні ў якім выпадку не павінны ў выніку прывесці да захавання няроўных або асаблівых правоў для розных расавых груп па дасягненні тых мэт, дзеля якіх яны былі ўведзены.

Артыкул 3

Дзяржавы-ўдзельніцы асабліва асуджаюць расавую сегрэгацыю і апартэйд і абавязваюцца папярэджваць, забараняць і выкараняць усе практыкі такога характару на тэрыторыях, якія знаходзяцца пад іх юрысдыкцыяй.

Артыкул 4

Дзяржавы-ўдзельніцы асуджаюць усю прапаганду і ўсе арганізацыі, заснаваныя на ідэях або тэорыях перавагі адной расы або групы асоб пэўнага колеру скуры або этнічнага паходжання, або тыя,

што спрабуюць апраўдаць або заахвоціць расавую нянавісць і дыскрымінацыю ў любой форме і абавязваюцца прыняць неадкладныя і пазітыўныя меры, накіраваныя на выкараненне любога падбухторвання да такой дыскрымінацыі або самі акты дыскрымінацыі, і з гэтай мэтай яны ў адпаведнасці з прынцыпамі, якія змяшчаюцца ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, і правамі, ясна выкладзенымі ў артыкуле 5 дадзенай Канвенцыі, сярод іншага:

а) абвясчаюць злачынствам, якое караецца законам, любое распаўсюджванне ідэй, заснаваных на расавай перавазе або нянавісці, любое падбухторванне да расавай дыскрымінацыі, а таксама ўсе акты гвалту або падбухторванне да такіх актаў, накіраваных супраць любой расы або групы асоб іншага колеру скуры або этнічнага паходжання, а таксама прадастаўленне любой дапамогі для правядзення расісцкай дзейнасці, уключаючы яе фінансаванне;

б) абвясчаюць супрацьзаконнымі і забараняюць арганізацыі, а таксама арганізаваную і любую іншую прапагандысцкую дзейнасць, якія заахвочваюць расавую дыскрымінацыю і падбухторваюць да яе, і прызнаюць удзел у такіх арганізацыях або ў такой дзейнасці злачынствам, якое караецца законам;

с) не дазваляюць нацыянальным або мясцовым органам дзяржаўнай улады або дзяржаўным установам заахвочваць расавую дыскрымінацыю або падбухторваць да яе.

Артыкул 5

У адпаведнасці з асноўнымі абавязкамі, выкладзенымі ў артыкуле 2 дадзенай Канвенцыі, дзяржавы-ўдзельніцы абавязваюцца забараніць і ліквідаваць расавую дыскрымінацыю ва ўсіх яе формах і забяспечыць раўнапраўе кожнага чалавека перад законам, без адрознення расы, колеру скуры, нацыянальнага або этнічнага паходжання, асабліва ў дачыненні да ажыццяўлення наступных правоў:

а) права на роўнасць перад судом і ўсімі іншымі органамі, якія адпраўляюць правасуддзе;

б) права на асабістую бяспеку і абарону з боку дзяржавы ад гвалту або цялесных пашкоджанняў, незалежна ад таго, прычыняюцца яны ўрадавымі службовымі асобамі або любымі асобамі, групамі або ўстановамі;

с) палітычных правоў, у прыватнасці права ўдзельнічаць у выбарах — галасаваць і выстаўляць сваю кандыдатуру — на аснове ўсеагульнага

і роўнага выбарчага права, права прымаць удзел у кіраванні краінай, роўна як і ў кіраўніцтве дзяржаўнымі справамі на любым узроўні, а таксама правы роўнага доступу да дзяржаўнай службы;

d) іншых грамадзянскіх правоў, у прыватнасці:

i) права на свабоду перамяшчэння і пражывання ў межах дзяржавы;

ii) права пакідаць любую краіну, уключаючы сваю ўласную, і вяртацца ў сваю краіну;

iii) права на грамадзянства;

iv) права на ўступленне ў шлюб і на выбар сужэнца;

v) права на валоданне маёмасцю як аднаасобна, так і сумесна з іншымі;

vi) права атрымання ў спадчыну;

vii) права на свабоду думкі, сумлення і рэлігіі;

viii) права на свабоду перакананняў і на іх свабоднае выказванне;

ix) права на свабоду мірных сходаў і асацыяцый;

e) правоў у эканамічнай, сацыяльнай і культурнай галінах, у прыватнасці:

i) права на працу, свабодны выбар работы, справядлівыя і спрыяльныя ўмовы працы, абарону ад беспрацоўя, роўную плату за роўную працу, справядлівую і здавальняючую ўзнагароду;

ii) права ствараць прафесійныя саюзы і ўступаць у іх;

iii) права на жыллё;

iv) права на ахову здароўя, медыцынскую дапамогу, сацыяльнае забеспячэнне і сацыяльнае абслугоўванне;

v) права на адукацыю і прафесійную падрыхтоўку;

vi) права на роўны ўдзел у культурным жыцці;

f) права на доступ да любога месца або любога віду абслугоўвання, прызначанага для грамадскага карыстання, як, напрыклад, транспарт, гасцініцы, рэстараны, кафэ, тэатры і паркі.

Артыкул 6

Дзяржавы-ўдзельніцы забяспечваюць кожнаму чалавеку, на якога распаўсюджваецца іх юрысдыкцыя, эфектыўную абарону і сродкі абароны праз кампетэнтныя нацыянальныя суды і іншыя дзяржаўныя інстытуты ў выпадку любых актаў расавай дыскрымінацыі, якія пасагаюць, у парушэнне дадзенай Канвенцыі, на яго правы чалавека

і асноўныя свабоды, а таксама права прад'яўляць у гэтыя суды пазоў аб справядлівай і адэкватнай кампенсацыі або задавальненні за любую шкоду, учыненую ў выніку такой дыскрымінацыі.

Артыкул 7

Дзяржавы-ўдзельніцы абавязваюцца прыняць неадкладныя і эфектыўныя меры, у прыватнасці, у абласцях выкладання, выхавання, культуры і інфармацыі, з мэтай барацьбы з забабонамі, якія вядуць да расавай дыскрымінацыі, для заахвочвання ўзаемаразумення, памяркоўнасці і дружбы паміж нацыямі і расавымі або этнічнымі групамі, а таксама папулярызацыі мэт і прынцыпаў Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, дэкларацыі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі і дадзенай Канвенцыі.

ЧАСТКА II

Артыкул 8

1. Засноўваецца Камітэт па ліквідацыі расавай дыскрымінацыі (у далейшым — «Камітэт»), што складаецца з васьмнаццаці экспертаў, якія валодаюць высокімі маральнымі якасцямі і прызнанай бесстароннасцю і выбіраюцца дзяржавамі-ўдзельніцамі з ліку сваіх грамадзян, якія павінны выконваць свае абавязкі ў асабістай якасці, прычым надаецца ўвага справядліваму геаграфічнаму размеркаванню і прадстаўніцтву розных форм цывілізацыі, а таксама галоўных прававых сістэм.

2. Члены Камітэта абіраюцца тайным галасаваннем з ліку ўнесеныя ў спіс асоб, вылучаных дзяржавамі-ўдзельніцамі. Кожная дзяржава-ўдзельніца можа вылучыць адну асобу з ліку сваіх грамадзян.

3. Першапачатковыя выбары праводзяцца праз шэсць месяцаў пасля ўступлення ў сілу дадзенай Канвенцыі. Кожны раз па крайняй меры за тры месяцы да даты выбараў Генеральны сакратар Арганізацыі Аб'яднаных Нацый звяртаецца з лістом да дзяржаў-удзельніц, запрашаючы прадставіць імёны асоб, якія вылучаюцца імі на працягу двух месяцаў. Генеральны сакратар рыхтуе спіс, у якім у алфавітным парадку ўнесены ўсе вылучаныя такім чынам асобы, з указаннем дзяржаў-удзельніц, якія вылучылі іх, і прадстаўляе гэты спіс дзяржавам-удзельніцам Канвенцыі.

4. Выбары членаў Камітэта праводзяцца на пасяджэнні дзяржаў — удзельніц Канвенцыі, якое склікаецца Генеральным сакратаром у Штаб-кватэры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. На гэтым пасяджэнні, на якім дзве траціны дзяржаў-удзельніц складаюць кворум, выбранымі ў Камітэт членамі з'яўляюцца тыя кандыдаты, якія атрымалі найбольшую колькасць галасоў і абсалютную большасць галасоў прысутных і прымаючых удзел у галасаванні прадстаўнікоў дзяржаў — удзельніц Канвенцыі.

5. а) Члены Камітэта абіраюцца на чатыры гады. Аднак тэрмін паўнамоцтваў дзевяці членаў, абраных на першых выбарах, заканчваецца ў канцы двухгадовага перыяду; неадкладна пасля першых выбараў імёны гэтых дзевяці членаў вызначаюцца па жэрабі старшынёй Камітэта;

б) для запынення непрадбачаных вакансій дзяржава — удзельніца Канвенцыі, эксперт якой не з'яўляецца больш членам Камітэта, прызначае іншага эксперта з ліку сваіх грамадзян пры ўмове адабрэння Камітатам.

6. Дзяржавы-ўдзельніцы нясуць адказнасць за пакрыццё расходаў членаў Камітэта ў перыяд выканання імі абавязкаў у Камітэце.

Артыкул 9

1. Дзяржавы-ўдзельніцы абавязваюцца прадстаўляць Генеральнаму сакратару Арганізацыі Аб'яднаных Нацый для разгляду Камітатам даклад аб прынятых заканадаўчых, судовых, адміністрацыйных або іншых мерах, з дапамогай якіх ажыццяўляюцца палажэнні дадзенай Канвенцыі: а) на працягу года пасля ўступлення ў сілу дадзенай Канвенцыі для пэўнай дзяржавы; і б) пасля кожнага два гады і кожны раз, калі гэтага патрабуе Камітэт. Камітэт можа запытваць у дзяржаў — удзельніц Канвенцыі дадатковую інфармацыю.

2. Камітэт штогод праз Генеральнага сакратара прадстаўляе даклад Генеральнай Асамблеі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб сваёй дзейнасці і можа рабіць прапановы і агульныя рэкамендацыі, заснаваныя на вывучэнні дакладаў і інфармацыі, атрыманых ад дзяржаў — удзельніц Канвенцыі. Такія прапановы і агульныя рэкамендацыі паведамляюцца Генеральнай Асамблеі разам з заўвагамі дзяржаў — удзельніц Канвенцыі, калі такія маюцца.

Артыкул 10

1. Камітэт вызначае свае ўласныя правілы працэдуры.
2. Камітэт абірае сваіх службовых асоб тэрмінам на два гады.
3. Сакратарыят Камітэта забяспечваецца Генеральным сакратаром Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.
4. Пасяджэнні Камітэта звычайна праводзяцца ў Штаб-кватэры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

Артыкул 11

1. Калі якая-небудзь дзяржава-ўдзельніца лічыць, што іншая дзяржава-ўдзельніца не выконвае палажэнняў Канвенцыі, то яна можа паведаміць пра гэта Камітэту. Камітэт затым перадае гэта паведамленне зацікаўленай дзяржаве-ўдзельніцы. На працягу трох месяцаў дзяржава, якая атрымала апавяшчэнне, прадстаўляе Камітэту пісьмовыя тлумачэнні або заявы, што асвятляюць гэтае пытанне і меры, якія маглі быць прыняты гэтай дзяржавай.

2. Калі пытанне не ўрэгуляванае да задавальнення абодвух бакоў шляхам двухбаковых перамоў або якім-небудзь іншым даступным ім шляхам на працягу шасці месяцаў пасля атрымання такой дзяржавай першапачатковага апавяшчэння, то любая з гэтых дзвюх дзяржаў мае права зноў перадаць гэта пытанне на разгляд Камітэта шляхам адпаведнага паведамлення Камітэту, а таксама іншай дзяржаве.

3. Камітэт разглядае перададзенае яму пытанне ў адпаведнасці з пунктам 2 гэтага артыкула пасля таго, як ён вызначыць у адпаведнасці з агульнапрызнанымі прынцыпамі міжнароднага права, што ўсе даступныя ўнутраныя сродкі прававой абароны былі апрабаваны і вычарпаныя ў дадзеным выпадку. Дадзенае правіла не дзейнічае ў тых выпадках, калі прымяненне гэтых сродкаў празмерна зацягваецца.

4. Па любым перададзеным на яго разгляд пытанні Камітэт можа прапанаваць зацікаўленым дзяржавам-удзельніцам прадставіць любую інфармацыю, якая адносіцца да справы.

5. Калі якое-небудзь пытанне, што выцякае з палажэнняў гэтага артыкула, знаходзіцца на разглядзе Камітэта, то зацікаўленыя дзяржавы-ўдзельніцы маюць права накіраваць сваіх прадстаўнікоў для ўдзелу ў пасяджэннях Камітэта без права голасу на перыяд разгляду гэтага пытання.

Артыкул 12

1. а) Пасля таго як Камітэт атрымаў і старанна праверыў усю інфармацыю, якую ён лічыць неабходнай, Старшыня прызначае спецыяльную пагаджальную камісію (у далейшым — «Камісія») у складзе пяці чалавек, якія могуць быць або не быць членамі Камітэта. Члены Камісіі прызначаюцца з аднагалоснай згоды бакоў у спрэчцы, і Камісія прадстаўляе свае паслугі зацікаўленым дзяржавам у мэтах міралюбівага ўрэгулявання дадзенага пытання на аснове выканання палажэнняў Канвенцыі;

б) калі паміж дзяржавамі, якія з'яўляюцца бакамі ў спрэчцы, не будзе на працягу трох месяцаў дасягнута згода адносна ўсяго складу або часткі складу Камісіі, то тыя члены Камісіі, адносна прызначэння якіх не было дасягнута згоды паміж дзяржавамі, якія з'яўляюцца бакамі ў спрэчцы, абіраюцца са складу членаў Камітэта большасцю ў дзве траціны галасоў шляхам тайнага галасавання.

2. Члены Камісіі выконваюць свае абавязкі ў сваёй асабістай якасці. Яны не павінны быць грамадзянамі дзяржаў, якія з'яўляюцца бакамі ў спрэчцы, або дзяржавы, якая не ўдзельнічае ў Канвенцыі.

3. Камісія абірае свайго старшыню і ўстанаўлівае свае ўласныя правілы працэдур.

4. Пасяджэнні Камісіі звычайна праводзяцца ў Штаб-кватэры Арганізацыі Аб'яднаных Нацый або ў любым іншым зручным месцы па рашэнні Камісіі.

5. Сакратарыят, які забяспечваецца ў адпаведнасці з пунктам 3 артыкула 10 Канвенцыі, таксама абслугоўвае Камісію, калі спрэчка паміж дзяржавамі — удзельніцамі Канвенцыі прывядзе да стварэння Камісіі.

6. Дзяржавы, якія з'яўляюцца бакамі ў спрэчцы, у роўнай меры нясуць усе выдаткі членаў Камісіі ў адпаведнасці з каштарысам, які прадстаўляецца Генеральным сакратаром Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

7. Генеральны сакратар мае права аплачваць выдаткі членаў Камісіі, калі гэта неабходна, да іх кампенсацыі дзяржавамі, якія з'яўляюцца бакамі ў спрэчцы, у адпаведнасці з пунктам 6 дадзенага артыкула.

8. Атрыманая і вывучаная Камітэтам інфармацыя прадстаўляецца ў распараджэнне Камісіі, і Камісія можа прапанаваць зацікаў-

ленным дзяржавам прадставіць любую інфармацыю, якая адносіцца да справы.

Артыкул 13

1. Калі Камісія цалкам разгледзіць пытанне, яна павінна падрыхтаваць і прадставіць Старшыні Камітэта даклад, які змяшчае яе высновы па ўсіх пытаннях, якія адносяцца да фактычнага боку спрэчкі паміж бакамі, і рэкамендацыі, якія яна прызнае неабходнымі для міралюбівага вырашэння спрэчкі.

2. Старшыня Камітэта павінен накіраваць даклад Камісіі кожнай з дзяржаў, якія ўдзельнічаюць у спрэчцы. На працягу трох месяцаў гэтыя дзяржавы павінны паведаміць Старшыні Камітэта аб тым, ці згодны яны з рэкамендацыямі, якія змяшчаюцца ў дакладзе Камісіі.

3. Па заканчэнні перыяду, прадугледжанага ў пункце 2 дадзенага артыкула, Старшыня Камітэта павінен накіраваць даклад Камісіі і заявы зацікаўленых дзяржаў-удзельніц іншым дзяржавам — удзельніцам Канвенцыі.

Артыкул 14

1. Дзяржава-ўдзельніца можа ў любы час заявіць, што яна прызнае кампетэнцыю Камітэта прымаць і разглядаць паведамленні ад асобных асоб або груп асоб, якія знаходзяцца пад яе юрысдыкцыяй і якія сцвярджаюць, што яны з'яўляюцца ахвярамі парушэння дадзенай дзяржавай-удзельніцай якіх-небудзь правоў, вызначаных у дадзенай Канвенцыі. Камітэт не павінен прымаць ніякіх паведамленняў, калі яны датычаць дзяржавы — удзельніцы Канвенцыі, якая не зрабіла такой заявы.

2. Любая дзяржава-ўдзельніца, якая робіць заяву, прадугледжаную ў пункце 1 дадзенага артыкула, можа заснаваць або пазначыць орган у межах сваёй нацыянальнай прававой сістэмы, які будзе кампетэнтны прымаць і разглядаць петыцыі асобных асоб і груп асоб у межах сваёй юрысдыкцыі, якія заяўляюць, што яны з'яўляюцца ахвярамі парушэння якога-небудзь з правоў, вызначаных у дадзенай Канвенцыі, і якія вычарпалі іншыя даступныя мясцовыя сродкі прававой абароны.

3. Заява, зробленая ў адпаведнасці з пунктам 1 дадзенага артыкула, а таксама найменне любога органа, заснаванага або названага ў ад-

паведнасці з пунктам 2 дадзенага артыкула, павінны быць дэпанаваныя адпаведнай дзяржавай-удзельніцай у Генеральнага сакратара Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, які пасылае іх копіі астатнім дзяржавам-удзельніцам. Заява можа быць у любы час адклікана шляхам паведамлення аб гэтым Генеральнаму сакратару, але гэта не павінна ні ў якой меры адбівацца на паведамленнях, якія знаходзяцца на разглядзе Камітэта.

4. Спіс вядзеца органам, заснаваным або пазначаным у адпаведнасці з пунктам 2 дадзенага артыкула, а завераныя копіі такога спісу штогод перадаюцца праз адпаведныя каналы Генеральнаму сакратару, з разуменнем таго, што іх змест не павінен аддавацца галоснасці.

5. У выпадку, калі петыцыянер не задаволены дзеяннямі органа, заснаванага або названага ў адпаведнасці з пунктам 2 дадзенага артыкула, ён мае права на працягу шасці месяцаў перадаць дадзенае пытанне ў Камітэт.

6. а) Камітэт у канфідэнцыяльным парадку даводзіць любое атрыманае ім паведамленне да ведама дзяржавы-ўдзельніцы, якая абвінавчваецца ў парушэнні якога-небудзь з палажэнняў Канвенцыі, але адпаведная асоба або група асоб не называюцца без яе або іх адназначнай згоды. Камітэт не павінен прымаць ананімных паведамленняў;

б) на працягу трох месяцаў дзяржава, якая атрымала апавяшчэнне, прадстаўляе Камітэту пісьмовыя тлумачэнні або заявы, што асвятляюць гэтае пытанне і меры, якія маглі быць прыняты гэтай дзяржавай.

7. а) Камітэт разглядае паведамленні з улікам усіх даных, прадстаўленых у яго распараджэнне зацікаўленай дзяржавай-удзельніцай і петыцыянерам. Камітэт не павінен разглядаць ніякіх паведамленняў ад якога-небудзь петыцыянера, калі ён не высветліць, што петыцыянер вычарпаў усе даступныя ўнутраныя сродкі прававой абароны. Аднак гэтае правіла не дзейнічае ў тых выпадках, калі прымяненне такіх сродкаў празмерна зацягваецца;

б) камітэт накіроўвае свае прапановы і рэкамендацыі, калі такія маюцца, зацікаўленай дзяржаве-ўдзельніцы і петыцыянеру.

8. Камітэт уключае ў свой штогадовы даклад рэзюмэ такіх паведамленняў і, у выпадку патрэбы, кароткі выклад тлумачэнняў і заяў

зацікаўленых дзяржаў-удзельніц, а таксама свае ўласныя прапановы і рэкамендацыі.

9. Камітэт кампетэнтны выконваць функцыі, прадугледжаныя ў дадзеным артыкуле, толькі ў тых выпадках, калі па меншай меры дзесяць дзяржаў — удзельніц Канвенцыі зрабілі заявы ў адпаведнасці з пунктам 1 дадзенага артыкула.

Артыкул 15

1. Да дасягнення мэт Дэкларацыі аб прадастаўленні незалежнасці каланіяльным краінам і народам, якая змяшчаецца ў рэзалюцыі Генеральнай Асамблеі ад 14 снежня 1960 г. 1514 (XV), палажэнні дадзенай Канвенцыі ніякім чынам не абмяжоўваюць права падачы петыцый, прадастаўленага для гэтых народаў на аснове іншых міжнародных дакументаў або Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый і яе спецыялізаванымі ўстановамі.

2. а) Камітэт, заснаваны ў адпаведнасці з пунктам 1 артыкула 8 дадзенай Канвенцыі, атрымлівае копіі петыцый ад органаў Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, якія займаюцца пытаннямі, што непасрэдна адносяцца да прынцыпаў і мэт дадзенай Канвенцыі, і прадстаўляе ім меркаванні і рэкамендацыі па гэтых петыцыях пры разглядзе петыцый ад жыхароў падапечных і несамакіруемых тэрыторый і для ўсіх іншых тэрыторый, у дачыненні да якіх прымяняецца рэзалюцыя 1514 (XV), якія тычацца пытанняў, прадугледжаных дадзенай Канвенцыяй, што знаходзяцца на разглядзе гэтых органаў;

б) камітэт атрымлівае ад кампетэнтных органаў Арганізацыі Аб'яднаных Нацый экзэмпляры дакладаў, якія тычацца заканадаўчых, судовых, адміністрацыйных і іншых мерапрыемстваў, што непасрэдна звязаны з прынцыпамі і мэтамі дадзенай Канвенцыі і праводзяцца кіруючымі дзяржавамі на тэрыторыях, названых у падпункце а дадзенага пункта, а таксама выказвае ў гэтай сувязі сваё меркаванне і робіць рэкамендацыі дадзеным органам.

3. Камітэт уключае ў свой даклад Генеральнай Асамблеі рэзюмэ петыцый і дакладаў, атрыманых ім ад органаў Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, а таксама меркаванні і рэкамендацыі Камітэта, якія адносяцца да дадзеных петыцый і дакладаў.

4. Камітэт запытвае ў Генеральнага сакратара Арганізацыі Аб'яднаных Нацый усю інфармацыю, якая адносіцца да мэт дадзенай Кан-

венцы і якая знаходзіцца ў яго распараджэнні, адносна тэрыторый, згаданых у пункце 2 а дадзенага артыкула.

Артыкул 16

Палажэнні дадзенай Канвенцыі, якія датычаць урэгулявання спрэчак або разгляду скаргаў, прымяняюцца без шкоды для іншых метадаў вырашэння спрэчак або скаргаў у галіне дыскрымінацыі, выкладзеных у асноўных дакументах Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і яе спецыялізаваных устаноў або ў канвенцыях, адобраных апошнімі, і не перашкаджаюць дзяржавам-удзельніцам выкарыстоўваць іншыя метады для вырашэння спрэчак у адпаведнасці з агульнымі або спецыяльнымі міжнароднымі дагаворамі, якія дзейнічаюць у адносінах паміж імі.

ЧАСТКА III

Артыкул 17

1. Дадзеная Канвенцыя адкрыта для падпісання любой дзяржавай — членам Арганізацыі Аб'яднаных Нацый або членам любой з яе спецыялізаваных устаноў, любой дзяржавай — удзельніцай Статута Міжнароднага Суда і любой іншай дзяржавай, запрошанай Генеральнай Асамблеяй Арганізацыі Аб'яднаных Нацый да ўдзелу ў дадзенай Канвенцыі.

2. Дадзеная Канвенцыя падлягае ратыфікацыі. Ратыфікацыйныя граматы дэпануюцца ў Генеральнага сакратара Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

Артыкул 18

1. Дадзеная Канвенцыя адкрыта для далучэння для любой дзяржавы, названай у пункце 1 артыкула 17 дадзенай Канвенцыі.

2. Далучэнне здзяйсняецца шляхам здачы на захоўванне дакумента аб далучэнні Генеральнаму сакратару Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

Артыкул 19

1. Дадзеная Канвенцыя ўступае ў сілу на трыццаты дзень пасля здачы на захоўванне Генеральнаму сакратару Арганізацыі Аб'яднаных Нацый дваццаць сёмай ратыфікацыйнай граматы або дакумента аб далучэнні.

2. Для кожнай дзяржавы, якая ратыфікуе дадзеную Канвенцыю або далучыцца да яе пасля здачы на захоўванне дваццаць сёмай ратыфікацыйнай граматы або дакумента аб далучэнні, дадзеная Канвенцыя ўступае ў сілу на трыццаты дзень пасля здачы на захоўванне яе ўласнай ратыфікацыйнай граматы або дакумента аб далучэнні.

Артыкул 20

1. Генеральны сакратар Арганізацыі Аб'яднаных Нацый атрымлівае і рассылае ўсім дзяржавам, якія з'яўляюцца або могуць стаць удзельнікамі дадзенай Канвенцыі, тэкст агаворак, зробленых дзяржавамі ў момант ратыфікацыі або далучэння. Любая дзяржава, якая выступае супраць агаворкі, павінна на працягу дзевяноста дзён з дня названага вышэй тэксту паведаміць Генеральнаму сакратару аб тым, што яна не прымае дадзеную агаворку.

2. Агаворкі, несумяшчальныя з мэтамі і задачамі дадзенай Канвенцыі, не дапускаюцца, роўна як і агаворкі, якія могуць перашкаджаць працы якіх-небудзь органаў, створаных на падставе дадзенай Канвенцыі. Агаворка лічыцца несумяшчальнай або перашкаджаючай працы, калі па меншай меры дзве траціны дзяржаў-удзельніц Канвенцыі выступаюць супраць яе.

3. Агаворкі могуць быць знятыя ў любы час шляхам адпаведнага паведамлення, накіраванага на імя Генеральнага сакратара. Такое апавяшчэнне ўступае ў сілу ў дзень яго атрымання.

Артыкул 21

Кожная дзяржава-ўдзельніца можа дэнансаваць дадзеную Канвенцыю шляхам пісьмовага паведамлення аб гэтым Генеральнаму сакратару Арганізацыі Аб'яднаных Нацый. Дэнансацыя ўступае ў сілу праз адзін год з дня атрымання паведамлення аб гэтым Генеральным сакратаром.

Артыкул 22

Любая спрэчка паміж дзвюма або некалькімі дзяржавамі-ўдзельніцамі наконт тлумачэння або прымянення дадзенай Канвенцыі, якая не вырашана шляхам перамоў або працэдур, спецыяльна прадагледжаных у дадзенай Канвенцыі, перадаецца па просьбе любога

з бакоў у гэтай спрэчцы на вырашэнне Міжнароднага Суда, калі бакі ў спрэчцы не дамовіліся аб іншым спосабе ўрэгулявання.

Артыкул 23

1. Патрабаванне аб пераглядзе дадзенай Канвенцыі можа быць вылучана ў любы час любой дзяржавай-удзельніцай шляхам паведамлення, накіраванага на імя Генеральнага сакратара Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

2. Генеральная Асамблея Арганізацыі Аб'яднаных Нацый прымае рашэнне аб тым, якія меры, калі такія неабходныя, варта правесці ў сувязі з такім патрабаваннем.

Артыкул 24

Генеральны сакратар Арганізацыі Аб'яднаных Нацый паведамляе ўсім дзяржавам, названым у пункце 1 артыкула 17 дадзенай Канвенцыі, наступныя звесткі:

- а) аб падпісанні, ратыфікацыі і далучэнні, у адпаведнасці з артыкуламі 17 і 18;
- б) аб даце ўступлення ў сілу дадзенай Канвенцыі, у адпаведнасці з артыкулам 19;
- с) аб паведамленнях і дэкларацыях, атрыманых у адпаведнасці з артыкуламі 14, 20 і 23;
- д) аб дэнансацыі, у адпаведнасці з артыкулам 21.

Артыкул 25

1. Дадзеная Канвенцыя, англійскі, іспанскі, кітайскі, рускі і французскі тэксты якой з'яўляюцца роўна аўтэнтчнымі, захоўваецца ў архіве Арганізацыі Аб'яднаных Нацый.

2. Генеральны сакратар Арганізацыі Аб'яднаных Нацый дасылае завераныя копіі дадзенай Канвенцыі ўсім дзяржавам, якія належаць да любой з катэгорый, названых у пункце 1 артыкула 17 Канвенцыі.

ДЭКЛАРАЦЫЯ ПРЫНЦЫПАЎ МІЖНАРОДНАГА КУЛЬТУРНАГА СУПРАЦОЎНІЦТВА

*Прынята 4 лістапада 1966 г. Генеральнай канферэнцыяй
Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі,
навукі і культуры на яе чатырнаццатай сесіі
(вытрымкі)*

Генеральная канферэнцыя Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры, якая сабралася ў Парыжы на сваю чатырнаццатую сесію, 4 лістапада 1966 г. у дзень дваццатай гадавіны стварэння Арганізацыі,

нагадваючы, што Статут Арганізацыі абвяшчае, што «думкі пра вайну ўзнікаюць у розумах людзей, таму ў сьвядомасці людзей варта ўкараняць ідэю абароны міру», і што свет павінен грунтавацца на інтэлектуальнай і маральнай салідарнасці чалавецтва,

нагадваючы, што ў адпаведнасці з тым жа Статутам для падтрымання чалавечай годнасці неабходна шырокае распаўсюджванне культуры і адукацыі сярод усіх людзей на аснове справядлівасці, свабоды і міру і што таму на ўсе народы ўскладаецца святы абавязак, які належыць выконваць у духу ўзаемнага супрацоўніцтва,

прымаючы пад увагу, што дзяржавы — члены Арганізацыі, поўныя рашучасці забяспечыць шуканне ісціны і свабодны абмен ідэямі і ведамі, пастанавілі развіваць і пашыраць адносіны паміж сваімі народамі,

прымаючы пад увагу, што, нягледзячы на тэхнічны прагрэс, які палягчае развіццё і распаўсюджванне ведаў і ідэй, няведанне ладу жыцця і звычаяў іншых народаў усё яшчэ ставіць перашкоды паміж народамі, мірнаму супрацоўніцтву і прагрэсу ўсяго чалавецтва,

прымаючы пад увагу Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека, Дэкларацыю правоў дзіцяці, Дэкларацыю аб прадастаўленні незалежнасці каланіяльным краінам і народам, Дэкларацыю Аб'яднаных Нацый аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі, Дэкларацыю аб распаўсюджванні сярод моладзі ідэалаў міру, узаемнай павагі і ўзаемаразумення паміж народамі і Дэкларацыю аб недапушчальнасці ўмяшання ва ўнутраныя справы дзяржаў і абароне іх незалежнасці

і суверэнітэту, г. зн. усе дэкларацыі, ужо абвешчаныя Генеральнай Асамблеяй Арганізацыі Аб'яднаных Нацый,

перакананая вопытам дваццаці гадоў работы Арганізацыі ў неабходнасці абвяшчэння прынцыпаў міжнароднага культурнага супрацоўніцтва ў мэтах яго ўмацавання,

абвясчае дадзеную Дэкларацыю прынцыпаў міжнароднага культурнага супрацоўніцтва для таго, каб ўрады, улады, арганізацыі, асацыяцыі і ўстановы, адказныя за культурную дзейнасць, пастаянна кіраваліся дадзенымі прынцыпамі, а таксама для таго, каб забяспечыць паступовае дасягненне міру і дабрабыту, г. зн. мэт, вызначаных у Статуце Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, шляхам супрацоўніцтва ўсіх народаў у галіне адукацыі, навукі і культуры ў адпаведнасці са Статутам дадзенай Арганізацыі.

Артыкул I

1. Кожная культура мае годнасць і каштоўнасць, якія варта паважаць і захоўваць.

2. Развіццё ўласнай культуры з'яўляецца правам і абавязкам кожнага народа.

3. У іх багатай шматстайнасці, разнастайнасці і ўзаемным уплыве ўсе культуры з'яўляюцца часткай агульнага здабытку чалавецтва.

<...>

Артыкул VI

Пры ажыццяўленні міжнароднага культурнага супрацоўніцтва, якое аказвае спрыяльны ўплыў на ўсе культуры і спрыяе іх узаемнаму ўзбагачэнню, варта паважаць самабытнасць кожнай з іх.

МІЖНАРОДНЫ ПАКТ АБ ГРАМАДЗЯНСКІХ І ПАЛІТЫЧНЫХ ПРАВАХ

*Прыняты Рэзалюцыяй 2200А (XXI) Генеральнай Асамблеі Арганізацыі
Аб'яднаных Нацый ад 16 снежня 1966 г.
(вытрымкі)*

*Дзяржавы, якія ўдзельнічаюць у дадзеным Пакце,
прымаючы пад увагу, што ў адпаведнасці з прынцыпамі, што аб-
вешчаны Статутам Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, прызнанне годнасці,
якая ўласціва ўсім членам чалавечай сям'і, і роўных і неад'емных праў
іх з'яўляецца асновай свабоды, справядлівасці і ўсеагульнага міру,*

*прызнаючы, што гэтыя правы выцякаюць з уласцівай чалавечай
асобе годнасці,*

*прызнаючы, што, згодна з Усеагульнай дэкларацыяй праў чала-
века, ідэал вольнай чалавечай асобы, якая карыстаецца грамадзян-
скай і палітычнай свабодай і свабодай ад страху і патрэбы, можа быць
рэалізаваны, калі будуць створаны такія ўмовы, пры якіх кожны
можа карыстацца сваімі эканамічнымі, сацыяльнымі і культурнымі
правамі, як і сваімі грамадзянскімі і палітычнымі правамі,*

*прымаючы пад увагу, што па Статуце Арганізацыі Аб'яднаных На-
цый дзяржавы абавязаны заахвочваць усеагульную павагу і выканан-
не праў і свабод чалавека,*

*прымаючы пад увагу, што кожны асобны чалавек, маючы абавязкі
ў дачыненні да іншых людзей і таго калектыву, да якога ён належыць,
павінен дамагацца заахвочвання і выканання праў, якія прызнаюцца
ў дадзеным Пакце,*

згаджаюцца аб ніжэйпададзеных артыкулах:

Артыкул 1

1. Усе народы маюць права на самавызначэнне. У сілу гэтага пра-
ва яны свабодна вызначаюць свой палітычны статус і свабодна забя-
спечваюць сваё эканамічнае, сацыяльнае і культурнае развіццё.

2. Усе народы для дасягнення сваіх мэт могуць свабодна рас-
параджацца сваімі натуральнымі багаццямі і рэсурсамі без шкоды
для якіх-небудзь абавязацельстваў, што вынікаюць з міжнароднага

эканамічнага супрацоўніцтва, заснаванага на прынцыпе ўзаемнай выгады, і з міжнароднага права. Ні адзін народ ні ў якім разе не можа быць пазбаўлены сродкаў існавання, якія яму належаць.

3. Усе Дзяржавы, якія ўдзельнічаюць у дадзеным Пакце, у тым ліку тыя, якія нясуць адказнасць за кіраванне несамакіруемымі і падпечнымі тэрыторыямі, павінны, у адпаведнасці з палажэннямі Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, заахвочваць ажыццяўленне права на самавызначэнне і паважаць гэтае права.

Артыкул 2

1. Кожная дзяржава, якая ўдзельнічае ў дадзеным Пакце, абавязваецца паважаць і забяспечваць усім, хто знаходзіцца ў межах яе тэрыторыі і пад яе юрысдыкцыяй, правы, якія прызнаюцца ў дадзеным Пакце, без якога б там ні было адрознення, як, напрыклад, у адносінах расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных і іншых перакананняў, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, маёмаснага становішча, нараджэння або іншых абставін.

2. Калі гэта ўжо не прадугледжана існуючымі заканадаўчымі або іншымі мерамі, кожная дзяржава, якая ўдзельнічае ў дадзеным Пакце, абавязваецца прыняць неабходныя меры ў адпаведнасці са сваімі канстытуцыйнымі працэдурамі і палажэннямі дадзенага Пакта для прыняцця такіх заканадаўчых або іншых мер, якія могуць быць неабходнымі для ажыццяўлення праў, што прызнаюцца ў дадзеным Пакце.

3. Кожная дзяржава, якая ўдзельнічае ў дадзеным Пакце, абавязваецца:

а) забяспечыць любой асобе, чые правы і свабоды, якія прызнаюцца ў дадзеным Пакце, парушаны, эфектыўны сродак прававой абароны, нават калі такое парушэнне было здзейснена асобамі, якія дзейнічалі ў афіцыйнай якасці;

б) забяспечыць, каб права на прававую абарону для любой асобы, якая патрабуе такой абароны, было вызначана кампетэнтнымі судовымі, адміністрацыйнымі або заканадаўчымі ўладамі або любым іншым кампетэнтным органам, прадугледжаным прававой сістэмай дзяржавы, і развіваць магчымасці судовай абароны;

с) забяспечыць прымяненне кампетэнтнымі ўладамі сродкаў прававой абароны, калі яны прадастаўляюцца.

Артыкул 4

1. Падчас надзвычайнага становішча ў дзяржаве, пры якім жыццё нацыі знаходзіцца пад пагрозай і аб наяўнасці якога афіцыйна абвешчаецца, дзяржавы, якія ўдзельнічаюць у дадзеным Пакце, могуць прымаць меры ў адступленне ад сваіх абавязацельстваў па дадзеным Пакце толькі ў такой ступені, у якой гэта патрабуецца вастрынёй становішча, пры ўмове, што такія меры не з'яўляюцца несумяшчальнымі з іх іншымі абавязацельствамі па міжнародным праве і не цягнуць за сабой дыскрымінацыі выключна на аснове расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі або сацыяльнага паходжання.

2. Гэта палажэнне не можа служыць падставай для якіх-небудзь адступленняў ад артыкулаў 6, 7, 8 (пункты 1 і 2), 11, 15, 16 і 18.

3. Любая дзяржава, якая ўдзельнічае ў дадзеным Пакце, якая выкарыстоўвае права адступлення, павінна неадкладна інфармаваць іншыя дзяржавы, якія ўдзельнічаюць у дадзеным Пакце, праз Генеральнага сакратара Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб палажэннях, ад якіх яна адступіла, і пра прычыны, якія прывялі іх да такога рашэння. Таксама павінна быць зроблена паведамленне праз таго ж пасярэдніка пра дату, калі яна спыняе такое адступленне.

Артыкул 20

1. Любая прапаганда вайны павінна быць забаронена законам.

2. Любое выступленне на карысць нацыянальнай, расавай або рэлігійнай нянавісці, якое прадстаўляе сабой падбухторванне да дыскрымінацыі, варожасці або гвалту, павінна быць забаронена законам.

Артыкул 24

1. Кожнае дзіця без любой дыскрымінацыі па прыкмеце расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, маёмнага становішча або нараджэння мае права на такія меры абароны, якія патрабуюцца ў яго становішчы як малалетняга з боку яго сям'і, грамадства і дзяржавы.

2. Кожнае дзіця павінна быць зарэгістравана неадкладна пасля яго нараджэння і павінна мець імя.

3. Кожнае дзіця мае права на набыццё грамадзянства.

Артыкул 25

Кожны грамадзянін павінен мець без любой дыскрымінацыі, названай у артыкуле 2, і без неабгрунтаваных абмежаванняў права і магчымасць:

а) прымаць удзел у вядзенні дзяржаўных спраў як непасрэдна, так і пры дапамозе свабодна выбраных прадстаўнікоў;

б) галасаваць і быць абраным на сапраўдных перыядычных выбарах, якія ажыццяўляюцца на аснове ўсеагульнага роўнага выбарчага права пры таемным галасаванні і якія забяспечваюць свабоднае волевыяўленне выбаршчыкаў;

с) дапускацца ў сваёй краіне на агульных умовах роўнасці да дзяржаўнай службы.

Артыкул 26

Усе людзі роўныя перад законам і маюць права без любой дыскрымінацыі на роўную абарону закона. У гэтых адносінах любая дыскрымінацыя павінна быць забаронена законам, і закон павінен гарантаваць усім асобам роўную і эфектыўную абарону ад дыскрымінацыі па любой прыкмеце, як, напрыклад, расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных або іншых перакананняў, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, маёмаснага становішча, нараджэння або іншых абставін.

Артыкул 27

У тых краінах, дзе існуюць этнічныя, рэлігійныя і моўныя меншасці, асобам, якія належаць да такіх меншасцей, не можа быць адмоўлена ў праве сумесна з іншымі членамі той жа групы карыстацца сваёй культурай, вызнаваць сваю рэлігію і выконваць яе абрады, а таксама карыстацца роднай мовай.

МІЖНАРОДНЫ ПАКТ АБ ЭКАНАМІЧНЫХ, САЦЫЯЛЬНЫХ І КУЛЬТУРНЫХ ПРАВАХ

*Прыняты Рэзалюцыяй 2200А (XXI) Генеральнай Асамблеі
Арганізацыі Аб'яднаных Нацый ад 16 снежня 1966 г.
(вытрымкі)*

*Дзяржавы, якія ўдзельнічаюць у дадзеным Пакце,
прымаючы пад увагу, што ў адпаведнасці з прынцыпамі, што аб-
вешчаны Статутам Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, прызнанне год-
насці, якая ўласціва ўсім членам чалавечай сям'і, і роўных і неад'ем-
ных праў іх з'яўляецца асновай свабоды, справядлівасці і ўсеагульнага
міру,*

*прызнаючы, што гэтыя правы выцякаюць з уласцівай чалавечай
асобе годнасці,*

*прызнаючы, што, згодна з Усеагульнай дэкларацыяй правоў чала-
века, ідэал вольнай чалавечай асобы, свабоднай ад страху і патрэбы,
можа быць рэалізаваны, толькі калі будуць створаны такія ўмовы,
пры якіх кожны можа карыстацца сваімі эканамічнымі, сацыяль-
нымі і культурнымі правамі, гэтак жа як і сваімі грамадзянскімі і па-
літычнымі правамі,*

*прымаючы пад увагу, што па Статуце Арганізацыі Аб'яднаных На-
цый дзяржавы абавязаны заахвочваць усеагульную павагу і выканан-
не правоў і свабод чалавека,*

*прымаючы пад увагу, што кожны асобны чалавек, маючы абавязкі
ў дачыненні да іншых людзей і таго калектыву, да якога ён належыць,
павінен дамагацца заахвочвання і выканання правоў, якія прызнаюць-
ца ў дадзеным Пакце,*

згаджаюцца аб ніжэйпададзеных артыкулах:

Артыкул 2

1. Кожная дзяржава, якая ўдзельнічае ў дадзеным Пакце, абавяз-
ваецца ў індывідуальным парадку і ў парадку міжнароднай дапамогі
і супрацоўніцтва, у прыватнасці, у эканамічнай і тэхнічнай галінах,
прыняць у максімальных межах наяўных рэсурсаў меры да таго, каб за-
бяспечыць паступова поўнае ажыццяўленне правоў, якія прызнаюцца

ў дадзеным Пакце, усімі належнымі спосабамі, уключаючы, у прыватнасці, прыняцце заканадаўчых мер.

2. Дзяржавы, якія ўдзельнічаюць у дадзеным Пакце, абавязваюцца гарантаваць, што правы, абвешчаныя ў дадзеным Пакце, будуць ажыццяўляцца без усякай дыскрымінацыі, як, напрыклад, у адносінах расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных або іншых перакананняў, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, маёмнага становішча, нараджэння або іншых абставін.

3. Краіны, якія развіваюцца, могуць з належным улікам правоў і свабод чалавека і сваёй народнай гаспадаркі вызначаць, у якой ступені яны будуць гарантаваць эканамічныя правы, што прызнаюцца ў дадзеным Пакце, асобам, якія не з'яўляюцца іх грамадзянамі.

Артыкул 13

1. Дзяржавы, якія ўдзельнічаюць у дадзеным Пакце, прызнаюць права кожнага чалавека на адукацыю. Яны згаджаюцца, што адукацыя павінна быць накіравана на поўнае развіццё чалавечай асобы і стварэнне яе годнасці і павінна ўмацоўваць павагу да правоў чалавека і асноўных свабод. Яны далей згаджаюцца ў тым, што адукацыя павінна даць магчымасць усім быць карыснымі ўдзельнікамі свабоднага грамадства, спрыяць паразуменню, памяркоўнасці і дружбе паміж усімі нацыямі і ўсімі расавымі, этнічнымі і рэлігійнымі групамі і садзейнічаць рабоце Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па падтрыманні міру.

2. Дзяржавы, якія ўдзельнічаюць у дадзеным Пакце, прызнаюць, што для поўнага ажыццяўлення гэтага права:

а) пачатковая адукацыя павінна быць абавязковай і бясплатнай для ўсіх;

б) сярэдняя адукацыя ў яе розных формах, уключаючы прафесійна-тэхнічную сярэдняю адукацыю, павінна быць адкрытай і даступнай для ўсіх шляхам прыняцця ўсіх неабходных мер і, у прыватнасці, паступовага ўвядзення бясплатнай адукацыі;

с) вышэйшая адукацыя павінна быць зроблена аднолькава даступнай для ўсіх на падставе здольнасцей кожнага шляхам прыняцця ўсіх неабходных мер і, у прыватнасці, паступовага ўвядзення бясплатнай адукацыі;

д) элементарная адукацыя павінна заахвочвацца або інтэнсіфікавацца, па магчымасці, для тых, хто не праходзіў або не скончыў поўнага курса сваёй пачатковай адукацыі;

е) павінна актыўна праводзіцца развіццё сеткі школ усіх узроўняў, павінна быць устаноўлена здавальняючая сістэма стыпендый і павінны пастаянна паляпшацца матэрыяльныя ўмовы выкладчыцкага персаналу.

3. Дзяржавы, якія ўдзельнічаюць у дадзеным Пакце, абавязваюцца паважаць свабоду бацькоў і ў адпаведных выпадках законных апекуноў, выбіраць для сваіх дзяцей не толькі заснаваныя дзяржаўнымі ўладамі школы, але і іншыя школы, якія адпавядаюць таму мінімуму патрабаванняў да адукацыі, які можа быць усталяваны або зацверджаны дзяржавай, і забяспечваць рэлігійнае і маральнае выхаванне сваіх дзяцей у адпаведнасці са сваімі ўласнымі перакананнямі.

4. Ніякая частка гэтага артыкула не павінна тлумачыцца ў сэнсе прымяншэння свабоды асобных асоб і ўстаноў ствараць навучальныя ўстановы і кіраваць імі пры нязменнай умове выканання прынцыпаў, выкладзеных у пункце 1 дадзенага артыкула, і патрабаванняў, каб адукацыя, якая даецца ў такіх установах, адказвала таму мінімуму патрабаванняў, які можа быць усталяваны дзяржавай.

ДЭКЛАРАЦЫЯ АБ РАСЕ І РАСАВЫХ ЗАБАБОНАХ

Прынятая Генеральнай канферэнцыяй ААН па пытаннях адукацыі, навукі і культуры на яе дваццатай сесіі 27 лістапада 1978 г.

Прэамбула

Генеральная канферэнцыя Арганізацыі Аб'яднаных Нацый па пытаннях адукацыі, навукі і культуры, якая сабралася ў Парыжы на сваю дваццатую сесію з 24 кастрычніка па 28 лістапада 1978 г.,

нагадваючы, што ў прэамбуле да Статута ЮНЕСКА, прынятага 16 лістапада 1945 г., гаворыцца, што «толькі што скончылася жудасная сусветная вайна, якая стала магчымай з прычыны адмовы ад дэмакратычных прынцыпаў павагі да асобы чалавека, раўнапраўя і ўзаемнай павагі людзей, а таксама з прычыны насаджэння на падставе невуцтва і забабонаў дактрыны няроўнасці людзей і рас» і, што, «згодна з артыкулам 1 названага Статута, ЮНЕСКА ставіць сабе задачу садзейнічаць умацаванню міру і беспекі шляхам пашырэння супрацоўніцтва народаў у галіне адукацыі, навукі і культуры ў інтарэсах забеспячэння ўсеагульнай павагі, справядлівасці, законнасці і правоў чалавека, а таксама асноўных свабод, абвешчаных у Статуце Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, для ўсіх народаў без адрознення расы, полу, мовы або рэлігіі»,

прызнаючы, што праз больш чым тры дзесяцігоддзі пасля заснавання ЮНЕСКА гэтыя прынцыпы актуальныя, як і ў перыяд, калі яны былі запісаны ў яе Статуце,

усведамляючы, што ў працэсе дэкаланізацыі і іншых гістарычных змен большасць залежных у мінулым народаў зноў набыла свой суверэнітэт, у выніку чаго міжнародная супольнасць ператварылася ў адзінае цэлае, універсальнае ў сваёй разнастайнасці, і адкрыліся новыя магчымасці для ліквідацыі бедстваў расізму і спынення яго гніюсных праяў ва ўсіх абласцях сацыяльнага і палітычнага жыцця ў нацыянальным і міжнародным маштабе,

будучы перакананай у тым, што арганічнае адзінства чалавецтва і, такім чынам, асноўная роўнасць усіх людзей і народаў, якая знаходзіць выяўленне ў самых узнёслых паняццях філасофіі, маралі і рэлігіі, адлюстроўвае ідэал, да якога ў цяперашні час імкнецца этыка і навука,

будучы перакананай у тым, што ўсе народы і ўсе групы людзей, які б ні быў іх склад або этнічнае паходжанне, уносяць свой самабытны ўклад у росквіт цывілізацый і культур, якія, у сваім плюралізме і дзякуючы свайму ўзаемапранікненню, складаюць агульны здабытак чалавецтва,

пацвярджаючы сваю прыхільнасць да прынцыпаў, абвешчаных у Статуте Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, а таксама сваю рашучасць садзейнічаць ажыццяўленню міжнародных пактаў аб правах чалавека, а таксама Дэкларацыі аб усталяванні новага міжнароднага эканамічнага парадку,

поўная рашучасці спрыяць таксама правядзенню ў жыццё міжнароднай Дэкларацыі і Канвенцыі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі,

прымаючы пад увагу Міжнародную канвенцыю аб папярэджанні злачынства генацыду і пакаранні за яго, Міжнародную канвенцыю аб спыненні злачынства апартэіду і пакаранні за яго, Канвенцыю аб непрымяненні тэрміну даўнасці да ваенных злачынстваў і злачынстваў супраць чалавецтва,

нагадваючы таксама міжнародныя акты, ужо прынятыя ЮНЕСКА, і, у прыватнасці, Канвенцыю і Рэкамендацыю аб барацьбе з дыскрымінацыяй у галіне адукацыі, Рэкамендацыю аб становішчы настаўнікаў, Дэкларацыю прынцыпаў міжнароднага культурнага супрацоўніцтва, Рэкамендацыю аб выхаванні ў духу міжнароднага ўзаемаразумення, супрацоўніцтва і міру і выхаванні ў духу павагі правоў чалавека і асноўных свабод, Рэкамендацыю аб статусе навукова-даследчых работнікаў і Рэкамендацыю аб удзеле народных мас у культурным жыцці і іх укладзе ў развіццё культуры,

улічваючы чатыры заявы па расавым пытанні, прынятыя нарадамі экспертаў, скліканых ЮНЕСКА,

зноў пацвярджаючы сваё імкненне энергічным і канструктыўным чынам прыняць удзел у ажыццяўленні праграмы Дзесяцігоддзя барацьбы з расізмам і расавай дыскрымінацыяй, абвешчанага Генеральнай Асамблеяй Арганізацыі Аб'яднаных Нацый на сваёй дваццаць восьмай сесіі,

адзначаючы з глыбокай занепакоенасцю, што расізм, расавая дыскрымінацыя, каланіялізм і апартэід усё яшчэ лютуюць у свеце, прымаючы ўсё новыя і новыя формы, што выяўляецца як у захаванні ў сіле

заканадаўчых палажэнняў і практыкі ўрадавага і адміністрацыйнага апарату, не сумяшчальных з прынцыпамі павагі праў чалавека, так і ў нязменнасці палітычных і сацыяльных структур, адносін і пазіцый, адзначаных пячаткай несправядлівасці і пагарды да чалавечай асобы і спараджаючых ізаляцыю, прыніжэнне і эксплуатацыю або прымусовую асіміляцыю членаў груп, якія знаходзяцца ў менш спрыяльным становішчы,

выказваючы сваё абурэнне падобнымі замахамі на чалавечую годнасць, шкадуючы аб тых бар'ерах, якія яны ўзводзяць на шляху да ўзаемнага разумення паміж народамі, і выказваючы трывогу ў сувязі з пагрозай, якую яны ствараюць для ўсеагульнага міру і міжнароднай бяспекі,

прымае і ўрачыста абвясчае дадзеную Дэкларацыю аб расе і расавых забабонах:

Артыкул 1

1. Усе людзі належаць да аднаго і таго ж віда і маюць агульнае паходжанне. Яны нараджаюцца роўнымі ў годнасці і ў правах, і ўсе яны складаюць неад'емную частку чалавецтва.

2. Усе людзі і групы людзей маюць права адрознівацца адзін ад аднаго, разглядаць сябе як такіх і лічыцца такімі. Аднак разнастайнасць формаў жыцця і права на адрозненне ні пры якіх абставінах не могуць служыць падставай для расавых забабонаў; ні юрыдычна, ні фактычна яны не могуць служыць апраўданнем любой дыскрымінацыйнай практыкі або падставай для палітыкі апартэіду, якая прадстаўляе сабой самую крайнюю форму расізму.

3. Ідэнтычнасць паходжання ніякім чынам не закранае магчымасці для людзей весці розны лад жыцця; яна таксама не выключае ні існавання адрозненняў, якія засноўваюцца на разнастайнасці культур, асяроддзя і гісторыі, ні права на захаванне культурнай самабытнасці.

4. Усе народы свету валодаюць роўнымі здольнасцямі, якія дазваляюць ім дасягнуць самага высокага ўзроўню інтэлектуальнага, тэхнічнага, сацыяльнага, эканамічнага, культурнага і палітычнага развіцця.

5. Адрозненні ў дасягненнях розных народаў тлумачацца выключна геаграфічнымі, гістарычнымі, палітычнымі, эканамічнымі,

сацыяльнымі і культурнымі фактарамі. Гэтыя адрозненні ні ў якім разе не могуць служыць падставай для ўстанаўлення любой іерархічнай класіфікацыі нацый і народаў.

Артыкул 2

1. Усялякая тэорыя, якая прыпісвае перавагу або непаўнаважнасць асобным расавым або этнічным групам, якая давала б права адным людзям панаваць над іншымі або выракаць іншых, нібыта ніжэйшых у адносінах да іх, або якая засноўвае суджэнні аб ацэнцы на расавых адрозненнях, навукова няслушная і супярэчыць маральным і этычным прынцыпам чалавецтва.

2. Расізм уключае ў сябе расісцкую ідэалогію, устаноўкі, заснаваныя на расавых забабонах, дыскрымінацыйныя паводзіны, структурную арганізацыю і інстытуцыяналізаваную практыку, якія прыводзяць да расавай няроўнасці, а таксама заганную ідэю аб тым, што дыскрымінацыйныя адносіны паміж групамі апраўданыя з маральнага і навуковага пунктаў гледжання; ён выяўляецца ў дыскрымінацыйных заканадаўчых або нарматыўных палажэннях і ў дыскрымінацыйнай практыцы, а таксама ў антысацыяльных поглядах і актах; ён перашкаджае развіццю сваіх ахвяр, разбэшчвае тых, хто ўкараняе яго на практыцы, унутрана раз'ядноўвае нацыі, стварае перашкоды на шляху міжнароднага супрацоўніцтва і нагнае палітычную напружанасць у адносінах паміж народамі; ён супярэчыць асноўным прынцыпам міжнароднага права і, такім чынам, стварае сур'ёзную пагрозу міжнароднаму міру і бяспецы.

3. Расавыя забабоны, гістарычна звязаныя з няроўнасцю ва ўладзе, якія ўзмацняюцца з-за эканамічных і сацыяльных адрозненняў паміж людзьмі і групамі людзей і нават сёння закліканыя апраўдаць падобную няроўнасць, цалкам неапраўданыя.

Артыкул 3

Усялякае адрозненне, выключэнне, абмежаванне або перавага, заснаваныя на прыкметах расы, колеру скуры, этнічнага або нацыянальнага паходжання або рэлігійнай нецяярпімасці, якая зыходзіць з расісцкіх поглядаў, што парушае або ставіць пад пагрозу суверэнную роўнасць дзяржаў і права народаў на самавызначэнне або якое адвольным ці дыскрымінацыйным чынам абмяжоўвае права на ўсебаковае

развіццё любога чалавека або групы людзей, якое прадугледжвае абсалютна роўны доступ да сродкаў прагрэсу і поўнага росквіту асобы і калектыву ў атмасферы павагі каштоўнасцей, а таксама нацыянальнай і сусветнай культуры, несумяшчальна з патрабаваннямі справядлівага міжнароднага парадку, што гарантуе павагу да правоў чалавека.

Артыкул 4

1. Усялякая перашкода, якая абцяжарвае свабодны росквіт асобы і свабодную камунікацыю паміж людзьмі, заснаваная на расавых або этнічных поглядах, супярэчыць прынцыпу роўнасці ў годнасці і правах; яна з'яўляецца недапушчальнай.

2. Адным з самых сур'ёзных парушэнняў гэтых прынцыпаў з'яўляецца апартэйд, які, як і генацыд, з'яўляецца злачынствам супраць чалавецтва і ўяўляе сабой сур'ёзную пагрозу міжнароднаму міру і бяспецы.

3. Іншыя формы палітыкі і практыкі сегрэгацыі і расавай дыскрымінацыі ўяўляюць сабой злачынства супраць сумлення і годнасці чалавецтва і могуць выклікаць палітычную напружанасць і стварыць сур'ёзную пагрозу міжнароднаму міру і бяспецы.

Артыкул 5

1. Культура, якая з'яўляецца твораў усіх людзей і агульным здабыткам чалавецтва, і адукацыя, у самым шырокім сэнсе гэтага слова, прадастаўляюць мужчынам і жанчынам усё больш эфектыўныя сродкі адаптацыі, якія дазваляюць ім не толькі сцвярджаць, што яны нараджаюцца роўнымі ў годнасці і правах, але таксама прызнаваць, што яны павінны паважаць права ўсіх груп людзей на культурную самабытнасць і на развіццё свайго ўласнага культурнага жыцця ў нацыянальных і міжнародных рамках, пры гэтым маюцца на ўвазе, што кожная група сама свабодна вырашае пытанне аб захаванні і, у выпадку неабходнасці, аб адаптацыі або ўзбагачэнні каштоўнасцей, якія яна лічыць асноватворнымі для яе самабытнасці.

2. Дзяржава ў адпаведнасці са сваімі канстытуцыйнымі прынцыпамі і працэдурамі, а таксама ўсе кампетэнтныя органы і ўсе работнікі адукацыі нясуць адказнасць за тое, каб рэсурсы ў галіне адукацыі

ўсіх краін выкарыстоўваліся для барацьбы з расізмам, у прыватнасці, дамагаючыся таго, каб у праграмах і падручніках адводзілася месца навуковым і этычным паняццям аб адзінстве і адрозненнях людзей і не дапускалася правядзення адрозненняў, якія зневажаюць годнасць якога-небудзь народа; забяспечваючы падрыхтоўку выкладчыцкага складу ў гэтых мэтах, падаючы рэсурсы школьнай сістэмы ў распараджэнне ўсіх груп насельніцтва без абмежавання або расавай дыскрымінацыі і прымаючы меры, здольныя ліквідаваць абмежаванні, ад якіх пакутуюць асобныя расавыя або этнічныя групы як у дачыненні да ўзроўню адукацыі, так і ў дачыненні да ўзроўню жыцця, і асабліва для таго, каб пазбегнуць перанясення гэтых абмежаванняў на дзяцей.

3. Сродкі масавай інфармацыі і тыя, хто кантралюе або абслугоўвае іх, а таксама любая група, створаная ўнутры нацыянальных супольнасцей, закліканы — улічваючы належным чынам прынцыпы, абвешчаныя ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека, і ў прыватнасці, прынцып свабоды выказвання, — развіваць паразуменне, памяркоўнасць і сяброўства паміж асобнымі людзьмі і групамі людзей і садзейнічаць ліквідацыі расізму, расавай дыскрымінацыі і расавых забабонаў, у прыватнасці, пазбягаючы падачы стэрэатыпных, фрагментарных, аднабаковых або падманых уяўленняў аб асобных людзях і розных групам людзей. Камунікацыя паміж расавымі і этнічнымі групамі павінна быць узаемным працэсам, які забяспечвае ім поўную і цалкам свабодную магчымасць выказвацца і быць пачутымі. Сродкі масавай інфармацыі павінны, такім чынам, быць успрымальнымі да ідэй асобных людзей і груп людзей, якія палягчаюць гэтую камунікацыю.

Артыкул 6

1. Дзяржава ў першую чаргу нясе адказнасць за ажыццяўленне ўсімі людзьмі і ўсімі групамі людзей правоў чалавека і асноўных свабод на падставе поўнай роўнасці ў годнасці і правах.

2. У межах сваёй кампетэнцыі і ў адпаведнасці са сваімі канстытуцыйнымі палажэннямі дзяржава прымае ўсе належныя меры, уключаючы заканадаўчыя, асабліва ў галіне адукацыі, культуры і інфармацыі, у мэтах прадукцыйнага, забароны і ліквідацыі расізму, расавай прапаганды, расавай сегрэгацыі і апартаіду, і садзейнічае распаў-

сюджванню ведаў і вынікаў адпаведных даследаванняў у галіне прыродазнаўчых і сацыяльных навук па прычынах, якія спараджаюць расавыя забабоны і расісцкія погляды, і аб іх папярэджанні, улічваючы належным чынам прынцыпы, выкладзеныя ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і ў Міжнародным пакце аб грамадзянскіх і палітычных правах.

3. У тым выпадку, калі заканадаўчыя меры, якія забараняюць расавую дыскрымінацыю, не будуць дастатковымі, дзяржаве варта дапоўніць іх адміністрацыйным механізмам па сістэматычным расследаванні выпадкаў расавай дыскрымінацыі, шырокай сістэмай юрыдычных сродкаў барацьбы супраць актаў расавай дыскрымінацыі, буйнамаштабнымі адукацыйнымі і даследчымі праграмамі, прызначанымі для барацьбы супраць расавых забабонаў і расавай дыскрымінацыі, а таксама праграмамі пазітыўных мер палітычнага, сацыяльнага, адукацыйнага і культурнага характару, здольных садзейнічаць дасягненню сапраўднай узаемавагагі паміж групамі людзей. Пры адпаведных абставінах павінны праводзіцца спецыяльныя праграмы для садзейнічання паляпшэнню становішча груп, якія знаходзяцца ў неспрыяльных умовах, і, калі гаворка ідзе пра нацыянальныя групы, для іх эфектыўнага ўдзелу ў працэсе прыняцця рашэнняў у супольнасці.

Артыкул 7

Разам з палітычнымі, эканамічнымі і сацыяльнымі мерамі права з'яўляецца адным са сродкаў забеспячэння роўнасці асобы ў годнасці і правах і спынення ўсялякай прапаганды, арганізацыі і практыкі, заснаваных на ідэях або тэорыях так званай перавагі расавых або этнічных груп або спрабуючых апраўдаць або заахвочваць расавую нянавісць і дыскрымінацыю ў любой форме. Дзяржавам варта прымаць адпаведныя юрыдычныя меры і забяспечваць іх правядзенне ў жыццё і ажыццяўленне праз усе свае службы з належным улікам прынцыпаў, выкладзеных ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека. Гэтыя юрыдычныя меры павінны ўпісвацца ў палітычныя, эканамічныя і сацыяльныя рамкі, здольныя садзейнічаць іх ажыццяўленню. Фізічныя і юрыдычныя асобы, грамадскія або прыватныя арганізацыі павінны кіравацца імі і ўсяляк спрыяць таму, каб іх зразумелі і праводзілі ў жыццё належным чынам.

Артыкул 8

1. Маючы права на тое, каб у міжнародным і нацыянальным плане быў забяспечаны такі эканамічны, сацыяльны, культурны і прававы парадак, які дазволіць кожнаму чалавеку раскрыць свае здольнасці на аснове поўнай роўнасці правоў і магчымасцей, кожны чалавек мае адпаведныя абавязкі ў адносінах да сабе падобных, да грамадства, у якім ён жыве, і да міжнароднай супольнасці. Такім чынам, яго абавязак — спрыяць гармоніі паміж народамі, барацьбе супраць расізму і расавых забабонаў і садзейнічаць усімі сродкамі, якімі ён валодае, ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі.

2. У плане расавых забабонаў, расісцкіх паводзін і практыкі спецыялісты ў галіне прыродазнаўчых навук, сацыяльных навук і культурных даследаванняў, а таксама навуковыя арганізацыі і асацыяцыі закліканы праводзіць аб'ектыўныя даследаванні на шырокай міждысцыплінарнай аснове; усе дзяржавы павінны заахвочваць іх у гэтым.

3. Гэтым спецыялістам належыць, у прыватнасці, сачыць, выкарыстоўваючы ўсе наяўныя ў іх распараджэнні сродкі, каб іх працы не сталі аб'ектам фальсіфікаванага тлумачэння, і дапамагаць насельніцтву зразумець высновы, што з іх вынікаюць.

Артыкул 9

1. Прынцып роўнасці ў годнасці і правах усіх людзей і ўсіх народаў, незалежна ад расы, колеру скуры і паходжання, з'яўляецца агульнапрынятым прынцыпам, прызнаным у міжнародным праве. Такім чынам, любая форма расавай дыскрымінацыі, якая праводзіцца дзяржавай, з'яўляецца парушэннем міжнароднага права, якое цягне за сабой міжнародную адказнасць дзяржавы.

2. Асаблівыя меры павінны прымацца ў мэтах забеспячэння роўнасці ў годнасці і правах асобных асоб і груп людзей усюды, дзе гэта неабходна, не дапускаючы таго, каб дадзеныя меры прымалі характар, які мог бы здавацца дыскрымінацыйным у расавых адносінах. У сувязі з гэтым асабліваю ўвагу варта надаваць расавым або этнічным групам, якія знаходзяцца ў неспрыяльных сацыяльных або эканамічных умовах, з тым каб забяспечыць ім на аснове поўнай роўнасці, без дыскрымінацыі і абмежаванняў абарону шляхам прыняцця законаў і пастаноў, а таксама карыстанне існуючымі

сацыяльнымі выгодамі, у прыватнасці, адносна жылля, забеспячэння працай і аховы здароўя, паважаць самабытнасць іх культуры і іх каштоўнасцей, садзейнічаць, у прыватнасці, праз адукацыю, іх сацыяльнаму і прафесійнаму прагрэсу.

3. Групы насельніцтва замежнага паходжання, у прыватнасці, працоўныя-мігранты і іх сем'і, якія спрыяюць развіццю прымаючай краіны, павінны карыстацца адпаведнымі мерамі, прызначанымі для забеспячэння бяспекі, павагі іх годнасці і іх культурных каштоўнасцей, для палягчэння іх адаптацыі да прымаючага асяроддзя і садзейнічання прафесійнаму росту з улікам далейшага вяртання на радзіму і ўнясення ўкладу ў яе развіццё; варта спрыяць прадастаўленню магчымасці дзецям мігрантаў навучацца сваёй роднай мове.

4. Незбалансаванасць, якая існуе ў міжнародных эканамічных адносінах, спрыяе абвастрэнню расізму і расавых забабонаў; такім чынам, усім дзяржавам варта імкнуцца ўнесці ўласны ўклад у перабудову міжнароднай эканомікі на больш справядлівай аснове.

Артыкул 10

Міжнародныя сусветныя або рэгіянальныя ўрадавыя і няўрадавыя арганізацыі закліканы супрацоўнічаць і дапамагаць у рамках сваёй кампетэнцыі і сваіх магчымасцей поўнаму і ўсеагульнаму ажыццяўленню прынцыпаў, абвешчаных у дадзенай Дэкларацыі, садзейнічаючы такім чынам законнай барацьбе ўсіх людзей, народжаных роўнымі ў годнасці і правах, супраць тыраніі і прыгнёту расізму, расавай сегрэгацыі, апартэіду і генацыду, з тым каб усе народы свету былі назаўжды вызваленыя ад гэтых бедстваў.

ДЕКЛАРАЦЫЯ АБ ЛІКВІДАЦЫЎ ЎСІХ ФОРМАЎ НЕЦЯРПІМАСЦІ І ДЫСКРЫМІНАЦЫІ НА АСНОВЕ РЭЛІГІІ АБО ПЕРАКАНАННЯЎ

*Прынятая рэзалюцыяй 36/55 Генеральнай Асамблеі
ад 25 лістапада 1981 г.*

Генеральная Асамблея,

прымаючы пад увагу, што паводле аднаго з асноўных прынцыпаў Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый годнасць і роўнасць уласцівыя кожнаму чалавеку і што ўсе дзяржавы-члены абавязаліся прадпрымаць сумесныя і самастойныя дзеянні ў супрацоўніцтве з Арганізацыяй Аб'яднаных Нацый для садзейнічання і заахвочвання ўсеагульнай павагі і рэалізацыі правоў чалавека і асноўных свабод для ўсіх, без адрознення расы, полу, мовы або рэлігіі,

прымаючы пад увагу, што ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і ў Міжнародных пактах аб правах чалавека абвешчаюцца прынцыпы недыскрымінацыі і роўнасці перад законам і права на свабоду думкі, сумлення, рэлігіі або перакананняў,

прымаючы пад увагу, што ігнараванне і парушэнне правоў чалавека і асноўных свабод, у прыватнасці, права на свабоду думкі, сумлення, рэлігіі або перакананняў любога роду, з'яўляюцца прама або ўскосна прычынай войнаў і цяжкіх пакут чалавецтва, асабліва калі яны служаць сродкам замежнага ўмяшання ва ўнутраныя справы іншых дзяржаў і прыводзяць да распальвання нянавісці паміж народамі і дзяржавамі,

прымаючы пад увагу, што рэлігія або перакананні з'яўляюцца для кожнага, хто іх прытрымліваецца, адным з асноўных элементаў яго разумення жыцця і што свабоду рэлігіі або перакананняў варта цалкам выконваць і гарантаваць,

лічачы важным садзейнічаць разуменню, цярпімасці і павазе ў пытаннях свабоды рэлігіі і перакананняў і дамагацца недапушчэння выкарыстання рэлігіі або перакананняў у мэтах, несумяшчальных са Статутам, іншымі адпаведнымі дакументамі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і з мэтамі і прынцыпамі дадзенай Дэкларацыі,

будучы перакананая ў тым, што свабода рэлігіі або перакананняў павінна таксама садзейнічаць дасягненню мэт ўсеагульнага міру, са-

цьяльнай справядлівасці і дружбы паміж народамі і ліквідацыі ідэалогіі і практыкі каланіялізму і расавай дыскрымінацыі,

адзначаючы з задавальненнем прыняцце некалькіх і ўступленне ў сілу некаторых канвенцый, пад эгідай Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і спецыялізаваных устаноў, аб ліквідацыі розных формаў дыскрымінацыі,

будучы занепакоеная праявамі нецярпімасці і наяўнасцю дыскрымінацыі ў пытаннях рэлігіі або перакананняў, што ўсё яшчэ назіраюцца ў некаторых раёнах свету,

поўная рашучасці прыняць усе неабходныя меры да больш хуткай ліквідацыі такой нецярпімасці ва ўсіх яе формах і праявах і папярэджаць дыскрымінацыю на аснове рэлігіі або перакананняў і змагацца з ёю,

абвешчае дадзеную Дэкларацыю аб ліквідацыі ўсіх формаў нецярпімасці і дыскрымінацыі на аснове рэлігіі або перакананняў:

Артыкул 1

1. Кожны чалавек мае права на свабоду думкі, сумлення і рэлігіі. Гэта права ўключае свабоду мець рэлігію або перакананні любога роду па сваім выбары і свабоду спавядаць сваю рэлігію і выяўляць перакананні як аднаасобна, так і разам з іншымі, публічным або прыватным парадкам пры адпраўленні культу, выкананні рэлігійных і рытуальных абрадаў і ў вучэнні.

2. Ніхто не павінен падвяргацца прымусу, які прыніжае яго свабоду мець рэлігію або перакананні па сваім выбары.

3. Свабода вызнаваць рэлігію або выказваць перакананні падлягае толькі абмежаванням, якія ўстаноўлены законам і неабходны для абароны грамадскай бяспекі, парадку, здароўя і маралі, роўна як і асноўных правоў і свабод іншых асоб.

Артыкул 2

1. Ніхто не павінен падвяргацца дыскрымінацыі на аснове рэлігіі або перакананняў з боку любой дзяржавы, установы, групы асоб або асобных асоб.

2. У мэтах дадзенай Дэкларацыі выраз «нецярпімасць і дыскрымінацыя на аснове рэлігіі або перакананняў» абазначае любое адрозненне, выключэнне, абмежаванне або перавагу, заснаванае на рэлігіі

або перакананнях і якое мае на мэце або следствам знішчэнне або прыніжэнне прызнання, карыстання або ажыццяўлення на аснове роўнасці правоў чалавека і асноўных свабод.

Артыкул 3

Дыскрымінацыя людзей на аснове рэлігіі або перакананняў з'яўляецца абразай годнасці чалавечай асобы і адмаўленнем прынцыпаў Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і асуджаецца як парушэнне правоў чалавека і асноўных свабод, абвешчаных ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і падрабязна выкладзеных у Міжнародных пактах аб правах чалавека, і як перашкода для сяброўскіх і мірных адносін паміж дзяржавамі.

Артыкул 4

1. Усе дзяржавы павінны прымаць эфектыўныя меры для папярэджання і ліквідацыі дыскрымінацыі на аснове рэлігіі або перакананняў у прызнанні, ажыццяўленні і рэалізацыі правоў чалавека і асноўных свабод ва ўсіх абласцях грамадзянскага, эканамічнага, палітычнага, сацыяльнага і культурнага жыцця.

2. Усе дзяржавы прыкладаюць усе намаганні па прыняцці або адмене заканадаўства, калі гэта неабходна, для забароны любой падобнай дыскрымінацыі, а таксама для прыняцця ўсіх адпаведных мер па барацьбе супраць нецярпімасці на падставе рэлігіі або іншых перакананняў у гэтай галіне.

Артыкул 5

1. Бацькі або, у адпаведных выпадках, законныя апекуны дзіцяці маюць права вызначаць лад жыцця ў межах сям'і ў адпаведнасці са сваёй рэлігіяй або перакананнямі, а таксама зыходзячы з маральнага выхавання, якое, на іх думку, павінна атрымаць дзіця.

2. Кожнае дзіця мае права доступу да адукацыі ў галіне рэлігіі або перакананняў у адпаведнасці з жаданнямі яго бацькоў або, у адпаведных выпадках, законных апекуноў і не прымушаецца да навучання ў галіне рэлігіі або перакананняў насуперак жаданням яго бацькоў або законных апекуноў, прычым кіруючым прынцыпам з'яўляюцца інтарэсы дзіцяці.

3. Дзіця агароджаецца ад любой формы дыскрымінацыі на аснове рэлігіі або перакананняў. Яно павінна выходзіць у духу

разумення, цярпімасці, пачуцця сяброўства паміж народамі, міру і ўсеагульнага братэрства, павагі да свабоды рэлігіі або перакананняў іншых людзей, а таксама з поўным усведамленнем таго, што яго энергія і здольнасці павінны быць прысвечаны служэнню на карысць іншых людзей.

4. Калі дзіця не знаходзіцца пад апекай сваіх бацькоў або законных апекуноў, то належным чынам прымаюцца пад увагу агучаная імі воля або любыя праявы іх волі ў пытаннях рэлігіі або перакананняў, прычым кіруючым прынцыпам з'яўляюцца інтарэсы дзіцяці.

5. Практыка рэлігіі або перакананняў, у якіх выхоўваецца дзіця, не павінна наносіць шкоду ні яго фізічнаму або разумоваму здароўю, ні яго поўнаму развіццю, у адпаведнасці з выкананнем пункта 3 артыкула 1 дадзенай Дэкларацыі.

Артыкул 6

У адпаведнасці з артыкулам 1 дадзенай Дэкларацыі і з захаваннем палажэнняў пункта 3 артыкула 1 права на свабоду думкі, сумлення, рэлігіі або перакананняў уключае, у прыватнасці, наступныя свабоды:

a) адпраўляць культуры або збірацца ў сувязі з рэлігіяй або перакананнямі і ствараць і ўтрымліваць месцы для гэтых мэт;

b) ствараць і ўтрымліваць адпаведныя дабрачынныя або гуманітарныя ўстановы;

c) вырабляць, набываць і выкарыстоўваць у адпаведным аб'ёме неабходныя прадметы і матэрыялы, звязаныя з рэлігійнымі абрадамі або звычаямі або перакананнямі;

d) пісаць, выпускаць і распаўсюджваць адпаведныя публікацыі ў гэтых галінах;

e) весці выкладанне пытанняў рэлігіі або перакананняў у месцах, якія адпавядаюць гэтай мэце;

f) прасіць і атрымліваць ад асобных асоб і арганізацый добраахвотныя фінансавыя і іншыя ахвяраванні;

g) рыхтаваць, прызначаць, абіраць або прызначаць па праве атрымання ў спадчыну адпаведных кіраўнікоў паводле патрабаванняў і норм той або іншай рэлігіі або перакананняў;

h) мець дні адпачынку і адзначаць святы і адпраўляць абрады ў адпаведнасці з прадпісаннямі рэлігіі і перакананнямі;

і) усталёўваць і падтрымліваць сувязі з асобнымі асобамі і суполкамі ў галіне рэлігіі і перакананняў на нацыянальным і міжнародным узроўнях.

Артыкул 7

Правы і свабоды, абвешчаныя ў дадзенай Дэкларацыі, прадастаўляюцца нацыянальным заканадаўствам такім чынам, каб кожны чалавек мог карыстацца такімі правамі і свабодамі на практыцы.

Артыкул 8

Нішто ў дадзенай Дэкларацыі не разглядаецца ў сэнсе абмежавання або адыходу ад любога права, аб якім гаварылася ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і ў Міжнародных пактах аб правах чалавека.

**ДЭКЛАРАЦЫЯ АБ ПРАВАХ АСОБ,
ЯКІЯ НАЛЕЖАЦЬ ДА НАЦЫЯНАЛЬНЫХ АБО ЭТНІЧНЫХ,
РЭЛІГІЙНЫХ І МОЎНЫХ МЕНШАСЦЕЙ**

*Прынятая рэзалюцыяй № 47/135 Генеральнай Асамблеі
ад 18 снежня 1992 г.*

Генеральная Асамблея,

зноўпацвярджаючы, што адной з асноўных мэт Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, як абвешчана ў Статуце, з'яўляецца заахвочванне і развіццё павагі да правоў чалавека і асноўных свабод для ўсіх, без адрознення расы, полу, мовы або рэлігіі,

зноў пацвярджаючы веру ў асноўныя правы чалавека, годнасць і каштоўнасць чалавечай асобы, раўнапраўе мужчын і жанчын і роўнасць вялікіх і малых нацый,

імкнучыся спрыяць рэалізацыі прынцыпаў, якія змяшчаюцца ў Статуце, Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека (1), Канвенцыі аб папярэджанні генацыду і пакаранні за яго (2), Міжнароднай канвенцыі аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі (3), Міжнародным пакце аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах (4), Дэкларацыі аб ліквідацыі ўсіх формаў нецярпімасці і дыскрымінацыі на аснове рэлігіі або перакананняў (5) і ў Канвенцыі аб правах дзіцяці (6), а таксама ў іншых адпаведных міжнародных дакументах, якія былі прыняты на сусветным або рэгіянальным узроўні, і міжнародных дакументах, заключаных паміж асобнымі дзяржавамі — членамі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый,

кіруючыся палажэннямі артыкула 27 Міжнароднага пакта аб грамадзянскіх і палітычных правах, што датычацца правоў асоб, якія належаць да этнічных, рэлігійных або моўных меншасцей,

лічачы, што заахвочванне і абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей, спрыяюць палітычнай і сацыяльнай стабільнасці дзяржаў, у якіх яны пражываюць,

падкрэсліваючы, што пастаяннае заахвочванне і ажыццяўленне правоў асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей, у якасці неад'емнай часткі развіцця грамадства ў цэлым і ў дэмакратычных рамках на аснове вяршэнства пра-

ва спрыяла б умацаванню дружбы і супрацоўніцтва паміж народамі і дзяржавамі,

лічачы, што Арганізацыя Аб'яднаных Нацый заклікана адыграваць важную ролю ў абароне меншасцей,

прымаючы пад увагу працу, праведзеную да гэтага часу ў рамках сістэмы Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, у прыватнасці, Камісіяй па правах чалавека, Падкамісіяй па папярэджанні дыскрымінацыі і абароне меншасцей і органамі, створанымі ў мэтах выканання Міжнародных пактаў аб правах чалавека (4) і іншых адпаведных міжнародных дакументаў у галіне правоў чалавека, па заахвочванні і абароне правоў асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей,

улічваючы значную працу, праведзеную міжурадавымі і няўрадавымі арганізацыямі па абароне меншасцей, а таксама па заахвочванні і абароне правоў асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей,

прызнаючы неабходнасць забеспячэння яшчэ больш эфектыўнага ажыццяўлення міжнародных дакументаў па правах чалавека ў дачыненні да правоў асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей,

абвясчае дадзеную Дэкларацыю аб правах асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей:

Артыкул 1

1. Дзяржавы ахоўваюць на іх адпаведных тэрыторыях існаванне і самабытнасць нацыянальных або этнічных, культурных, рэлігійных і моўных меншасцей і заахвочваюць стварэнне ўмоў для развіцця гэтай самабытнасці.

2. Дзяржавы прымаюць належныя заканадаўчыя і іншыя меры для дасягнення гэтых мэт.

Артыкул 2

1. Асобы, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей (якія далей называюцца асобамі, якія належаць да меншасцей), маюць права карыстацца здабыткамі сваёй культуры, вызнаваць сваю рэлігію і адпраўляць рэлігійныя абрады, а таксама карыстацца сваёю мовай у прыватным жыцці

і публічна, свабодна і без умяшання або дыскрымінацыі ў любой форме.

2. Асобы, якія належаць да меншасцей, маюць права актыўна ўдзельнічаць у культурным, рэлігійным, грамадскім, эканамічным і дзяржаўным жыцці.

3. Асобы, якія належаць да меншасцей, маюць права актыўна ўдзельнічаць у прыняцці на нацыянальным і, дзе гэта неабходна, рэгіянальным узроўні рашэнняў, што тычацца той меншасці, да якой яны належаць, або тых рэгіёнаў, у якіх яны пражываюць, у парадку, што не супярэчыць нацыянальнаму заканадаўству.

4. Асобы, якія належаць да меншасцей, маюць права ствараць свае ўласныя асацыяцыі і забяспечваць іх функцыянаванне.

5. Асобы, якія належаць да меншасцей, маюць права ўсталёўваць і падтрымліваць без якой-небудзь дыскрымінацыі свабодныя і мірныя кантакты з іншымі членамі сваёй групы і з асобамі, якія належаць да іншых меншасцей, а таксама кантакты праз межы з грамадзянамі іншых дзяржаў, з якімі яны звязаны нацыянальнымі, этнічнымі, рэлігійнымі або моўнымі сувязямі.

Артыкул 3

1. Асобы, якія належаць да меншасцей, могуць ажыццяўляць свае правы, у тым ліку правы, выкладзеныя ў гэтай Дэкларацыі, як індывідуальна, так і сумесна з іншымі членамі сваёй групы без усякай дыскрымінацыі.

2. Выкарыстанне або невыкарыстанне правоў, выкладзеных у гэтай Дэкларацыі, не прыводзіць ні да якіх кепскіх наступстваў для становішча любой асобы, якая належыць да меншасці.

Артыкул 4

1. Дзяржавы прымаюць пры неабходнасці меры для забеспячэння таго, каб асобы, якія належаць да меншасцей, маглі ў поўнай меры і эфектыўна ажыццяўляць усе свае правы чалавека і асноўныя свабоды без усякай дыскрымінацыі і на аснове поўнай роўнасці перад законам.

2. Дзяржавы прымаюць меры для стварэння спрыяльных умоў, якія дазваляюць асобам, якія належаць да меншасцей, праяўляць свае асаблівасці і развіваць свае культуру, мову, рэлігію, традыцыі і звы-

чаі, за выключэннем тых выпадкаў, калі канкрэтная дзейнасць ажыццяўляецца ў парушэнне нацыянальнага заканадаўства і супярэчыць міжнародным нормам.

3. Дзяржавы прымаюць адпаведныя меры да таго, каб там, дзе гэта магчыма, асобы, якія належаць да меншасцей, мелі належныя магчымасці для вывучэння сваёй роднай мовы або навучання на сваёй роднай мове.

4. Дзяржавы пры неабходнасці прымаюць меры ў галіне адукацыі з мэтай стымулявання вывучэння гісторыі, традыцый, мовы і культуры меншасцей, якія пражываюць на іх тэрыторыі. Асобы, якія належаць да меншасцей, павінны мець належныя магчымасці для атрымання ведаў, неабходных для жыцця ў грамадстве ў цэлым.

5. Дзяржавы разглядаюць пытанне аб прыняцці належных мер да таго, каб асобы, якія належаць да меншасцей, маглі ў поўнай меры ўдзельнічаць у забеспячэнні эканамічнага прагрэсу і развіцця сваёй краіны.

Артыкул 5

1. Нацыянальная палітыка і праграмы плануюцца і ажыццяўляюцца пры належным уліку законных інтарэсаў асоб, якія належаць да меншасцей.

2. Праграмы супрацоўніцтва і дапамогі паміж дзяржавамі плануюцца і ажыццяўляюцца пры належным уліку законных інтарэсаў асоб, якія належаць да меншасцей.

Артыкул 6

Дзяржавам варта супрацоўнічаць у пытаннях, якія датычацца асоб, якія належаць да меншасцей, у тым ліку ў абмене інфармацыяй і вопытам, з мэтай развіцця ўзаемаразумення і даверу.

Артыкул 7

Дзяржавам варта супрацоўнічаць з мэтай заахвочвання павагі правоў, выкладзеных у дадзенай Дэкларацыі.

Артыкул 8

1. Нішто ў дадзенай Дэкларацыі не перашкаджае выкананню дзяржавамі іх міжнародных абавязацельстваў у адносінах да асоб, якія

належаць да меншасцей. У прыватнасці, дзяржавам варта добрасумленна выконваць абавязкі і абавязальствы, якія яны прынялі на сябе ў адпаведнасці з міжнароднымі дамовамі і пагадненнямі, удзельнікамі якіх яны з'яўляюцца.

2. Ажыццяўленне правоў, выкладзеных у дадзенай Дэкларацыі, не наносіць шкоды ажыццяўленню ўсімі асобамі агульнапрызнаных правоў чалавека і асноўных свабод.

3. Меры, якія прымаюцца дзяржавамі з мэтай забеспячэння эфектыўнага ажыццяўлення правоў, выкладзеных у дадзенай Дэкларацыі, не лічацца *prima facie* супярэчнымі прынцыпу роўнасці, замацаванаму ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека.

4. Нішто ў дадзенай Дэкларацыі не можа быць вытлумачана, як тое што дапускае любую дзейнасць, што супярэчыць мэтам і прынцыпам Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, уключаючы прынцыпы павагі суверэннай роўнасці, тэрытарыяльнай цэласнасці і палітычнай незалежнасці дзяржаў.

Артыкул 9

Спецыялізаваныя ўстановы Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і іншыя арганізацыі садзейнічаюць поўнаму ажыццяўленню правоў і прынцыпаў, выкладзеных у дадзенай Дэкларацыі, у рамках іх адпаведных сфер кампетэнцыі.

1. Рэзалюцыя 217 А (III).
2. Рэзалюцыя 260 А (III), дадатак.
3. Рэзалюцыя 2106 А (XX), дадатак.
4. Глядзіце. Рэзалюцыю 2200 А (XXI), дадатак.
5. Рэзалюцыя 36/55.
6. Рэзалюцыя 44/25, дадатак.

ВЕНСКАЯ ДЭКЛАРАЦЫЯ І ПРАГРАМА ДЗЕЯННЯЎ

*Прынята на Сусветнай канферэнцыі
па правах чалавека,
Вена, 25 чэрвеня 1993 г.
(вытрымкі)*

I

<...>

19. Улічваючы важнасць заахвочвання і абароны правоў чалавека асоб, якія належаць да меншасцей, і ўклад такога заахвочвання і абароны ў палітычную і сацыяльную стабільнасць дзяржаў, у якіх такія асобы пражываюць,

Сусветная канферэнцыя па правах чалавека пацвярджае абавязанасць дзяржаў забяспечваць, каб асобы, якія належаць да меншасцей, маглі ў поўнай меры і эфектыўна ажыццяўляць усе правы чалавека і асноўныя свабоды без любой дыскрымінацыі і на аснове поўнай роўнасці перад законам у адпаведнасці з Дэкларацыяй Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб правах асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей.

Асобы, якія належаць да меншасцей, маюць права карыстацца пладамі сваёй культуры, вызнаваць сваю рэлігію і адпраўляць рэлігійныя абрады, а таксама карыстацца сваёй мовай у прыватным жыцці і публічна, свабодна і без умяшання або якой-небудзь дыскрымінацыі.

<...>

28. Сусветная канферэнцыя па правах чалавека выказвае трывогу з нагоды масавых парушэнняў правоў чалавека, асабліва ў форме генацыду, «этнічнай чысткі» і сістэматычных згвалтаванняў жанчын ва ўмовах ваенных дзеянняў, што спараджае масавыя патокі бежанцаў і перамешчаных асоб. Рашуча асуджаючы гэту агідную практыку, яна зноў заклікае пакараць асоб, вінаватых у здзяйсненні такіх злачынстваў, і неадкладна спыніць падобную практыку.

<...>

II

<...>

В. Роўнасць, годнасць і памяркоўнасць

1. Расізм, расавая дыскрымінацыя, ксенафобія і іншыя формы нецярпімасці

19. Сусветная канферэнцыя па правах чалавека разглядае ліквідацыю расізму і расавай дыскрымінацыі, у прыватнасці ў іх інстытуцыялізаваных формах, такіх як апартэйд або дактрыны расавай перавагі або выключнасці, што вынікаюць з яго, або сучасныя формы і праявы расізму, у якасці першачарговай мэты міжнароднай супольнасці і глабальнай праграмы заахвочвання правоў чалавека. Органам і ўстановам Арганізацыі Аб'яднаных Нацый варта актывізаваць свае намаганні па ажыццяўленні такой праграмы дзеянняў, звязанай з трэцім Дзесяцігоддзем дзеянняў па барацьбе супраць расізму і расавай дыскрымінацыі, а таксама наступных мандатаў, якія прадугледжваюць гэтыя ж мэты. Сусветная канферэнцыя па правах чалавека рашуча заклікае міжнародную супольнасць унесці шчодрыя ўзносы ў Мэтавы фонд для Праграмы Дзесяцігоддзя дзеянняў па барацьбе супраць расізму і расавай дыскрымінацыі.

20. Сусветная канферэнцыя па правах чалавека настойліва заклікае ўсе ўрады прыняць неадкладныя меры і распрацаваць дзейсную палітыку па прадухіленні ўсіх формаў і праяў расізму, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці і па барацьбе з імі шляхам прыняцця, у выпадку неабходнасці, адпаведнага заканадаўства, уключаючы меры крымінальнай адказнасці, і стварэння нацыянальных устаноў па барацьбе з такімі з'явамі.

<...>

23. Сусветная канферэнцыя па правах чалавека падкрэслівае, што ўсе асобы, якія ажыццяўляюць або санкцыянуюць здзяйсненне злачынных актаў, звязаных з этнічнай чысткай, нясуць індывідуальную адказнасць і адказваюць за такія парушэнні правоў чалавека і што міжнароднай супольнасці варта прыкласці ўсе намаганні для прыцягнення да суду ўсіх, хто нясе прававую адказнасць за такія парушэнні.

24. Сусветная канферэнцыя па правах чалавека заклікае ўсе дзяржавы ў індывідуальным і калектыўным парадку прыняць неадкладныя меры для барацьбы з практыкай этнічнай чысткі з мэтай яе хутчэйшага спынення. Ахвяры агіднай практыкі этнічнай чысткі маюць права на адпаведныя і эфектыўныя сродкі прававой абароны.

2. Асобы, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей

25. Сусветная канферэнцыя па правах чалавека заклікае Камісію па правах чалавека вывучыць шляхі і сродкі эфектыўнага заахвочвання і абароны правоў асоб, якія належаць да меншасцей, як яны абвешчаныя ў Дэкларацыі Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб правах асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей. У гэтай сувязі Сусветная канферэнцыя заклікае Цэнтр па правах чалавека прадастаўляць па просьбе зацікаўленых урадаў і ў рамках яго праграмы кансультаўнага абслугоўвання і тэхнічнай дапамогі кваліфікаваныя экспертныя паслугі па пытаннях меншасцей і правоў чалавека і па пытаннях папярэджання і ўрэгулявання спрэчак у мэтах аказання дапамогі ва ўзніклых або магчымых сітуацыях, якія закранаюць меншасці.

26. Сусветная канферэнцыя па правах чалавека настойліва заклікае дзяржавы і міжнародную супольнасць заахвочваць і абараняць правы асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей, у адпаведнасці з Дэкларацыяй Арганізацыі Аб'яднаных Нацый аб правах асоб, якія належаць да нацыянальных або этнічных, рэлігійных і моўных меншасцей.

27. Меры, што прымаюцца, у выпадку неабходнасці, павінны ўключаць садзейнічанне іх поўнаму ўдзелу ва ўсіх аспектах палітычнага, эканамічнага, сацыяльнага, рэлігійнага і культурнага жыцця грамадства і ў эканамічным прагрэсе і развіцці іх краін.

ДЭКЛАРАЦЫЯ АБ ЛІКВІДАЦЫІ ЎСІХ ФОРМАЎ РАСАВАЙ ДЫСКРЫМІНАЦЫІ

*Прынятая на Сусветнай канферэнцыі па барацьбе супраць расізму,
расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці,
Дурбан, Паўднёвая Афрыка, 31 жніўня — 7 верасня 2001 г.*

(вытрымкі)

<...>

зноў пацвярджаючы, што культурная разнастайнасць, якая з'яўляецца неацэнным здабыткам і спрыяе прагрэсу і дабрабыту ўсяго чалавечтва, якую неабходна берагчы, выкарыстоўваць, праўдзiва прызнаваць і ўспрымаць як вечную каштоўнасць, узбагачае нашы грамадствы, прызнаючы, што якога-небудзь адступлення ад забароны расавай дыскрымінацыі, генацыду, злачынства апартэіду і рабства не дапускаецца, як гэта пазначана ў абавязачельствах, прынятых у рамках адпаведных дагавораў па правах чалавека,

выслухаўшы меркаванне народаў свету і прызнаючы іх імкненне да справядлівасці, роўнасці магчымасцей для ўсіх і кожнага, ажыццяўленню іх правоў чалавека, у тым ліку права на развіццё, да жыцця ў міры і свабодзе і роўнаму ўдзелу без дыскрымінацыі ў эканамічным, сацыяльным, культурным, грамадзянскім і палітычным жыцці,

прызнаючы, што роўны ўдзел усіх людзей і народаў у пабудове справядлівага, раўнапраўнага, дэмакратычнага і адкрытага грамадства можа спрыяць стварэнню міру, вольнага ад расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з ёй нецярпімасці,

падкрэсліваючы важнасць раўнапраўнага ўдзелу ўсіх, без якой-небудзь дыскрымінацыі, у прыняцці рашэнняў на нацыянальным і глабальным узроўнях,

пацвярджаючы, што расізм, расавая дыскрымінацыя, ксенафобія і звязаная з імі нецярпімасць, і асабліва расізм і расавая дыскрымінацыя, уяўляюць сабой сур'ёзныя парушэнні ўсіх правоў чалавека, перашкаджаюць іх роўнаму ажыццяўленню і адмаўляюць відавочную ісціну пра тое, што ўсе людзі народжаныя свабоднымі і роўнымі ў годнасці і правах, а таксама з'яўляюцца перашкодай для сяброўскіх і мірных адносін паміж народамі і нацыямі і адносяцца да ліку глыбінных прычын шматлікіх унутраных і міжнародных канфліктаў, уключаючы ўзброеныя канфлікты, і вынікаючага з іх гвалтоўнага перамяшчэння насельніцтва,

прызнаючы неабходнасць нацыянальных і міжнародных дзеянняў, накіраваных на барацьбу супраць расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці для забеспячэння поўнай павагі ўсіх правоў чалавека, эканамічных, сацыяльных, культурных, грамадзянскіх і палітычных, якія з'яўляюцца ўніверсальнымі, непадзельнымі, узаемазалежнымі і ўзаемазлучанымі, і паляпшэння ўмоў жыцця мужчын, жанчын і дзяцей усіх нацый,

зноў пацвярджаючы важнасць умацавання міжнароднага супрацоўніцтва ў справе заахвочвання і абароны правоў чалавека і дасягнення мэт барацьбы супраць расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці,

прызнаючы, што ксенафобія ў яе розных праявах уяўляе сабой адну з асноўных сучасных крыніц і адну з формаў дыскрымінацыі і канфліктаў і што барацьба з ёй патрабуе тэрміновай увагі і неадкладных дзеянняў з боку дзяржаў, а таксама міжнароднай супольнасці,

цалкам усведамляючы, што, нягледзячы на намаганні, якія прымаюцца міжнароднай супольнасцю, урадамі і мясцовымі органамі ўлады, зло расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці не знікае і працягвае весці да парушэнняў правоў чалавека, пакутам, няшчасцю і гвалту, з якімі неабходна змагацца ўсімі наяўнымі і належнымі сродкамі ў найбольш прыярытэтным парадку, пажадана ў супрацоўніцтве з закранутымі супольнасцямі,

з занепакоенасцю адзначаючы, што працягваюцца гвалтоўныя праявы расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці, а таксама той факт, што тэорыі перавагі пэўных рас і культур над іншымі, якія заахвочваліся і ўвасабляліся ў жыццё ў каланіяльны перыяд, па-ранейшаму вылучаюцца ў той або іншай форме нават сёння,

будучы занепакоеная зараджэннем і працягам існавання расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці ў іх больш выдасканаленых і сучасных формах і праявах, а таксама іншымі ідэалогіямі і практыкай, заснаванымі на расавай або этнічнай дыскрымінацыі або перавазе,

<...>

Агульныя пытанні

1. Мы заяўляем, што для мэт гэтай Дэкларацыі і Праграмы дзеянняў ахвярамі расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай

з імі нецярпімасці з'яўляюцца асобныя асобы або групы асоб, на якіх распаўсюджваецца або распаўсюджвалася іх згубнае ўздзеянне, якія падвяргаюцца або падвяргаліся такому ўздзеянню альбо якія служаць або служылі яго аб'ектамі;

2. Мы прызнаём, што расізм, расавая дыскрымінацыя, ксенафобія і звязаная з імі нецярпімасць выяўляюцца па прыкметах расы, колеру скуры, родавога, нацыянальнага або этнічнага паходжання і што чалавек можа быць ахвярай шматлікіх або абцяжараных формаў дыскрымінацыі і па іншых не звязаных з гэтымі прыкметах, такіх як пол, мова, рэлігія, палітычныя або іншыя перакананні, сацыяльнае паходжанне, маёмаснае, саслоўнае або іншае становішча;

3. Мы прызнаём і пацвярджаем, што першачарговай задачай міжнароднай супольнасці ў пачатку трэцяга тысячагоддзя з'яўляецца глабальная барацьба супраць расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці і з усімі іх агіднымі і эвалюцыйнымі формамі і праявамі і што дадзеная Канферэнцыя адкрывае ўнікальную і гістарычна важную магчымасць для ацэнкі і выяўлення ўсіх аспектаў гэтых пагібельных для чалавецтва з'яў у мэтах іх поўнай ліквідацыі, у прыватнасці, з дапамогай наватарскіх і комплексных падыходаў і ўзмацнення і актывізацыі практычна здзяйсняльных і дзейных мер на нацыянальным, рэгіянальным і міжнародным узроўнях;

<...>

6. Мы пацвярджаем далей, што ўсе народы і асобныя асобы ўтвараюць адзіную чалавечую сям'ю, багатую сваёй разнастайнасцю. Яны ўносяць свой уклад у прагрэс цывілізацый і культур, якія складаюць агульную спадчыну чалавецтва. Захаванне і заахвочванне цярпімасці, плюралізму і павагі разнастайнасці могуць прывесці да фарміравання больш згуртаваных грамадстваў;

<...>

8. Мы прызнаём, што рэлігія, духоўнасць і вера адыгрываюць цэнтральную ролю ў жыцці мільёнаў жанчын і мужчын, а таксама ў тым, як яны жывуць і ставяцца да іншых людзей. Рэлігія, духоўнасць і вера могуць і павінны спрыяць павышэнню годнасці і каштоўнасці, уласцівых чалавечай асобе, і выкараненні расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці;

9. Мы з заклапочанасцю адзначаем, што расізм, расавая дыскрымінацыя, ксенафобія і звязаная з імі нецярпімасць могуць пагаршацца, у прыватнасці, несправядлівым размеркаваннем багацця, маргіналізацыяй і сацыяльным адчужэннем;

<...>

Крыніцы, прычыны, формы і сучасныя праявы расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці

<...>

16. Мы прызнаём, што ксенафобія ў дачыненні да неграмадзян, асабліва мігрантаў, бежанцаў і асоб, якія шукаюць прытулку, з'яўляецца адной з асноўных крыніц сучаснага расізму і што большасць парушэнняў правоў чалавека ў дачыненні да членаў такіх груп здзяйсняецца ў кантэксце дыскрымінацыйных, ксенафобных і расісцкіх відаў практыкі;

<...>

18. Мы падкрэсліваем, што галечка, нізкі ўзровень развіцця, маргіналізацыя, сацыяльнае адчужэнне і эканамічная няроўнасць цесна звязаны з расізмам, расавай дыскрымінацыяй, ксенафобіяй і звязанай з імі нецярпімасцю і спрыяюць захаванню расісцкіх поглядаў і практыкі, што ў сваю чаргу яшчэ больш пагаршае галечку;

<...>

22. Мы выказваем заклапочанасць з нагоды таго, што ў некаторых дзяржавах палітычная і заканадаўчая структура або інстытуты, якія ў шэрагу выпадкаў перанятыя ад мінулага і працягваюць захоўвацца сёння, не адпавядаюць шматэтнічным, шматкультурным і шматмоўным характарыстыкам насельніцтва і ў многіх выпадках з'яўляюцца важнымі фактарамі дыскрымінацыі, якая выяўляецца ў сацыяльным адчужэнні карэнных народаў;

<...>

28. Мы нагадваем, што пераслед якой-небудзь пэўнай групы, супольнасці або абшчыны па расавых, нацыянальных, этнічных або іншых прыкметах, які ўсімі прызнаецца як недапушчальны згодна міжнародным правам, а таксама злачынства апартэіду ўяўляюць сабой сур'ёзныя парушэнні правоў чалавека і ў некаторых выпадках кваліфікуюцца як злачынствы супраць чалавечнасці;

<...>

Ахвяры расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці

31. Мы таксама заяўляем пра нашую занепакоенасць ва ўсіх выпадках, калі паказчыкі ў такіх галінах, як, у прыватнасці, адукацыя, занятасць, здароўе, забяспечанасць жыллём, дзіцячая смяротнасць і працягласць жыцця, у дачыненні да многіх народаў сведчаць пра тое, што яны знаходзяцца ва ўшчэмленим становішчы, асабліва калі гэтаму спрыяюць такія фактары, як расізм, расавая дыскрымінацыя, ксенафобія і звязаная з імі нецярпімасць;

<...>

46. Мы прызнаём пазітыўны эканамічны, сацыяльны і культурны ўклад мігрантаў у развіццё як краін паходжання, так і краін прызначэння;

47. Мы пацвярджаем суверэннае права кожнай дзяржавы працоўваць і прымяняць сваё ўласнае заканадаўства і палітыку ў галіне міграцыі і пацвярджаем далей, што такая палітыка павінна адпавядаць прымальным дагаворам, нормам і стандартам у галіне правоў чалавека і забяспечваць свабоду ад расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці;

48. Мы з турботай адзначаем і асуджаем праявы і акты расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці ў дачыненні да мігрантаў, а таксама стэрэатыпам, якія часта прымяняюцца да іх, і зноў пацвярджаем абавязак дзяржаў абараняць правы чалавека мігрантаў, якія знаходзяцца пад іх юрысдыкцыяй, і абавязак урадаў аберагаць і абараняць мігрантаў ад неправамерных або гвалтоўных дзеянняў, у прыватнасці, ад актаў расавай дыскрымінацыі і злачынстваў, якія здзяйсняюцца асобамі або групамі з прычын расізму або нянавісці да іншаземцаў, і падкрэсліваем неабходнасць справядлівых і раўнапраўных адносін да мігрантаў у грамадстве і на працоўных месцах;

49. Мы падкрэсліваем важнасць стварэння ўмоў, якія садзейнічаюць фарміраванню больш гарманічных адносін, памяркоўнасці і павазе паміж мігрантамі і астатняй часткай грамадства ў краінах, у якіх яны знаходзяцца, у мэтах ліквідацыі праяў расізму і ксенафобіі ў дачыненні да мігрантаў. Мы падкрэсліваем, што ўз'яднанне сем'яў аказвае станоўчае ўздзеянне на інтэграцыю і што дзяржавы павінны садзейнічаць ўз'яднанню сем'яў;

50. Мы памятаем пра хісткае становішча, у якім часта аказваюцца мігранты з прычыны, сярод іншага, іх ад'езду з краін іх паходжання

і цяжжасцей, з якімі яны сутыкаюцца з-за адрозненняў у мове, звычаях і культуры, а таксама пра эканамічныя і сацыяльныя цяжжасці і перашкоды для вяртання тых мігрантаў, якія не маюць дакументаў або становішча якіх не ўрэгулявана;

51. Мы зноў пацвярджаем неабходнасць ліквідацыі расавай дыскрымінацыі ў дачыненні да мігрантаў, уключаючы працоўных мігрантаў, у такіх сферах, як занятасць, сацыяльныя паслугі, уключаючы адукацыю і ахову здароўя, а таксама доступ да сістэмы правасуддзя, і што абыходжанне з імі павінна адпавядаць міжнародным дагаворам у галіне правоў чалавека і быць вольным ад расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці;

52. Мы з заклапочанасцю адзначаем, што сярод іншых фактараў расізм, расавая дыскрымінацыя, ксенафобія і звязаная з імі нецярпімасць спрыяюць прымусоваму перамяшчэнню і перамяшчэнню людзей з краін паходжання ў якасці бежанцаў і прасіцеляў прытулку;

53. Мы з заклапочанасцю прызнаём, што, нягледзячы на намаганні па барацьбе з расізмам, расавай дыскрымінацыяй, ксенафобіяй і звязанай з імі нецярпімасцю, працягваюць мець месца выпадкі праяў розных формаў расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці ў адносінах, у прыватнасці, да бежанцаў, прасіцеляў прытулку і ўнутраных перамяшчаных асоб;

<...>

58. Мы нагадваем аб тым, што Халакост ніколі не павінен быць забыты;

59. Мы ўсведамляем з глыбокай занепакоенасцю рэлігійную нецярпімасць у дачыненні да некаторых рэлігійных суполак, а таксама з'яўленне варожых актаў і гвалту супраць такіх суполак па прычыне іх рэлігійных поглядаў і іх расавага або этнічнага паходжання ў розных частках свету, што, у прыватнасці, абмяжоўвае іх права свабодна вызнаваць сваю веру;

60. Мы таксама з глыбокай заклапочанасцю прызнаём існаванне ў розных частках свету рэлігійнай нецярпімасці ў дачыненні да рэлігійных суполак і іх членаў, у прыватнасці, абмежаванне іх права на свабоднае адпраўленне свайго культу, а таксама ўсё больш шырокае распаўсюджанне негатыўных стэрэатыпаў, варожых актаў і гвалту супраць такіх суполак па прычыне іх рэлігійных вераванняў і іх этнічнага або так званага расавага паходжання;

<...>

66. Мы заяўляем, што этнічная, культурная, моўная і рэлігійная самабытнасць меншасцей, там дзе яна існуе, павінна быць абаронена і што асобы, якія адносяцца да такіх меншасцей, павінны мець роўнае становішча і карыстацца сваімі правамі чалавека і асноўнымі свабодамі без усякай дыскрымінацыі;

67. Мы прызнаём, што прадстаўнікі некаторых груп з іншай культурнай самабытнасцю сутыкаюцца з перашкодамі ў выглядзе складанага перапляцення этнічных, рэлігійных і іншых фактараў, а таксама іх традыцый і звычаяў, і заклікаем дзяржавы забяспечваць, каб меры, палітыка і праграмы па выкараненні расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці былі накіраваны на ліквідацыю бар'ераў, якія ствараюцца гэтым перапляценнем фактараў;

68. Мы з глыбокай заклапочанасцю прызнаём наяўнасць бесперапынных праяў расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці, уключаючы гвалт у дачыненні да прадстаўнікоўнароданасцірома/цыганоў/сінці/«падарожнікаў», і прызнаём неабходнасць распрацоўкі эфектыўнай палітыкі і імплементацыйных механізмаў у мэтах забеспячэння іх поўнай роўнасці;

<...>

73. Мы прызнаём, што дзіця, якое належыць да этнічных, рэлігійных або моўных меншасцей або якое з'яўляецца прадстаўніком карэннага народа, не павінна пазбаўляцца права карыстацца, індывідуальна або сумесна з іншымі прадстаўнікамі яго групы, дасягненнямі сваёй культуры, вызнаваць сваю рэлігію і адпраўляць свой рэлігійны культ або гаварыць на сваёй мове;

<...>

Меры па папярэджанні, асвеце і абароне, накіраваныя на выкараненне расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці, на нацыянальным, рэгіянальным і міжнародным узроўнях

76. Мы прызнаём, што несправядлівыя палітычныя, эканамічныя, культурныя і сацыяльныя ўмовы могуць з'яўляцца прычынай узнікнення і распаўсюджвання расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці, якія, у сваю чаргу, прыводзяць да пагаршэння гэтай несправядлівасці. Мы лічым, што сапраўдная ўсеагульная роўнасць магчымасцей ва ўсіх сферах, у тым ліку ў галіне развіцця, мае асноватворнае значэнне для ліквідацыі расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці;

77. Мы пацвярджаем, што ўсеагульнае далучэнне да Міжнароднай канвенцыі аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі і яе ўсебаковае ажыццяўленне маюць важнейшае значэнне для заахвочвання роўнасці і недыскрымінацыі ва ўсім свеце;

<...>

87. Мы адзначаем, што ў пункце b) артыкула 4 Міжнароднай канвенцыі аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі на дзяржавы ўскладаецца абавязак аператыўна спыняць дзейнасць арганізацый, якія распаўсюджваюць ідэі, заснаваныя на расавай перавазе або нянавісці, акты гвалту або падбухторванні да здзяйснення такіх актаў. Такія арганізацыі павінны быць асуджаны, а іх дзейнасць — згорнута;

88. Мы прызнаём, што сродкі масавай інфармацыі павінны адлюстроўваць культурную шматстайнасць грамадства і адыгрываць сваю ролю ў барацьбе супраць расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці. У сувязі з гэтым мы звяртаем увагу на ўздзеянне рэкламы;

89. Мы са шкадаваннем адзначаем, што некаторыя сродкі масавай інфармацыі, ствараючы няправільнае ўяўленне пра неабароненныя групы і асобных асоб, у прыватнасці, мігрантаў-бежанцаў, і фарміруючы негатыўныя стэрэатыпы, спрыяюць распаўсюджванню ў грамадстве ксенафобіі і расісцкіх настрояў і ў некаторых выпадках заахвочваюць гвалт з боку расісцкі настроеных асоб і груп;

<...>

Стратэгіі дасягнення поўнай і эфектыўнай роўнасці, уключаючы міжнароднае супрацоўніцтва і ўмацаванне механізмаў Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і іншых міжнародных механізмаў па барацьбе супраць расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці

107. Мы падкрэсліваем неабходнасць распрацоўкі, заахвочвання і ажыццяўлення на нацыянальным, рэгіянальным і міжнародным узроўнях стратэгіі, праграм і палітыкі, а таксама адпаведных заканадаўчых палажэнняў, якія могуць уключаць асаблівыя і пазітыўныя меры, з мэтай спрыяць абапіранню на раўнапраўе сацыяльнага развіцця і ажыццяўленню грамадзянскіх і палітычных, эканамічных, сацыяльных і культурных правоў усіх ахвяр расізму, расавай дыс-

крымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці, у тым ліку праз забеспячэнне больш эфектыўнага доступу да палітычных, судовых і адміністрацыйных інстытутаў, а таксама неабходнасць спрыяць эфектыўнаму доступу да правосуддзя і гарантаваць, што даброты развіцця, навукі і тэхналогіі будуць дзейсна спрыяць паляпшэнню якасці жыцця для ўсіх без дыскрымінацыі;

108. Мы прызнаём неабходнасць пазітыўных дзеянняў або спецыяльных мер у інтарэсах ахвяр або асоб, якія пацярпелі ад расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці, з тым каб выправіць іх неспрыяльнае становішча ў грамадстве, а таксама гістарычную несправядлівасць, здзейсненую ў адносінах іх у выніку дыскрымінацыйнай палітыкі, якая праводзілася ў мінулым у дачыненні да іх. Эфектыўныя меры павінны быць нацэлены на выпраўленне ўмоў, якія перашкаджаюць ажыццяўленню правоў і прыняцце спецыяльных мер па заахвочванні раўнапраўнага ўдзелу прадстаўнікоў усіх расавых і культурных, моўных і рэлігійных груп ва ўсіх сферах жыцця грамадства і забеспячэнню раўнапраўя для ўсіх. Такія меры павінны ўключаць вылучэнне спецыяльных квот у навучальных установах, пры забеспячэнні жыллём, у палітычных партыях, парламентах, на рынку працы, асабліва ў судовых органах, паліцыі, арміі і іншых грамадзянскіх структурах, а таксама прадугледжваць рэформу выбарчай сістэмы, зямельную рэформу і правядзенне кампаній забеспячэння роўнага ўдзелу;

<...>

122. Мы пацвярджаем, што ўсе мы напоўнены рашучасці імкнуцца да поўнай ліквідацыі расізму, расавай дыскрымінацыі, ксенафобіі і звязанай з імі нецярпімасці і што рэкамендацыі, якія змяшчаюцца ў Праграме дзеянняў, складзеныя ў духу салідарнасці і міжнароднага супрацоўніцтва і заснаваныя на мэтах і прынцыпах Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый і іншых адпаведных міжнародных дакументаў. Гэтыя рэкамендацыі складзены з належным улікам мінулага, сучаснасці і будучыні і на аснове канструктыўнага і перспектыўнага падыходу. Мы прызнаём, што распрацоўка і рэалізацыя гэтых стратэгий, палітыкі, праграм і дзеянняў, якія павінны быць ажыццёўлены эфектыўна і неадкладна, належаць да сферы адказнасці ўсіх дзяржаў пры ўсебаковым ўдзеле грамадзянскай супольнасці на нацыянальным, рэгіянальным і міжнародным узроўнях.

УСЕАГУЛЬНАЯ ДЭКЛАРАЦЫЯ ЮНЕСКА АБ КУЛЬТУРНАЙ РАЗНАСТАЙНАСЦІ

*Прынята 2 лістапада 2001 г.
Генеральнай канферэнцыяй
Арганізацыі Аб'яднаных Нацый
па пытаннях адукацыі, навукі і культуры*

Генеральная канферэнцыя,

будучы прыхільнай мэце забеспячэння ў поўным аб'ёме правоў чалавека і асноўных свабод, абвешчаных ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і ў іншых агульнапрызнаных прававых актах, такіх як два Міжнародных пакты 1966 г., адзін з якіх датычыць грамадзянскіх і палітычных правоў, а іншы — эканамічных, сацыяльных і культурных правоў,

нагадваючы Прэамбулу Статута ЮНЕСКА, якая сцвярджае, што «... для падтрымкі чалавечай годнасці неабходна шырокае распаўсюджванне культуры і адукацыі сярод усіх людзей на аснове справядлівасці, свабоды і міру; таму на ўсе народы ў гэтым сэнсе ўскладваецца святы абавязак, які належыць выконваць у духу ўзаемнага супрацоўніцтва»,

нагадваючы таксама I артыкул Статута, у якім перад ЮНЕСКА, сярод іншага, ставіцца задача рэкамендаваць заключэнне «міжнародных пагадненняў, якія яна палічыць карыснымі для свабоднага распаўсюджвання ідэй слоўным і выяўленчым шляхамі»,

спасылваючыся на палажэнні, якія датычаць культурнай разнастайнасці і ажыццяўлення культурных правоў, якія пазначаюцца ў прынятых ЮНЕСКА міжнародных прававых актах (1),

зноў пацвярджаючы, што культура павінна разглядацца як сукупнасць уласцівых грамадству або сацыяльнай групе адметных прыкмет — духоўных і матэрыяльных, інтэлектуальных і эмацыйных — і што акрамя мастацтва і літаратуры яна ахоплівае лад жыцця, «уменне жыць разам», сістэмы каштоўнасцей, традыцыі і вераванні (2),

канстатууючы, што культура знаходзіцца ў цэнтры цяперашняй дыскусіі па пытаннях самабытнасці, згуртаванасці грамадства і развіцця эканомікі на базе ведаў,

сцвярджаючы, што павага разнастайнасці культур, цярпімасць, дыялог і супрацоўніцтва ў абстаноўцы даверу і ўзаемаразумення з'яўляюцца лепшым падмуркам міжнароднага міру і бяспекі,

імкнучыся да сцвярджэння больш шырокай салідарнасці, заснаванай на прызнанні культурнай разнастайнасці, усведамленні адзінства чалавецтва і развіцці міжкультурных абменаў,

лічачы, што працэс глабалізацыі, стымулюемы хуткім развіццём новых інфармацыйных і камунікацыйных тэхналогій, хоць і ўяўляе выклік для культурнай разнастайнасці, разам з тым стварае ўмовы для новага дыялогу паміж культурамі і цывілізацыямі,

усведамляючы, што ў рамках Арганізацыі Аб'яднаных Нацый на ЮНЕСКА ўскладзены канкрэтныя паўнамоцтвы забяспечыць захаванне і садзейнічанне плённай разнастайнасці культур,

абвешчае наступныя прынцыпы і прымае гэту Дэкларацыю:

Самабытнасць, разнастайнасць і плюралізм

Артыкул 1. Культурная разнастайнасць як агульны здабытак чалавецтва

Формы культуры змяняюцца ў часе і прасторы. Гэта культурная разнастайнасць выяўляецца ў непаўторнасці і разнастайнасці асаблівасцей, уласцівых групам і супольнасцям, якія складаюць чалавецтва. З'яўляючыся крыніцай абмену, наватарства і творчасці, культурная разнастайнасць таксама неабходна чалавецтву, як біразнастайнасць жывой прыродзе. У гэтым сэнсе яна з'яўляецца агульным здабыткам чалавецтва і павінна быць прызнана і замацавана ў інтарэсах цяперашняга і будучых пакаленняў.

Артыкул 2. Ад культурнай разнастайнасці да культурнага плюралізму

У нашым грамадстве, якое становіцца ўсё больш разнастайным, належыць забяспечыць гарманічнае ўзаемадзеянне і імкненне да суіснавання людзей і супольнасцей з плюралістычнай, шматстайнай і дынамічнай культурнай самабытнасцю. Палітыка, якая падтрымлівае інтэграцыю і ўдзел усіх грамадзян, з'яўляецца гарантыяй сацыяльнай згуртаванасці, жыццяздольнасці грамадзянскай супольнасці і міру. У гэтым сэнсе культурны плюралізм уяўляе сабой палітычны адказ на рэаліі культурнай разнастайнасці. Культурны плюралізм, непарыўна звязаны з дэмакратыяй, стварае спрыяльнае асяроддзе для

культурных абменаў і росквіту творчых здольнасцей, якія сілкуюць жыццёвыя сілы грамадства.

Артыкул 3. Культурная разнастайнасць як фактар развіцця

Культурная разнастайнасць пашырае магчымасці выбару, наяўныя ў кожнага чалавека, яна з'яўляецца адной з крыніц развіцця, што разглядаецца не толькі ў плане эканамічнага росту, але і як сродак, які забяспечвае паўнаwartаснае інтэлектуальнае, эмацыянальнае, маральнае і духоўнае жыццё.

**Культурная разнастайнасць
і правы чалавека**

Артыкул 4. Правы чалавека як гарантыя культурнай разнастайнасці

Абарона культурнай разнастайнасці з'яўляецца этычным імператывам, неад'емным ад павагі да асобы чалавека. Яна мае на ўвазе абавязацельства паважаць правы чалавека і асноўныя свабоды, асабліва правы асоб, якія належаць да меншасцей і да карэнных народаў. Недапушчальна спасылацца на культурную разнастайнасць для нанясення шкоды правам чалавека, гарантаваным міжнародным правам, або для абмежавання сферы іх прымянення.

Артыкул 5. Культурныя правы як фактар, што спрыяе культурнай разнастайнасці

Культурныя правы складаюць неад'емную частку правоў чалавека, якія з'яўляюцца ўніверсальнымі, непадзельнымі і ўзаемазалежнымі. Неабходнай умовай для развіцця творчай разнастайнасці з'яўляецца рэалізацыя ў поўным аб'ёме культурных правоў, як гэта вызначана ў артыкуле 27 Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека і ў артыкулах 13 і 15 Міжнароднага пакта аб эканамічных, сацыяльных і культурных правах. Адпаведна, кожны чалавек павінен мець магчымасць для самавыяўлення, творчасці і распаўсюджвання сваіх твораў на мове па сваім выбары, і ў прыватнасці, на сваёй роднай мове; кожны чалавек мае права на якасную адукацыю і прафесійную падрыхтоўку ва ўмовах поўнай павагі да яго культурнай самабытнасці; кожны чалавек павінен мець магчымасць удзельнічаць у культурным жыцці па сваім выбары і прытрымлівацца сваіх культурных традыцый пры ўмове выканання правоў чалавека і асноўных свабод.

Артыкул 6. Да культурнай разнастайнасці, даступнай для ўсіх

Забяспечваючы свабоднае распаўсюджванне ідэй слоўным і выяўленчым шляхам, варта дамагацца, каб усе культуры маглі б быць аб'ектам самавыяўлення і распаўсюджвання. Умовай культурнай разнастайнасці з'яўляецца свабода выказвання меркаванняў, плюралізм сродкаў інфармацыі, шматмоўе, поўны доступ да магчымасцей для мастацкай творчасці, да навукова-тэхнічных ведаў, у тым ліку ў лічбавай форме, і забеспячэнне ўсім культурам доступу да сродкаў выказвання і распаўсюджвання ідэй.

Культурная разнастайнасць і творчасць

Артыкул 7. Культурная спадчына як крыніца творчасці

Кожны від творчасці чэрпае свае сілы ў культурных традыцыях, але дасягае росквіту ў кантакце з іншымі культурамі. Менавіта таму неабходна захоўваць, папулярызаваць і перадаваць наступным пакаленням культурную спадчыну ва ўсіх яе формах, што адлюстроўваюць вопыт і памкненні чалавецтва, ствараючы тым самым спрыяльнае асяроддзе для творчасці ва ўсёй яе разнастайнасці і заахвочваючы шчыры дыялог паміж культурамі.

Артыкул 8. Прадметы і паслугі культурнага прызначэння — тавар асаблівай прыроды

Ва ўмовах сённяшніх эканамічных і тэхнічных перамен, якія адкрываюць шырокія магчымасці для творчасці і інавацый, асаблівую ўвагу трэба звяртаць на разнастайнасць творчай прапановы, справядлівую ацэнку правоў аўтараў і творчых работнікаў, а таксама спецыфіку прадметаў і паслуг культурнага прызначэння, якія, з'яўляючыся носьбітамі самабытнасці, каштоўнасцей і сэнсу, не павінны разглядацца як звычайныя прадметы або спажывецкія тавары.

Артыкул 9. Палітыка ў галіне культуры як каталізатар творчасці

Палітыка ў галіне культуры, забяспечваючы свабоднае распаўсюджванне ідэй і твораў, павінна ствараць умовы, якія спрыяюць вытворчасці і распаўсюджванню разнастайных тавараў і паслуг культурнага прызначэння з дапамогай індустрыі культуры, якая валодае сродкамі, неабходнымі для іх замацавання на мясцовым і глабальным узроўнях. Кожная дзяржава, выконваючы свае міжнародныя аба-

взацельствы сама распрацоўвае палітыку ў галіне культуры і ажыццяўляе яе тымі метадамі, якія лічыць найбольш адпаведнымі, у тым ліку шляхам аператыўнай падтрымкі і стварэння належнай нарматыўна-прававой базы.

Культурная разнастайнасць і міжнародная салідарнасць

Артыкул 10. Умацаванне творчага патэнцыялу і магчымасцей распаўсюджвання культурнай прадукцыі ў глабальным маштабе

Ва ўмовах дысбалансу ў глабальных патоках тавараў культурнага прызначэння і абменах імі, што назіраюцца ў цяперашні час, трэба ўмацоўваць міжнароднае супрацоўніцтва і салідарнасць, абпіраючыся на якія ўсе краіны, у тым ліку тыя, што развіваюцца, і краіны пераходнага перыяду, змогуць стварыць устойлівыя індустрыі культуры, здольныя канкурураваць на нацыянальным і міжнародным узроўнях.

Артыкул 11. Наладжванне партнёрства паміж дзяржаўным сектарам, прыватным сектарам і грамадзянскай супольнасцю

Захаванне і заахвочванне культурнай разнастайнасці, якая з'яўляецца ключавым фактарам устойлівага чалавечага развіцця, немагчыма забяспечыць толькі сіламі рынку. Таму неабходна зноў падкрэсліць важнейшую ролю дзяржаўнай палітыкі, што ажыццяўляецца ў партнёрстве з прыватным сектарам і грамадзянскай супольнасцю.

Артыкул 12. Роля ЮНЕСКА

У сілу свайго мандата і функцый ЮНЕСКА нясе адказнасць за:

а) садзейнічанне ўліку абвешчаных у дадзенай Дэкларацыі прынцыпаў у стратэгіях развіцця, якія распрацоўваюцца рознымі міжурадавымі арганізацыямі;

б) выкананне інфармацыйных функцый і каардынацыю намаганняў дзяржаў, міжнародных урадавых і няўрадавых арганізацый, грамадзянскай супольнасці і прыватнага сектара па сумеснай распрацоўцы канцэпцый, задач і палітычных рашэнняў у падтрымку культурнай разнастайнасці;

с) правядзенне далейшай нарматворчай працы, а таксама дзейнасці па прыцягненні ўвагі грамадскасці і ўмацаванні патэнцыялаў,

у закранутых дадзенай Дэкларацыяй галінах, якія адносяцца да яе кампетэнцыі;

d) садзейнічанне ажыццяўленню Плана дзеянняў, асноўныя на-
прамкі якога фігуруюць у дадатку да дадзенай Дэкларацыі.

(1) Да іх ліку адносяцца, у прыватнасці, Фларэнтыйскае пагадненне 1950 г. з Найробскім пратаколам да яго 1976 г., Сусветная канвенцыя аб аўтарскім праве 1952 г., Дэкларацыя прынцыпаў міжнароднага культурнага супрацоўніцтва 1966 г., Канвенцыя аб мерах, накіраваных на забарону і папярэджанне незаконнага ўвозу, вывазу і перадачы права ўласнасці на культурныя каштоўнасці 1970 г., Канвенцыя аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны 1972 г., Дэкларацыя аб расе і расавых забабонах 1978 г., Рэкамендацыя аб становішчы творчых работнікаў 1980 г. і Рэкамендацыя аб захаванні фальклору 1989 г.

(2) Вызначэнне адпавядае высновам Сусветнай канферэнцыі па палітыцы ў галіне культуры (МОНДІАКУЛЬТ, Мехіка, 1982 г.), Сусветнай камісіі па культуры і развіцці («Наша творчая разнастайнасць», 1995 г.) і Міжурадавай канферэнцыі па палітыцы ў галіне культуры ў мэтах развіцця (Стакгольм, 1998 г.).

ДАКУМЕНТЫ САВЕТА ЕЎРОПЫ

КАНВЕНЦЫЯ АБ АБАРОНЕ ПРАВОЎ ЧАЛАВЕКА І АСНОЎНЫХ СВАБОД, змененая і дапоўненая Пратаколамі № 11 і 14

*Рым, 4 лістапада 1950 г.
(вытрымкі)*

Урады, якія падпісалі дадзеную Канвенцыю, што з'яўляюцца членамі Савета Еўропы,

прымаючы пад увагу Усеагульную дэкларацыю правоў чалавека, абвешчаную Генеральнай Асамблеяй Арганізацыі Аб'яднаных Нацый 10 снежня 1948 г.,

улічваючы, што гэта Дэкларацыя мае на мэце забяспечыць усеагульнае і эфектыўнае прызнанне і ажыццяўленне абвешчаных у ёй правоў,

лічачы, што мэтай Савета Еўропы з'яўляецца дасягненне большага адзінства паміж яго членамі і што адным са сродкаў дасягнення гэтай мэты з'яўляецца абарона і развіццё правоў чалавека і асноўных свабод,

пацвярджаючы сваю глыбокую прыхільнасць асноўным свабодам, якія з'яўляюцца асновай справядлівасці і ўсеагульнага міру і падтрыманне якіх найлепшым чынам забяспечваецца, з аднаго боку, сапраўды дэмакратычным палітычным рэжымам і, з другога — усеагульным разуменнем і выкананнем правоў чалавека, якім яны адданыя,

поўныя рашучасці як Урады еўрапейскіх дзяржаў, аднадумцы з агульнай спадчынай палітычных традыцый і ідэалаў, свабоды і вяршэнства права, зрабіць першыя крокі на шляху забеспячэння калектыўнага ажыццяўлення некаторых з правоў, выкладзеных ва Усеагульнай дэкларацыі,

пагадзіліся аб наступным:

...

Раздзел I — Правы і Свабоды

Артыкул 9 — Свабода думкі, сумлення і рэлігіі

1. Кожны мае права на свабоду думкі, сумлення і рэлігіі; гэта права ўключае свабоду мяняць сваю рэлігію або перакананні і свабоду

вызнаваць сваю рэлігію або перакананні як індывідуальна, так і разам з іншымі, публічным або прыватным парадкам у набажэнстве, навучанні, адпраўленні рэлігійных і культавых абрадаў.

2. Свабода вызнаваць сваю рэлігію або перакананні падлягае толькі тым абмежаванням, якія прадугледжаны законам і неабходныя ў дэмакратычным грамадстве ў інтарэсах грамадскай бяспекі, для аховы грамадскага парадку, здароўя або маралі або для абароны правоў і свабод іншых асоб.

Артыкул 14 — Забарона дыскрымінацыі

Карыстанне правамі і свабодамі, прызнанымі ў дадзенай Канвенцыі, павінна быць забяспечана без дыскрымінацыі па прыкмеце полу, расы, колеру скуры, мовы, рэлігіі, палітычных або іншых перакананняў, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, прыналежнасці да нацыянальных меншасцей, маёмаснага становішча, нараджэння або па любых іншых прыкметах.

Артыкул 18 — Межы выкарыстання абмежаванняў у дачыненні да правоў

Абмежаванні, якія дапускаюцца ў дадзенай Канвенцыі ў дачыненні да згаданых правоў і свабод, не павінны ўжывацца для іншых мэт, чым тыя, для якіх яны былі прадугледжаны.

Раздзел III — Розныя палажэнні

Артыкул 52 — Запыты Генеральнага сакратара

Па атрыманні просьбы ад Генеральнага сакратара Савета Еўропы кожны Высокі Дагаворны Бок прадстаўляе тлумачэнні адносна таго, якім чынам яго ўнутранае права забяспечвае эфектыўнае прымяненне любога з палажэнняў дадзенай Канвенцыі¹.

¹ Крыніца: Бюро Дагавораў, <http://conventions.coe.int>

РЭКАМЕНДАЦЫЯ № R (85) 7
КАМІТЭТА МІНІСТРАЎ ДЗЯРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ
АБ ВЫКЛАДАННІ І ВЫВУЧЭННІ ПРАВОЎ ЧАЛАВЕКА
Ў ШКОЛАХ

Прынята Камітэтам міністраў Савета Еўропы 14 мая 1985 г.

Камітэт міністраў, зыходзячы з палажэнняў артыкула 15 Статута Савета Еўропы,

мяркуючы, што мэтай Савета Еўропы з’яўляецца забеспячэнне больш цеснага адзінства паміж яго членамі з мэтай захавання і ажыццяўлення ідэалаў і прынцыпаў, якія з’яўляюцца іх агульным здабыткам,

пацвярджаючы абавязацельствы ў галіне правоў чалавека, якія змяшчаюцца ва Усеагульнай дэкларацыі правоў чалавека ААН, Канвенцыі аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод, а таксама ў Еўрапейскай сацыяльнай хартыі,

улічваючы абавязацельствы дзяржаў-членаў у галіне навучання правам чалавека, прынятыя ў апошнія дзесяцігоддзе на міжнародных і еўрапейскіх канферэнцыях,

нагадваючы аб сваёй уласнай рэзалюцыі (78) 41 аб выкладанні правоў чалавека,

— сваёй Дэкларацыі «Нецярпімасць: пагроза дэмакратыі» ад 14 мая 1981 г.,

— сваёй рэкамендацыі № R (83) 13 аб ролі сярэдняй школы ў падрыхтоўцы моладзі да жыцця,

прымаючы пад увагу рэкамендацыю 963 (1383) Кансультатыўнай Асамблеі Савета Еўропы аб мерах у галіне культуры і адукацыі для барацьбы з гвалтам,

усведамляючы неабходнасць умацоўваць дэмакратычныя каштоўнасці перад абліччам:

- нецярпімасці, актаў гвалту і тэрарызму,
- адраджэння публічных праяў расізму і ксенафобіі,
- расчаравання многіх маладых еўрапейцаў, закранутых эканамічным спадам і ўсведамляючых, што ў свеце захоўваецца беднасць і няроўнасць,

мяркуючы таму, што на працягу ўсяго перыяду школьнага навучання ўся моладзь павінна знаёміцца з правамі чалавека ў рамках сваёй падрыхтоўкі да жыцця ў грамадстве плюралістычнай дэмакратыі,

будучы перакананыя ў тым, што школы з'яўляюцца супольнасцямі, якія могуць і павінны стаць прыкладам павагі кожнай асобы і адрозненняў, а таксама прыкладам памяркоўнасці і роўнасці шанцаў,

I. Рэкамендуе ўрадам дзяржаў-членаў, з улікам іх нацыянальнай сістэмы адукацыі і яе заканадаўчай асновы:

a) заахвочваць выкладанне і вывучэнне правоў чалавека ў школах у адпаведнасці з прапановамі, якія змяшчаюцца ў дадатку да дадзенай рэкамендацыі;

b) прыцягнуць увагу асоб і арганізацый, якія займаюцца школьнай адукацыяй, да тэксту дадзенай рэкамендацыі.

II. Даручае Генеральнаму сакратару Савета Еўропы перадаць дадзеную рэкамендацыю ўрадам дзяржаў — членаў Еўрапейскай культурнай канвенцыі, якія не з'яўляюцца членамі Савета Еўропы.

Дадатак да рэкамендацыі № R (85) 7 ПРАПАНОВЫ ПА ВЫКЛАДАННІ І ВЫВУЧЭННІ ПРАВОЎ ЧАЛАВЕКА Ў ШКОЛАХ

1. Правы чалавека ў школьных праграмах

1.1. Разуменне правоў чалавека і вопыт у гэтай галіне з'яўляюцца для моладзі важным элементам падрыхтоўкі да жыцця ў дэмакратычным і плюралістычным грамадстве. Гэта з'яўляецца часткай сацыяльнай і палітычнай адукацыі, якая ўключае параўменне паміж народамі і культурамі.

1.2. Паняцці, звязаныя з правамі чалавека, могуць і павінны ўкараняцца ў свядомасць з самых малых гадоў. Так, напрыклад, дзеці, якія наведваюць дзіцячы сад або вучацца ў пачатковай школе, могуць ужо набыць вопыт негвалтоўнага ўрэгулявання канфліктаў і павагі іншага чалавека.

1.3. Азнямленне моладзі з больш абстрактнымі паняццямі правоў чалавека, такімі, якія прадугледжваюць разуменне філасофскіх, палітычных і юрыдычных канцэпцый, можа ажыццяўляцца на ўзроўні сярэдняй школы пры вывучэнні такіх прадметаў, як гісторыя,

геаграфія, сацыяльныя навукі, курсы маралі і рэлігіі, мовы і літаратуры, бягучыя падзеі і эканоміка.

1.4. Паколькі правы чалавека непазбежна звязаны з палітыкай, выкладчык павінен заўсёды зыходзіць з міжнародных пактаў або пагадненняў і імкнуцца пазбягаць навязвання сваіх уласных перакананняў вучням і ўцягвання іх у ідэалагічную барацьбу.

2. Навыкі

Навыкі, неабходныя для разумення правоў чалавека і спрыяння гэтым правам, наступныя:

2.1. Інтэлектуальныя навыкі, у прыватнасці:

— навыкі, звязаныя з вусным або пісьмовым выказваннем сваіх думак, уключаючы ўменне дыскутаваць, слухаць, а таксама абараняць сваё меркаванне:

— навыкі вынясення ўласнага меркавання, такія як:

— збор і вывучэнне матэрыялаў з розных крыніц, уключаючы сродкі масавай інфармацыі, і ўменне аналізаваць гэтыя матэрыялы для таго, каб рабіць з іх аб'ектыўныя і ўзважаныя высновы;

— уменне вызначаць прадуманыя, забавоны, стэрэатыпы і дыскрымінацыю.

2.2. Сацыяльныя навыкі, у прыватнасці:

— уменне распазнаваць і прымаць адрозненні;

— уменне ўсталёўваць з іншым чалавекам канструктыўныя і не заснаваныя на падаўленні асабістыя адносіны;

— рашэнне канфліктаў негвалтоўным шляхам;

— уменне прымаць на сябе адказнасць;

— удзел у прыняцці рашэнняў;

— разуменне выкарыстання механізмаў абароны правоў чалавека на мясцовым, рэгіянальным, еўрапейскім і сусветным узроўнях.

3. Веды, якія павінны быць набыты пры вывучэнні правоў чалавека

3.1. У залежнасці ад узросту і асаблівасцей вучня, характару навучальнай установы і сістэмы адукацыі падыход да вывучэння правоў чалавека ў школах можа быць розным. Асноўнымі тэмамі пры вывучэнні правоў чалавека маглі б быць наступныя:

I. Асноўныя катэгорыі правоў, абавязкаў, абавязацельстваў і адказнасці чалавека.

II. Розныя формы несправядлівасці, няроўнасці і дыскрымінацыі, уключаючы няроўнасць полаў і расізм.

III. Асобы, рухі і ключавыя падзеі, паспяховыя і не, у гісторыі і сучаснасці пастаяннай барацьбы за правы чалавека.

IV. Асноўныя міжнародныя дэкларацыі і канвенцыі ў галіне правоў чалавека, напрыклад, Усеагульная дэкларацыя правоў чалавека і Канвенцыя аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод.

3.2. Выкладанне і вывучэнне правоў чалавека павінна быць арыентавана на пазітыўныя аспекты. Паколькі шматлікія прыклады парушэння і адмаўлення правоў чалавека могуць выклікаць у вучняў пачуццё бяссілля і адчаю, неабходна дэманстраваць ім таксама прыклады прагрэсу і поспехаў.

3.3. Вывучэнне правоў чалавека ў школе павінна мець на мэце дамагчыся ад навучэнцаў разумення паняццяў справядлівасці, роўнасці, свабоды, міру, годнасці, правоў і дэмакратыі і прыхільнасці да іх. Гэта разуменне павінна быць адначасова і свядомым, і заснаваным на вопыце і пачуццях. Таму важна, каб школы давалі магчымасць навучэнцам адчуваць эмацыйную далучанасць да правоў чалавека і выказваць свае пачуцці праз тэатральныя пастаноўкі, мастацтва, музыку, творчыя творы і аўдыявізуальныя сродкі.

4. Абстаноўка ў школе

4.1. Дэмакратыі лепш за ўсё можна навучыцца ў дэмакратычнай атмасферы, дзе заахвочваецца ўдзел, дзе можна адкрыта выказаць і абмяркоўваць думкі, дзе гарантавана свабода выказвання і для вучняў, і для настаўнікаў і дзе вяршэнствуюць сумленнасць і справядлівасць. Адапедная абстаноўка з'яўляецца, такім чынам, неабходнай умовай эфектыўнасці вывучэння правоў чалавека.

4.2. Школы павінны садзейнічаць удзелу ў сваёй дзейнасці бацькоў і іншых членаў грамадства. Уяўляецца карысным, каб школы працавалі з няўрадавымі арганізацыямі, якія могуць прадастаўляць ім інфармацыю, аналіз асобных выпадкаў і вопыт з першых рук адносна паспяговых кампаній па абароне правоў і годнасці чалавека.

4.3. Школы і выкладчыкі павінны імкнуцца да таго, каб становаўча ставіцца да ўсіх сваіх навучэнцаў і прызнаваць іх дасягненні як у галіне інтэлектуальных ведаў, так і ў мастацтве, музыцы, спорце і практычнай працы.

5. Падрыхтоўка выкладчыкаў

5.1. Першасная падрыхтоўка настаўнікаў павінна забяспечыць іх падрыхтаванасць да будучага ўдзелу ў навучанні правам чалавека ў іх школах.

Будучыя выкладчыкі павінны, напрыклад:

i) заахвочвацца ў сваёй цікавасці да ўнутраных і міжнародных спраў;

ii) мець магчымасць праходзіць навучанне або працаваць за мяжой або ў іншым асяроддзі;

iii) быць падрыхтаванымі да таго, каб выяўляць і змагацца супраць любых форм дыскрымінацыі ў школах і грамадстве, а таксама ўсведамляць і пераадолюваць свае ўласныя забабоны.

5.2. Будучых і працуючых выкладчыкаў неабходна заахвочваць знаёміцца з:

i) асноўнымі міжнароднымі дэкларацыямі і канвенцыямі ў галіне правоў чалавека.

ii) дзейнасцю і дасягненнямі міжнародных арганізацый, якія займаюцца абаронай і падтрымкай правоў чалавека, напрыклад, шляхам наведванняў і азнаямленчых паездак.

5.3. Усе выкладчыкі маюць патрэбу ў тым, каб мець магчымасць, якая павінна быць ім прадастаўлена, абнаўляць свае веды і вывучаць новыя метады шляхам павышэння кваліфікацыі. Такое павышэнне кваліфікацыі можа ўключаць вывучэнне эфектыўных метадаў выкладання правоў чалавека, а таксама распрацоўку адпаведных метадаў і дапаможнікаў.

6. Міжнародны дзень правоў чалавека

Неабходна заахвочваць, каб у школах і навучальных установах па падрыхтоўцы выкладчыкаў святкаваўся Міжнародны дзень правоў чалавека (10 снежня).

РЭКАМЕНДАЦЫЯ № R (92) 10
КАМІТЭТА МІНІСТРАЎ ДЗЯРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ
АБ РЭАЛІЗАЦЫІ ПРАВОЎ АСОБ,
ЯКІЯ НАЛЕЖАЦЬ ДА НАЦЫЯНАЛЬНЫХ МЕНШАСЦЕЙ

*(Прынята Камітэтам міністраў 21 мая 1992 г.
на 476-м пасяджэнні намеснікаў міністраў)*

Камітэт міністраў, у адпаведнасці з палажэннямі артыкула 15.b Статута Савета Еўропы,

улічваючы, што многія праблемы і цяжкасці існуюць сёння ў Еўропе таму, што правы асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, не ў поўнай меры выконваюцца;

заклапочаны тым, што такое становішча можа прывесці да ўзмацнення напружанасці, варожасці і гвалту ў Еўропе;

усведамляючы, што дзяржавы не заўсёды выконваюць свае абавязацельствы па міжнародных дагаворах, у выніку чаго нацыянальныя меншасці зведваюць дрэннае абыходжанне, а таксама, што дзяржавы не выкарыстоўваюць існуючыя механізмы, якія маглі б вырашыць некаторыя спрэчкі;

разумеючы, што калі дзяржавы выконвалі б свае абавязацельствы ў адпаведнасці з існуючымі міжнароднымі дакументамі, цяжкае становішча асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, у значнай ступені б аблегчылася,

рэкамендуе ўрадам дзяржаў-членаў у тэрміновым парадку забяспечыць выкананне ўсіх сваіх абавязацельстваў па міжнародных інструментах у дачыненні да асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, і выкарыстоўваюць існуючыя механізмы, якія маглі б палегчыць праблемы асоб, што належаць да нацыянальных меншасцей.

ЕЎРАПЕЙСКАЯ ХАРТЫЯ РЭГІЯНАЛЬНЫХ МОЎ АБО МОЎ МЕНШАСЦЕЙ

(Страсбург, 5 лістапада 1992 г.)

Прэамбула

Дзяржавы — члены Савета Еўропы, якія падпісалі дадзеную Канвенцыю,

улічваючы, што мэтай Савета Еўропы з’яўляецца дасягненне большага адзінства паміж яго членамі, у прыватнасці, у мэтах абароны і ажыццяўлення ідэалаў і прынцыпаў, якія з’яўляюцца іх агульным здабыткам;

улічваючы, што абарона гістарычных рэгіянальных моў або моў меншасцей Еўропы, некаторыя з якіх знаходзяцца пад пагрозай магчымага знікнення, садзейнічае падтрыманню і развіццю культурнага багацця і традыцый Еўропы;

улічваючы, што права на выкарыстанне рэгіянальнай мовы або мовы меншасцей у прыватным і грамадскім жыцці з’яўляецца неад’емным правам у адпаведнасці з прынцыпамі, замацаванымі ў Міжнародным пакце Арганізацыі Аб’яднаных Нацый аб грамадзянскіх і палітычных правах, і ў адпаведнасці з духам Канвенцыі Савета Еўропы аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод;

прымаючы пад увагу працу, праведзеную ў рамках НБСЕ і, у прыватнасці, Хельсінкскі Заключны акт 1975 г. і дакумент Капенгагенскай нарады 1990 г.;

падкрэсліваючы значэнне ўзаемнага абагачэння культур і моўнай разнастайнасці і ўлічваючы, што абарона і развіццё рэгіянальных моў або моў меншасцей не павінны ажыццяўляцца са шкодай афіцыйным мовам і неабходнасці іх вывучэння;

разумеючы, што абарона і падтрымка рэгіянальных моў або моў меншасцей у розных краінах і рэгіёнах Еўропы ўяўляюць сабой важны ўклад у пабудову Еўропы, заснаванай на прынцыпах дэмакратыі і культурнай разнастайнасці ў рамках нацыянальнага суверэнітэту і тэрытарыяльнай цэласнасці;

прымаючы пад увагу асаблівыя ўмовы і гістарычныя традыцыі ў розных рэгіёнах еўрапейскіх дзяржаў,

дамовіліся аб наступным:

Частка I — Агульныя палажэнні

Артыкул 1 — Вызначэнні

Для мэт дадзенай Харты:

а «рэгіянальныя мовы або мовы меншасцей» азначаюць мовы, якія:

i традыцыйна выкарыстоўваюцца на дадзенай тэрыторыі дзяржавы жыхарамі гэтай дзяржавы, што прадстаўляюць сабой групу, колькасна меншую, чым астатняе насельніцтва дзяржавы; i

ii адрозніваюцца ад афіцыйнай мовы (моў) гэтай дзяржавы;

Яны не ўключаюць у сябе ні дыялекты афіцыйнай мовы (моў) гэтай дзяржавы, ні мовы мігрантаў;

b «Тэрыторыя, на якой выкарыстоўваецца рэгіянальная мова або мова меншасці» азначае геаграфічны раён, у якім згаданая мова з'яўляецца сродкам зносін часткі насельніцтва, што з'яўляецца падставай для прыняцця розных мер па абароне і развіцці, прадугледжаных дадзенай Хартыяй;

c «нетэрытарыяльныя мовы» азначаюць мовы, якія выкарыстоўваюцца жыхарамі дзяржавы, якія адрозніваюцца ад мовы або моў астатняга насельніцтва дзяржавы, але якія нягледзячы на традыцыйнае выкарыстанне на тэрыторыі дзяржавы, не могуць звязвацца з якім-небудзь яго вызначаным раёнам.

Артыкул 2 — Абавязацельствы

1 Кожны Бок абавязваецца прымяняць палажэнні часткі II да ўсіх рэгіянальных моў або моў меншасцей, на якіх гавораць на яго тэрыторыі і якія адпавядаюць вызначэнню, што ўтрымліваецца ў артыкуле 1.

2 У адпаведнасці з артыкулам 3 у дачыненні да кожнай мовы, пазначанай пры ратыфікацыі, прыняцці або адабрэнні, кожны Бок абавязваецца прымяняць не меней за трыццаць пяць пунктаў або падпунктаў, адабраных з палажэнняў часткі III Хартыі, уключаючы па меншай меры па тры, адабраных з артыкулаў 8 і 12, і па адным, адабраным з артыкулаў 9, 10, 11 і 13.

Артыкул 3 — Практычныя меры

1 Кожная Дагаворная дзяржава вызначае ў сваім дакуменце аб ратыфікацыі, прыняцці або адабрэнні кожную рэгіянальную мо-

ву або мову меншасці або афіцыйную мову, якая менш шырока выкарыстоўваецца на ўсёй або частцы яго тэрыторыі, да якой павінны прымяняцца пункты, абраныя ў адпаведнасці з артыкулам 2, пункт 2.

2 Любы Бок можа ў любы час пазней паведаміць Генеральнаму сакратару пра тое, што прымае на сябе абавязацельства, якое вынікае з палажэнняў любога іншага пункта Хартыі, які не быў пазначаны ў яго дакуменце аб ратыфікацыі, прыняцці або адабрэнні, або што ён будзе прымяняць пункт 1 гэтага артыкула да іншых рэгіянальных моў або моў меншасцей або да іншых афіцыйных моў, якія менш шырока выкарыстоўваюцца на ўсёй або частцы яго тэрыторыі.

3 Абавязацельствы, прадугледжаныя ў папярэднім пункце, разглядаюцца як неад’емная частка ратыфікацыі, прыняцця або адабрэння і маюць тую ж сілу са дня паведамлення аб іх.

Артыкул 4 — Існуючыя рэжымы абароны

1 Нічога ў дадзенай Хартыі не павінна тлумачыцца як абмежаванне або парушэнне якіх-небудзь правоў, гарантаваных Еўрапейскай канвенцыяй аб правах чалавека.

2 Палажэнні дадзенай Хартыі не ўплываюць на больш спрыяльныя палажэнні, якія датычацца статусу рэгіянальных моў або моў меншасцей або прававога рэжыму ў адносінах да асоб, якія належаць да меншасцей, якія могуць існаваць у якога-небудзь удзельніка ці прадугледжвацца адпаведнымі двухбаковымі або шматбаковымі міжнароднымі пагадненнямі.

Артыкул 5 — Існуючыя абавязацельствы

Нішто ў дадзенай Хартыі не можа тлумачыцца як тое, што прадугледжвае права на ўдзел у якой-небудзь дзейнасці або ажыццяўленне якіх-небудзь дзеянняў, якія супярэчаць мэтам Статута Арганізацыі Аб’яднаных Нацый або іншым абавязацельствам па міжнародным праве, уключаючы прынцып суверэнітэту і тэрытарыяльнай цэласнасці дзяржаў.

Артыкул 6 — Інфармацыя

Бакі абавязаны сачыць за тым, каб зацікаўленыя ўлады, арганізацыі і асобы былі інфармаваны аб правах і абавязках, устаноўленых гэтай Хартыяй.

Частка II — Мэты і прынцыпы, якія маюцца на ўвазе ў адпаведнасці з пунктам 1 артыкула 2

Артыкул 7 — Мэты і прынцыпы

1 Бакі павінны ажыццяўляць сваю палітыку, заканадаўчую і практычную дзейнасць у дачыненні да рэгіянальных моў або моў меншасцей, на тэрыторыях, дзе такія мовы выкарыстоўваюцца і ў адпаведнасці са становішчам кожнай мовы, грунтуючыся на наступных мэтах і прынцыпах:

a прызнанне рэгіянальных моў або моў меншасцей у якасці праяў культурнага багацця;

b улік геаграфічнай сферы распаўсюджвання кожнай рэгіянальнай мовы або мовы меншасці для забеспячэння таго, каб наяўнае або новае адміністрацыйнае дзяленне не стварала перашкод развіццю дадзенай рэгіянальнай мовы або мовы меншасці;

c неабходнасць актыўных дзеянняў па падтрымцы рэгіянальных моў або моў меншасцей у мэтах іх захавання;

d садзейнічанне і/або заахвочванне выкарыстання рэгіянальных моў або моў меншасцей у вусным і пісьмовым маўленні, у грамадскім і асабістым жыцці;

e захаванне і развіццё сувязей у сферах, ахопленых дадзенай Хартыяй, паміж групамі, якія карыстаюцца рэгіянальнай мовай або мовай меншасці, і іншымі групамі ў дзяржаве, дзе мова выкарыстоўваецца ў ідэнтычнай або падобнай форме, а таксама ўстанаўленне культурных адносін з іншымі групамі ў дзяржаве, якія выкарыстоўваюць іншыя мовы;

f забеспячэнне належных формаў і сродкаў для выкладання і вывучэння рэгіянальных моў або моў меншасцей на ўсіх адпаведных ступенях;

g стварэнне ўмоў, якія дазваляюць асобам, якія не гавораць на рэгіянальнай мове або мове меншасці і якія жывуць у раёне, дзе яна выкарыстоўваецца, вывучаць яе, калі яны таго пажадаюць;

h садзейнічанне вывучэнню і даследаванню рэгіянальных моў і моў меншасцей ва ўніверсітэтах або раўнацэнных навучальных установах;

i садзейнічанне дарэчным відам міжнацыянальных абменаў у сферах, ахопленых дадзенай Хартыяй, у дачыненні да рэгіянальных моў або моў меншасцей, што выкарыстоўваюцца ў ідэнтычнай або падобнай форме ў дзвюх або больш дзяржавах.

2 Бакі абавязваюцца ліквідаваць, калі яны яшчэ не зрабілі гэтага, любыя неапраўданыя адрозненні, выключэнні, абмежаванні або льготы, якія адносяцца да выкарыстання рэгіянальнай мовы або мовы меншасці і якія маюць на мэце стрымаць або паставіць пад пагрозу яе захаванне або развіццё. Прыняцце спецыяльных мер у дачыненні да рэгіянальных моў або моў меншасцей у мэтах садзейнічання дасягненню раўнапраўя паміж асобамі, якія карыстаюцца гэтымі мовамі, і астатнім насельніцтвам, або якія належным чынам улічваюць іх асаблівасці, не разглядаецца ў якасці дзейнасці, накіраванай на дыскрымінацыю ў адносінах да асоб, якія карыстаюцца больш распаўсюджанымі мовамі.

3 Бакі абавязваюцца садзейнічаць, пры дапамозе прыняцця належных мер, узаемаразуменню паміж моўнымі групамі краіны, у прыватнасці, уключаць павагу, разуменне і памяркоўнасць у дачыненні да рэгіянальных моў або моў меншасцей у лік задач адукацыі і навучання ў сваіх краінах і заахвочваць сродкі масавай інфармацыі для дасягнення той жа мэты.

4 Пры вызначэнні сваёй палітыкі ў дачыненні да рэгіянальных моў або моў меншасцей Бакі павінны прымаць пад увагу патрэбы і спадзяванні, выказаныя групамі, якія карыстаюцца такімі мовамі. У выпадку неабходнасці Бакі спрыяюць стварэнню органаў для аказання садзейнічання ўладам ва ўсіх пытаннях, якія адносяцца да рэгіянальных моў або моў меншасцей.

5 Бакі абавязваюцца прымяняць, *mutatis mutandis*, прынцыпы, пералічаныя ў папярэдніх пунктах 1—4, да нетэрытарыяльных моў. Аднак характар і маштаб мер, якія прымаюцца для ажыццяўлення дадзенай Харты, у дачыненні да гэтых моў павінны вызначацца гнутка, з улікам патрэб, спадзяванняў і пры павазе традыцый і асаблівасцей груп, якія карыстаюцца адпаведнымі мовамі.

**Частка III — Меры, якія садзейнічаюць выкарыстанню
рэгіянальных моў або моў меншасцей
у грамадскім жыцці ў адпаведнасці
з абавязальніцтвамі па пункце 2 артыкула 2**

Артыкул 8 — Адукацыя

1 У дачыненні да адукацыі Бакі абавязваюцца ў рамках тэрыторыі, дзе такія мовы выкарыстоўваюцца, у адпаведнасці са становішчам

кожнай з гэтых моў і без шкоды для выкладання афіцыйнай мовы (моў) дзяржавы:

а і забяспечваць даступнасць дашкольнай адукацыі на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

іі забяспечваць даступнасць істотнай часткі дашкольнай адукацыі на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

ііі ужываць адну з мер, прадугледжаных у папярэдніх падпунктах і і іі, па меншай меры да тых вучняў, чые сем'і просяць аб гэтым і колькасць якіх лічыцца дастатковай для гэтага; або

іv садзейнічаць і/або заахвочваць прымяненне мер, згаданых у папярэдніх падпунктах і—ііі, калі дзяржаўныя органы не валодаюць прамой кампетэнцыяй у сферы дашкольнай адукацыі;

б і забяспечваць даступнасць пачатковай адукацыі на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

іі забяспечыць даступнасць істотнай часткі пачатковай адукацыі на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

ііі забяспечваць у рамках пачатковай адукацыі выкладанне адпаведных рэгіянальных моў або моў меншасцей у якасці складовай часткі вучэбнай праграмы; або

іv ужываць адну з мер, прадугледжаных у папярэдніх пунктах і—ііі, па меншай меры да тых вучняў, чые сем'і просяць аб гэтым і колькасць якіх лічыцца дастатковай для гэтага;

с і забяспечваць даступнасць сярэдняй адукацыі на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

іі забяспечваць даступнасць істотнай часткі сярэдняй адукацыі на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

ііі забяспечваць у рамках сярэдняй адукацыі выкладанне адпаведных рэгіянальных моў або моў меншасцей у якасці складовай часткі вучэбнай праграмы; або

іv ужываць адну з мер, прадугледжаных у папярэдніх падпунктах і—ііі, па меншай меры да тых вучняў, чые сем'і выказалі такое жаданне ў колькасці, якая лічыцца дастатковай для гэтага;

д і забяспечваць даступнасць прафесійна-тэхнічнай адукацыі на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

іі забяспечваць даступнасць істотнай часткі прафесійна-тэхнічнай адукацыі на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

iii забяспечваць у рамках прафесійна-тэхнічнай адукацыі выкладанне адпаведных рэгіянальных моў або моў меншасцей у якасці складовай часткі вучэбнай праграмы; або

iv ужываць адну з мер, прадугледжаных у папярэдніх падпунктах і—iii, па меншай меры да тых навучэнцаў, якія або ў выпадку неабходнасці — чые сем’і, выказалі такое жаданне ў колькасці, якая лічыцца дастатковай для гэтага;

e і забяспечваць даступнасць універсітэцкай і іншай вышэйшай адукацыі на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей; або

ii ствараць умовы для вывучэння гэтых моў у якасці дысцыплін універсітэцкай і іншай вышэйшай адукацыі; або

iii заахвочваць і/або дапускаць універсітэцкія або іншыя формы вышэйшай адукацыі на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей або стварэнне ўмоў для вывучэння гэтых моў у якасці дысцыплін універсітэцкай або вышэйшай адукацыі, калі праз тое, што дзяржава не адыгрывае вызначальнай ролі ў дачыненні да вышэйшых навучальных устаноў, падпункты і і ii не могуць быць прыменены;

f і забяспечваць стварэнне курсаў для дарослых і сістэмы павышэння кваліфікацыі, дзе выкладанне вядзецца ў асноўным або цалкам на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей; або

ii прапаноўваць такія мовы ў якасці дысцыплін адукацыі дарослых і сістэмы павышэння кваліфікацыі; або

iii садзейнічаць і/або заахвочваць ініцыятывы па вывучэнні такіх моў у якасці дысцыплін у рамках праграм для дарослых і праграм па павышэнні кваліфікацыі, калі дзяржаўныя органы не валодаюць прамой кампетэнцыяй у сферы адукацыі дарослых;

g прымаць меры па забеспячэнні выкладання гісторыі і культуры, якія знайшлі адлюстраванне ў рэгіянальнай мове або мове меншасці;

h забяспечваць падрыхтоўку і перападрыхтоўку выкладчыкаў, якія адпавядалі б задачы прымянення тых падпунктаў a—g, згоду з якімі выказаў Бок;

i стварыць кантрольны орган або органы, якія ажыццяўляюць назіранне за мерамі, што прымаюцца, і дасягнутымі вынікамі ў арганізацыі або развіцці выкладання на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей і адказныя за падрыхтоўку перыядычных дакладаў на аснове сабраных даных, якія павінны публікавацца;

2 У тым, што тычыцца адукацыі, і ў дачыненні да іншых тэрыторый, дзе рэгіянальныя мовы або мовы меншасцей традыцыйна не выкарыстоўваюцца, Бакі абавязваюцца пры ўмове, што колькасць асоб, якія карыстаюцца рэгіянальнай мовай або мовай меншасці, апраўдвае гэта, дазваляць, заахвочваць або забяспечваць выкладанне на рэгіянальнай мове або мове меншасці, або гэтай мовы на ўсіх адпаведных ступенях адукацыі.

Артыкул 9 — Судовыя ўлады

1 Бакі абавязваюцца ў дачыненні да тых судовых акруг, дзе колькасць жыхароў, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, апраўдвае адзначаныя ніжэй меры ў адпаведнасці са становішчам кожнай з гэтых моў і пры ўмове, што прадстаўлення дадзеным пунктам магчымасці не разглядаюцца суддзёй у якасці перашкоды для належнага адпраўлення правасуддзя:

а у вытворчасці па крымінальных справах:

i забяспечваць, каб у выпадку просьбы аднаго з бакоў слуханне справы ў судзе вялося на рэгіянальнай мове або мове меншасці; i/або

ii гарантаваць абвінавачанаму права на карыстанне яго/яе рэгіянальнай мовай або мовай меншасці; i/або

iii забяспечваць, каб запыты і паказанні сведак, пісьмовыя або вусныя, не разглядаліся як непрымальныя толькі таму, што яны сфармуляваны на рэгіянальнай мове або мове меншасці; i/або

iv складаць па запыце дакументы, якія адносяцца да вытворчасці па справе, на адпаведнай рэгіянальнай мове або мове меншасці, пры неабходнасці звяртаючыся па дапамогу да перакладчыка, без дадатковых выдаткаў з боку зацікаўленых асоб;

b у вытворчасці па грамадзянскіх справах:

i забяспечваць, каб у выпадку просьбы аднаго з бакоў слуханне справы ў судзе вялося на рэгіянальнай мове або мове меншасці; i/або

ii калі ўдзельнік працэсу павінен асабіста паўстаць перад судом, дазваляць яму карыстацца сваёй рэгіянальнай мовай або мовай меншасці без дадатковых выдаткаў з яго боку; i/або

iii дазваляць прадстаўленне дакументаў і паказанняў сведак на рэгіянальнай мове або мове меншасці, пры неабходнасці звяртаючыся за дапамогай да перакладчыка

c у вытворчасці па справах аб адміністрацыйных правапарушэннях:

і забяспечваць, каб у выпадку просьбы аднаго з бакоў слуханне справы ў судзе вялося на рэгіянальнай мове або мове меншасці; i/або

ii калі ўдзельнік працэсу павінен асабіста паўстаць перад судом, дазваляць яму карыстацца сваёй рэгіянальнай мовай або мовай меншасці без дадатковых выдаткаў з яго боку; i/або

iii дазваляць прадстаўленне дакументаў і паказанняў сведак на рэгіянальнай мове або мове меншасці, пры неабходнасці звяртаючыся за дапамогай да перакладчыка;

d прымаць меры да таго, каб прымяненне падпунктаў i—iii папярэдніх пунктаў b і c і магчымы зварот да паслуг перакладчыка не стваралі б дадатковых выдаткаў для зацікаўленых асоб.

2 Бакі абавязваюцца:

a не адмаўляць у прызнанні юрыдычных дакументаў, складзеных у краіне, толькі на той падставе, што яны падрыхтаваны на рэгіянальнай мове або мове меншасці; або

b не адмаўляць у прызнанні падрыхтаваных паміж бакамі юрыдычных дакументаў, складзеных у дзяржаве — баку Хартыі, толькі на той падставе, што яны на рэгіянальнай мове або мове меншасці, і забяспечваць магчымасць спасылкі на іх перад зацікаўленай трэцім бокам, якая не карыстаецца гэтымі мовамі, пры ўмове, што змест дакумента даводзіцца да яе ведання асобай (асобамі), якія на яго спасылаюцца; або

c не адмаўляць у прызнанні падрыхтаваных паміж бакамі юрыдычных дакументаў, складзеных у краіне, толькі на той падставе, што яны на рэгіянальнай мове або мове меншасці.

3 Бакі абавязваюцца забяспечыць даступнасць тэкстаў заканадаўчых актаў на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, асабліва тых, якія маюць непасрэднае дачыненне да асоб, якія карыстаюцца гэтымі мовамі, калі гэтыя дакументы не былі прадастаўлены ў іх распараджэнне іншым чынам.

Артыкул 10 — Адміністрацыйныя органы і дзяржаўныя службы

1 У адміністрацыйных акругах дзяржавы, дзе колькасць жыхароў, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, апраўдае адзначаныя ніжэй меры, і ў адпаведнасці са становішчам кожнай мовы, Бакі абавязваюцца, наколькі гэта магчыма:

a і забяспечваць, каб адміністрацыйныя ўлады карысталіся рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей; або

ii забяспечваць, каб тыя іх прадстаўнікі, якія ажыццяўляюць кантакты з грамадскасцю, карысталіся рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей у іх адносінах з асобамі, якія звяртаюцца да іх на гэтых мовах; або

iii забяспечваць, каб асобы, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, маглі падаваць вусныя або пісьмовыя заявы і атрымліваць адказ на гэтых мовах; або

iv забяспечваць, каб асобы, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, маглі падаваць вусныя або пісьмовыя заявы на гэтых мовах; або

v забяспечваць, каб асобы, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, маглі на законных падставах прадстаўляць дакументы на гэтых мовах;

b забяспечваць даступнасць для насельніцтва тых адміністрацыйных дакументаў і бланкаў, што шырока выкарыстоўваюцца, на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей або ў двухмоўным варыянце;

c дазваляць адміністрацыйным уладам складаць дакументы на рэгіянальнай мове або мове меншасці.

2 У дачыненні да мясцовых і рэгіянальных улад, на тэрыторыі якіх колькасць жыхароў, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, такая, што апраўдвае адзначаныя ніжэй меры, Бакі абавязваюцца дазваляць і/або заахвочваць:

a выкарыстанне рэгіянальных моў або моў меншасцей рэгіянальнымі або мясцовымі органамі ўлады;

b магчымасць падачы асобамі, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, вусных або пісьмовых заяў на гэтых мовах;

c апублікаванне рэгіянальнымі ўладамі іх афіцыйных дакументаў таксама на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей;

d апублікаванне мясцовымі ўладамі іх афіцыйных дакументаў таксама на адпаведных рэгіянальных мовах або мовах меншасцей;

e выкарыстанне рэгіянальнымі ўладамі рэгіянальных моў або моў меншасцей падчас дэбатаў на сесіях іх прадстаўнічых органаў, што, аднак, не выключае выкарыстання афіцыйнай мовы (моў) дзяржавы;

f выкарыстанне мясцовымі ўладамі рэгіянальных моў або моў меншасцей падчас дэбатаў на іх сесіях, што, аднак, не выключае выкарыстання афіцыйнай мовы (моў) дзяржавы;

g выкарыстанне або засваенне традыцыйных і тапанімічна карэктных назваў месцаў на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей,

пры неабходнасці разам з назвай на афіцыйнай мове (мовах) дзяржавы.

3 У дачыненні да дзяржаўных функцый, якія ажыццяўляюцца адміністрацыйнымі ўладамі або іншымі асобамі, якія дзейнічаюць ад іх імя, Бакі абавязваюцца на сваёй тэрыторыі, дзе выкарыстоўваюцца рэгіянальныя мовы або мовы меншасцей, у адпаведнасці са становішчам кожнай мовы і наколькі гэта ўяўляецца магчымым:

а забяспечваць пры ажыццяўленні гэтых функцый выкарыстанне рэгіянальных моў або моў меншасцей; або

б дазваляць асобам, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, падаваць заявы і атрымліваць адказ на гэтых мовах; або
с дазваляць асобам, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, падаваць заявы на гэтых мовах.

4 У мэтах рэалізацыі тых палажэнняў пунктаў 1, 2 і 3, з якімі яны пагадзіліся, Бакі абавязваюцца прыняць адну або больш з наступных мер:

а забяспечваць, калі спатрэбіцца, пісьмовы і вусны пераклад;

б ажыццяўляць набор і, у выпадку неабходнасці, падрыхтоўку дастатковай колькасці службовых асоб і іншых дзяржаўных служачых;

с задавальняць, наколькі гэта магчыма, запыты дзяржаўных служачых, якія валодаюць рэгіянальнай мовай або мовай меншасці, аб іх прызначэнні ў раён, дзе гэта мова выкарыстоўваецца.

5 Бакі абавязваюцца дазваляць па просьбе зацікаўленых асоб выкарыстанне або застасаванне прозвішчаў на рэгіянальнай мове або мове меншасці.

Артыкул 11 — Сродкі масавай інфармацыі

1 У дачыненні да асоб, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, на тэрыторыях, дзе гавораць на гэтых мовах, у адпаведнасці са становішчам кожнай мовы, у той ступені, у якой прама або ўскосна распаўсюджваецца кампетэнцыя, паўнамоцтвы і дзейнасць дзяржаўнай улады і без шкоды для прынцыпу незалежнасці і аўтаномнасці сродкаў масавай інфармацыі, Бакі абавязваюцца:

а у той ступені, у якой радыё і тэлебачанне выконваюць ролю дзяржаўнай службы:

і забяспечваць стварэнне не менш за адну радыёстанцыю і адзін тэлевізійны канал, якія вяшчаюць на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

ii заахвочваць і/або садзейнічаць стварэнню, па меншай меры, адной радыёстанцыі і аднаго тэлевізійнага канала, якія вяшчаюць на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

iii прымаць адпаведныя меры для таго, каб структуры тэлерадыё-вяшчання прадугледжвалі наяўнасць праграм на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей

b і заахвочваць і/або садзейнічаць стварэнню не менш за адну радыёстанцыю, што вяшчае на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей; або

ii заахвочваць і/або садзейнічаць вяшчанню на рэгулярнай аснове радыёпраграм на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей,

c і заахвочваць і/або садзейнічаць стварэнню па меншай меры аднаго тэлевізійнага канала, які вяшчае на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей; або

ii заахвочваць і/або садзейнічаць вяшчанню на рэгулярнай аснове тэлевізійных праграм на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей;

d заахвочваць і/або садзейнічаць вытворчасці і распаўсюджванню аўдыя- і аўдыявізуальнай прадукцыі на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей,

e і заахвочваць і/або садзейнічаць стварэнню і/або падтрымцы па меншай меры адной газеты на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей, або

ii заахвочваць і/або садзейнічаць публікацыі на рэгулярнай аснове газетных артыкулаў на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей,

f і аплачваць дадатковыя выдаткі тых сродкаў масавай інфармацыі, якія выкарыстоўваюць рэгіянальныя мовы або мовы меншасцей, калі законам прадугледжваецца фінансавая падтрымка сродкаў масавай інфармацыі ў цэлым; або

ii распаўсюджаць існуючыя меры фінансавай падтрымкі таксама на вытворчасць аўдыявізуальнай прадукцыі на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей;

g аказваць дапамогу ў падрыхтоўцы журналістаў і іншага персаналу для сродкаў масавай інфармацыі, якія выкарыстоўваюць рэгіянальныя мовы або мовы меншасцей.

2 Бакі абавязваюцца гарантаваць свабоду прамога прыёму радыё- і тэлевізійных перадач з суседніх краін на мове, што выкарыстоўва-

еща ў форме, ідэнтычнай або блізкай рэгіянальнай мове або мове меншасці, і не перашкаджаць рэтрансляцыі радыё- і тэлевізійных перадач на такой мове з суседніх краін. Таксама яны абавязваюцца сачыць за тым, каб у друку не ствараліся ніякія абмежаванні ў дачыненні да свабоды выказвання меркаванняў і свабоднага распаўсюду інфармацыі на мове, што выкарыстоўваецца ў форме, ідэнтычнай або блізкай рэгіянальнай мове або мове меншасці. Паколькі ажыццяўленне вышэйзгаданых свабод суправаджаецца абавязкамі і адказнасцю, яно можа падпадаць пад дзеянне фармальнасцей, умоў, абмежаванняў і санкцый, прадугледжаных законам і неабходных у дэмакратычным грамадстве ў інтарэсах нацыянальнай бяспекі, тэрытарыяльнай цэласнасці, бяспекі насельніцтва, для прадухілення беспарадкаў і злачынстваў, для аховы здароўя і грамадскай маралі, для абароны рэпутацыі або правоў іншых асоб, для прадухілення ўцечкі канфідэнцыяльнай інфармацыі або для падтрымання аўтарытэту і бесстароннасці правасуддзя.

3 Бакі абавязваюцца забяспечваць, каб інтарэсы асоб, якія карыстаюцца рэгіянальнымі мовамі або мовамі меншасцей, былі прадстаўлены або прымаліся пад увагу ў тых органах, якія могуць быць заснаваны ў адпаведнасці з законам і з задачай гарантаваць свабоду і разнастайнасць сродкаў масавай інфармацыі.

Артыкул 12 — Культурныя мерапрыемствы і аб'екты

1 У дачыненні культурных мерапрыемстваў і аб'ектаў — у асаблівасці бібліятэк, відэатэк, культурных цэнтраў, музеяў, архіваў, вышэйшых і вышэйшых спецыяльных навучальных устаноў, тэатраў і кінатэатраў, а таксама літаратурных твораў і кінапрадукцыі, народнай творчасці, фестываляў і культурных промыслаў, уключаючы, у прыватнасці, выкарыстанне новых тэхналогій — Бакі абавязваюцца на тэрыторыі, дзе выкарыстоўваюцца такія мовы, і ў ступені, адпаведнай кампетэнцыі, паўнамоцтвам і ролі дзяржаўных органаў у гэтай галіне:

а заахвочваць віды выказвання і творчасці, характэрныя для рэгіянальных моў або моў меншасцей, і спрыяць развіццю розных сродкаў доступу да твораў на гэтых мовах;

б спрыяць развіццю розных сродкаў доступу носьбітаў іншых моў да твораў на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей праз

больш шырокае выкарыстанне перакладу, дублявання, сінхроннага перакладу і субтытраў;

с садзейнічаць развіццю доступу носьбітаў рэгіянальных моў або моў меншасцей да твораў на іншых мовах праз больш шырокае выкарыстанне перакладу, дублявання, сінхроннага перакладу і субтытраў;

d сачыць за тым, каб ведамствы, якія адказваюць за арганізацыю або падтрымку рознага роду культурных мерапрыемстваў, у адпаведнай ступені ўлічвалі веданне і практычнае выкарыстанне рэгіянальных моў або моў меншасцей і іх культур у рамках мерапрыемстваў, якія яны ініцыююць або падтрымліваюць;

e прымаць меры па забеспячэнні ведамстваў, адказных за арганізацыю або падтрымку культурных мерапрыемстваў, персаналам, які свабодна валодае адпаведнай рэгіянальнай мовай або мовай меншасці, акрамя мовы (моў) астатняй часткі насельніцтва;

f заахвочваць прамы ўдзел прадстаўнікоў насельніцтва, якое карыстаецца дадзенай рэгіянальнай мовай або мовай меншасці ў забеспячэнні і планаванні культурных мерапрыемстваў;

g заахвочваць і/або садзейнічаць стварэнню органа або органаў, адказных за збор, захоўванне і прадстаўленне або апублікаванне копія твораў на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей;

h у выпадку неабходнасці ствараць і/або аказваць садзейнічанне і фінансаваць службы, якія ажыццяўляюць пераклады і тэрміналагічныя даследаванні, у прыватнасці, з гэтай падтрымкі і развіцця адпаведнай адміністрацыйнай, камерцыйнай, экалагічнай, сацыяльнай, тэхнічнай і прававой тэрміналогіі кожнай рэгіянальнай мовы або мовы меншасці.

2 У дачыненні да тэрыторый іншых, чым тыя, дзе рэгіянальныя мовы або мовы меншасцей традыцыйна выкарыстоўваюцца, Бакі абавязваюцца пры ўмове, што колькасць асоб, якія карыстаюцца рэгіянальнай мовай або мовай меншасці, апраўдвае гэта, дазваляць, заахвочваць і/або спрыяць правядзенню культурных мерапрыемстваў і забяспечваць іх у адпаведнасці з папярэднім пунктам.

3 Бакі ў сваёй культурнай палітыцы за мяжой абавязваюцца адводзіць адпаведнае месца рэгіянальным мовам або мовам меншасцей і культуры, якую яны адлюстроўваюць.

Артыкул 13 — Эканамічнае і грамадскае жыццё

1 У дачыненні да эканамічнай і грамадскай дзейнасці Бакі абавязваюцца ў маштабе ўсёй краіны:

а выключыць са свайго заканадаўства любыя палажэнні, якія забараняюць або без абгрунтаваных прычын абмяжоўваюць выкарыстанне рэгіянальных моў або моў меншасцей у дакументах, якія адносяцца да эканамічнага або грамадскага жыцця, у прыватнасці, у дагаворах аб найме і ў такіх тэхнічных дакументах, як інструкцыі па выкарыстанні прадукцыі і інструкцыі па эксплуатацыі механізмаў;

б забараніць уключэнне ва ўнутраныя правілы кампаній і канфідэнцыяльныя дакументы любых палажэнняў, якія выключаюць або абмяжоўваюць выкарыстанне рэгіянальных моў або моў меншасцей, па крайняй меры, у зносінах паміж асобамі, якія карыстаюцца адной і той жа мовай;

с супрацьдзейнічаць практыцы, якая мае на мэце стварэнне перашкод для выкарыстання рэгіянальных моў або моў меншасцей у эканамічнай і грамадскай дзейнасці;

д спрыяць і/або заахвочваць выкарыстанне рэгіянальных моў або моў меншасцей пры дапамозе іншых мер, адрозных ад згаданых у папярэдніх падпунктах.

2 У дачыненні да эканамічнай і грамадскай дзейнасці Бакі абавязваюцца, наколькі дазваляе кампетэнцыя дзяржаўных органаў і наколькі гэта апраўдана, на тэрыторыі, дзе выкарыстоўваюцца рэгіянальныя мовы або мовы меншасцей:

а уключаць у свае фінансавыя і банкаўскія інструкцыі палажэнні, якія дапускаюць у рамках працэдур, адпаведных камерцыйнай практыцы, выкарыстанне рэгіянальных моў або моў меншасцей пры складанні плацёжных даручэнняў (чэкаў, копій і г. д.) або іншых фінансавых дакументаў, альбо, калі патрабуецца, забяспечыць прымяненне такіх палажэнняў;

б у эканамічным і сацыяльным сектарах, якія знаходзяцца пад іх непасрэдным кантролем (дзяржаўны сектар), арганізаваць дзейнасць, накіраваную на пашырэнне выкарыстання рэгіянальных моў або моў меншасцей;

с забяспечваць, каб установы сацыяльнага забеспячэння, такія як бальніцы, дамы састарэлых і інтэрнаты, мелі магчымасць ажыц-

цяўляць медыцынскі прыём — абслугоўванне асоб, якія карыстаюцца рэгіянальнай мовай або мовай меншасці і якія маюць патрэбу ў доглядзе за імі з прычыны слабога здароўя, узросту або па іншых прычынах, на іх уласнай мове;

d забяспечваць шляхам прыняцця належных мер, каб інструкцыі па тэхніцы бяспекі складаліся роўным чынам і на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей,

e забяспечваць, каб інфармацыя адносна правоў спажыўцоў, якая прадстаўляецца кампетэнтнымі дзяржаўнымі органамі, распаўсюджвалася і на рэгіянальных мовах або мовах меншасцей.

Артыкул 14 — Трансгранічныя абмены

Бакі абавязваюцца:

a прымяняць існуючыя паміж дзяржавамі, у якіх адна і тая ж мова выкарыстоўваецца ў ідэнтычнай або падобнай форме, двухбаковыя і шматбаковыя пагадненні ў сферы культуры, адукацыі, інфармацыі, прафесійнай падрыхтоўкі і бесперапыннай адукацыі, альбо пры неабходнасці дамагацца заключэння такіх пагадненняў з тым, каб спрыяць пашырэнню кантактаў паміж асобамі, якія карыстаюцца адной і той жа мовай у адпаведных дзяржавах.

b у інтарэсах рэгіянальных моў або моў меншасцей спрыяць і/або развіваць прыгранічнае супрацоўніцтва, у прыватнасці, паміж рэгіянальнымі або мясцовымі ўладамі, на тэрыторыі якіх адна і тая ж мова выкарыстоўваецца ў ідэнтычнай або падобнай форме.

Частка IV — Выкананне Харты

Артыкул 15 — Перыядычныя справаздачы

1 Бакі перыядычна прадстаўляюць Генеральнаму сакратару Савета Еўропы ў форме, якая будзе вызначана Камітэтам Міністраў, справадачу аб сваёй палітыцы, якая праводзіцца ў адпаведнасці з часткай II дадзенай Харты, і аб мерах, прынятых у мэтах выканання тых палажэнняў часткі III, з якімі яны пагадзіліся. Першая справаздача павінна быць прадстаўлена на працягу года, наступнага за ўступленнем у сілу Харты ў дачыненні да зацікаўленага Боку; іншыя справадачы — з трохгадовымі інтэрваламі пасля прадстаўлення першай справадачы.

2 Бакі павінны публікаваць свае справадачы.

Артыкул 16 — Вывучэнне справаздач

1 Справаздачы, прадстаўленыя Генеральнаму сакратару Савета Еўропы згодна з артыкулам 15, разглядаюцца камітэтам экспертаў, які засноўваецца ў адпаведнасці з артыкулам 17.

2 Органы або асацыяцыі, створаныя ў краіне ў адпаведнасці з яе заканадаўствам, могуць прыцягваць увагу камітэта экспертаў да пытанняў, якія адносяцца да абавязацельстваў, узятых Бокам згодна з часткай III дадзенай Хартыі. Пасля кансультацый з зацікаўленым Бокам камітэт экспертаў можа прыняць да ведама гэтую інфармацыю пры падрыхтоўцы дакладу, названага ў наступным пункце 3. Дадзеныя органы і асацыяцыі могуць прадставіць таксама заявы адносна палітыкі, якая праводзіцца Бокам у адпаведнасці з часткай II.

3 На аснове справаздач, згаданых у пункце 1, і інфармацыі, згаданай у пункце 2, камітэт экспертаў складае даклад для Камітэта Міністраў. Дадзены даклад суправаджаецца неабходнымі каментарамі і можа быць апублікаваны Камітэтам Міністраў.

4 Доклад, згаданы ў пункце 3, павінен змяшчаць, у прыватнасці, прапановы камітэта экспертаў Камітэту Міністраў для падрыхтоўкі апошнім такіх рэкамендацый аднаму або больш Боку, якія могуць спатрэбіцца.

5 Генеральны сакратар Савета Еўропы рыхтуе для Парламенцкай Асамблеі двухгадовы падрабязны даклад аб выкананні дадзенай Хартыі.

Артыкул 17 — Камітэт экспертаў

1 У склад камітэта экспертаў уваходзяць па адным прадстаўніку ад кожнага Боку, які прызначаны Камітэтам Міністраў, з ліку асоб, якія валодаюць высокімі маральнымі якасцямі, вядомых сваёй кампетэнтнасцю ў пытаннях, якія адносяцца да Хартыі, кандыдатуры якіх вылучаны зацікаўленым Бокам.

2 Члены камітэта прызначаюцца на шасцігадовы тэрмін і могуць быць прызначаныя на наступны перыяд. Член камітэта, які па якіх-небудзь прычынах не ў стане займаць дадзеную пасаду на працягу ўсяго тэрміну, падлягае замене ў адпаведнасці з працэдурай, названай у пункце 16, і член камітэта, які яго замяніць, павінен завяршыць тэрмін паўнамоцтваў свайго папярэдніка.

3 Камітэт экспертаў прымае правілы працэдуры. Яго сакратары-яцкае абслугоўванне забяспечваецца Генеральным сакратаром Савета Еўропы.

Частка V – Заключныя палажэнні

Артыкул 18

Дадзеная Хартыя адкрыта для падпісання дзяржавамі — членамі Савета Еўропы. Яна падлягае ратыфікацыі, прыняццю або зацвярджэнню. Ратыфікацыйныя граматы, дакументы аб прыняцці або зацвярджэнні здаюцца на захоўванне Генеральнаму сакратару Савета Еўропы.

Артыкул 19

1 Дадзеная Хартыя ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля заканчэння трохмесячнага тэрміну з дня, калі пяць дзяржаў — членаў Савета Еўропы выкажуць згоду прыняць на сябе абавязацельствы, прадугледжаныя гэтай Хартыяй у адпаведнасці з палажэннямі артыкула 18.

2 У дачыненні любой дзяржавы-члена, якая пасля выказа згоду прыняць на сябе абавязацельствы, прадугледжаныя гэтай Хартыяй, апошняя ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля заканчэння трохмесячнага тэрміну са дня здачы на захоўванне ратыфікацыйнай граматы, дакумента аб прыняцці або зацвярджэнні.

Артыкул 20

1 Пасля ўступлення ў сілу дадзенай Хартыі Камітэт Міністраў Савета Еўропы можа прапанаваць любой дзяржаве, якая не з’яўляецца членам Савета Еўропы, далучыцца да дадзенай Хартыі.

2 У дачыненні да любой дзяржавы, што далучаецца, Хартыя ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля заканчэння трохмесячнага тэрміну са дня здачы на захоўванне Генеральнаму сакратару Савета Еўропы дакумента аб далучэнні.

Артыкул 21

1 Любая дзяржава мае права пры падпісанні або падчас здачы на захоўванне ратыфікацыйнай граматы або дакумента аб прыняцці, зацвярджэнні або далучэнні зрабіць адну або больш агаворак да

пунктаў 2—5 артыкула 7 дадзенай Хартыі. Іншыя агаворкі не дапускаюцца.

2 Любая Дагаворная дзяржава, якая зрабіла агаворку паводле папярэдняга пункта, можа цалкам або часткова адклікаць яе шляхам паведамлення, якое накіроўваецца Генеральнаму сакратару Савета Еўропы. Адкліканне агавораку уступае ў сілу ў дзень атрымання Генеральным сакратаром такога паведамлення.

Артыкул 22

1 Кожны Бок можа ў любы час дэнансаваць дадзеную Хартыю шляхам накіравання паведамлення Генеральнаму сакратару Савета Еўропы.

2 Такая дэнансацыя ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля заканчэння шасцімесячнага тэрміну са дня атрымання паведамлення Генеральным сакратаром.

Артыкул 23

Генеральны сакратар Савета Еўропы інфармуе дзяржавы — члены Савета Еўропы і любую дзяржаву, якая далучылася да дадзенай Хартыі, аб:

- а кожным падпісанні;

- б задачы на захоўванне кожнай ратыфікацыйнай граматы, дакумента аб прыняцці, зацвярджэнні або далучэнні;

- с кожнай даце ўступлення ў сілу дадзенай Хартыі ў адпаведнасці з Артыкуламі 19 і 20;

- д кожным паведамленні аб прымяненні палажэнняў Артыкула 3, пункт 2;

- е любым іншым дзеянні, апавяшчэнні або паведамленні, што мае дачыненне да дадзенай Хартыі.

У сведчанне чаго ніжэйпадпісаня, належным чынам на тое ўпаўнаважаныя, падпісалі дадзеную Хартыю.

Здзейснена ў Страсбургу 5 лістапада 1992 г. на англійскай і французскай мовах, прычым абодва тэксты роўна аўтэнтычныя, у адзіным экзэмпляры, які здаецца на захоўванне ў архівы Савета Еўропы. Генеральны сакратар Савета Еўропы накіроўвае завераныя копіі кожнай дзяржаве — члену Савета Еўропы і любой дзяржаве, якая запрошана далучыцца да дадзенай Хартыі.

РАМАЧНАЯ КАНВЕНЦЫЯ АБ АБАРОНЕ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ МЕНШАСЦЕЙ

(Страсбург, 1 лютага 1995 г.)

Дзяржавы — члены Савета Еўропы і іншыя дзяржавы, якія падпісалі дадзеную рамачную Канвенцыю,

лічачы, што мэтай Савета Еўропы з'яўляецца дасягненне большага адзінства паміж яго членамі ў імя абароны і ажыццяўлення ідэалаў і прынцыпаў, якія з'яўляюцца іх агульным здабыткам,

лічачы, што адным са сродкаў дасягнення гэтай мэты з'яўляецца абарона і далейшае развіццё правоў чалавека і асноўных свабод;

жадаючы развіць палажэнні Дэкларацыі кіраўнікоў дзяржаў і ўрадаў дзяржаў — членаў Савета Еўропы, прынятай у Вене 9 кастрычніка 1993 г.,

поўныя рашучасці абараняць на сваіх адпаведных тэрыторыях існаванне нацыянальных меншасцей,

лічачы, што ўзрушэнні, якія мелі месца ў еўрапейскай гісторыі, прадэманстравалі, што абарона нацыянальных меншасцей з'яўляецца неабходнай умовай для стабільнасці, дэмакратычнай бяспекі і міру на еўрапейскім кантыненте,

лічачы, што плюралістычнае і сапраўды дэмакратычнае грамадства павінна не толькі паважаць этнічную, культурную, моўную і рэлігійную ідэнтычнасць любой асобы, якая належыць да нацыянальнай меншасці, але таксама ствараць і адпаведныя ўмовы, якія дазваляюць выказаць, захоўваць і развіваць гэтую ідэнтычнасць,

лічачы, што стварэнне абстаноўкі цягнёчкі і дыялогу неабходна для таго, каб культурная разнастайнасць у кожным грамадстве стала крыніцай, а таксама фактарам узбагачэння, а не яго расколу,

лічачы, што развіццё трывалай і квітнеючай Еўропы залежыць не толькі ад супрацоўніцтва паміж дзяржавамі, але і грунтуецца на трансгранічным супрацоўніцтве паміж мясцовымі і рэгіянальнымі ўладамі пры выкананні Канстытуцыі і тэрытарыяльнай цэласнасці кожнай дзяржавы,

прымаючы пад увагу Канвенцыю аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод і Пратаколы да яе,

прымаючы пад увагу абавязацельствы па абароне нацыянальных меншасцей, якія змяшчаюцца ў канвенцыях і дэкларацыях Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, а таксама ў дакументах Нарады па бяспецы і супрацоўніцтве ў Еўропе, у прыватнасці ў Капенгагенскім дакуменце ад 29 чэрвеня 1990 г.,

поўныя рашучасці вызначыць прынцыпы, якія трэба захаваць, і абавязацельствы, якія выцякаюць з іх, з тым каб забяспечыць у дзяржавах-членах і ў іншых дзяржавах, якія могуць стаць удзельнікамі гэтага дакумента, эфектыўную абарону нацыянальных меншасцей і правоў і свабод асоб, якія належаць да іх, пры захаванні вяршэнства права і павазе тэрытарыяльнай цэласнасці і дзяржаўнага суверэнітэту,

поўныя рашучасці ажыццяўляць прынцыпы, замацаваныя ў дадзенай рамачнай Канвенцыі, з дапамогай рацыянальнага заканадаўства і адпаведнай дзяржаўнай палітыкі,

пагадзіліся аб наступным:

Раздзел I

Артыкул 1

Абарона нацыянальных меншасцей і правоў і свабод асоб, якія належаць да гэтых меншасцей, з'яўляецца неад'емнай часткай міжнароднай абароны правоў чалавека і ў якасці такой з'яўляецца вобласцю міжнароднага супрацоўніцтва.

Артыкул 2

Палажэнні дадзенай рамачнай Канвенцыі прымяняюцца добра-сумленна, у духу разумення і цяргімасці і з захаваннем прынцыпаў добрасуседства, дружалюбных адносін і супрацоўніцтва паміж дзяржавамі.

Артыкул 3

1 Любая асоба, якая належыць да нацыянальнай меншасці, мае права свабоднага выбару разглядацца або не разглядацца ў такой якасці, і гэты выбар або ажыццяўленне правоў, якія звязаны з гэтым выбарам, ніякім чынам не павінны ўшчамляць дадзеную асобу.

2 Асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, могуць ажыццяўляць правы і карыстацца свабодамі, якія вынікаюць з прынцыпаў, замацаваных у дадзенай рамачнай Канвенцыі, індывідуальна, а таксама сумесна з іншымі асобамі.

Раздзел II

Артыкул 4

1 Бакі абавязваюцца гарантаваць любым асобам, якія належаць да нацыянальных меншасцей, права на роўнасць перад законам і на роўную абарону з боку закона. У сувязі з гэтым любая дыскрымінацыя, заснаваная на прыналежнасці да нацыянальнай меншасці, забараняецца.

2 Бакі абавязваюцца прымаць у неабходных выпадках належныя меры, з тым каб заахвочваць ва ўсіх абласцях эканамічнага, сацыяльнага, палітычнага і культурнага жыцця поўную і сапраўдную роўнасць паміж асобамі, якія належаць да нацыянальнай меншасці, і асобамі, якія належаць да большасці насельніцтва. У сувязі з гэтым Бакі належным чынам улічваюць асаблівае становішча асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей.

3 Меры, якія прымаюцца ў адпаведнасці з палажэннямі пункта 2, не разглядаюцца як акт дыскрымінацыі.

Артыкул 5

1 Бакі абавязваюцца заахвочваць стварэнне спрыяльных умоў, якія дазваляюць забяспечыць асобам, якія належаць да нацыянальных меншасцей, магчымасці падтрымліваць і развіваць сваю культуру, а таксама захоўваць асноўныя элементы іх ідэнтычнасці, а менавіта: рэлігію, мову, традыцыі і культурную спадчыну.

2 Без шкоды для мер, якія прымаюцца ў рамках сваёй агульнай інтэграцыйнай палітыкі, Бакі ўстрымліваюцца ад любых палітычных або практычных дзеянняў, якія маюць на мэце асіміляцыю асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, насуперак іх волі, і абараняюць гэтых асоб ад любых дзеянняў, накіраваных на такую асіміляцыю.

Артыкул 6

1 Бакі заахвочваюць дух памяркоўнасці і дыялог паміж культурамі, а таксама прымаюць эфектыўныя меры па спрыянні ўзаемнай

павазе, узаемаразуменню і супрацоўніцтву паміж усімі асобамі, якія пражываюць на іх тэрыторыі, незалежна ад іх этнічнай, культурнай, моўнай або рэлігійнай прыналежнасці, асабліва ў галіне адукацыі, культуры і сродкаў інфармацыі.

2 Бакі абавязваюцца прымаць усе належныя меры для абароны асоб, якія маглі б стаць ахвярамі пагроз або актаў дыскрымінацыі, варожасці або гвалту па прычыне іх этнічнай, культурнай, моўнай або рэлігійнай прыналежнасці.

Артыкул 7

Бакі забяспечваюць павагу правоў кожнай асобы, якая належыць да нацыянальнай меншасці, на свабоду мірных сходаў і свабоду асацыяцыі, свабоду выказвання меркавання і свабоду думкі, сумлення і рэлігіі.

Артыкул 8

Бакі абавязваюцца прызнаваць за любой асобай, якая належыць да нацыянальнай меншасці, права вызнаваць сваю рэлігію або выказваць перакананні, а таксама права ствараць рэлігійныя ўстановы, арганізацыі і асацыяцыі.

Артыкул 9

1 Бакі абавязваюцца прызнаваць, што права любой асобы, якая належыць да нацыянальнай меншасці, на свабоду выказвання меркавання ўключае свабоду прытрымлівацца якой-небудзь думкі і свабоду атрымліваць і абменьвацца інфармацыяй або ідэямі на мове меншасці без умяшання з боку дзяржаўнай улады і незалежна ад меж. У рамках сваіх прававых сістэм Бакі забяспечваюць, каб асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, не падвяргаліся дыскрымінацыі ў дачыненні да доступу да сродкаў інфармацыі.

2 Палажэнні пункта 1 не перашкаджаюць Бакам уводзіць без якой-небудзь дыскрымінацыі і на аснове аб'ектыўных крытэрыяў ліцэнзаванне дзейнасці прадпрыемстваў радыёвяшчання, тэлевізійнага вяшчання або кінематографа.

3 Бакі не перашкаджаюць стварэнню і выкарыстанню друкаваных сродкаў інфармацыі асобамі, якія належаць да нацыянальных мен-

шасцей. У рамках заканадаўства, якое рэгулюе дзейнасць радыёвяшчання і тэлевізійнага вяшчання, Бакі забяспечваюць, наколькі гэта магчыма і з улікам палажэнняў пункта 1, асобам, якія належаць да нацыянальных меншасцей, магчымасць стварэння і выкарыстання ўласных сродкаў інфармацыі.

4 У рамках сваіх прававых сістэм Бакі прымаюць належныя меры для палягчэння доступу асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, да сродкаў інфармацыі для заахвочвання царпімасці і забеспячэння культурнага плюралізму.

Артыкул 10

1 Бакі абавязваюцца прызнаваць за любой асобай, якая належыць да нацыянальнай меншасці, права свабодна і бесперашкодна карыстацца мовай сваёй меншасці вусна і пісьмова ў прыватным жыцці і публічна.

2 У раёнах традыцыйнага пражывання, а таксама там, дзе асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, складаюць значную колькасць, у выпадках, калі гэтыя асобы просяць пра гэта і калі такія просьбы адпавядаюць рэальным патрэбам, Бакі будуць імкнуцца забяспечыць, наколькі гэта магчыма, умовы, якія дазваляюць карыстацца мовай меншасці ў адносінах паміж гэтымі асобамі і адміністрацыйнымі ўладамі.

3 Бакі абавязваюцца гарантаваць права любой асобы, якая належыць да нацыянальнай меншасці, атрымаць у самы кароткі тэрмін на мове, якую яна разумее, інфармацыю аб прычынах ягонага арышту, характары і прычыне любога вылучанага супраць яе абвінавачвання, а таксама весці абарону на гэтай мове, атрымліваючы для гэтага пры неабходнасці бясплатную дапамогу перакладчыка.

Артыкул 11

1 Бакі абавязваюцца прызнаваць за любой асобай, якая належыць да нацыянальнай меншасці, права карыстацца сваім прозвішчам (патронімам), імёнамі і імем па бацьку на мове гэтай меншасці, а таксама права на іх афіцыйнае прызнанне ў адпаведнасці з умовамі, прадугледжанымі іх прававымі сістэмамі.

2 Бакі абавязваюцца прызнаваць за любой асобай, якая належыць да нацыянальнай меншасці, права размяшчаць публічна шыльды,

надпісы і іншую інфармацыю прыватнага характару на мове сваёй меншасці.

3 У раёнах традыцыйнага пражывання значнай колькасці асоб, якія належаць да нацыянальнай меншасці, Бакі ў рамках сваіх прававых сістэм, уключаючы, у выпадку неабходнасці, пагадненні з іншымі дзяржавамі, будуць імкнуцца, з улікам канкрэтных умоў, усталяваць паказальнікі з традыцыйнымі мясцовымі назвамі, назвамі вуліц і з іншай прызначанай для насельніцтва тапаграфічнай інфармацыяй, таксама і на мове меншасці, калі ў такой інфармацыі маецца дастатковая патрэба.

Артыкул 12

1 Бакі ў выпадку неабходнасці прымаюць меры ў галіне адукацыі і навуковых даследаванняў з мэтай заахвочвання ведання культуры, гісторыі, мовы і рэлігіі як сваіх нацыянальных меншасцей, так і большасці насельніцтва.

2 У гэтым кантэксце Бакі, у прыватнасці, ствараюць магчымасці для падрыхтоўкі выкладчыкаў, забеспячэння школьнымі падручнікамі і палягчаюць кантакты паміж навучэнцамі і выкладчыкамі з розных супольнасцей.

3 Бакі абавязваюцца забяспечваць роўныя магчымасці доступу да адукацыі на ўсіх узроўнях для асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей.

Артыкул 13

1 У рамках сваіх адукацыйных сістэм Бакі прызнаюць за асобамі, якія належаць да нацыянальнай меншасці, права ствараць і кіраваць сваімі ўласнымі прыватнымі ўстановамі ў галіне адукацыі і навучання.

2 Ажыццяўленне гэтага права не цягне ніякіх фінансавых абавязальстваў для Бакоў.

Артыкул 14

1 Бакі абавязваюцца прызнаваць за любой асобай, якая належыць да нацыянальнай меншасці, права вывучаць мову сваёй меншасці.

2 У раёнах традыцыйнага пражывання, а таксама там, дзе асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, складаюць значную коль-

касць, Бакі, у выпадку дастатковай патрэбы ў гэтым, імкнуча забяспечыць, наколькі гэта магчыма і ў рамках сваіх адукацыйных сістэм, каб асобы, што належаць да гэтых меншасцей, мелі належныя магчымасці вывучаць мову сваёй меншасці або атрымліваць адукацыю на гэтай мове.

3 Палажэнні пункта 2 гэтага артыкула праводзяцца ў жыццё без шкоды для вывучэння афіцыйнай мовы або выкладання на гэтай мове.

Артыкул 15

Бакі абавязваюцца ствараць неабходныя ўмовы для эфектыўнага ўдзелу асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, у культурным, грамадскім і эканамічным жыцці, а таксама ў вядзенні публічных спраў, асабліва тых, якія іх закранаюць.

Артыкул 16

Бакі ўстрымліваюцца ад прыняцця такіх мер, якія, змяняючы структурны склад насельніцтва ў якім-небудзь рэгіёне пражывання асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, маюць на мэце ўшчамленне правоў і свабод, якія вынікаюць з прынцыпаў, выкладзеных у дадзенай рамачнай Канвенцыі.

Артыкул 17

1 Бакі абавязваюцца не перашкаджаць ажыццяўленню правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, усталёўваць і падтрымліваць свабодныя і мірныя кантакты праз межы з асобамі, якія на законных падставах знаходзяцца на тэрыторыі іншых дзяржаў, у прыватнасці, з асобамі, з якімі яны маюць агульную этнічную, культурную, моўную і рэлігійную ідэнтычнасць або агульную культурную спадчыну.

2 Бакі абавязваюцца не перашкаджаць ажыццяўленню правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, удзельнічаць у дзейнасці няўрадавых арганізацый як на нацыянальным, так і на міжнародным узроўні.

Артыкул 18

1 Бакі прыкладаюць намаганні да заключэння ў выпадку неабходнасці двухбаковых і шматбаковых пагадненняў з іншымі дзяржавамі,

асабліва з суседнімі дзяржавамі, для забеспячэння абароны асоб, якія належаць да адпаведных нацыянальных меншасцей.

2 Бакі прымаюць пры неабходнасці меры, накіраваныя на заахвочванне трансгранічнага супрацоўніцтва.

Артыкул 19

Бакі абавязаны выконваць і ажыццяўляць прынцыпы, якія змяшчаюцца ў дадзенай рамачнай Канвенцыі, дапускаючы, калі гэта неабходна, толькі тыя абмежаванні, адступленні або канфіскацыі, якія прадугледжаны ў міжнародна-прававых дакументах, у прыватнасці, у Канвенцыі аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод і пратаколаў да яе, у той меры, у якой яны датычацца правоў і свабод, якія вынікаюць з названых прынцыпаў.

Раздзел III

Артыкул 20

Пры ажыццяўленні правоў і свабод, якія вынікаюць з прынцыпаў, выкладзеных у дадзенай рамачнай Канвенцыі, любая асоба, якая належыць да нацыянальнай меншасці, выконвае нацыянальнае заканадаўства і паважае правы іншых асоб, у прыватнасці, права асоб, якія належаць да большасці насельніцтва або належаць да іншых нацыянальных меншасцей.

Артыкул 21

Нішто ў дадзенай рамачнай Канвенцыі не можа тлумачыцца як тое, што прадугледжвае якое-небудзь права любой асобы займацца якой-небудзь дзейнасцю або ўчыняць якія-небудзь дзеянні, якія супярэчаць асноватворным прынцыпам міжнароднага права, асабліва прынцыпам суверэннай роўнасці, тэрытарыяльнай цэласнасці і палітычнай незалежнасці дзяржаў.

Артыкул 22

Нішто ў дадзенай рамачнай Канвенцыі не можа тлумачыцца як тое, што абмяжоўвае або ўшчамляе якія-небудзь правы чалавека і асноўныя свабоды, якія могуць быць прызнаныя ў адпаведнасці з заканадаўствам любога Дагаворнага Боку або любога іншага дагавора, удзельнікам якога з'яўляецца дадзены Бок.

Артыкул 23

Правы і свабоды, якія вынікаюць з прынцыпаў, выкладзеных у дадзенай рамачнай Канвенцыі, у той меры, у якой яны з'яўляюцца прадметам адпаведных палажэнняў Канвенцыі аб абароне правоў чалавека і асноўных свабод і Пратаколаў да яе, павінны разумецца як адпаведныя палажэнням апошніх.

Раздзел IV

Артыкул 24

1 Камітэт міністраў Савета Еўропы ўпаўнаважаны пастаянна назіраць за ажыццяўленнем Дагаворнымі Бакамі дадзенай рамачнай Канвенцыі.

2 Бакі, якія не з'яўляюцца членамі Савета Еўропы, удзельнічаюць у механізме ажыццяўлення Канвенцыі на ўмовах, якія будуць вызначаны.

Артыкул 25

1 На працягу аднаго года пасля ўступлення ў сілу дадзенай рамачнай Канвенцыі ў дачыненні да якога-небудзь Дагаворнага Боку апошні перадае Генеральнаму сакратару Савета Еўропы поўную інфармацыю аб заканадаўчых і іншых мерах, якія былі прынятыя для ажыццяўлення прынцыпаў, выкладзеных у дадзенай рамачнай Канвенцыі.

2 У далейшым кожны Бок перыядычна і кожны раз, калі ад Камітэта міністраў паступае адпаведная просьба, перадае Генеральнаму сакратару любую іншую інфармацыю, якая мае дачыненне да ажыццяўлення дадзенай рамачнай Канвенцыі.

3 Генеральны сакратар накіроўвае Камітэту міністраў усю інфармацыю, перададзеную ў адпаведнасці з палажэннямі гэтага артыкула.

Артыкул 26

1 Пры ацэнцы адэкватнасці мер, якія прымаюцца якім-небудзь Бокам для ажыццяўлення прынцыпаў, выкладзеных у дадзенай рамачнай Канвенцыі, Камітэту міністраў аказваецца дапамога кансультаўным камітэтам, члены якога валодаюць прызнанай кампетэнтнасцю ў галіне абароны нацыянальных меншасцей.

2. Склад гэтага кансультаўнага камітэта, а таксама працэдура яго працы вызначаюцца Камітэтам міністраў на працягу аднаго года пасля ўступлення ў сілу дадзенай рамачнай Канвенцыі.

Раздзел V

Артыкул 27

Дадзеная рамачная Канвенцыя адкрыта для падпісання дзяржавамі — членамі Савета Еўропы. Да даты ўступлення Канвенцыі ў сілу яна таксама адкрыта для падпісання любой іншай дзяржавай, якой Камітэт міністраў прапанаваў гэта зрабіць. Яна падлягае ратыфікацыі, прыняццю або зацвярджэнню. Дакументы аб ратыфікацыі, прыняцці або зацвярджэнні здаюцца на захоўванне Генеральнаму сакратару Савета Еўропы.

Артыкул 28

1 Дадзеная рамачная Канвенцыя ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля заканчэння трох месяцаў з даты, на якую дванаццаць дзяржаў — членаў Савета Еўропы выкажуць сваю згоду быць звязанымі гэтай рамачнай Канвенцыяй у адпаведнасці з палажэннямі артыкула 27.

2 Для любой дзяржавы-члена, якая пасля выказа сваю згоду быць звязанай дадзенай рамачнай Канвенцыяй, апошняя ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля заканчэння трох месяцаў з даты здачы на захоўванне дакумента аб ратыфікацыі, прыняцці або зацвярджэнні.

Артыкул 29

1 Пасля ўступлення ў сілу дадзенай рамачнай Канвенцыі і пасля кансультацый з Дагаворнымі Дзяржавамі Камітэт міністраў Савета Еўропы па рашэнні, якое прымаецца большасцю, як гэта прадугледжана ў пункце (d) артыкула 20 Статута Савета Еўропы, можа прапанаваць далучыцца да дадзенай рамачнай Канвенцыі любой дзяржаве, якая не з'яўляецца членам Савета Еўропы, якая, атрымаўшы прапанову падпісаць яе ў адпаведнасці з палажэннямі артыкула 27, яшчэ не зрабіла гэтага, а таксама любой іншай дзяржаве, якая не з'яўляецца членам Савета.

2 Для любой дзяржавы, якая далучаецца, дадзеная рамачная Канвенцыя ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля за-

канчэння трох месяцаў з даты перадачы на захоўванне дакумента аб далучэнні Генеральнаму сакратару Савета Еўропы.

Артыкул 30

1 Любая дзяржава ў момант падпісання або здачы на захоўванне дакумента аб ратыфікацыі, прыняцці, зацвярджэнні або далучэнні можа пазначыць тэрыторыю або тэрыторыі, за міжнародныя адносіны якіх яна нясе адказнасць і да якіх будзе прымяняцца дадзеная рамачная Канвенцыя.

2 Любая дзяржава можа ў далейшым у любы момант у заяве на імя Генеральнага сакратара Савета Еўропы распаўсюдзіць прымяненне дадзенай рамачнай Канвенцыі на любую іншую тэрыторыю, вызначаную ў гэтай заяве. У дачыненні да гэтай тэрыторыі дадзеная рамачная Канвенцыя ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля заканчэння трох месяцаў з даты атрымання такой заявы Генеральным сакратаром.

3 Любая заява, зробленая на падставе палажэнняў двух папярэдніх пунктаў, можа быць адклікана ў дачыненні да любой тэрыторыі, вызначанай у такой заяве, шляхам паведамлення, якое накіроўваецца Генеральнаму сакратару. Такое адкліканне ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля заканчэння трох месяцаў з даты атрымання такога паведамлення Генеральным сакратаром.

Артыкул 31

1 Любы Бок можа ў любы момант дэансаваць дадзеную рамачную Канвенцыю, накіраваўшы паведамленне Генеральнаму сакратару Савета Еўропы.

2 Дэансацыя ўступае ў сілу ў першы дзень месяца, наступнага пасля заканчэння шасці месяцаў з даты атрымання такога паведамлення Генеральным сакратаром.

Артыкул 32

Генеральны сакратар Савета Еўропы інфармуе дзяржавы — члены Савета Еўропы, іншыя дзяржавы, што падпісалі дадзеную рамачную Канвенцыю, усе дзяржавы, якія да яе далучыліся:

а аб любым падпісанні;

в аб здачы на захоўванне любога дакумента аб ратыфікацыі, прыняцці, зацвярджэнні або далучэнні;

с кожнай даце ўступлення ў сілу дадзенай рамачнай Канвенцыі ў адпаведнасці з яе артыкуламі 28, 29 і 30;

д любым іншым акце, апавяшчэнні або паведамленні, што мае дачыненне да дадзенай рамачнай Канвенцыі.

У сведчанне чаго ніжэйпадпісанья, належным чынам на тое ўпаўнаважаныя, падпісалі дадзеную рамачную Канвенцыю.

Здзейснена ў Страсбургу 1 лютага 1995 г. на англійскай і французскай мовах, прычым абодва тэксты маюць аднолькавую сілу, у адзіным экзэмпляры, які здаецца на захоўванне ў архіў Савета Еўропы. Генеральны сакратар Савета Еўропы накіроўвае завераныя копіі кожнай дзяржаве — члену Савета Еўропы, а таксама кожнай дзяржаве, якой было прапанавана падпісаць дадзеную рамачную Канвенцыю або далучыцца да яе.

РЭКАМЕНДАЦЫЯ 1277 (1995) МІГРАНТЫ, ЭТНІЧНЫЯ МЕНШАСЦІ І СРОДКІ МАСАВАЙ ІНФАРМАЦЫІ

(Прынята Асамблеяй 30 чэрвеня 1995 г.)

1. Іміграцыя і наяўнасць этнічных меншасцей з'яўляюцца неад'емнай часткай еўрапейскай ідэнтычнасці. Буйныя абшчыны імігрантаў цяпер пастаянна пражываюць у нашых грамадствах і спрыяюць іх багаццю і разнастайнасці.

2. Прадстаўленне ў СМІ пытанняў, звязаных з імігрантамі і этнічнымі меншасцямі, аказвае значны ўплыў на грамадскую думку. Нягледзячы на тое што СМІ з'яўляюцца важным сродкам барацьбы з расісцкімі і ксенафобскімі поглядамі, забабонамі і прадурзятымі ідэямі, яны таксама могуць адыгрываць пэўную ролю ва ўзнікненні або ўзмацненні такіх поглядаў.

3. Мігранты і этнічныя меншасці маюць права быць паказанымі ўсебакова і аб'ектыўна ў сродках масавай інфармацыі. Гэта неабходная перадумова таго, каб усе грамадзяне мелі больш рацыянальны погляд на іміграцыю і мультыкультуралізм і ўспрымалі асоб з ліку імігрантаў або прадстаўнікоў этнічных меншасцей як роўных сабе. Аб'ектыўны вобраз у першую чаргу можа быць дасягнуты за кошт адказнага падыходу работнікаў сродкаў масавай інфармацыі і палепшэння доступу да СМІ для мігрантаў і этнічных меншасцей на ўсіх узроўнях. Асамблея лічыць задачай першараднай важнасці, каб сродкі масавай інфармацыі і кампетэнтныя органы зрабілі ўсё магчымае для дасягнення гэтых мэт.

4. Сродкі масавай інфармацыі таксама з'яўляюцца важным сродкам інфармавання мігрантаў аб прымаючай іх краіне, яе культуры і мове і спрыяюць наладжванню сувязей паміж імі і прымаючым грамадствам. Яны таксама дазваляюць мігрантам падтрымліваць сувязь са сваёй краінай паходжання і даюць ім сродкі для выказвання і зносін з членамі сваёй абшчыны.

5. У гэтай сувязі Асамблея рэкамендуе Камітэту міністраў:

5.1. праз адпаведныя органы Савета Еўропы заахвочваць асацыяцыі работнікаў сродкаў масавай інфармацыі, каб яны, паколькі яны яшчэ не зрабілі гэтага, падрыхтавалі кодэксы паводзін з акрэс-

леннем этычных прынцыпаў, якімі спецыялістам варта кіравацца ў сваёй працы;

5.2. аказваць арганізацыйную і фінансавую падтрымку для стварэння агульнаеўрапейскага штогадовага прыза для прафесіяналаў СМІ або органаў, якія вызначыліся ў барацьбе супраць нецярпімасці і расізму, напрыклад, даючы аб'ектыўную і ўзважаную карціну мігрантаў і этнічных меншасцей;

5.3. даручыць Еўрапейскаму камітэту па барацьбе супраць расізму і нецярпімасці звярнуць асаблівую ўвагу на заканадаўства і палітыку па барацьбе з расізмам і нецярпімасцю ў сродках масавай інфармацыі дзяржаў-членаў;

5.4. прапанаваць дзяржавам-членам:

а актыўна сачыць за выкананнем заканадаўства, якое забараняе падбухторванне да расізму і фашызму ў сродках масавай інфармацыі або, у выпадку неабходнасці, прыняць або ўмацаваць такое заканадаўства;

б пашырыць доступ да адукацыі і працоўнага рынку асоб, якія належаць да імігранцкіх абшчын або этнічных меншасцей;

с усталюваць у супрацоўніцтве з медыя-індустрыяй навучальныя і трэнінгавыя праграмы, прызначаныя для асоб з ліку імігрантаў або тых, хто належаць да этнічных меншасцей, з тым, каб даць ім рэальны шанц зрабіць кар'еру ў розных сектарах сродкаў масавай інфармацыі;

д заахвочваць арганізацыю семінараў і навучальных курсаў для работнікаў сродкаў масавай інфармацыі па тэме міжкультурнай адукацыі і выкладання ў школах журналістыкі, пытанняў этыкі, якія адносяцца да праблемы нецярпімасці;

е перыядычна ацэньваць якасць прадукцыі сродкаў масавай інфармацыі па праблематыцы мігрантаў і этнічных меншасцей і ўзнагароджваць выбітныя прыклады асвятлення ў СМІ гэтай тэматыкі;

ф заахвочваць дзяржаўныя і прыватныя сродкі масавай інфармацыі адыгрываць адказную ролю ў барацьбе з расізмам і ксенафобіяй праз аб'ектыўнае асвятленне праблем мігрантаў і этнічных меншасцей і прадастаўлення магчымасцей для збалансаванага ўдзелу прадстаўнікоў мігрантаў і этнічных супольнасцей у асноўных радыё- і тэлевізійных праграмах;

g забяспечваць, каб афіцыйныя службы па сувязях з грамадскасцю прадастаўлялі поўную непрадузятую інфармацыю па пытаннях, звязаных з мігрантамі і этнічнымі меншасцямі;

h садзейнічаць вытворчасці і трансляцыі праграм па міжабшчынных адносінах і іміграцыі, у тым ліку праграмы на роднай мове мігрантаў;

i заахвочваць дзеянні з боку мясцовых сродкаў масавай інфармацыі па паляпшэнні інтэграцыі мігрантаў і іх удзелу ў мясцовых супольнасцях;

j садзейнічаць праз Еўрапейскі фонд падтрымкі кіно і Еўрапейскую канвенцыю аб сумеснай кінавытворчасці, сумеснай вытворчасці фільмаў з вытворцамі з краін паходжання імігранцкіх супольнасцей, у тым ліку фільмаў, якія тычацца мігрантаў і этнічных меншасцей;

k ратыфікаваць, калі гэта яшчэ не было зроблена, Еўрапейскую канвенцыю аб трансгранічным тэлебачанні.

РЭКАМЕНДАЦЫЯ 1255 (1995) АБАРОНА ПРАВОЎ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ МЕНШАСЦЕЙ

(Прынята Асамблеяй 31 студзеня 1995 г.)

1. Абарона правоў меншасцей стала сёння адной з найбольш важных задач Савета Еўропы. Асамблея прадэманстравала сваю асаблівую цікавасць да гэтай праблемы, прыняўшы рэкамендацыі 1134 (1990), 1177 (1992) і 1201 (1993). У апошній рэкамендацыі яна прапанавала, каб Камітэт міністраў прыняў дадатковы пратакол па правах меншасцей да Еўрапейскай канвенцыі аб правах чалавека на аснове прапанаванага тэксту Дадатковага пратакола, які быў часткай названай рэкамендацыі.

2. Асамблея пацвярджае прынцыпы, выкладзеныя ў Рэкамендацыі 1201 (1993 г.) і ў прапанаваным тады дадатковым пратаколе, у прыватнасці, вызначэнне «нацыянальная меншасць», якое павінна разумецца як «група асоб у дзяржаве, якія:

а) пражываюць на тэрыторыі гэтай дзяржавы і з'яўляюцца яе грамадзянамі;

б) падтрымліваюць даўнія, трывалыя і бесперапынныя сувязі з гэтай дзяржавай;

с) праяўляюць адметныя этнічныя, культурныя, рэлігійныя або моўныя асаблівасці;

д) з'яўляюцца дастаткова прадстаўнічымі, хоць і менш шматлікімі ў параўнанні з астатнім насельніцтвам гэтай дзяржавы або якога-небудзь рэгіёна гэтай дзяржавы;

е) матываваныя імкненнем сумесна захоўваць тое, што складае іх агульную ідэнтычнасць, уключаючы іх культуру, іх традыцыі, іх рэлігію або іх мову».

3. Аднак урады не прыслухаліся да гэтай рэкамендацыі. На сустрэчы на вышэйшым узроўні ў Вене 9 кастрычніка 1993 г. кіраўнікі дзяржаў і ўрадаў дзяржаў — членаў Савета Еўропы пастанавілі даручыць Камітэту міністраў: «— у мінімальныя тэрміны падрыхтаваць праект рамачнай канвенцыі, якая змяшчае канкрэтныя прынцыпы, што дзяржавы-удзельніцы абавязваюцца выконваць, з тым каб забя-

спечыць абарону нацыянальных меншасцей. Гэты дакумент будзе таксама адкрыты для падпісання дзяржавамі, якія не з'яўляюцца членамі Савета; — прыступіць да распрацоўкі пратакола, што дапаўняў бы ў культурнай сферы Еўрапейскую канвенцыю аб правах чалавека праз палажэнні, якія гарантуюць індывідуальныя правы, у прыватнасці, правы асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей».

4. Асамблея ў сваёй Рэкамендацыі 1231 (1994) выказала «глыбокае шкадаванне» ў сувязі з тым, што сустрэча на вышэйшым узроўні не прыслухалася да рэкамендацыі Асамблеі адносна Дадатковага пратакола аб правах нацыянальных меншасцей да Еўрапейскай канвенцыі аб правах чалавека.

5. Між тым, Камітэт Міністраў распрацаваў Рамачную канвенцыю аб абароне нацыянальных меншасцей, якая была прынята ў канчатковым выглядзе на міністэрскім пасяджэнні 10 лістапада 1994 г. Яна была адкрыта для падпісання 1 лютага 1995 г. і была падпісана ад імя 21 дзяржавы-члена.

6. Нягледзячы на свае агаворкі ў дачыненні да зместу па сутнасці і юрыдычнага характару рамачнай Канвенцыі, Асамблея выказвае надзею, што яна будзе неўзабаве падпісана і ратыфікавана пераважнай большасцю дзяржаў-членаў і што значная колькасць еўрапейскіх дзяржаў, якія не з'яўляюцца членамі Савета, стануць яе ўдзельнікамі. У сувязі з гэтым яна нагадвае, што для ўступлення Канвенцыі ў сілу патрабуецца яе ратыфікацыя 12 дзяржавамі-членамі.

7. Мова Канвенцыі не адрозніваецца пэўнасцю. У ёй сфармуляваны шэраг невыразна вызначаных мэт і прынцыпаў, выкананне якіх будзе абавязкам дзяржаў-удзельніц, але не правам, якім змогуць скарыстацца фізічныя асобы. Механізм яе ажыццяўлення слабы, і існуе небяспека таго, што на практыцы працэдуры кантролю могуць быць цалкам аддадзены ўрадам.

8. Неабходна, акрамя таго, каб рамачная Канвенцыя суправаджалася дадатковым пратаколам да Еўрапейскай канвенцыі аб правах чалавека, які б вызначаў дакладна сфармуляваныя правы, на якія б фізічныя асобы маглі спасылацца ў незалежных судовых органах. У апошняй інстанцыі такімі органамі могуць быць Еўрапейская камісія і Суд па правах чалавека. Па гэтай прычыне Асамблея лічыць надзвычай важным, каб праца над пратаколам «у культурнай сферы праз палажэнні, якія гарантуюць індывідуальныя правы,

у прыватнасці, для асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей», ажыццяўлялася неадкладна.

9. Правы, якія варта ўключыць у такі новы пратакол, могуць быць запазычаны як з рамачнай Канвенцыі, так і з праекта дадатковага пратакола, прапанаванага Асамблеяй у яе рэкамендацыі 1201 (1993). Прыкладны пералік гэтых правоў прыводзіцца ніжэй і з'яўляецца неад'емнай часткай дадзенай рэкамендацыі.

10. Ёсць яшчэ і трэці інструмент Савета Еўропы, які выклікае заклапочанасць Асамблеі. Гэта Еўрапейская хартыя аб рэгіянальных мовах і мовах меншасцей. Дадзеная канвенцыя была заключана і адкрыта для падпісання ў 1992 г. Да цяперашняга часу яна ратыфікавана толькі Фінляндыяй і Нарвегіяй. Для ўступлення Хартыі ў сілу патрэбна яе ратыфікацыя яшчэ трыма краінамі.

11. Асамблея заклапочана не толькі невялікай колькасцю дзяржаў, якія ратыфікавалі хартыю да цяперашняга часу, але і тым, якім чынам гэтую Хартыю варта выконваць. На практыцы дзяржавы-ўдзельніцы маюць шырокі выбар правоў і павінны пазначыць, у дачыненні да якой меншасці або якіх меншасцей гэтыя правы прымяняюцца.

12. Па гэтых прычынах Асамблея рэкамендуе Камітэту міністраў:

а) прапанаваць дзяржавам-членам як мага хутчэй падпісаць і ратыфікаваць рамачную Канвенцыю аб абароне нацыянальных меншасцей;

б) забяспечыць, каб кансультатыўны камітэт, які павінен быць створаны пасля ўступлення рамачнай Канвенцыі ў сілу, быў незалежным, эфектыўным і па магчымасці транспарэнтным органам, у прыватнасці, праз:

— стварэнне такога камітэта, у які кожная дзяржава-ўдзельнік дэлегуе аднаго прадстаўніка;

— забеспячэнне правядзення выбараў у яго па аналогіі з Еўрапейскай камісіяй па правах чалавека або Еўрапейскім камітэтам па прадухіленні катаванняў і бесчалавечнага або зневажаючага годнасць абыходжання або пакарання;

— прадастаўленне камітэту права атрымліваць інфармацыю з шырокага кола крыніц і дзейнічаць па сваёй ініцыятыве;

— прадастаўленне камітэту таксама права ўступаць у дыялог з урадам адпаведнай зацікаўленай дзяржавы-члена і публікаваць свае даклады і рэкамендацыі з дазволу гэтага ўрада;

с) прапанаваць тым дзяржавам-членам, якія яшчэ не падпісалі (20 з 33), і тым дзяржавам, якія яшчэ не ратыфікавалі (усе, за выключэннем Фінлянды і Нарвегіі) Еўрапейскую хартыю аб рэгіянальных мовах і мовах меншасцей, зрабіць гэта як мага хутчэй;

d) давесці да станоўчага і як мага больш хуткага завяршэння сваю працу над праектам пратакола да Еўрапейскай канвенцыі аб правах чалавека «у культурнай сферы праз палажэнні, якія гарантуюць індывідуальныя правы, у прыватнасці, для асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей»;

e) пасля завяршэння працы над праектам пратакола прадставіць яго на разгляд Асамблеі.

**ПАЛАЖЭННІ РЭКАМЕНДАЦЫІ 1201 (1993)
АБ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ МЕНШАСЦЯХ,
ЯКІЯ МОГУЦЬ БЫЦЬ УКЛЮЧАНЫ
Ў ДАДАТКОВЫ ПРАТАКОЛ АБ КУЛЬТУРНЫХ ПРАВАХ**

1. Права на праяўленне, захаванне і развіццё сваёй культурнай ідэнтычнасці

Артыкул 3

1. Любая асоба, якая належыць да нацыянальнай меншасці, мае права праяўляць, захоўваць і развіваць ва ўмовах поўнай свабоды сваю рэлігійную, этнічную, моўную і/або культурную ідэнтычнасць, не падвяргаючыся якім-небудзь спробам асіміляцыі насуперак сваёй волі.

2. Ажыццяўленне правоў і свабод асобамі, якія належаць да нацыянальных меншасцей

Артыкул 3

2. Любая асоба, якая належыць да нацыянальнай меншасці, можа ажыццяўляць свае правы і карыстацца імі індывідуальна або сумесна з іншымі асобамі.

3. Роўнасць перад законам і недыскрымінацыя

Артыкул 4

2. Усе асобы, якія належаць да нацыянальнай меншасці, роўныя перад законам. Любая дыскрымінацыя на аснове прыналежнасці да нацыянальнай меншасці забараняецца.

4. Права выкарыстоўваць мову меншасці

Артыкул 7

1. Любая асоба, якая належыць да нацыянальнай меншасці, мае права карыстацца сваёй мовай у асабістых кантактах і зносінах з іншымі як у вуснай, так і ў пісьмовай форме. Гэта права прымяняецца таксама да выкарыстання сваёй мовы ў друкаваных выданнях і ў аўдыявізуальным сектары.

5. Права выкарыстоўваць імёны і прозвішчы на мове меншасці

Артыкул 7

2. Любая асоба, якая належыць да нацыянальнай меншасці, мае права выкарыстоўваць сваё імя і прозвішча на сваёй роднай мове і права на афіцыйнае прызнанне свайго прозвішча і імя.

6. Права карыстацца мовай меншасці ў адносінах з адміністрацыяй

Артыкул 7

3. У рэгіёнах пражывання значнай колькасці прадстаўнікоў нацыянальнай меншасці асобы, якія належаць да нацыянальнай меншасці, маюць права карыстацца сваёй мовай у кантактах з адміністрацыйнымі органамі, а таксама ў ходзе разбіральніцтваў у судовых і юрыдычных органах.

7. Права карыстацца мовай меншасці пры напісанні мясцовых назваў, назваў вуліц і г. д.

Артыкул 7

4. У рэгіёнах пражывання значнай колькасці прадстаўнікоў нацыянальнай меншасці асобы, якія належаць да гэтай меншасці, маюць права карыстацца сваёй мовай пры напісанні мясцовых назваў, знакаў, паказальнікаў, надпісаў і іншай аналагічнай нагляднай інфармацыі. Гэта не пазбаўляе органы ўлады іх права адлюстроўваць згаданую інфармацыю на афіцыйнай мове або мовах дадзенай дзяржавы.

8. Права на навучанне і атрыманне адукацыі на мове меншасці

Артыкул 8

1. Любая асоба, якая належыць да нацыянальнай меншасці, мае права навучацца на сваёй роднай мове і атрымліваць адукацыю на сваёй роднай мове ў належнай колькасці школ і дзяржаўных навучальных і адукацыйных устаноў, размешчаных у адпаведнасці з геаграфічным размеркаваннем гэтай меншасці.

9. Права на стварэнне школ, навучальных і адукацыйных устаноў і кіраванне імі

Артыкул 8

2. Асобы, якія належаць да нацыянальнай меншасці, маюць права ствараць уласныя школы і навучальныя і адукацыйныя ўстановы і кіраваць імі ў рамках прававой сістэмы пэўнай дзяржавы.

10. Права на эфектыўную прававую абарону

Артыкул 9

Пры наяўнасці сцвярджэння аб парушэнні правоў, якія абараняюцца дадзеным пратаколам, любая асоба, якая належыць да на-

цыянальнай меншасці, або любая прадстаўнічая арганізацыя павінны мець эфектыўныя сродкі прававой абароны ў адносінах да дзяржаўных органаў улады.

11. Права на свабодныя і бесперашкодныя кантакты з грамадзянамі іншай краіны

Артыкул 10

Любая асоба, якая належыць да нацыянальнай меншасці, пры належным захаванні тэрытарыяльнай цэласнасці гэтай дзяржавы, мае права на свабодныя і бесперашкодныя кантакты з грамадзянамі іншай краіны, з якімі гэта меншасць мае агульныя этнічныя, рэлігійныя або моўныя асаблівасці або агульную культурную ідэнтычнасць.

12. Суадносіны з нацыянальным заканадаўствам і іншымі міжнароднымі інструментамі

Артыкул 12

1. Нішто ў дадзеным пратаколе не можа быць вытлумачана як тое, што ўшчамляе або абмяжоўвае індывідуальнае права асоб, якія належаць да нацыянальнай меншасці, або калектыўнае права нацыянальнай меншасці, прадугледжаныя ў заканадаўстве дзяржавы-ўдзельніцы або ў якім-небудзь міжнародным пагадненні, бокам якога гэта дзяржава з'яўляецца.

2. Не павінны разглядацца як дыскрымінацыйныя меры, прынятыя з адзінай мэтай абароны этнічных груп, садзейнічання іх належнаму развіццю і забеспячэння ім правоў і абыходжання роўных з астатняй часткай насельніцтва ў адміністрацыйнай, палітычнай, эканамічнай, сацыяльнай і культурнай абласцях і ў іншых сферах.

РЭКАМЕНДАЦЫЯ 1353 (1998) ДОСТУП МЕНШАСЦЕЙ ДА ВЫШЭЙШАЙ АДУКАЦЫІ

(Прынята Асамблеяй 27 студзеня 1998 г.)

1. Асамблея лічыць, што меншасці павінны мець магчымасць выказаць сваю ідэнтычнасць і развіваць сваю адукацыю, культуру, мову і традыцыі, і што дзяржавы павінны прымаць усе неабходныя меры для дасягнення гэтай мэты. Акрамя таго, гэта адзіны спосаб, з дапамогай якога Еўропа зможа захаваць сваю багатую культурную разнастайнасць.

2. Адукацыя з'яўляецца адным з асноўных правоў чалавека і, такім чынам, доступ да ўсіх ўзроўняў, уключаючы вышэйшую адукацыю, павінен быць аднолькавы для ўсіх пастаянных жыхароў дзяржаў, якія падпісалі Еўрапейскую культурную канвенцыю.

3. У цяперашні час гэта не так, паколькі прадстаўнікі нацыянальных меншасцей часта недастаткова прадстаўлены ў вышэйшых навучальных установах. Кошт прадастаўлення, праблемы прызнання кваліфікацыі, адсутнасць падыходзячай пачатковай і сярэдняй адукацыі, а ў некаторых выпадках і палітычнае супрацьдзеянне ўносяць свой уклад у гэту сітуацыю.

4. Па даных шэрагу даследаванняў, — і, у прыватнасці, згодна з вынікамі трохгадовага праекта па забеспячэнні доступу да вышэйшай адукацыі ў Еўропе, праведзенага Камітэтам па вышэйшай адукацыі і навуковых даследаваннях (СС-HER) Савета па культурным супрацоўніцтве, — сацыяльна-эканамічнае становішча меншасцей вельмі часта таксама з'яўляецца перашкодай для іх доступу да вышэйшай адукацыі. Гэта асабліва так у выпадку рома / цыганоў.

5. Статыстычныя даныя аб удзеле меншасцей у сістэме вышэйшай адукацыі ў многіх еўрапейскіх краінах па розных прычынах вельмі няпоўныя.

6. У гэтай сувязі Асамблея рэкамендуе, каб Камітэт міністраў прасіў урады дзяржаў, якія падпісалі Еўрапейскую культурную канвенцыю, прыняць да ўвагі наступныя прынцыпы пры пераглядзе іх нацыянальнай палітыкі ў галіне адукацыі:

6.1 урадам варта пазбягаць прадпісанняў аб выключным выкарыстанні толькі афіцыйнай мовы і ўстрымлівацца ад правядзення

палітыкі, накіраванай на асіміляцыю нацыянальных меншасцей у культуру большасці;

6.2 асобы, якія належаць да моўных меншасцей, павінны мець доступ да адпаведных тыпаў і ўзроўняў дзяржаўнай адукацыі на роднай мове ў мэтах падрыхтоўкі да вышэйшай адукацыі;

6.3 усе грамадзяне павінны мець магчымасць вывучаць сваю мову і культуру ў цэлым, у тым ліку на ўніверсітэцкім узроўні; асоб, якія належаць да груп меншасцей, варта заахвочваць да ўдзелу ў сістэме вышэйшай адукацыі як у сваёй краіне, так і за мяжой; узаемнае прызнанне кваліфікацый варта заахвочваць, асабліва ў суседніх краінах;

6.4 урады павінны прызнаць фундаментальную свабоду ўдзельнічаць у дзейнасці, звязанай з вышэйшай адукацыяй, і ствараць інстытуты для гэтай мэты; такія ўстановы павінны афіцыйна падтрымлівацца, як толькі будзе ўстаноўлена іх здавальняючая якасць — на недыскрымінацыйнай і справядлівай аснове — і будзе прадэманстравана сапраўдная запатрабаванасць; мова не павінна быць крытэрыем для прызнання ўстаноў або кваліфікацый;

6.5 вышэйшыя навучальныя ўстановы павінны распрацоўваць асветніцкія праграмы, прызначаныя для палягчэння доступу меншасцей, напрыклад, шляхам больш цеснага супрацоўніцтва з сярэднімі навучальнымі ўстановамі;

6.6 студэнты з груп меншасцей павінны мець магчымасць здаваць уступныя экзамены ў вышэйшыя навучальныя ўстановы на іх роднай мове;

6.7 у якасці сродку заахвочвання асоб, якія належаць да моўных меншасцей, можа быць прадугледжана сістэма залежных ад мовы бонусаў, што ўлічваюцца пры ўступных экзаменах;

6.8 маладыя людзі з груп меншасцей павінны, як і іншыя маладыя людзі, на тых жа ўмовах, што і яны, мець магчымасць атрымаць прафесійную адукацыю пасля агульнай базавай адукацыі і атрымліваць адукацыю на ўсіх узроўнях, на іх роднай мове ці не, без якіх-небудзь дадатковых фінансавых абмежаванняў;

6.9 спецыяльныя курсы па мовах і культуры меншасцей павінны быць уключаны ў навучальныя планы педагагічных навучальных устаноў;

6.10 новыя інфармацыйныя і камунікацыйныя тэхналогіі павінны выкарыстоўвацца больш шырока, паколькі яны добра падыходзяць для адукацыі груп меншасцей і студэнтаў у геаграфічна аддаленых раёнах;

6.11 доступ меншасцей да вышэйшай адукацыі, а таксама іх наступны ўдзел у ёй, павінны адсочвацца на аснове даных, добраахвотна прадастаўленых студэнтамі, і ў адпаведнасці з прынцыпамі абароны даных.

7. Акрамя таго, Асамблея рэкамендуе, каб Камітэт міністраў:

7.1 аказваў кваліфікаваную дапамогу, напрыклад, праз СС-HER і рэалізацыю пілотных праектаў, універсітэтам і ўрадам у краінах, дзе меншасці маюць цяжкасці ў доступе да вышэйшай адукацыі;

7.2 падтрымліваў інстытуцыянальныя тэматычныя даследаванні, якія прысвечаны тэме меншасцей у сістэме вышэйшай адукацыі ў Еўропе;

7.3 разгледзеў пытанне аб прыняцці праекта рэкамендацыі аб доступе да вышэйшай адукацыі, зацверджанага Саветам па культурным супрацоўніцтве 22 студзеня 1998 г.

РЭКАМЕНДАЦЫЯ 1492 (2001) ПРАВЫ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ МЕНШАСЦЕЙ

(Прынята Асамблеяй 23 студзеня 2001 г.)

1. Асамблея зноў падкрэслівае важнасць эфектыўнай абароны правоў меншасцей у Еўропе. Яна лічыць, што належная абарона асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, і іх абшчын з'яўляецца неад'емнай часткай абароны правоў чалавека і з'яўляецца адзіным спосабам, якім дзяржава можа знізіць міжэтнічную напружанасць, якая можа прывесці да ўзнікнення больш распаўсюджаных канфліктаў.

2. Асамблея асуджае адмаўленне існавання меншасцей і правоў меншасцей у некаторых дзяржавах — членах Савета Еўропы, і той факт, што многім меншасцям у Еўропе не забяспечана належная абарона.

3. Асамблея прызнае, што большасць мае абавязацельствы ў адносінах да меншасці, і, з іншага боку, меншасць нясе адказнасць за ўдзел у палітычным і грамадскім жыцці краіны, у якой яна жыве, і за ўнясенне свайго ўкладу, нароўні з большасцю, у дэмакратычнае адзінства і плюралізм дзяржаў, якім яна прапанавала сваю вернасць.

4. Асамблея адзначае, што вельмі важна, каб большасць была больш знаёма з мовамі і культурамі нацыянальных меншасцей, а ўлады, з дапамогай няўрадавых арганізацый, імкнуліся зрабіць культуры меншасцей вядомымі.

5. Асамблея яшчэ раз заклікае ўсе свае дзяржавы-члены да забеспячэння таго, што можа разглядацца як мінімальныя правы нацыянальных меншасцей, як гэта прадугледжана ў Рамачнай канвенцыі аб абароне нацыянальных меншасцей (ETS № 157). Яна лічыць, што абарона меншасцей мае важнае значэнне для ажыццяўлення асноўных правоў чалавека, стабільнасці, дэмакратычнай бяспекі і міра на еўрапейскім кантыненте. Яна таксама адзначае, што адплатай за няздольнасць станоўча рэагаваць на патрэбы нацыянальных меншасцей могуць стаць эскалацыя сацыяльнай напружанасці, павелічэнне колькасці асоб, якія шукаюць прытулак, нежаданне ўмацоўваць адзінства паміж дзяржавамі — членамі Савета Еўропы, клімат небяспекі, які можа нанесці шкоду гандлю і інвестыцыям.

6. Андора, Бельгія, Францыя і Турцыя на сённяшні дзень не падпісалі і не ратыфікавалі Рамачную канвенцыю аб абароне нацыянальных меншасцей, і гэта азначае, што яна не можа ў поўнай меры дзейнічаць на кантыненте. Дадзеныя краіны маюць значныя меншасці, якія павінны быць абаронены і чые правы афіцыйна не прызнаюцца. Іншыя краіны — Грузія, Грэцыя, Ісландыя, Латвія, Люксембург, Нідэрланды і Партугалія — падпісалі, але яшчэ не ратыфікавалі Рамачную канвенцыю.

7. Асамблея нагадвае пра сваю Рэкамендацыю 1201 (1993), у якой яна прасіла Камітэт міністраў распрацаваць дадатковы пратакол да Еўрапейскай канвенцыі па правах чалавека па пытанні аб правах меншасцей, і выказала пажаданне да дзяржаў — членаў Савета Еўропы засноўваць сваё заканадаўства і палітыку ў дачыненні да меншасцей па праекце пратакола, выкладзенага ў дадатку да гэтай рэкамендацыі, у якім утрымліваецца найбольш прымальнае вызначэнне на еўрапейскім узроўні паняцця «нацыянальная меншасць».

8. Асамблея таксама адзначае, што палітычныя абавязацельствы і стандарты, выкладзеныя ў праекце дадатковага пратакола, прыкладзенага да вышэйзгаданай рэкамендацыі, былі павышаны да статусу юрыдычных абавязацельстваў у дагаворах аб дружбе, заключаных паміж рознымі дзяржавамі — членамі Савета Еўропы. Гэтыя дамоўныя абавязкі ў канчатковым выніку могуць атрымаць статус звычайных нормаў на рэгіянальным узроўні.

9. На сённяшні дзень Албанія, Андора, Бельгія, Балгарыя, Эстонія, Грузія, Грэцыя, Ірландыя, Латвія, Літва, Малдова, Польшча, Партугалія, Расія, Сан-Марына, Славакія і Турцыя не падпісалі і не ратыфікавалі Еўрапейскую хартыю рэгіянальных моў або моў меншасцей (ETS No. 148).

10. Асамблея адзначае, што Хартыя Еўрапейскага Саюза аб асноўных правах, прынятая на сустрэчы на вышэйшым узроўні ў Ніцы ў снежні 2000 г., не вырашае пытання аб правах меншасцей і абмяжоўваецца дэклараваннем у Артыкуле 22, што «Саюз паважае культурную, рэлігійную і моўную разнастайнасць».

11. Асамблея прызнае, што групы мігрантаў, члены якіх з'яўляюцца грамадзянамі дзяржавы пражывання, уяўляюць сабой асаблівыя катэгорыі меншасцей, і рэкамендуе, каб да іх прымяняўся асобны інструмент Савета Еўропы.

12. У гэтай сувязі Асамблея **рэкамендуе** Камітэту міністраў:

12.1 заклікаць дзяржавы-члены да дэманстрацыі больш шчодрата стаўлення ў прымяненні іх канкрэтнай палітыкі ў дачыненні да меншасцей і ў імплементацыі інструментаў Савета Еўропы ў галіне правоў меншасцей;

12.2 заклікаць дзяржавы-члены палепшыць і, у выпадку неабходнасці, развіваць далей міжнароднае супрацоўніцтва ў галіне абароны правоў меншасцей, як у двухбаковых стасунках, так і на ўзроўні еўрапейскіх міжнародных арганізацый;

12.3 прасіць чатыры дзяржавы, якія яшчэ не падпісалі Рамачную канвенцыю аб абароне нацыянальных меншасцей, прывесці свае канстытуцыі і сваё заканадаўства ў адпаведнасць з наяўнымі еўрапейскімі стандартамі, каб ліквідаваць любыя перашкоды для падпісання і ратыфікацыі Канвенцыі;

12.4 прасіць дзяржавы, згаданыя ў пункце 6, падпісаць і/або ратыфікаваць як мага хутчэй і без агаворак і заяў Рамачную канвенцыю аб абароне нацыянальных меншасцей, і прасіць тыя, што ўжо ратыфікавалі, яе рэалізаваць і адклікаць свае агаворкі і заявы да яе;

12.5 заахвочваць тыя дзяржавы, якія яшчэ не зрабілі гэтага, ратыфікаваць Еўрапейскую хартыю рэгіянальных моў або моў меншасцей, а таксама заахвочваць дзяржавы-члены і будучыя дзяржавы-члены прымяняць яе належным чынам;

12.6 павялічыць людскія і фінансавыя рэсурсы агульных упраўленняў Савета Еўропы, занятых прымяненнем двух вышэйзгаданых дакументаў;

12.7 прасіць дзяржавы-члены падпісаць і ратыфікаваць як мага хутчэй Пратакол № 12 да Еўрапейскай канвенцыі аб правах чалавека, у надзеі на тое, што асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, будуць у стане абараніць свае асаблівыя правы праз Еўрапейскі суд па правах чалавека;

12.8 заклікаць Камітэт міністраў надаць першачарговую ўвагу абмеркаванню і прыняццю заключэнняў і справаздач, падрыхтаваных Кансультацыйным камітэтам Рамачнай канвенцыі па абароне нацыянальных меншасцей і Камітэтам экспертаў Еўрапейскай хартыі рэгіянальных моў або моў меншасцей, а таксама стварыць адпаведную працэдуру для іх хутчэйшага апублікавання і агульнага распаўсюджвання;

12.9 узмацніць механізмы маніторынгу ў рамках Савета Еўропы і ўжываць аднолькавыя прынцыпы і стандарты для ўсіх дзяржаў-членаў;

12.10 прыступіць да распрацоўкі дадатковага пратакола да Рамачнай канвенцыі аб абароне нацыянальных меншасцей, які надзяліў бы Еўрапейскі суд па правах чалавека або агульны судовы орган Савета Еўропы кампетэнцыяй даваць кансультацыйныя заключэнні па тлумачэнні Рамачнай канвенцыі;

12.11 прыступіць да распрацоўкі праекта пратакола да Еўрапейскай канвенцыі па правах чалавека па пытанні аб правах нацыянальных меншасцей, абапіраючыся на прынцыпы, выкладзеныя ў Рэкамендацыі 1201 (1993), і імкнучыся ўключыць у яго вызначэнне нацыянальнай меншасці, прынятае ў той жа рэкамендацыі;

12.12 замацаваць пры Камісары Савета Еўропы па правах чалавека асобу са спецыяльнай адказнасцю за пытанні, звязаныя з абаронай правоў меншасцей, і прадугледзіць для гэтай мэты належнае фінансаванне забеспячэнне;

12.13 прадаставіць розным мовам жэстаў, якія выкарыстоўваюцца ў Еўропе, абарону, аналагічную той, якая забяспечваецца Еўрапейскай хартыяй рэгіянальных моў або моў меншасцей, магчыма, з дапамогай прыняцця рэкамендацыі для дзяржаў-членаў;

12.14 публікаваць даклады, прадстаўленыя Камітэтам экспертаў Еўрапейскай хартыі рэгіянальных моў або моў меншасцей.

РЭКАМЕНДАЦЫЯ 1688 (2004) АБ КУЛЬТУРАХ ДЫЯСПАР

*(Прынята Пастаяннай камісіяй, якая дзейнічае ад імя Асамблеі,
23 лістапада 2004 г.)*

1. Культурны дыяспар існуюць у выніку дысперсіі абшчын па ўсім свеце; гэта дысперсія часта прымусовая або мае гістарычныя прычыны. Дыяспары прадстаўляюць і падтрымліваюць культуру, адрозную ад краін знаходжання, часта захоўваючы трывалыя сувязі з краінай і культурай паходжання (рэальнага або ўяўнага), а таксама з іншымі супольнасцямі аднаго і таго ж паходжання, з тым, каб захаваць гэту культуру. Гэта, па сутнасці, культурная з'ява і не абавязкова звязаная з міграцыяй.

2. Некаторыя культуры дыяспар, якія маюць дакладнае паходжанне і з'яўляюцца вынікам гвалтоўных дысперсій, добра дакументаваны, напрыклад, армянская, грэцкая, ірландская, італьянская і габрэйская дыяспары, а зусім нядаўна — балканскія дыяспары. Тым не менш, большасць краін па ўсім свеце, і, такім чынам, большасць дзяржаў — членаў Савета Еўропы фактычна прызнаюць сваю ўласную культуру дыяспар. Акрамя таго, у той час як некаторыя культуры дыяспар адносна невядомыя, большасць дзяржаў-членаў з'яўляюцца «гаспадарамі» для вялікай колькасці розных культур дыяспар.

3. Парламенцкая Асамблея з задавальненнем адзначае, што культуры дыяспар уяўляюць сабой каштоўныя сеткі для інтэлектуальнага, культурнага і адукацыйнага абмену па ўсёй Еўропе і астатнім свеце. Яны з'яўляюцца ключавым фактарам у развіцці культурнай разнастайнасці, міжкультурнага ўзаемаразумення і цягнёнасці.

4. Асамблея перакананая ў тым, што дыяспары могуць прынесці карысць і краінам паходжання, і краінам знаходжання, і ў сувязі з гэтым вітае змену акцэнтаў міграцыйнай палітыкі ад асіміляцыі да балансу паміж інтэграцыяй і падтрыманнем сувязей з краінамі паходжання. Асамблея лічыць, што інстытуты Савета Еўропы і дзяржаў-членаў павінны адыгрываць пэўную ролю ў паляпшэнні адносін паміж культурамі дыяспар і ўрадамі краін паходжання і знаходжання.

5. Асамблея таксама падкрэслівае неабходнасць для ўсіх дыяспар, у сваю чаргу, выконваць закон краіны іх знаходжання, прызнаваць мову і адукацыю краіны знаходжання і паважаць яе культуру.

6. У той час як вялікая ўвага была нададзена становішчу абшчын мігрантаў і іх адносінам з прымаючай краінай, адносна мала ўвагі было нададзена адносінам паміж гэтымі супольнасцямі і паміж кожнай супольнасцю і адпаведнай краінай паходжання. Асамблея нагадвае ў гэтай сувязі свае папярэднія рэкамендацыі 1410 (1998) і 1650 (2004) пра сувязі паміж еўрапейцамі, якія пражываюць за мяжой, і іх краінамі паходжання. Аднак для развіцця культуры супольнасцей дыяспар неабходна больш дынамічная палітыка.

7. У гэтай сувязі Асамблея рэкамендуе, каб Камітэт міністраў заклікаў урады і адпаведныя органы дзяржаў-членаў:

7.1 прызнаць існаванне культур дыяспар у якасці неад'емнай часткі сучаснай еўрапейскай культуры і цывілізацыі і дыяспар у якасці складовай часткі і грамадства сваёй краіны паходжання і краіны іх знаходжання;

7.2 імкнуцца палепшыць культурныя адносіны паміж дыяспарамі, іх краінай паходжання і іх краінай знаходжання шляхам вывучэння прадстаўленасці культур дыяспар у культуры і грамадстве, а таксама праз вывучэнне ўрадавай палітыкі ў адносінах да культур дыяспар;

7.3 весці актыўны дыялог з дыяспарамі для таго, каб зразумець і ўлічыць іх асаблівыя культурныя, моўныя і адукацыйныя патрэбы;

7.4 палегчыць узаемаадносіны паміж дыяспарамі ўнутры і паміж краінамі знаходжання ў мэтах пашырэння культурнага абмену і разумення паміж такімі асобнымі супольнасцямі (напрыклад, з дапамогай спадарожнікавага вяшчання, друкаваных матэрыялаў, музейных выстаў і праграм культурнага абмену);

7.5 выкарыстоўваць магчымасці для дадатковага абмену, напрыклад, выкарыстанне дыпламатычных структур (амбасады, консульствы), інфраструктуры мясцовых улад і дзяржаўнага сектара і эфектыўнага выкарыстання ў прыватным сектары;

7.6 спрыяць больш глыбокаму ўсведамленню культур дыяспар у сучасным еўрапейскім грамадстве праз адукацыю, сродкі масавай інфармацыі і культуру, з арыентацыяй на ўсіх жыхароў дзяржаў-членаў і ахопам усіх аспектаў культур дыяспар, у тым ліку развіц-

ця сітуацыі пасля нядаўніх тэрарыстычных і нацыяналістычных падзей.

8. Акрамя таго, Асамблея рэкамендуе, каб Камітэт міністраў:

8.1 прызнаў ролю Савета Еўропы ў развіцці адносін паміж рознымі культурнымі кампанентамі сеткі дыяспар: культуры дыяспар, супольнасці дыяспар, краіны паходжання (рэальнага або ўяўнага) і краіны знаходжання;

8.2 вывучыў ролю Савета Еўропы ў якасці патэнцыйнага культурнага «пасярэдніка» ў такой сетцы і з мэтай выяўлення спосабаў стымулявання ўзаемадзеяння ў сферы культуры паміж краінамі паходжання, прымаючымі краінамі і дыяспарамі;

8.3 імкнуўся да таго, каб усе дыяспары ў межах Савета Еўропы карысталіся аднолькавымі ўмовамі свабоды і памяркоўнасці і разглядаліся ў адпаведнасці з такімі канвенцыямі, як Еўрапейская канвенцыя аб правах чалавека, Рамачная канвенцыя аб абароне нацыянальных меншасцей і Еўрапейская хартыя рэгіянальных моў або моў меншасцей;

8.4 павышаў ролю ўрадавых і няўрадавых арганізацый у галіне аховы і вывучэння культур дыяспар;

8.5 даследаваў новыя тэхналагічныя магчымасці для аказання дапамогі і далейшага развіцця культурных сувязей паміж дыяспарамі ў адносінах да абароны і захвочвання культур дыяспар.

**ДАКУМЕНТЫ АРГАНІЗАЦЫІ
ПА БЯСПЕЦЫ І СУПРАЦОЎНІЦТВЕ Ё ЕЎРОПЕ**

**ЗАКЛЮЧНЫ АКТ
НАРАДЫ ПА БЯСПЕЦЫ І СУПРАЦОЎНІЦТВЕ Ё ЕЎРОПЕ**

*Хельсінкі, 1 жніўня 1975 г.²
(вытрымкі)*

<...>

VII. Павага да правоў чалавека і асноўных свабод, уключаючы свабоду думкі, сумлення, рэлігіі і перакананняў

Дзяржавы-ўдзельніцы будуць паважаць правы чалавека і асноўныя свабоды, уключаючы свабоду думкі, сумлення, рэлігіі і перакананняў, для ўсіх, без адрознення расы, полу, мовы і рэлігіі.

Яны будуць заахвочваць і развіваць эфектыўнае ажыццяўленне грамадзянскіх, палітычных, эканамічных, сацыяльных, культурных і іншых правоў і свабод, якія ўсе выцякаюць з годнасці, што ўласціва чалавечай асобе, і з'яўляюцца істотнымі для яе вольнага і поўнага развіцця. <...>

Дзяржавы-ўдзельніцы, на чыёй тэрыторыі маюцца нацыянальныя меншасці, будуць паважаць права асоб, якія належаць да такіх меншасцей, на роўнасць перад законам, будуць прадастаўляць ім поўную магчымасць фактычнага карыстання правамі чалавека і асноўнымі свабодамі і будуць такім чынам абараняць іх законныя інтарэсы ў гэтай галіне. <...>

Супрацоўніцтва ў галіне эканомікі, навукі і тэхнікі і навакольнага асяроддзя <...>

6. Супрацоўніцтва ў іншых сектарах

<...>

² Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

Эканамічныя і сацыяльныя аспекты працы мігрантаў

<...>

- замацаваць права працоўных-мігрантаў па магчымасці рэгулярна атрымліваць інфармацыю на сваёй роднай мове як аб краіне паходжання, так і пра прымаючую краіну;

- забяспечыць дзецям працоўных-мігрантаў, якія пражываюць у прымаючай краіне, доступ да звычайнай для гэтай краіны адукацыі на тых жа ўмовах, што і для дзяцей з гэтай краіны, і дазволіць, акрамя таго, выкладанне роднай мовы, нацыянальнай культуры, гісторыі і геаграфіі; <...>

Супрацоўніцтва ў гуманітарных і іншых галінах

3. Супрацоўніцтва і абмены ў галіне культуры <...>

Нацыянальныя меншасці або рэгіянальныя культуры

Дзяржавы-ўдзельніцы, прызнаючы ўклад, які нацыянальныя меншасці або рэгіянальныя культуры могуць уносіць у супрацоўніцтва паміж імі ў розных галінах культуры, маюць намер у выпадку, калі на іх тэрыторыі маюцца такія меншасці або культуры, спрыяць дадзенаму ўкладу з улікам законных інтарэсаў іх членаў. <...>

4. Супрацоўніцтва і абмены ў галіне адукацыі <...>

Нацыянальныя меншасці або рэгіянальныя культуры

Дзяржавы-ўдзельніцы, прызнаючы ўклад, які нацыянальныя меншасці або рэгіянальныя культуры могуць уносіць у супрацоўніцтва паміж імі ў розных галінах адукацыі, маюць намер у выпадку, калі на іх тэрыторыі маюцца такія меншасці або культуры, спрыяць дадзенаму ўкладу з улікам законных інтарэсаў іх членаў.

**ВЫНІКОВЫ ДАКУМЕНТ
МАДРЫДСКАЙ СУСТРЭЧЫ 1980 г.
ПРАДСТАЎНІКОЎ ДЗЯРЖАЎ – УДЗЕЛЬНІЦ НБСЕ,
ШТО АДБЫЛАСЯ НА АСНОВЕ ПАЛАЖЭННЯЎ
ЗАКЛЮЧНАГА АКТА, ЯКІЯ АДНОСЯЦА
ДА ДАЛЕЙШЫХ КРОКАЎ ПАСЛЯ НАРАДЫ**

*Мадрыд, 6 верасня 1983 г.³
(вытрымкі)*

<...>

Прадстаўнікі дзяржаў-удзельніц разгледзелі ўсе прадстаўленыя прапановы па вышэйпададзеных пытаннях і прыйшлі да згоды адносна наступнага:

Пытанні, якія датычаць бяспекі ў Еўропе

Дзяржавы-ўдзельніцы выказваюць сваю рашучасць

— прыкладаць новыя намаганні да таго, каб рабіць разрадку эфектыўным, а таксама няспынным, усё больш жыццяздольным і ўсебаковым працэсам, усеагульным па ахопу, у адпаведнасці з абавязальствам па Заключнаму акту;

— шукаць рашэнні неўрэгуляваных праблем мірнымі сродкамі;

— паслядоўна выконваць усе палажэнні Заключнага акта, і ў прыватнасці строга і няўхільна паважаць і ажыццяўляць на практыцы ўсе дзесяць прынцыпаў, якія змяшчаюцца ў Дэкларацыі прынцыпаў, якімі дзяржавы-ўдзельніцы кіруюцца ва ўзаемных адносінах, незалежна ад іх палітычных, эканамічных і сацыяльных сістэм, а таксама іх памеру, геаграфічнага становішча і ўзроўню эканамічнага развіцця, уключаючы іх прыхільнасць ажыццяўленню сваіх адносін з усімі іншымі дзяржавамі ў духу гэтых прынцыпаў;

— развіваць адносіны ўзаемага супрацоўніцтва, дружбы і даверу, устрымліваючыся ад любых дзеянняў, якія, знаходзячыся ў супярэчнасці з Заключнымі актамі, маглі б пашкодзіць такім адносінам;

— заахвочваць сапраўдныя намаганні па выкананні Заключнага акта;

³ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

— прыкладаць сапраўдныя намаганні ў напрамку стрымлівання ўзмацнення нарошчвання ўзбраенняў, а таксама ў напрамку ўмацавання даверу і бяспекі і садзейнічання раззбраенню.

Прынцыпы

Яны зноў пацвярджаюць сваю рашучасць цалкам паважаць і прымяняць гэтыя прынцыпы і, адпаведна, садзейнічаць усімі мерамі як у заканадаўчым плане, так і на практыцы павышэнню іх дзейнасці. Яны лічаць, што адной з такіх мер магло б з’явіцца адлюстраванне ў заканадаўстве — такім спосабам, які адпавядае практыцы і працэдурам кожнай краіны, — выкладзеных у Заключным акце дзесяці прынцыпаў.

<...>

Дзяржавы-ўдзельніцы зноў пацвярджаюць неабходнасць таго, каб непрымяненне сілы або пагрозы сілай, як закон міжнароднага жыцця, строга і эфектыўна выконвалася. З гэтай мэтай яны падкрэсліваюць свой абавязак згодна адпаведным палажэнням Заключнага акта дзейнічаць адпаведна.

<...>

Яны падкрэсліваюць, што ўсе дзяржавы-ўдзельніцы прызнаюць у Заключным акце ўсеагульнае значэнне правоў чалавека і асноўных свабод, павага якіх з’яўляецца істотным фактарам міру, справядлівасці і дабрабыту, неабходных для забеспячэння развіцця сяброўскіх стасункаў і супрацоўніцтва паміж імі, як і паміж усімі дзяржавамі.

<...>

Дзяржавы-ўдзельніцы падкрэсліваюць сваю рашучасць заахвочваць і развіваць эфектыўнае ажыццяўленне правоў чалавека і асноўных свабод, якія ўсе выцякаюць з годнасці, што ўласціва чалавечай асобе, і з’яўляюцца істотнымі для яе вольнага і поўнага развіцця, і забяспечваць пастаянны і адчувальны прагрэс у адпаведнасці з Заключнымі актамі ў мэтах далейшага і ўстойлівага прасоўвання ў гэтай галіне ва ўсіх дзяржавах-удзельніцах, незалежна ад іх палітычных, эканамічных і сацыяльных сістэм.

Яны роўным чынам падкрэсліваюць сваю рашучасць удасканалваць свае законы і адміністрацыйныя правілы ў галіне грамадзянскіх, палітычных, эканамічных, сацыяльных, культурных і іншых правоў чалавека і асноўных свабод; яны таксама падкрэсліваюць сваю

рашучасць забяспечваць эфектыўнае ажыццяўленне гэтых правоў і свабод.

Яны нагадваюць аб праве асоб ведаць свае правы і абавязкі ў галіне правоў чалавека і асноўных свабод і паступаць у адпаведнасці з імі, як яно ўвасоблена ў Заключным акце, і будуць прымаць неабходныя меры ў сваіх краінах у мэтах эфектыўнага забеспячэння гэтага права.

Дзяржавы-ўдзельніцы пацвярджаюць, што яны будуць прызнаваць, паважаць і, акрамя таго, згаджаюцца прымаць меры, неабходныя для забеспячэння свабоды асобы вызнаваць, асабіста або сумесна з іншымі, рэлігію або веру, дзейнічаючы згодна з ўласным сумленнем.

У гэтым кантэксце яны будуць праводзіць кансультацыі ва ўсіх выпадках, калі гэта неабходна, з рэлігійнымі культурамі, установамі і арганізацыямі, якія дзейнічаюць у канстытуцыйных рамках сваіх краін.

Яны будуць добразычліва разглядаць хадайніцтвы рэлігійных аб'яднанняў вернікаў, якія вызнаюць або гатовых вызнаваць сваю веру ў канстытуцыйных рамках сваіх дзяржаў, аб прадастаўленні статусу, які прадугледжаны ў іх краінах для рэлігійных культураў, устаноў і арганізацый.

Яны таксама падкрэсліваюць важнасць пастаяннага прагрэсу ў забеспячэнні павагі правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, і іх фактычнага карыстання гэтымі правамі, а таксама ў абароне іх законных інтарэсаў, як прадугледжваецца ў Заключным акце.

<...>

**ВЫНІКОВЫ ДАКУМЕНТ ВЕНСКАЙ СУСТРЭЧЫ 1986 г.
ПРАДСТАЎНІКОЎ ДЗЯРЖАЎ – УДЗЕЛЬНІЦ НБСЕ,
ШТО АДБЫЛАСЯ НА АСНОВЕ ПАЛАЖЭННЯЎ
ЗАКЛЮЧНАГА АКТА, ЯКІЯ АДНОСЯЦА
ДА ДАЛЕЙШЫХ КРОКАЎ ПАСЛЯ НАРАДЫ**

*Вена, 15 студзеня 1989 г.⁴
(вытрымкі)*

Пытанні, якія адносяцца да бяспекі ў Еўропе

Дзяржавы-ўдзельніцы выказваюць сваю рашучасць:

<...>

- нарошчваць свае намаганні ў пошуках вырашэння праблем, што абцяжарваюць іх адносіны, і ў мэтах умацавання гарантый між-народнага міру і бяспекі;

- садзейнічаць супрацоўніцтву і дыялогу паміж імі, забяспечваць эфектыўнае ажыццяўленне правоў чалавека і асноўных свабод і палітычных кантакты і зносіны паміж людзьмі;

Прынцыпы

<...>

(11) Яны пацвярджаюць, што будуць паважаць правы чалавека і асноўныя свабоды, уключаючы свабоду думкі, сумлення, рэлігіі і перакананняў, для ўсіх, без адрознення расы, полу, мовы і рэлігіі. Яны таксама пацвярджаюць усеагульнае значэнне правоў чалавека і асноўных свабод, павага якіх з'яўляецца істотным фактарам міру, справядлівасці і бяспекі, неабходных для забеспячэння развіцця сяброўскіх стасункаў і супрацоўніцтва паміж імі, як і паміж усімі дзяржавамі.

<...>

(16) З мэтай забяспечыць свабоду асобы вызнаваць рэлігію або веру і прытрымлівацца іх дзяржавы-ўдзельніцы будуць, сярод іншага:

(16.1) прымаць эфектыўныя меры па прадухіленні і ліквідацыі дыскрымінацыі асоб або аб'яднанняў на глебе рэлігіі або перакананняў у дачыненні да прызнання, ажыццяўлення і карыстання правамі ча-

⁴ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

лавека і асноўнымі свабодамі ва ўсіх абласцях грамадзянскага, палітычнага, эканамічнага, сацыяльнага і культурнага жыцця і па забеспячэнні сапраўднай роўнасці паміж вернікамі і няверуючымі;

(16.2) спрыяць клімату ўзаемнай цяпці і павагі паміж вернікамі розных аб'яднанняў, а таксама паміж вернікамі і няверуючымі;

(16.3) прадастаўляць па іх просьбе аб'яднанням вернікаў, якія вызнаюць або гатовы вызнаваць сваю веру ў канстытуцыйных рамках сваіх дзяржаў, прызнанне статусу, прадугледжанага для іх у іх адпаведных краінах;

(16.4) паважаць права гэтых рэлігійных аб'яднанняў:

- ствараць аб'яднанні і ўтрымліваць свабодна даступныя месцы набажэнстваў або сходаў;

- арганізоўвацца ў адпаведнасці са сваёй уласнай іерархічнай і інстытуцыянальнай структурай;

- выбіраць, прызначаць і замяняць свой персанал згодна са сваімі адпаведнымі патрабаваннямі і стандартамі, а таксама ўсялякімі свабодна дасягнутымі дамоўленасцямі паміж імі і іх дзяржавай;

- прасіць і атрымліваць добраахвотныя фінансавыя і іншыя ахвяраванні;

(16.5) уступаць у кансультацыі з рэлігійнымі культурамі, установамі і арганізацыямі з мэтай дасягнення лепшага разумення патрэб рэлігійных свабод;

(16.6) паважаць права кожнага даваць і атрымліваць рэлігійную адукацыю на мове па сваім выбары або індывідуальна, або сумесна з іншымі;

(16.7) у гэтым кантэксце паважаць, сярод іншага, свабоду бацькоў забяспечваць рэлігійнае і маральнае выхаванне сваіх дзяцей у адпаведнасці са сваімі ўласнымі перакананнямі;

(16.8) дазваляць падрыхтоўку рэлігійнага персаналу ў адпаведных установах;

(16.9) паважаць права вернікаў і рэлігійных аб'яднанняў набываць і выкарыстоўваць святыя кнігі, рэлігійныя выданні на мове па сваім выбары і іншыя прадметы і матэрыялы, якія адносяцца да спавядання рэлігіі або веры, і валодаць імі;

(16.10) дазваляць рэлігійным культурам, установам і арганізацыям вырабляць, імпартаваць і распаўсюджваць рэлігійныя выданні і матэрыялы;

(16.11) добразычліва разглядаць зацікаўленасць рэлігійных аб'яднанняў ва ўдзеле ў грамадскім дыялогу, у тым ліку праз сродкі масавай інфармацыі.

(17) Дзяржавы-ўдзельніцы прызнаюць, што ажыццяўленне вышэйзгаданых правоў, якія адносяцца да свабоды рэлігіі або перакананняў, можа падлягаць толькі такім абмежаванням, якія ўстаноўлены законам і сумяшчальныя з іх абавязальнасцямі па міжнародным праве і іх міжнароднымі абавязальнасцямі. Яны будуць забяспечваць у сваіх законах і адміністрацыйных правілах і пры іх ужыванні поўнае і эфектыўнае ажыццяўленне свабоды думкі, сумлення, рэлігіі або перакананняў.

(18) Дзяржавы-ўдзельніцы будуць прадпрымаць бесперапынныя намаганні па ажыццяўленні палажэнняў Заключнага акта і мадрыдскага Выніковага дакумента, якія тычацца нацыянальных меншасцей. Яны будуць прымаць усе неабходныя заканадаўчыя, адміністрацыйныя, юрыдычныя і іншыя меры, а таксама ўжываць адпаведныя міжнародныя інструменты, якімі яны могуць быць звязаныя, для забеспячэння абароны правоў чалавека і асноўных свабод асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей на іх тэрыторыі. Яны будуць устрымлівацца ад любой дыскрымінацыі ў дачыненні да такіх асоб і спрыяць ажыццяўленню іх законных інтарэсаў і спадзяванняў у галіне правоў чалавека і асноўных свабод.

(19) Яны будуць абараняць і ствараць умовы для заахвочвання этнічнай, культурнай, моўнай і рэлігійнай самабытнасці нацыянальных меншасцей на сваёй тэрыторыі. Яны будуць паважаць свабоднае ажыццяўленне правоў асобамі, якія належаць да такіх меншасцей, і забяспечваць іх поўную роўнасць з іншымі.

<...>

Супрацоўніцтва ў гуманітарных і іншых галінах

Кантакты паміж людзьмі

(20) Яны будуць добразычліва разглядаць хадайніцтвы аб пазездках за мяжу без адрознення якога-небудзь роду, як расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных або іншых перакананняў, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, маёмаснага становішча, нараджэння, узросту або іншых абставін. Яны будуць забяспечваць, каб адмова не адбівалася на хадайніцтвах, пададзеных іншымі асобамі.

<...>

(31) Яны будуць забяспечваць, каб статус асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей або рэгіянальных культур на іх тэрыторыях, быў роўным таму статусу, якім карыстаюцца іншыя грамадзяне, у тым, што датычыцца кантактаў паміж людзьмі ў адпаведнасці з Заключным актамі і іншымі вышэйзгаданымі дакументамі НБСЕ, і каб гэтыя асобы маглі ўсталёўваць і падтрымліваць такія кантакты з дапамогай паездак і іншых сродкаў зносін, уключаючы кантакты з грамадзянамі іншых дзяржаў, з якімі іх аб'ядноўвае агульнае нацыянальнае паходжанне або культурная спадчына.

<...>

Інфармацыя

(45) Яны будуць забяспечваць на практыцы, каб асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей або рэгіянальных культур на іх тэрыторыі, маглі распаўсюджваць інфармацыю на сваёй роднай мове, мець да яе доступ і абменьвацца ёю.

<...>

Супрацоўніцтва і абмены ў галіне культуры

<...>

(59) Яны будуць забяспечваць, каб асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей або рэгіянальных культур на іх тэрыторыі, маглі захоўваць і развіваць сваю ўласную культуру ва ўсіх яе аспектах, уключаючы мову, літаратуру і рэлігію, і каб яны маглі захоўваць свае культурныя і гістарычныя помнікі і аб'екты.

<...>

Супрацоўніцтва і абмены ў галіне адукацыі

(63) Яны будуць забяспечваць для ўсіх доступ да розных відаў і ўзроўняў адукацыі без дыскрымінацыі па прыкмеце расы, колеру скуры, полу, мовы, рэлігіі, палітычных або іншых перакананняў, нацыянальнага або сацыяльнага паходжання, маёмнага становішча, нараджэння або іншых абставін.

<...>

(68) Яны будуць забяспечваць, каб асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей або рэгіянальных культур на іх тэрыторыях, маглі даваць або атрымліваць веды аб сваёй уласнай культуры, у тым ліку з дапамогай перадачы бацькамі сваім дзецям моўнай, рэлігійнай і культурнай самабытнасці.

ДАКУМЕНТ КАПЕНГАГЕНСКОЙ НАРАДЫ КАНФЕРЭНЦЫ ПА ЧАЛАВЕЧЫМ ВЫМЯРЭННІ НБСЕ

*Капенгаген, 29 чэрвеня 1990 г.⁵
(вытрымкі)*

<...>

Дзяржавы-ўдзельніцы з вялікім задавальненнем вітаюць карэнныя палітычныя змены, якія адбыліся ў Еўропе пасля правядзення ў Парыжы ў 1989 г. першай Нарады Канферэнцыі па чалавечым вымярэнні НБСЕ. Яны адзначаюць, што працэс НБСЕ істотна садзейнічаў гэтым змяненням і што гэтыя падзеі, у сваю чаргу, у значнай ступені прасунулі выкананне палажэнняў Заключнага акта і іншых дакументаў НБСЕ.

Яны прызнаюць, што плюралістычная дэмакратыя і правая дзяржава з'яўляюцца істотна неабходнымі для забеспячэння павагі ўсіх правоў чалавека і асноўных свабод, развіцця кантактаў паміж людзьмі і вырашэння іншых звязаных з гэтым пытанняў гуманітарнага характару. Таму яны вітаюць выяўленую ўсімі дзяржавамі-ўдзельнікамі прыхільнасць ідэалам дэмакратыі і палітычнаму плюралізму, а таксама іх агульную рашучасць будаваць дэмакратычныя грамадствы на аснове свабодных выбараў і вяршэнства права.

На Капенгагенскай нарадзе дзяржавы-ўдзельніцы разгледзелі пытанне аб выкананні сваіх абавязацельстваў у сферы чалавечага вымярэння. Яны выказалі меркаванне, што ступень выканання абавязацельстваў, якія ўтрымліваюцца ў адпаведных палажэннях дакументаў НБСЕ, істотна ўзрасла пасля правядзення Парыжскай нарады. Яны, аднак, таксама выказалі меркаванне пра тое, што неабходна зрабіць далейшыя крокі для поўнага выканання сваіх абавязацельстваў, якія адносяцца да чалавечага вымярэння.

Дзяржавы-ўдзельніцы выказваюць сваю перакананасць у тым, што поўная павага правоў чалавека і асноўных свабод і развіццё грамадстваў, заснаваных на плюралістычнай дэмакратыі і вяршэнстве права, з'яўляецца неабходнай умовай для забеспячэння прагрэсу ў справе стварэння стабільнай абстаноўкі трывалага міру, бяспекі,

⁵ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

справядлівасці і супрацоўніцтва, якую яны імкнуцца зацвердзіць у Еўропе. Таму яны пацвярджаюць сваё абавязацельства ў поўнай меры выконваць усе палажэнні Заключнага акта і іншых дакументаў НБСЕ, якія адносяцца да сферы чалавечага вымярэння, і бяруць на сябе абавязацельства нарошчваць і далей ужо дасягнуты прагрэс.

Яны прызнаюць, што супрацоўніцтва паміж імі, а таксама актыўны ўдзел асобных асоб, груп, арганізацый і ўстаноў істотна неабходныя для забеспячэння пастаяннага прасоўвання да іх агульных мэт.

У мэтах садзейнічання павазе правоў чалавека і асноўных свабод і іх ажыццяўленню, развіццю кантактаў паміж людзьмі і вырашэнню іншых звязаных з гэтым пытанняў гуманітарнага характару дзяржавы-ўдзельніцы прыйшлі да згоды адносна наступнага:

I

1. Дзяржавы-ўдзельніцы выказваюць сваю перакананасць у тым, што абарона і заахвочванне правоў чалавека і асноўных свабод з'яўляецца адной з асноватворных мэт урада, і пацвярджаюць, што прызнанне гэтых правоў і свабод з'яўляецца асновай свабоды, справядлівасці і міру.

<...>

5. Яны ўрачыста заяўляюць, што да ліку элементаў справядлівасці, якія істотна неабходны для поўнага выяўлення годнасці, што ўласціва чалавечай асобе, і роўных і неад'емных правоў усіх людзей адносяцца наступныя:

<...>

5.9 — усе людзі роўныя перад законам і маюць права без усякай дыскрымінацыі на роўную абарону з боку закона. У гэтай сувязі закон забараняе любую дыскрымінацыю і гарантуе ўсім асобам роўную і эфектыўную абарону ад дыскрымінацыі па якой-небудзь прыкмеце.

<...>

II

9. Дзяржавы-ўдзельніцы пацвярджаюць, што:

9.1 — кожны чалавек мае права на свабоду выказвання свайго меркавання, уключаючы права на зносіны. Гэта права ўключае свабоду прытрымлівацца свайго меркавання і атрымліваць і распаўсюджваць інфармацыю і ідэі без умяшальніцтва з боку дзяржаўных улад і незалежна ад дзяржаўных меж. Ажыццяўленне гэтага права можа быць прадметам толькі такіх абмежаванняў, якія прадпісаны законам

і адпавядаюць міжнародным стандартам. У прыватнасці, не будзе ўстаноўлена ніякіх абмежаванняў на доступ да сродкаў для размнажэння дакументаў усіх відаў і на іх выкарыстанне пры выкананні, тым не менш, правоў, якія тычацца інтэлектуальнай уласнасці, уключаючы аўтарскае права.

<...>

IV

30. Дзяржавы-ўдзельніцы прызнаюць, што пытанні, якія адносяцца да нацыянальных меншасцей, могуць быць здавальняючым чынам вырашаны толькі ў дэмакратычных палітычных рамках, заснаваных на вяршэнстве права, ва ўмовах функцыянавання незалежнай судовай сістэмы. Гэтыя рамкі гарантуюць поўную павагу правоў чалавека і асноўных свабод, роўныя правы і становішча ўсіх грамадзян, свабоднае выказванне ўсіх іх законных інтарэсаў і спадзяванняў, выкананне прававых нормаў, якія ставяць эфектыўныя перашкоды на шляху злоўжывання дзяржаўнай уладай, палітычны плюралізм і сацыяльную памяркоўнасць.

Яны таксама прызнаюць важную ролю няўрадавых арганізацый, у тым ліку палітычных партый, прафсаюзаў, арганізацый па правах чалавека і рэлігійных груп, у заахвочванні памяркоўнасці, культурнай разнастайнасці і ў вырашэнні пытанняў, якія адносяцца да нацыянальных меншасцей.

Яны далей пацвярджаюць, што павага да правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей як часткі агульнапрызнаных правоў чалавека, з'яўляецца істотным фактарам міру, справядлівасці, стабільнасці і дэмакратыі ў дзяржавах-удзельніцах.

31. Асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, маюць права цалкам і эфектыўна ажыццяўляць свае правы чалавека і асноўныя свабоды без якой-небудзь дыскрымінацыі і ва ўмовах поўнай роўнасці перад законам.

Дзяржавы-ўдзельніцы прымуць, у выпадку неабходнасці, спецыяльныя меры з мэтай гарантаваць асобам, якія належаць да нацыянальных меншасцей, поўную роўнасць з іншымі грамадзянамі ў ажыццяўленні правоў чалавека і асноўных свабод і карыстанні імі.

32. Прыналежнасць асобы да нацыянальнай меншасці з'яўляецца прадметам яе асабістага выбару, і ніякія неспрыяльныя наступствы не могуць узнікаць з ажыццяўлення такога выбару.

Асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, маюць права свабодна выказваць, захоўваць і развіваць сваю этнічную, культурную, моўную або рэлігійную самабытнасць і падтрымліваць і развіваць сваю культуру ва ўсіх яе аспектах, не падвяргаючыся якім-небудзь спробам асіміляцыі насуперак сваёй волі. У прыватнасці, яны маюць права:

32.1 — свабодна карыстацца сваёй роднай мовай у асабістым і грамадскім жыцці;

32.2 — ствараць і падтрымліваць свае ўласныя адукацыйныя, культурныя і рэлігійныя ўстановы, арганізацыі або асацыяцыі, якія могуць шукаць добраахвотную фінансавую і іншую дапамогу, а таксама дзяржаўную падтрымку ў адпаведнасці з нацыянальным заканадаўствам;

32.3 — вызнаваць сваю рэлігію, у тым ліку набываць, валодаць і выкарыстоўваць рэлігійныя матэрыялы і ажыццяўляць рэлігійную дзейнасць у галіне адукацыі на сваёй роднай мове;

32.4 — усталёўваць і падтрымліваць бесперашкодныя кантакты паміж сабой у межах сваёй краіны, а таксама праз межы з грамадзянамі іншых дзяржаў, з якімі яны маюць агульнае этнічнае або нацыянальнае паходжанне, культурную спадчыну або рэлігійныя вераванні;

32.5 — распаўсюджваць інфармацыю, мець доступ да яе і абменьвацца інфармацыяй на сваёй роднай мове;

32.6 — ствараць і падтрымліваць арганізацыі або асацыяцыі ў межах сваёй краіны і ўдзельнічаць у дзейнасці міжнародных няўрадавых арганізацый.

Асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, могуць ажыццяўляць свае правы і карыстацца імі на індывідуальнай аснове, а таксама сумесна з іншымі членамі сваёй групы. Для асобы, якая належыць да нацыянальнай меншасці, не можа ўзнікаць ніякіх неспрыяльных наступстваў па прычыне ажыццяўлення або неажыццяўлення любога з такіх правоў.

33. Дзяржавы-ўдзельніцы будуць абараняць этнічную, культурную, моўную і рэлігійную самабытнасць нацыянальных меншасцей на сваёй тэрыторыі і ствараць умовы для заахвочвання гэтай самабытнасці. Яны будуць прымаць неабходныя меры з гэтай мэтай пасля правядзення належных кансультацый, уключаючы кантакты

з арганізацыямі або асацыяцыямі такіх меншасцей, у адпаведнасці з працэдурай прыняцця рашэнняў кожнай дзяржавы.

Усялякія такія меры будуць адпавядаць прынцыпам роўнасці і недыскрымінацыі ў дачыненні да іншых грамадзян адпаведных дзяржаў-ўдзельніц.

34. Дзяржавы-ўдзельніцы будуць імкнуцца гарантаваць, каб асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, незалежна ад неабходнасці вывучаць афіцыйную мову або афіцыйныя мовы адпаведнай дзяржавы, мелі належныя магчымасці для навучання сваёй роднай мове або на сваёй роднай мове, а таксама там, дзе гэта магчыма і неабходна, для яе выкарыстання ў дзяржаўных органах у адпаведнасці з існуючым нацыянальным заканадаўствам.

У кантэксце выкладання гісторыі і культуры ў навучальных установах яны таксама будуць улічваць гісторыю і культуру нацыянальных меншасцей.

35. Дзяржавы-ўдзельніцы будуць паважаць права асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, на эфектыўны ўдзел у дзяржаўных справах, уключаючы ўдзел у справах, якія адносяцца да абароны і захавання самабытнасці такіх меншасцей.

Дзяржавы-ўдзельніцы адзначаюць намаганні, зробленыя з мэтай абароны і стварэння ўмоў для заахвочвання этнічнай, культурнай, моўнай і рэлігійнай самабытнасці пэўных нацыянальных меншасцей шляхам стварэння ў якасці аднаго з магчымых сродкаў для дасягнення гэтых мэт, у адпаведнасці з палітыкай зацікаўленай дзяржавы, належных мясцовых або аўтаномных органаў кіравання, якія адказваюць канкрэтным гістарычным і тэрытарыяльным умовам такіх меншасцей.

36. Дзяржавы-ўдзельніцы прызнаюць асаблівую важнасць развіцця канструктыўнага супрацоўніцтва паміж імі па пытаннях нацыянальных меншасцей. Такое супрацоўніцтва мае на мэце садзейнічанне ўзаемаразуменню і даверу, дружалюбным і добрасуседскім адносінам, міжнароднаму міру, бяспецы і справядлівасці.

Кожная дзяржава-ўдзельніца будзе садзейнічаць клімату ўзаемнай павагі, разумення, супрацоўніцтва і салідарнасці паміж усімі асобамі, якія пражываюць на яго тэрыторыі, без адрознення этнічнага або нацыянальнага паходжання або рэлігіі і будуць заахвочваць рашэнне праблем з дапамогай дыялогу, заснаванага на прынцыпах вяршэнства права.

37. Ні адно з гэтых палажэнняў не можа тлумачыцца як тое, што прадугледжвае якое-небудзь права займацца любой дзейнасцю або ажыццяўляць любое дзеянне насуперак мэтам і прынцыпам Статута Арганізацыі Аб'яднаных Нацый, іншым абавязацельствам па міжнароднаму праву або становішчу Заключнага акта, уключаючы прынцып тэрытарыяльнай цэласнасці дзяржаў.

38. Дзяржавы-ўдзельніцы ў сваіх намаганнях па абароне і заахованню правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, будуць у поўнай меры выконваць свае абавязацельствы згодна з існуючымі канвенцыямі па правах чалавека і іншымі адпаведнымі міжнароднымі інструментамі і разгледзяць пытанне аб далучэнні да адпаведных канвенцый, калі яны гэтага яшчэ не зрабілі, уключаючы канвенцыі, якія прадугледжваюць права асобных асоб на скаргу.

39. Дзяржавы-ўдзельніцы будуць цесна супрацоўнічаць у кампетэнтных міжнародных арганізацыях, членамі якіх яны з'яўляюцца, уключаючы Арганізацыю Аб'яднаных Нацый і, у адпаведных выпадках, Савет Еўропы, з улікам працы, якая праводзіцца імі ў адносінах да пытанняў, якія датычацца нацыянальных меншасцей.

Яны разгледзяць пытанне аб скліканні нарады экспертаў для ўсебаковага абмеркавання пытання аб нацыянальных меншасцях.

40. Дзяржавы-ўдзельніцы дакладна і безумоўна асуджаюць таталітарызм, расавую і этнічную нянавісць, антысемітызм, ксенафобію і дыскрымінацыю супраць каго б то ні было, а таксама пераслед па рэлігійных і ідэалагічных матывах. У гэтым кантэксце яны таксама прызнаюць асаблівыя праблемы рома (цыганоў).

Яны заяўляюць аб сваім цвёрдым намеры актывізаваць намаганні па барацьбе з гэтымі з'явамі ва ўсіх іх формах і таму:

40.1 — будуць прымаць эфектыўныя меры, уключаючы, у адпаведнасці з іх канстытуцыйнымі сістэмамі і іх міжнароднымі абавязацельствамі, прыняцце такіх законаў, якія могуць быць неабходны для забеспячэння абароны ад любых актаў, што ўяўляюць сабой падбухторванне да гвалту супраць асоб або груп, заснаванае на нацыянальнай, расавай, этнічнай або рэлігійнай дыскрымінацыі, варожасці або нянавісці, уключаючы антысемітызм;

40.2 — возьмуць на сябе абавязацельства прыняць належныя і адпаведныя меры для абароны асоб або груп, якія могуць падвяргацца

пагрозам або актам дыскрымінацыі, варожасці або гвалту з-за іх расавай, этнічнай, культурнай, моўнай і рэлігійнай ідэнтычнасці, і для абароны іх уласнасці;

40.3 — будуць прымаць эфектыўныя меры, у адпаведнасці з іх канстытуцыйнымі сістэмамі, на нацыянальным, рэгіянальным і мясцовым узроўнях для садзейнічання ўзаемаразуменню і цярпімасці, асабліва ў галінах адукацыі, культуры і інфармацыі;

40.4 — будуць імкнуцца забяспечваць, каб у рамках задач па адукацыі надавалася асаблівая ўвага праблеме расавых забабонаў і нянавісці і ўмацаванню павагі да розных цывілізацый і культур;

40.5 — будуць прызнаваць права кожнай асобы на эфектыўныя сродкі прававой абароны і будуць імкнуцца прызнаваць, у адпаведнасці з нацыянальным заканадаўствам, права зацікаўленых асоб і груп выступаць са скаргамі і падтрымліваць скаргі з нагоды актаў дыскрымінацыі, уключаючы акты расізму і ксенафобіі;

40.6 — разгледзяць пытанне аб далучэнні, калі яны гэтага яшчэ не зрабілі, да міжнародных інструментаў, у якіх разглядаецца праблема дыскрымінацыі, і будуць забяспечваць поўнае выкананне ўзятых па іх абавязацельстваў, уключаючы абавязацельствы, якія датычацца прадстаўлення перыядычных дакладаў;

40.7 — разгледзяць таксама пытанне аб прызнанні тых міжнародных механізмаў, якія дазваляюць дзяржавам і асобным асобам накіроўваць паведамленні, якія тычацца дыскрымінацыі, у міжнародныя органы.

<...>

ПАРЫЖСКАЯ ХАРТЫЯ ДЛЯ НОВАЙ ЕЎРОПЫ

Парыж, 19—21 лістапада 1990 г.⁶

(вытрымкі)

<...>

Правы чалавека, дэмакратыя і вяршэнства права

Мы абавязваемся будаваць, кансалідаваць і ўмацоўваць дэмакратыю як адзіную сістэму праўлення ў нашых краінах. У гэтым пачынанні мы будзем кіравацца наступным:

правы чалавека і асноўныя свабоды з нараджэння належаць усім людзям, яны неад’емныя і гарантуюцца законам. Іх абарона і садзейнічанне ім — найпершы абавязак урада. Іх павага — істотная гарантыя супраць дзяржавы, якая валодае празмернай уладай. Іх захаванне і поўнае ажыццяўленне — аснова свабоды, справядлівасці і міру.

<...>

Мы пацвярджаем, што без якой-небудзь дыскрымінацыі кожны чалавек мае права на:

свабоду думкі, сумлення, рэлігіі і перакананняў,
свабоду выказвання свайго меркавання,
свабоду асацыяцыі і мірных сходаў,
свабоду перамяшчэння.

<...>

Мы пацвярджаем, што этнічная, культурная, моўная і рэлігійная самабытнасць нацыянальных меншасцей будзе абаронена і што асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, маюць права свабодна выказваць, захоўваць і развіваць гэтую самабытнасць без якой-небудзь дыскрымінацыі і ва ўмовах поўнай роўнасці перад законам.

Мы будзем забяспечваць, каб кожны чалавек карыстаўся доступам да эфектыўных сродкаў прававой абароны, нацыянальных або міжнародных, супраць любога парушэння яго правоў.

<...>

⁶ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

Чалавечае вымярэнне

Мы заяўляем, што наша павага правоў чалавека і асноўных свабод нязменная. Мы будзем цалкам выконваць і развіваць палажэнні, якія датычацца чалавечага вымярэння НБСЕ.

Кіруючыся Дакументам Капенгагенскай нарады Канферэнцыі па чалавечым вымярэнні, мы будзем супрацоўнічаць у мэтах умацавання дэмакратычных інстытутаў і забеспячэння вяршэнства права. З гэтай мэтай мы прымаем рашэнне правесці семінар экспертаў у Осла з 4 па 15 лістапада 1991 г.

Поўныя рашучасці спрыяць багатаму ўнёску нацыянальных меншасцей у жыццё нашых грамадстваў, мы абавязваемся і надалей паляпшаць іх становішча. Мы зноў пацвярджаем нашу глыбокую перакананасць у тым, што дружалюбныя адносіны паміж нашымі народамі, а таксама мір, справядлівасць, стабільнасць і дэмакратыя патрабуюць таго, каб этнічная, культурная, моўная і рэлігійная самабытнасць нацыянальных меншасцей была абаронена і каб ствараліся ўмовы для заахвочвання гэтай самабытнасці. Мы заяўляем, што пытанні, якія датычацца нацыянальных меншасцей, могуць вырашацца здавальняючым чынам толькі ў дэмакратычных палітычных рамках. Мы прызнаём далей, што правы асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, павінны цалкам паважацца як частка ўсеагульных правоў чалавека. Усведамляючы неадкладную патрэбу ў актывізацыі супрацоўніцтва ў пытаннях, якія тычацца нацыянальных меншасцей, а таксама ў паляпшэнні іх абароны, мы прымаем рашэнне правесці з 1 па 19 ліпеня 1991 г. у Жэневе нараду экспертаў па пытаннях нацыянальных меншасцей.

Мы выказваем сваю рашучасць змагацца супраць усіх формаў расавай і этнічнай нянавісці, антысемітызму, ксенафобіі і дыскрымінацыі ў адносінах да каго б там ні было, а таксама пераследу па рэлігійных і ідэалагічных матывах.

<...>

ДАКУМЕНТ МАСКОЎСКОЙ НАРАДЫ КАНФЕРЭНЦЫІ ПА ЧАЛАВЕЧЫМ ВЫМЯРЭННІ НБСЕ

*Масква, 3 кастрычніка 1991 г.⁷
(вытрымкі)*

<...>

Дзяржавы-ўдзельніцы выказваюць сваю калектыўную рашучасць і далей ахоўваць правы чалавека і асноўныя свабоды і ўмацоўваць дэмакратычныя дасягненні на сваіх тэрыторыях. Яны таксама прызнаюць настойлівую неабходнасць павысіць эфектыўнасць НБСЕ пры разглядзе праблем правоў чалавека, якія ўзнікаюць на іх тэрыторыях у сучасны перыяд, які характарызуецца глыбокімі пераўтварэннямі ў Еўропе.

<...>

37. Дзяржавы-ўдзельніцы пацвярджаюць палажэнні і абавязальнасці, што адносяцца да праблем нацыянальных меншасцей і правоў асоб, якія да іх належаць, змешчаныя ва ўсіх дакументах НБСЕ, у прыватнасці ў Дакуменце Капенгагенскай нарады Канферэнцыі па чалавечым вымярэнні НБСЕ і ў Дакладзе Жэнеўскай нарады экспертаў НБСЕ па пытаннях нацыянальных меншасцей, і заклікаюць да іх поўнага і больш хуткага выканання. Яны мяркуюць, што, у прыватнасці, прымяненне новых і пашыраных механізмаў і працэдур НБСЕ будзе спрыяць далейшай абароне і заахвочванню правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей.

38. Дзяржавы-ўдзельніцы прызнаюць неабходнасць забяспечыць павагу правоў працоўных-мігрантаў і іх сем'яў, якія законна пражываюць у дзяржавах-удзельніцах, і асабліва адзначыць іх права на свабоднае праяўленне іх нацыянальных, культурных, рэлігійных і моўных асаблівасцей. Ажыццяўленне такіх правоў можа падлягаць толькі такім абмежаванням, якія ўстаноўлены законам і адпавядаюць міжнародным стандартам.

38.1 — яны асуджаюць усе акты дыскрымінацыі па прыкмеце расы, колеру скуры і этнічнага паходжання, нецярпімасці і ксенафобіі ў адносінах да працоўных-мігрантаў. Яны будуць прымаць у адпаведнасці

⁷ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

з нацыянальным заканадаўствам і міжнароднымі абавязацельствамі эфектыўныя меры для заахвочвання цягпіннасці, разумення, роўнасці магчымасцей і павяг і асноўных правоў чалавека працоўных-мігрантаў; і прымуць, калі яны яшчэ не зрабілі гэтага, меры па забароне актаў, якія ўяўляюць сабой падбухторванне да гвалту, заснаванага на нацыянальнай, расавай, этнічнай або рэлігійнай дыскрымінацыі, варожасці або нянавісці.

38.2 — яны прымуць адпаведныя меры, якія б дазволілі працоўным-мігрантам прымаць удзел у грамадскім жыцці дзяржаў-удзельніц.

38.3 — яны адзначаюць, што пытанні, звязаныя з чалавечым вымярэннем працоўных-мігрантаў, якія пражываюць на іх тэрыторыі, як і любыя іншыя пытанні, якія адносяцца да чалавечага вымярэння, маглі б быць узнятыя ў рамках механізму чалавечага вымярэння.

38.4 — яны рэкамендуюць НБСЕ ў сваёй будучай дзейнасці ў галіне чалавечага вымярэння разгледзець адпаведныя меры для правядзення мэтавага абмеркавання ўсіх пытанняў, якія датычацца працоўных-мігрантаў, у тым ліку пытання пра знаёмства з мовай і грамадскім жыццём адпаведнай краіны.

**ДАКЛАД
НАРАДЫ ЭКСПЕРТАЎ НБСЕ
ПА ПЫТАННЯХ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ МЕНШАСЦЕЙ**

*Жэнева, 1991 г.⁸
(вытрымкі)*

<...>

На аснове адпаведных палажэнняў Парыжскай хартыі прадстаўнікі дзяржаў-удзельніц правялі паглыбленае абмеркаванне пытанняў нацыянальных меншасцей і правоў асоб, якія належаць да іх, што адлюстроўваюць разнастайнасць сітуацый і прававых, гістарычных, палітычных і эканамічных умоў. Яны абмяняліся думкамі аб практычным вопыце ў галіне нацыянальных меншасцей, у прыватнасці аб нацыянальным заканадаўстве, дэмакратычных інстытутах, міжнародных інструментах і іншых магчымых формах супрацоўніцтва. Былі выказаны меркаванні аб выкананні адпаведных абавязацельстваў па НБСЕ, і прадстаўнікамі дзяржаў-удзельніц былі таксама разгледжаны магчымасці ўдасканалення адпаведных стандартаў. Яны таксама абмеркавалі новыя меры, накіраваныя на паляпшэнне выканання названых вышэй абавязацельстваў.

У якасці фундаментальнай асновы сваёй працы прадстаўнікі дзяржаў-удзельніц узялі абавязацельствы, прынятыя імі ў адносінах да нацыянальных меншасцей, якія ўтрымліваюцца ў адпаведных дакументах, прынятых НБСЕ, у прыватнасці абавязацельствы па Парыжскай хартыі для новай Еўропы і Дакуменце Капенгагенскай нарады Канферэнцыі па чалавечым вымярэнні НБСЕ, якія яны цалкам зноў пацвярджаюць.

<...>

II.

Дзяржавы-ўдзельніцы падкрэсліваюць неабходнасць далейшага ўважлівага агляду выканання іх абавязацельстваў па НБСЕ ў дачыненні да асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей.

Яны падкрэсліваюць, што правы чалавека і асноўныя свабоды складаюць аснову абароны і заахвочвання правоў асоб, якія належаць

⁸ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

да нацыянальных меншасцей. Яны прызнаюць далей, што пытанні, якія адносяцца да нацыянальных меншасцей, могуць быць здавальняючым чынам вырашаны толькі ў дэмакратычных палітычных рамках, заснаваных на вяршэнстве права, ва ўмовах функцыянавання незалежнай судовай сістэмы. Гэтыя рамкі гарантуюць поўную павагу правоў чалавека і асноўных свабод, роўныя правы і становішча ўсіх грамадзян, у тым ліку асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, свабоднае выказванне ўсіх іх законных інтарэсаў і спадзяванняў, палітычны плюралізм, сацыяльную памяркоўнасць і выкананне правых нормаў, якія ставяць эфектыўныя перашкоды на шляху злоўжывання дзяржаўнай уладай.

Пытанні, што датычацца нацыянальных меншасцей, а таксама выканання абавязацельстваў па міжнародным праве і міжнародных абавязацельстваў у дачыненні да правоў асоб, якія да іх належаць, з'яўляюцца пытаннімі, якія выклікаюць законную міжнародную заклапочанасць і, такім чынам, не з'яўляюцца выключна ўнутранай справай адпаведнай дзяржавы.

Яны адзначаюць, што не ўсе этнічныя, культурныя, моўныя або рэлігійныя адрозненні абавязкова вядуць да ўзнікнення нацыянальных меншасцей.

III.

Паважаючы права асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, на эфектыўны ўдзел у дзяржаўных справах, дзяржавы-ўдзельніцы лічаць, што ў тых выпадках, калі пытанні, якія датычацца становішча нацыянальных меншасцей, абмяркоўваюцца ў іх краінах, ім самім варта прадастаўляць магчымасць эфектыўна ўдзельнічаць у гэтым працэсе ў адпаведнасці з працэдурамі прыняцця рашэнняў кожнай дзяржавы. Яны лічаць далей, што важным элементам эфектыўнага ўдзелу ў дзяржаўных справах з'яўляецца адпаведны дэмакратычны ўдзел асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, або іх прадстаўнікоў у рабоце дырэктывыўных або кансультацыйных органаў.

Яны лічаць, што павінны быць прыняты спецыяльныя намаганні з мэтай вырашэння канкрэтных праблем канструктыўным чынам і на аснове дыялогу, шляхам перамоў і кансультацый, з тым, каб палепшыць становішча асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей. <...>

Дзяржавы-ўдзельніцы лічаць далей, што павага да правоў чалавека і асноўных свабод павінна ажыццяўляцца на недыскрымінацыйнай аснове ў рамках усяго грамадства.

На тэрыторыях, населеных у асноўным асобамі, якія належаць да нацыянальнай меншасці, будуць роўным чынам абароненыя правы чалавека і асноўныя свабоды асоб, якія належаць да гэтай меншасці, асоб, якія належаць да большасці насельніцтва адпаведнай дзяржавы, і асоб, якія належаць да іншых нацыянальных меншасцей, якія пражываюць на гэтых тэрыторыях.

Яны пацвярджаюць, што асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, маюць права свабодна выказваць, захоўваць і развіваць сваю этнічную, культурную, моўную або рэлігійную самабытнасць і падтрымліваць і развіваць сваю культуру ва ўсіх яе аспектах, не падвяргаючыся якім-небудзь спробам асіміляцыі насуперак іх волі. <...>

IV.

Дзяржавы-ўдзельніцы будуць ствараць умовы для забеспячэння роўнай магчымасці асобам, якія належаць да нацыянальных меншасцей, эфектыўна ўдзельнічаць у дзяржаўным жыцці, эканамічнай дзейнасці і развіцці іх грамадстваў.

У адпаведнасці з пунктам 31 Капенгагенскага дакумента дзяржавы-ўдзельніцы прымуць неабходныя меры для прадукінення дыскрымінацыі ў дачыненні да асобных асоб, асабліва ў тым, што датычыцца занятасці, жылля і адукацыі, па прычыне прыналежнасці або непрыналежнасці да якой-небудзь нацыянальнай меншасці. <...>

Дзяржавы-ўдзельніцы перакананыя, што захаванне каштоўнасцей і культурнай спадчыны нацыянальных меншасцей патрабуе ўдзелу асоб, якія належаць да такіх меншасцей, і што памяркоўнасць і павага розных культур маюць у гэтай сувязі вельмі важнае значэнне. З улікам гэтага яны пацвярджаюць важнасць устрымлівацца ад стварэння перашкод у галіне вытворчасці культурных матэрыялаў, якія тычацца нацыянальных меншасцей, у тым ліку асобамі, якія належаць да іх.

Дзяржавы-ўдзельніцы пацвярджаюць, што асобы, якія належаць да нацыянальных меншасцей, будуць мець такія ж правы і такія ж абавязкі грамадзян, як і астатняя частка насельніцтва.

Дзяржавы-ўдзельніцы зноў пацвярджаюць важнасць прыняцця, там, дзе гэта неабходна, спецыяльных мер з мэтай забеспячэння асобам, якія належаць да нацыянальных меншасцей, поўнай роўнасці з іншымі грамадзянамі ў ажыццяўленні і выкарыстанні правоў чалавека і асноўных свабод. Яны нагадваюць далей аб патрэбе прыняцця неабходных мер для абароны этнічнай, культурнай, моўнай і рэлігійнай самабытнасці нацыянальных меншасцей на іх тэрыторыі і стварэння ўмоў для заахвочвання такой самабытнасці; любыя падобныя меры будуць прымацца ў адпаведнасці з прынцыпамі роўнасці і недыскрымінацыі ў дачыненні да іншых грамадзян адпаведнай дзяржавы-ўдзельніцы.

Яны прызнаюць, што такія меры, якія ўлічваюць, у прыватнасці, гістарычныя і тэрытарыяльныя ўмовы нацыянальных меншасцей, асабліва важныя там, дзе дэмакратычныя інстытуты яшчэ кансалідуюцца, а пытанні нацыянальных меншасцей выклікаюць асаблівую заклапочанасць.

Улічваючы разнастайнасць і адрозненне сваіх канстытуцыйных сістэм, у выніку чаго выкарыстанне аднаго якога-небудзь агульнага падыходу не з'яўляецца абавязковым, дзяржавы-ўдзельніцы адзначаюць з цікавасцю, што некаторымі з іх дасягнуты адпаведным дэмакратычным шляхам станоўчыя вынікі з дапамогай, у прыватнасці,

- кансультацыйных і дырэктыўных органаў, у якіх прадстаўлены меншасці, у прыватнасці ў тым, што датычыцца адукацыі, культуры і рэлігіі;
- выбарных органаў і асамблей па справах нацыянальных меншасцей;
- мясцовых і аўтаномных органаў кіравання, а таксама аўтаноміі на тэрытарыяльнай аснове, уключаючы існаванне кансультацыйных, заканадаўчых і выканаўчых органаў, якія выбіраюцца на аснове свабодных і перыядычных выбараў;
- самакіравання нацыянальнай меншасці ў тых аспектах, якія датычацца яе самабытнасці, у сітуацыях, калі не існуе аўтаноміі на тэрытарыяльнай аснове;
- дэцэнтралізаваных або мясцовых формаў праўлення;
- двухбаковых і шматбаковых пагадненняў і іншых дамоўленасцей, якія датычацца нацыянальных меншасцей;

- прадастаўлення асобам, якія належаць да нацыянальных меншасцей, доступу да адпаведных відаў і ўзроўняў навучання на іх роднай мове з наданнем належнай увагі колькасці, геаграфічным структурам рассялення і культурным традыцыям нацыянальных меншасцей;

- фінансавання выкладання моў меншасцей шырокай грамадскасці, а таксама ўключэння моў меншасцей у праграмы педагагічных навучальных устаноў, у прыватнасці ў раёнах, населеных асобамі, якія належаць да нацыянальных меншасцей;

- у тых выпадках, калі навучанне па якой-небудзь канкрэтнай дысцыпліне не можа быць забяспечана на іх тэрыторыі на ўсіх узроўнях на мове меншасцей, шляхам прыняцця неабходных мер для вызначэння спосабаў прызнання дыпламаў, выдадзеных за мяжой па завяршэнні навучання на гэтай мове;

- стварэння дзяржаўных даследчых устаноў для выканання аглядаў заканадаўства і распаўсюду інфармацыі, якая датычыцца роўных правоў і недыскрымінацыі;

- прадастаўлення фінансавай і тэхнічнай дапамогі асобам, якія належаць да нацыянальных меншасцей, якія жадаюць гэтага, для ажыццяўлення іх права на стварэнне і падтрыманне сваіх уласных адукацыйных, культурных і рэлігійных устаноў, арганізацый або асацыяцый;

- дзяржаўнай дапамогі для пераадолення мясцовых цяжкасцей, звязаных з дыскрымінацыйнай практыкай (напрыклад, служба ўзаемаадносін паміж грамадзянамі);

- заахвочвання намаганняў па ўсталяванні міжабшчынных адносін на нізавым узроўні паміж супольнасцямі меншасцей, паміж супольнасцямі большасці насельніцтва і меншасцей і паміж суседнімі супольнасцямі ў прыгранічных раёнах з мэтай садзейнічання прадухіленню ўзнікнення напружанасці на месцах і мірнаму ўрэгуляванню канфліктаў у выпадку іх узнікнення; і

- заахвочвання стварэння пастаянных змешаных камісій, або міждзяржаўных, або рэгіянальных, з мэтай падтрымкі пастаяннага дыялогу паміж адпаведнымі прыгранічнымі раёнамі.

Дзяржавы-ўдзельніцы лічаць, што гэтыя і іншыя падыходы, індывідуальна або ў спалучэнні, маглі б садзейнічаць паляпшэнню становішча нацыянальных меншасцей на іх тэрыторыях. <...>

VI.

Дзяржавы-ўдзельніцы, будучы занепакоеныя ростам колькасці праяў расавай, этнічнай і рэлігійнай нянавісці, антысемітызму, ксенафобіі і дыскрымінацыі, падкрэсліваюць сваю рашучасць нязменна асуджаць такія праявы ў дачыненні да каго б там ні было.

У гэтым кантэксце яны зноў заяўляюць аб сваім прызнанні асаблівых праблем рома (цыганоў). Яны гатовыя прыняць эфектыўныя меры для дасягнення поўнай роўнасці магчымасцей паміж асобамі, якія належаць да рома, звычайна пражываюць у іх дзяржаве, і астатнім насельніцтвам. Яны будуць таксама заахвочваць даследаванні і пошукі, якія датычацца рома і тых асаблівых праблем, з якімі яны сутыкаюцца.

Яны будуць прымаць эфектыўныя меры для заахвочвання цягпімасці, узаемаразумення і роўнасці магчымасцей і добрых узаемаадносін паміж асобнымі асобамі, якія маюць рознае паходжанне, у межах іх краіны. <...>

Акрамя таго, з мэтай больш поўнага ўсведамлення грамадскасцю забабонаў і нянавісці, удасканалення выканання законаў аб злачынствах, звязаных з нянавісцю, а таксама з мэтай ажыццяўлення іншых далейшых намаганняў па пераадоленні нянавісці і забабонаў у грамадстве яны будуць прыкладаць намаганні з мэтай збору, выдання на рэгулярнай аснове і прадастаўлення ў распараджэнне грамадскасці даных пра злачынствы на сваіх адпаведных тэрыторыях, у аснове якіх ляжаць забабоны ў дачыненні да расы, этнічнага паходжання або рэлігіі, уключаючы кіруючыя прынцыпы, якія выкарыстоўваюцца для збору такіх даных. Гэтыя даныя не павінны змяшчаць інфармацыю аб канкрэтных асобах.

Яны будуць кансультавацца і абменьвацца меркаваннямі і інфармацыяй на міжнародным узроўні, у тым ліку на будучых нарадах НБСЕ, аб злачынствах, якія сведчаць аб наяўнасці забабонаў і нянавісці. <...>

ХЕЛЬСІНКСКІ ДАКУМЕНТ 1992 г. ВЫКЛІК ЧАСУ ПЕРАМЕН

*Хельсінкі, 10 ліпеня 1992 г.⁹
(вытрымкі)*

Дэкларацыя Хельсінкскай сустрэчы на вышэйшым узроўні. Надзеі і праблемы часу перамен

<...>

6. Мы вітаем прыхільнасць усіх дзяржаў-удзельніц нашым агульным каштоўнасцям. Павага да правоў чалавека і асноўных свабод, у тым ліку правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, дэмакратыя і вяршэнства права, эканамічная свабода, сацыяльная справядлівасць і адказнае стаўленне да навакольнага асяроддзя з'яўляюцца нашымі агульнымі мэтамі. Іх адмяніць нельга. Прыхільнасць нашым абавязацельствам забяспечвае аснову для ўдзелу і супрацоўніцтва ў НБСЕ, з'яўляецца залогам далейшага развіцця нашых грамадстваў.

<...>

12. Цяперашні час не толькі ўсяляе надзеі, ён нясе нестабільнасць і няўпэўненасць. Эканамічны спад, сацыяльная напружанасць, агрэсіўны нацыяналізм, нецярпімасць, ксенафобія і этнічныя канфлікты пагражаюць стабільнасці ў рэгіёне НБСЕ. Грубыя парушэнні абавязацельстваў НБСЕ ў галіне правоў чалавека і асноўных свабод, у тым ліку тых, якія датычацца нацыянальных меншасцей, уяўляюць асаблівую пагрозу мірнаму развіццю грамадства, у прыватнасці ў новых дэмакратычных дзяржавах.

Для фарміравання дэмакратычных і плюралістычных грамадстваў, якія забяспечваюць усебаковую абарону разнастайнасці і яе павагу на практыцы, зрабіць трэба яшчэ шмат чаго. З гэтай прычыны мы не прымаем расавую, этнічную і рэлігійную дыскрымінацыю ў любой форме. Свабодзе і памяркоўнаму стаўленню неабходна вучыцца, і іх трэба ўжываць на практыцы.

<...>

⁹ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

Хельсінкскія рашэнні

I. Умацаванне інстытутаў і структур НБСЕ

<...>

Вярхоўны камісар па справах нацыянальных меншасцей

23. Савет прызначыць Вярхоўнага камісара па справах нацыянальных меншасцей. Вярхоўны камісар забяспечвае па магчымасці на самым раннім этапе «ранняе папярэджанне» і, у адпаведных выпадках, «тэрміновыя дзеянні» ў дачыненні да напружаных сітуацый, якія звязаны з праблемамі нацыянальных меншасцей і якія патэнцыйна здольныя перарасці ў канфлікт у рэгіёне НБСЕ, які закранае мір, стабільнасць або адносіны паміж дзяржавамі-ўдзельніцамі. Вярхоўны камісар будзе выкарыстоўваць тэхнічныя сродкі і магчымасці Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ) у Варшаве.

<...>

II. Вярхоўны камісар НБСЕ па справах нацыянальных меншасцей

1. Дзяржавы-ўдзельніцы прымаюць рашэнне заснаваць пасаду Вярхоўнага камісара па справах нацыянальных меншасцей.

Мандат

2. Вярхоўны камісар будзе дзейнічаць пад эгідай КССА¹⁰ і, такім чынам, спрыяць прадухіленню канфліктаў па магчымасці на самым раннім этапе.

3. Вярхоўны камісар будзе забяспечваць, па магчымасці на самым раннім этапе, «ранняе папярэджанне» і, у адпаведных выпадках, «тэрміновыя дзеянні» ў дачыненні да звязаных з праблемамі нацыянальных меншасцей напружаных сітуацый, якія яшчэ не выйшлі са стадыі ранняга папярэджання, але патэнцыйна здольныя, на думку Вярхоўнага камісара, перарасці ў канфлікт у рэгіёне НБСЕ, што закранае мір, стабільнасць або адносіны паміж дзяржавамі-ўдзельніцамі, і патрабуюць увагі і дзеянняў Савета або КССА.

4. У рамках гэтага мандата, заснаванага на прынятых у НБСЕ прынцыпах і абавязацельствах, Вярхоўны камісар будзе праводзіць працу канфідэнцыйна і дзейнічаць незалежна ад усіх бакоў, непасрэдна ўцягнутых у такія напружаныя сітуацыі.

5а) Вярхоўны камісар будзе разглядаць праблемы нацыянальных меншасцей, якія ўзнікаюць у той дзяржаве, грамадзянінам якой

¹⁰ Тут і далей КССА — Камітэт старшых службовых асоб

ён з'яўляецца або на тэрыторыі якой ён увесь час пражывае, а таксама праблемы, якія закранаюць нацыянальную меншасць, да якой ён належыць, толькі пры наяўнасці згоды ўсіх непасрэдна датычных бакоў, уключаючы дзяржаву, пра якую ідзе гаворка.

5b) Вярхоўны камісар не будзе разглядаць пытанні нацыянальных меншасцей у сітуацыях, звязаных з арганізаванымі актамі тэрарызму.

5c) Вярхоўны камісар не будзе таксама разглядаць парушэнні абавязацельстваў па НБСЕ ў дачыненні да канкрэтных асоб, якія належаць да той або іншай нацыянальнай меншасці.

6. Пры разглядзе той або іншай сітуацыі Вярхоўны камісар будзе ў поўнай меры ўлічваць наяўнасць дэмакратычных сродкаў і міжнародных інструментаў для мэт яе ўрэгулявання, а таксама іх выкарыстанне зацікаўленымі бакамі.

7. У тых выпадках, калі да ведама КССА даводзіцца канкрэтнае пытанне, якое тычыцца нацыянальнай меншасці, для далучэння Вярхоўнага камісара да разгляду гэтага пытання спатрэбіцца адпаведная просьба і канкрэтны мандат ад КССА.

Агульныя звесткі, прызначэнне, падтрымка

8. Пост Вярхоўнага камісара будуць займаць вядомыя міжнародныя дзеячы з адпаведным шырокім вопытам, ад якіх можна чакаць бесстароннасці ў ажыццяўленні даручаных функцый.

9. Прызначэнне Вярхоўнага камісара будзе ажыццяўляцца Саветам на аснове кансэнсусу па рэкамендацыі КССА на перыяд у тры гады, які можа быць падоўжаны не больш чым на адзін трохгадовы тэрмін.

10. Вярхоўны камісар будзе выкарыстоўваць тэхнічныя сродкі і магчымасці БДПЧ у Варшаве і, у прыватнасці, наяўную ў распараджэнні БДПЧ інфармацыю па ўсіх аспектах праблемы нацыянальных меншасцей.

Ранняе папярэджанне

11. Вярхоўны камісар будзе:

11a) — збіраць і атрымліваць з крыніц, пра якія гаворыцца ніжэй (гл. пункты 23—25 Дапаўнення), інфармацыю па пытаннях нацыянальных меншасцей;

11b) — ажыццяўляць ацэнку, па магчымасці на самым раннім этапе, ролі непасрэдна зацікаўленых бакоў, характару напружанасці і звязаных з ёй апошніх падзей, а таксама, калі гэта магчыма, патэнцыйных наступстваў для міру і стабільнасці ў рэгіёне НБСЕ;

11с) — з гэтай мэтай мець магчымасць наведаць у адпаведнасці з пунктам 17, а таксама пунктамі (27—30) Дапаўнення любую з дзяржаў-удзельніц і асабіста ўступаць у кантакт, з улікам палажэнняў пункта 25, з непасрэдна зацікаўленымі бакамі для атрымання з першых рук інфармацыі аб становішчы нацыянальных меншасцей.

12. У час наведвання дзяржавы-ўдзельніцы пры атрыманні з першых рук інфармацыі ад усіх бакоў, якія непасрэдна ўдзельнічаюць, Вярхоўны камісар можа абмяркоўваць з бакамі адпаведныя пытанні і пры неабходнасці садзейнічаць дыялогу, умацаванню даверу і супрацоўніцтву паміж імі.

Забеспячэнне ранняга папярэджання

13. Калі на аснове абменаў паведамленнямі і кантактаў з адпаведнымі бакамі Вярхоўны камісар прыходзіць да высновы аб тым, што ў наяўнасці небяспека патэнцыйнага канфлікту (як гэта выкладзена ў пункце 3), ён/яна можа выступіць з раннім папярэджаннем, якое будзе апэратыўна перададзена КССА дзеючым Старшынёй.

14. Дзеючы Старшыня ўключыць гэта ранняе папярэджанне ў парадак дня наступнай сустрэчы КССА. Калі якая-небудзь з дзяржаў вырашыць, што такое ранняе папярэджанне патрабуе апэратыўнага правядзення кансультацый, яно можа звярнуцца да працэдур, выкладзеных у Дадатку 2 Рэзюмэ высноў Берлінскай сустрэчы Савета («Надзвычайны механізм»).

15. Вярхоўны камісар растлумачыць КССА прычыны звароту з раннім папярэджаннем.

Тэрміновыя дзеянні

16. Вярхоўны камісар можа рэкамендаваць прадаставіць яму/ёй паўнамоцтвы для ўсталявання далейшых кантактаў і правядзення больш грунтоўных кансультацый з зацікаўленымі бакамі з мэтай пошуку магчымых рашэнняў згодна мандата, які зацвярджаецца КССА. КССА можа прыняць адпаведнае рашэнне.

Падсправаздачнасць

17. Да паездкі ў якую-небудзь з дзяржаў-удзельніц з мэтай разгляду напружанай сітуацыі, звязанай з нацыянальнымі меншасцямі, Вярхоўны камісар правядзе кансультацыі з дзеючым Старшынёй. Дзеючы Старшыня ў канфідэнцыйным парадку кансультуецца з ад-

паведнай дзяржавай-удзельніцай (дзяржавамі-ўдзельніцамі), а таксама можа правесці больш шырокія кансультацыі.

18. Пасля наведвання дзяржавы-ўдзельніцы Вярхоўны камісар прадстаўляе дзеючаму Старшыні строга канфідэнцыйную справаздачу аб выяўленых ім фактах і ходзе яго працы па рашэнні дадзенага канкрэтнага пытання.

19. Пасля завяршэння сваёй працы над тым або іншым канкрэтным пытаннем Вярхоўны камісар прадстаўляе дзеючаму Старшыні справаздачу аб выяўленых ім фактах, выніках і высновах. У месячны тэрмін дзеючы Старшыня ў канфідэнцыйным парадку правядзе з адпаведнай дзяржавай-удзельніцай (дзяржавамі-ўдзельніцамі) кансультацыі адносна выяўленых фактаў, вынікаў і высноў, а таксама можа правесці больш шырокія кансультацыі. Пасля гэтага справаздача разам з магчымымі заўвагамі будзе перададзена КССА.

20. Калі Вярхоўны камісар прыйдзе да высновы, што сітуацыя перарастае ў канфлікт, або палічыць, што магчымасці ў плане прыкладання яго намаганняў вычарпаныя, ён адпаведна інфармуе аб гэтым КССА праз дзеючага Старшыню.

21. У выпадку падключэння КССА да разгляду таго або іншага канкрэтнага пытання Вярхоўны камісар прадстаўляе інфармацыю, а таксама, па запыце, рэкамендацыю КССА або адной з іншых устаноў або арганізацый, якім КССА можа прапанаваць у адпаведнасці з палажэннямі главы III гэтага дакумента распачаць крокі ў дачыненні да дадзенай напружанай сітуацыі або канфлікту.

22. Вярхоўны камісар пры наяўнасці адпаведнай просьбы з боку КССА і з належным улікам патрабавання аб канфідэнцыяльнасці ажыццяўлення яго/яе мандата будзе прадстаўляць інфармацыю аб сваёй дзейнасці на нарадах НБСЕ па разглядзе выканання, прысвечаныя пытанням чалавечага вымярэння.

Крыніцы інфармацыі па пытаннях нацыянальных меншасцей

23. Вярхоўны камісар можа:

23а) — збіраць і атрымліваць з любой крыніцы, у тым ліку ад сродкаў масавай інфармацыі і няўрадавых арганізацый, за выключэннем названых у пункце 25, інфармацыю аб становішчы нацыянальных меншасцей і ролі датычных да іх бакоў;

23b) — атрымліваць канкрэтныя даклады ад непасрэдна датычных бакоў аб падзеях, звязаных з пытаннямі нацыянальных меншасцей. У іх лік могуць уваходзіць даклады аб парушэннях абавязацельстваў па НБСЕ ў адносінах да нацыянальных меншасцей, а таксама іншых парушэннях у сувязі з пытаннямі нацыянальных меншасцей.

24. Такія канкрэтныя даклады, што накіроўваюцца Вярхоўнаму камісару, павінны адпавядаць наступным патрабаванням:

— яны павінны быць прадстаўлены ў пісьмовым выглядзе, адра-саваныя асабіста Вярхоўнаму камісару і падпісаныя з указаннем прозвішча, імя і адрасу цалкам;

— яны павінны ўтрымліваць фактычную справаздачу аб нядаўніх, у асноўным тых, што адбыліся не больш за год таму, падзеях, якія даты-чацца становішча асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, а таксама ролі датычных бакоў. У дакладах павінна ўтрымлівацца інфар-мацыя, якая можа быць падмацавана досыць пераканаўчымі фактамі.

25. Вярхоўны камісар не будзе падтрымліваць кантакты з любымі асобамі або арганізацыямі, якія звяртаюцца да тэрарызму або гвалту або адкрыта падтрымліваюць іх, роўна як і прымаць прадстаўленыя імі паведамленні.

Непасрэдна зацікаўленыя бакі

26. Непасрэдна зацікаўленымі бакамі, уцягнутымі ў напружаную сітуацыю, якія могуць прадстаўляць Вярхоўнаму камісару канкрэтныя даклады і з якімі Вярхоўны камісар будзе імкнуцца асабіста ўступіць у кантакт падчас наведвання дзяржавы-ўдзельніцы, з'яўляюцца:

26 а) — урады дзяржаў-удзельніц, уключаючы ў адпаведных вы-падках рэгіянальныя і мясцовыя ўлады ў раёнах пражывання нацыя-нальных меншасцей;

26 б) — прадстаўнікі асацыяцый, няўрадавых арганізацый, рэлігійных і іншых груп нацыянальных меншасцей, якія непасрэдна зацікаўлены і знаходзяцца ў раёне напружанасці, упаўнаважаныя асобамі, якія на-лежаць да гэтых нацыянальных меншасцей, прадстаўляць іх інтарэсы.

Умовы паездак Вярхоўнага камісара

27. Да ажыццяўлення намечанага наведвання Вярхоўны камісар будзе прадастаўляць адпаведнай дзяржаве-ўдзельніцы канкрэтную інфармацыю аб вызначанай мэце гэтага наведвання. У двухтыднё-вы тэрмін адпаведная(ыя) дзяржава(ы) правядзе(уць) кансультацыі

з Вярхоўным камісарам у дачыненні да задач гэтага наведвання, якія могуць уключаць садзейнічанне дзялогу, умацаванню даверу і супрацоўніцтву паміж бакамі. Па прыбышці Вярхоўнага камісара адпаведная дзяржава будзе аказваць яму садзейнічанне ў забеспячэнні бесперашкодных паездак і зносін з улікам палажэнняў пункта (25), прыведзенага вышэй.

28. Калі адпаведная дзяржава не дасць Вярхоўнаму камісару магчымасць уезду ў краіну, а таксама бесперашкоднага перамяшчэння і зносін, то Вярхоўны камісар праінфармуе пра гэта КССА.

29. У ходзе такога наведвання, з улікам палажэнняў пункта (25), Вярхоўны камісар можа праводзіць кансультацыі з бакамі, якія ўдзельнічаюць, і атрымліваць канфідэнцыйна ад любой з непасрэдна зацікаўленых асоб, груп або арганізацый інфармацыю па пытаннях, якімі займаецца Вярхоўны камісар. Вярхоўны камісар будзе прытрымлівацца канфідэнцыйнага характару гэтай інфармацыі.

30. Дзяржавы-ўдзельніцы будуць устрымлівацца ад прыняцця якіх-небудзь мер супраць асоб, арганізацый або устаноў па прычыне іх кантактаў з Вярхоўным камісарам.

Вярхоўны камісар і ўдзел экспертаў

31. Вярхоўны камісар можа вырашыць запытаць дапамогу не больш чым трох экспертаў, якія валодаюць адпаведным спецыяльным досведам і ведамі па канкрэтных пытаннях, для вырашэння якіх патрабуюцца кароткае спецыялізаванае даследаванне і кансультацыі.

32. Калі Вярхоўны камісар вырашыць звярнуцца да экспертаў, то ён выразна вызначыць іх мандат і тэрміны працы.

33. Наведванне экспертамі дзяржавы-ўдзельніцы будзе праходзіць выключна ў той жа час, што і яе наведванне Вярхоўным камісарам. Іх мандат будзе з'яўляцца неад'емнай часткай мандата Вярхоўнага камісара, а іх паездкі будуць ажыццяўляцца на тых жа ўмовах.

34. Кансультацыйныя заключэнні і рэкамендацыі, запытаныя ў экспертаў, будуць прадстаўляцца Вярхоўнаму камісару ў канфідэнцыйным парадку, і ён будзе несці адказнасць за дзейнасць і даклады экспертаў і прымаць рашэнне аб тым, ці перадаваць кансультацыйныя заключэнні і рэкамендацыі зацікаўленым бакам, і калі так, то ў якой форме. Кансультацыйныя заключэнні і рэкамендацыі не будуць насіць абавязковы характар. Калі Вярхоўны камісар вырашыць перадаць такія кансультацыйныя заключэнні і рэкамендацыі

зацікаўленай (ым) дзяржаве (ам), то ёй (ім) будзе прадастаўлена магчымасць выказаць па іх свае меркаванні.

35. Эксперты будуць адбірацца Вярхоўным камісарам пры садзейнічанні БДПЧ са спісу кандыдатаў, складзенага ў БДПЧ, як гэта прадугледжана ў Дакуменце Маскоўскай нарады.

36. У лік экспертаў не будуць уваходзіць грамадзяне зацікаўленай дзяржавы-ўдзельніцы або асобы, якія пастаянна пражываюць на яе тэрыторыі, роўна як і любая асоба, прызначаная зацікаўленай дзяржавай, або любы эксперт, у дачыненні да якога гэтай дзяржавай-удзельніцай раней выказваліся агаворкі. У лік экспертаў не будуць уваходзіць уласныя грамадзяне гэтай дзяржавы-ўдзельніцы або асобы, якія пастаянна пражываюць на яе тэрыторыі, або хто-небудзь з асоб, прапанаваных ёй для ўключэння ў спіс кандыдатаў, а таксама больш аднаго грамадзяніна канкрэтнай дзяржавы або асобы, якая пастаянна пражывае на тэрыторыі любой канкрэтнай дзяржавы.

Бюджэт

37. БДПЧ будзе складаць асобны бюджэт, які будзе прадугледжваць у адпаведных выпадках матэрыяльна-тэхнічнае забеспячэнне паездак і кантактаў. Фінансаванне бюджэту будзе ажыццяўляцца дзяржавамі-ўдзельніцамі ў адпаведнасці з усталяванай шкалай размеркавання выдаткаў НБСЕ. Канкрэтныя палажэнні будуць прапрацаваны Фінансавым камітэтам і зацверджаны КССА.

<...>

VI. Чалавечае вымярэнне

Узмацненне абавязацельстваў і супрацоўніцтва ў галіне чалавечага вымярэння

Нацыянальныя меншасці

Дзяржавы-ўдзельніцы

23. Пацвярджаюць самым рашучым чынам свой намер выконваць без прамаруджання і добрасумленна ўсе свае абавязацельствы па НБСЕ, уключаючы абавязацельствы, выкладзеныя ў выніковым дакуменце Венскай сустрэчы, Капенгагенскім дакуменце і Дакладзе Жэнеўскай нарады, у адносінах да пытанняў, што датычацца нацыянальных меншасцей і правоў асоб, якія да іх належаць.

24. У сувязі з гэтым яны актывізуюць свае намаганні па забеспячэнні свабоднага ажыццяўлення асобамі, якія належаць да нацыянальных

меншасцей, на індывідуальнай аснове і сумесна з іншымі, сваіх правоў чалавека і асноўных свабод, уключаючы права ўдзельнічаць у поўнай меры ў адпаведнасці з дэмакратычнымі працэдурамі прыняцця рашэнняў кожнай дзяржавы ў палітычным, эканамічным, сацыяльным і культурным жыцці сваіх краін, у тым ліку на аснове дэмакратычнага ўдзелу ў працы дырэктывных і кансультацыйных органаў на нацыянальным, рэгіянальным і мясцовым узроўнях, у прыватнасці, у рамках палітычных партый і асацыяцый.

25. Будуць працягваць вывучэнне на аснове намаганняў у аднабаковым, двухбаковым і шматбаковым парадку далейшых магчымасцей больш эфектыўнага выканання сваіх адпаведных абавязацельстваў па НБСЕ, уключаючы абавязацельствы, звязаныя з абаронай і стварэннем умоў для заахвочвання этнічнай, культурнай, моўнай і рэлігійнай самабытнасці нацыянальных меншасцей.

26. Будуць вырашаць праблемы нацыянальных меншасцей у канструктыўным духу, мірнымі сродкамі і шляхам дыялогу паміж усімі зацікаўленымі бакамі на аснове прынцыпаў і абавязацельстваў НБСЕ.

27. Будуць устрымлівацца ад практыкі перасялення і асуджаць усе спробы ажыццявіць перасяленне, звяртаючыся да пагрозы сілай або яе прымянення, з мэтай змены этнічнага складу раёнаў у межах іх тэрыторый.

28. Даручае БДПЧ арганізаваць вясной 1993 г. семінар НБСЕ ў галіне чалавечага вымярэння «Вывучэнне канкрэтных праблем нацыянальных меншасцей: станоўчыя вынікі».

Карэннае насельніцтва

Дзяржавы-ўдзельніцы

29. Адзначаючы, што асобы, якія належаць да карэннага насельніцтва, могуць сутыкацца з асаблівымі праблемамі пры ажыццяўленні сваіх правоў, згаджаюцца, што іх абавязацельствы па НБСЕ ў дачыненні да правоў чалавека і асноўных свабод у поўнай меры і без дыскрымінацыі прымяняльны да такіх асоб.

Памяркоўнасць і недыскрымінацыя

Дзяржавы-ўдзельніцы

30. Выказваюць сваю занепакоенасць у сувязі з нядаўнімі абуральнымі праявамі нецярпімасці, дыскрымінацыі, агрэсіўнага нацыя-

налізму, ксенафобіі, антысемітызму і расізму і падкрэсліваюць важнейшую ролю памяркоўнасці, узаемаразумення і супрацоўніцтва ў справе стварэння і захавання ўстойлівых дэмакратычных грамадстваў.
<...>

32. Вывучаць магчымасць далучэння да Міжнароднай канвенцыі аб ліквідацыі ўсіх формаў расавай дыскрымінацыі, калі яны яшчэ не зрабілі гэтага.

33. Вывучаць магчымасць прыняцця ў рамках сваіх канстытуцыйных сістэм і ў адпаведнасці з іх міжнароднымі абавязацельствамі адпаведных мер, якія забяспечвалі б для ўсіх асоб, якія знаходзяцца на іх тэрыторыі, абарону ад дыскрымінацыі па расавых, этнічных і рэлігійных прыкметах, а таксама абаранялі б усіх асоб, уключаючы замежнікаў, ад актаў гвалту, у тым ліку па любой з гэтых прыкмет. Акрамя таго, яны будуць у поўнай меры выкарыстоўваць свае ўнутраныя юрыдычныя працэдуры, уключаючы забеспячэнне выканання існуючых законаў у гэтых адносінах.

34. Вывучаць магчымасць распрацоўкі праграм па стварэнні ўмоў для развіцця прыныццаў недыскрымінацыі і паглыблення ўзаемаразумення паміж прадстаўнікамі розных культур, увага ў межах якіх будзе сканцэнтравана на асветніцкай дзейнасці ў галіне правоў чалавека, мерапрыемствах, арыентаваных на радавых грамадзян, а таксама на навучанні і даследаваннях у галіне культурнай разнастайнасці.

35. Ізноў пацвярджаюць у гэтай сувязі неабходнасць распрацоўкі адпаведных праграм, накіраваных на рашэнне праблем іх грамадзян, якія належаць да рома і іншых груп, традыцыйна званых цыганамі, а таксама неабходнасць стварэння ўмоў, у якіх гэтыя асобы будуць мець роўныя магчымасці ў поўнай меры ўдзельнічаць у жыцці грамадства, і вывучаць шляхі супрацоўніцтва для дасягнення гэтай мэты.

Рабочыя-мігранты

Дзяржавы-ўдзельніцы

36. Ізноў заяўляюць, што правы чалавека і асноўныя свабоды з'яўляюцца ўсеагульнымі і што рабочыя-мігранты таксама карыстаюцца гэтымі правамі і свабодамі, незалежна ад месца іх пражывання, а таксама падкрэсліваюць важнасць выканання ўсіх абавязацельстваў па НБСЕ ў адносінах да рабочых-мігрантаў і іх сем'яў, якія законна пражываюць на тэрыторыі дзяржаў-удзельніц.

37. Будуць спрыяць стварэнню ўмоў для развіцця больш гарманічных адносін паміж працоўнымі-мігрантамі і грамадствам дзяржавы-ўдзельніцы, у якой яны законна пражываюць. З гэтай мэтай яны будуць, у прыватнасці, прымаць меры, накіраваныя на тое, каб спрыяць засваенню рабочымі-мігрантамі і іх сем'ямі моў і азнаямленню з грамадскім жыццём адпаведнай дзяржавы-ўдзельніцы, у якой яны законна пражываюць, з тым каб даць ім магчымасць удзельнічаць у жыцці грамадства прымаючай краіны.

38. Будуць у адпаведнасці са сваёй унутранай палітыкай, сваімі ўнутранымі законамі і міжнароднымі абавязацельствамі імкнуцца ў адпаведных выпадках да стварэння для законна пражываючых і працуючых рабочых-мігрантаў умоў, якія садзейнічаюць забеспячэнню роўных магчымасцей у тым, што датычыцца ўмоў працы, адукацыі, сацыяльнага забеспячэння і аховы здароўя, забеспячэння жыллём, магчымасці ўдзелу ў прафсаюзнай дзейнасці, а таксама культурных правоў.

Бежанцы і перамешчаныя асобы

Дзяржавы-ўдзельніцы

39. Выказваюць сваю заклапочанасць у дачыненні да праблемы бежанцаў і перамешчаных асоб.

40. Зазначаюць важнасць прадухілення сітуацый, якія могуць прывесці да масавых патокаў бежанцаў і перамешчаных асоб, і падкрэсліваюць неабходнасць выяўлення і разгляду карэнных прычын перамяшчэння і вымушанай міграцыі насельніцтва.

41. Прызнаюць неабходнасць у міжнародным супрацоўніцтве, накіраваным на рашэнне праблем, звязаных з масавымі патокамі бежанцаў і перамешчаных асоб.

42. Прызнаюць, што выпадкі перамяшчэння часта з'яўляюцца вынікам парушэнняў абавязацельстваў па НБСЕ, у тым ліку абавязацельстваў, звязаных з чалавечым вымярэннем.

43. Ізноў пацвярджаюць важнасць існуючых міжнародных стандартаў і дакументаў, якія датычацца абароны бежанцаў і аказання ім дапамогі, і разгледзяць пытанне аб далучэнні да Канвенцыі аб статусе бежанцаў і да Пратакола, калі яны яшчэ не зрабілі гэтага.

<...>

**ЗАКЛЮЧНЫ ДАКУМЕНТ ТРЭЦІЙ СУСТРЭЧЫ
САВЕТА МІНІСТРАЎ НБСЕ Ў СТАКГОЛЬМЕ,
14–15 СНЕЖНЯ 1992 г.**

*Стакгольм, 15 снежня 1992 г.¹¹
(вытрымкі)*

Фарміраванне новай Еўропы: роля НБСЕ

<...>

Да важных аспектаў стратэгіі НБСЕ адносяцца:

<...>

акцэнтаванне здольнасці НБСЕ забяспечваць ранняе папярэджанне шляхам прызначэння Вярхоўнага камісара па справах нацыянальных меншасцей, які будзе ў поўнай меры валодаць палітычнай падтрымкай усіх дзяржаў-удзельніц.

<...>

Рашэнні

<...>

2. НБСЕ як сістэма агульных каштоўнасцей

<...>

Міністры віталі ўзросшую ролю Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека і прызначэнне Вярхоўнага камісара па справах нацыянальных меншасцей у якасці асабліва карысных крокаў у напрамку больш поўнага ўключэння чалавечага вымярэння ў палітычныя кансультацыі і ўзгоднення дзеяння дзяржаў-удзельніц. Яны таксама вырашылі разгледзець шляхі выкарыстання Нарады 1993 г. па разглядзе выканання, прысвечанага пытанням чалавечага вымярэння, для вывучэння магчымых новых спосабаў выкарыстання ў гэтых мэтах механізмаў забеспячэння правоў чалавека. Яны выказалі надзею, што нядаўна прынятыя дзяржавы-ўдзельніцы будуць асабліва выкарыстоўваць магчымасці, якія прадстаўляюцца гэтымі інстытутамі.

<...>

Міністры выказалі глыбокую заклапочанасць нядаўнімі праявамі агрэсіўнага нацыяналізму, ксенафобіі, антысемітызму, расізму і ін-

¹¹ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

шымі парушэннямі правоў чалавека. Парушэнні міжнароднага гуманітарнага права і прынцыпаў і абавязальстваў у рамках НБСЕ, такія як «этнічныя чысткі» або масавая дэпартацыя, ставяць пад пагрозу захаванне міру, бяспекі і дэмакратыі і з'яўляюцца недапушчальнымі. Яны выказалі ўпэўненасць у тым, што НБСЕ і, у прыватнасці, Камітэт старшых службовых асоб і Вярхоўны камісар па справах нацыянальных меншасцей павінны надаваць усё большую ўвагу дадзеным пагрозам у дачыненні да правоў чалавека і асноўных свабод. КССА прадставіць Савету міністраў даклад па гэтым пытанні на яго наступнай сустрэчы, калі Савет будзе разглядаць развіццё падзей.

<...>

3. Вярхоўны камісар па справах нацыянальных меншасцей

Савет прызначыў г-на Макса ван дэр Стула Вярхоўным камісарам НБСЕ па справах нацыянальных меншасцей (ВКНМ) для ўмацавання патэнцыялу НБСЕ ў галіне ранняга папярэджання і прэвентыўнай дыпламатыі. Вярхоўны камісар будзе дзейнічаць у рамках мандата, выкладзенага ў Хельсінкскім дакуменце. Міністры выказаліся ў падтрымку Вярхоўнага камісара і выказалі гатоўнасць супрацоўнічаць з ім пры вырашэнні складанай, але вельмі важнай задачы, якая стаіць перад ім, па выяўленні на як мага больш ранняй стадыі і стрымліванні маштабаў спрэчак па пытаннях, якія звязаны з нацыянальнымі меншасцямі і патэнцыяна могуць перарасці ў канфлікт у раёне НБСЕ.

Міністры заклікалі Вярхоўнага камісара весці дбайнае вывучэнне патэнцыйных раёнаў напружанасці, наведваць любыя дзяржавы-ўдзельніцы і праводзіць шырокія абмеркаванні на ўсіх узроўнях з бакамі, непасрэдна ўцягнутымі ў такія сітуацыі. У гэтай сувязі Вярхоўны камісар можа абмяркоўваць з бакамі пытанні, якія стаяць, і, у адпаведных выпадках, садзейнічаць развіццю дыялогу, даверу і супрацоўніцтва паміж імі на ўсіх узроўнях, з мэтай садзейнічання дасягненню палітычных рашэнняў у адпаведнасці з прынцыпамі і абавязальствамі, прынятымі ў рамках НБСЕ.

Міністры абавязаліся прадастаўляць Вярхоўнаму камісару наяўную ў іх распараджэнні адпаведную інфармацыю па пытаннях нацыянальных меншасцей, цалкам паважаючы незалежнасць Вярхоўнага камісара ў адпаведнасці з мандатам.

<...>

**ЗАКЛЮЧНЫ ДАКУМЕНТ ЧАЦВЁРТАЙ СУСТРЭЧЫ
САВЕТА МІНІСТРАЎ НБСЕ Ё РЫМЕ,
30 ЛІСТАПАДА — 1 СНЕЖНЯ 1993 г.**

*Рым, 1 снежня 1993 г.¹²
(вытрымкі)*

РАШЭННІ

<...>

<...> Ключавым элементам намаганняў НБСЕ з’яўляецца абарона правоў чалавека і асноўных свабод у рэгіёне НБСЕ.

Міністры падкрэслілі неабходнасць больш шырокага выкарыстання патэнцыялу НБСЕ ў галіне ранняга папярэджання і прэвентыўнай дыпламатыі і большай арыентацыі гэтай працы на аспект чалавечага вымярэння. Яны высока ацанілі ўклад Вярхоўнага камісара па справах нацыянальных меншасцей ва ўмацаванне гэтага патэнцыялу. Яны таксама з задавальненнем адзначылі ўзросшую ролю Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека ў пытаннях чалавечага вымярэння, а таксама ўклад місій НБСЕ ў справу прадухілення канфліктаў і рэгулявання крызісаў. Далейшыя намаганні павінны быць накіраваны на пашырэнне магчымасцей рэагаваць на патэнцыйныя крызісы на раннім этапе.

<...>

Для напаўнення зместам і надання накіраванасці сваім абавязкам міністры ўзгаднілі праграму дзеянняў, у аснову ажыццяўлення якой будуць пакладзены прынятыя імі сёння рашэнні.

Гэтыя рашэнні датычацца, у прыватнасці, наступных пытанняў:

<...>

с) Роля Вярхоўнага камісара па справах нацыянальных меншасцей будзе падвышана.

д) У працэсе палітычных кансультацый у рамках НБСЕ ўсё ў большай меры будзе ўлічвацца фактар чалавечага вымярэння; будзе ажыццяўляцца ўмацаванне БДПЧ.

<...>

¹² Пл.: <http://www.osce.org/resources>.

ж) Будзе ўмацоўвацца роля НБСЕ ў барацьбе з агрэсіўным нацыяналізмам, расізмам, шавінізмам, ксенафобіяй і антысемітызмам.

<...>

ІІІ. Вярхоўны камісар па справах нацыянальных меншасцей

Улічваючы цесную ўзаемасувязь паміж пытаннямі, якія тычацца нацыянальных меншасцей і прадухілення канфліктаў, міністры прапанавалі Вярхоўнаму камісару па справах нацыянальных меншасцей (ВКНМ) працягнуць свае намаганні ў рамках яго мандата. Яны прызналі, што ВКНМ з'яўляецца наватарскім і эфектыўным інструментам у галіне ранняга папярэджання і прэвентыўнай дыпламатыі. Міністры падкрэслілі важнасць поўнага супрацоўніцтва дзяржаў-удзельніц з Вярхоўным камісарам, а таксама падтрымкі ў дзейнасці па ажыццяўленні прапанаваных ім рэкамендацый. Яны віталі рашэнне КССА аб павелічэнні рэсурсаў, што выдаткоўваюцца для ВКНМ.

<...>

Х. Дэкларацыя аб агрэсіўным нацыяналізме, расізме, шавінізме, ксенафобіі і антысемітызме

1. Нагадваючы аб сваіх рашэннях, прынятых на стаггольмскай Сустрэчы Савета, міністры з глыбокай заклапочанасцю адзначылі рост праяў агрэсіўнага нацыяналізму, такіх як тэрытарыяльны экспансіянізм, а таксама расізм, шавінізм, ксенафобія і антысемітызм. Яны прама супярэчаць прынцыпам і абавязцельствам, прынятым у рамках НБСЕ.

2. Міністры таксама адзначылі, што гэтыя з'явы могуць прывесці да праяў гвалту, імкнення да аддзялення з прымяненнем сілы і да сварак на этнічнай глебе, а ў найгоршых выпадках да дзікунскай практыкі масавых дэпартацый, этнічных чыстак і да гвалту ў дачыненні да нявінных грамадзянскіх асоб.

3. Агрэсіўны нацыяналізм, расізм, шавінізм, ксенафобія і антысемітызм ствараюць абстаноўку этнічнай, палітычнай і сацыяльнай напружанасці ў дзяржавах і ў адносінах паміж імі. Яны таксама падрываюць міжнародную стабільнасць і намаганні, што робяцца ва ўсім свеце з мэтай трывалага замацавання ўсеагульных правоў чалавека.

<...>

5. Міністры пагадзіліся з тым, што НБСЕ павінна адыгрываць важную ролю ў гэтых намаганнях. Ясныя стандарты паводзін, адлюстраваныя ў абавязацельствах НБСЕ, уключаюць актыўную падтрымку забеспячэння роўных правоў кожнага чалавека ў адпаведнасці з міжнародным правам, а таксама абароны нацыянальных меншасцей.

6. Міністры пастанавілі надаваць дадзенаму пытанню першачарговую ўвагу ў рамках дзейнасці НБСЕ і ў гэтай сувязі вырашылі:

— даручыць Пастаяннаму камітэту вывучыць пытанне аб магчымых наступных кроках;

— прапанаваць Вярхоўнаму камісару па справах нацыянальных меншасцей у сувязі з яго мандатам надаць асаблівую ўвагу ўсім аспектам агрэсіўнага нацыяналізму, расізму, шавінізму, ксенафобіі і антысемітызму;

— прапанаваць БДІПЧ звярнуць асаблівую ўвагу на падобныя з’явы і па меры неабходнасці выкарыстоўваць рэсурсы для вырашэння гэтых праблем.

<...>

ДЭКЛАРАЦЫЯ СТАМБУЛЬСКАЙ СУСТРЭЧЫ НА ВЫШЭЙШЫМ УЗРОЎНІ

Стамбул, 19 лістапада 1999 г.¹³
(вытрымкі)

<...>

30. Мы зноў пацвярджаем свой цвёрды намер забяспечыць, каб законы і палітычныя ўстаноўкі прадугледжвалі поўную павагу да правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, асабліва ў тым, што датычыцца пытанняў, якія закранаюць культурную самабытнасць. У прыватнасці, мы падкрэсліваем патрабаванне аб адпаведнасці прымяняльным міжнародным стандартам і канвенцыям законаў і палітычных устаноў, якія датычацца адукацыйных і моўных правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, а таксама іх права на ўдзел у жыцці грамадства. Мы таксама выступаем за прыняцце і поўнае прымяненне ўсеабыднага антыдыскрымінацыйнага заканадаўства, якое забяспечвае поўную роўнасць магчымасцей для ўсіх. Мы з адабрэннем адзначаем надзвычай важную працу Вярхоўнага камісара па справах нацыянальных меншасцей. Мы зноў пацвярджаем, што будзем нарошчваць свае намаганні па выкананні рэкамендацый Вярхоўнага камісара па справах нацыянальных меншасцей.

31. Мы са шкадаваннем канстатуем акты гвалту і іншыя правы расізму і дыскрымінацыі ў дачыненні да меншасцей, уключаючы рома і сінці. Мы абавязваемся забяспечыць, каб заканадаўства і палітычныя ўстаноўкі прадугледжвалі поўную павагу правоў рома і сінці, і там, дзе гэта неабходна, садзейнічаць прыняццю адпаведнага антыдыскрымінацыйнага заканадаўства. Мы падкрэсліваем неабходнасць надаваць пільную ўвагу праблеме сацыяльнай ізаляцыі рома і сінці. Адказнасць у гэтых пытаннях ляжыць галоўным чынам на адпаведных дзяржавах-удзельніцах. Мы асабліва адзначаем тую важную ролю, якую ў забеспячэнні падтрымкі можа адыграць пункт для кантактаў па пытаннях, што тычацца народнасці рома і сінці, які функцыянуе пры БДПЧ. Яшчэ адным карысным крокам магла б стаць распрацоўка пунктаў для кантактаў ва ўзаемадзеянні

¹³ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

з Вярхоўным камісарам па справах нацыянальных меншасцей і іншымі арганізацыямі, якія займаюцца дадзенай праблемай, у прыватнасці Саветам Еўропы, мэтавага плана дзеянняў.

<...>

46. Мы выказваем удзячнасць Вярхоўнаму камісару па справах нацыянальных меншасцей сп-ру Максу ван дэр Стулу за яго гатоўнасць працягнуць сваю працу на гэтай пасадзе да прызначэння новага Вярхоўнага камісара па справах нацыянальных меншасцей, якое павінна адбыцца не пазней, чым на сустрэчы міністраў краін АБСЕ ў Вене ў лістападзе / снежні 2000 г.

<...>

ХАРТЫЯ ЕЎРАПЕЙСКОЙ БЯСПЕКИ

Стамбул, 19 лістапада 1999 г.¹⁴

(вытрымкі)

I. Агульныя для нас выклікі

<...>

3. Мы поўныя рашучасці атрымаць урок з небяспечных наступстваў канфрантацыі і рознагалоссяў паміж дзяржавамі, а таксама з трагедый апошняга дзесяцігоддзя. Бяспека і мір павінны быць умацаваны з дапамогай падыходу, які спалучае два асноўных элементы: нам неабходна ўмацоўваць давер паміж людзьмі ўнутры дзяржаў і развіваць супрацоўніцтва паміж дзяржавамі. Таму мы будзем уда-сканальваць існуючыя інструменты і распрацоўваць новыя для аказання дапамогі і кансультацыйных паслуг. Мы будзем прымнажаць намаганні па забеспячэнні поўнай павагі да правоў чалавека і асноўных свабод, уключаючы правы асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей. Адначасова мы будзем нарошчваць свой патэнцыял па ўмацаванні даверу і бяспекі паміж дзяржавамі. Мы поўныя рашучасці ўдасканальваць існуючыя ў нашым распараджэнні сродкі для мірнага ўрэгулявання спрэчак паміж імі.

<...>

Нашы інстытуты

<...>

18. Найважнейшымі інструментамі забеспячэння павагі правоў чалавека, дэмакратыі і вяршэнства права з'яўляюцца Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДІПЧ), Вярхоўны камісар па справах нацыянальных меншасцей (ВКНМ) і Прадстаўнік па пытаннях свабоды сродкаў масавай інфармацыі. Сакратарыят АБСЕ забяспечвае жыццёва важную падтрымку дзеючага старшыні, а таксама дзейнасці нашай арганізацыі, асабліва на месцах. Мы будзем таксама і далей умацоўваць аператыўны патэнцыял Сакратарыята АБСЕ, каб ён мог вырашаць задачы, звязаныя з пашырэннем нашай дзейнасці, і забяспечваць, каб дзейнасць на мес-

¹⁴ Гл.: <http://www.osce.org/resources>.

цах ажыщяўлялася эфектыўна і ў адпаведнасці з атрыманымі мандатамі і ўказаннямі.

Мы бяром на сябе абавязальства аказваць інстытутам АБСЕ поўную падтрымку. Мы падкрэсліваем важнасць цеснай каардынацыі дзеянняў паміж інстытутамі АБСЕ, а таксама ў дачыненні да нашай дзейнасці на месцах у інтарэсах аптымальнага выкарыстання нашых агульных рэсурсаў. <...>

Чалавечае вымярэнне

19. Мы зноў пацвярджаем, што павага да правоў чалавека і асноўных свабод, дэмакратыі і вяршэнства права займае цэнтральнае месца ў прынятай АБСЕ ўсеабыднай канцэпцыі бяспекі. Мы бяром на сябе абавязальства супрацьстаяць такім пагрозам бяспекі, як парушэнні правоў чалавека і асноўных свабод, уключаючы свабоду думкі, сумлення, рэлігіі і перакананняў, і праявы нецярпімасці, агрэсіўнага нацыяналізму, расізму, шавінізму, ксенафобіі і анты-семітызму.

Абарона і садзейнічанне ажыццяўленню правоў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей, з'яўляюцца найважнейшымі фактарамі забеспячэння дэмакратыі, міру, справядлівасці і стабільнасці ў дзяржавах-удзельніцах і ў адносінах паміж імі. У сувязі з гэтым мы зноў пацвярджаем нашы абавязальствы, у прыватнасці, у рамках адпаведных палажэнняў Капенгагенскага дакумента 1990 г. па чалавечым вымярэнні, а таксама нагадваем аб Докладзе Нарады экспертаў па пытаннях нацыянальных меншасцей (Жэнева, 1991 г.). Поўная павага правоў чалавека, уключаючы правы асоб, якія адносяцца да нацыянальных меншасцей, акрамя таго, што з'яўляецца самамэтай, не можа падрываць, але можа ўмацоўваць тэрытарыяльную цэласнасць і суверэнітэт. Розныя канцэпцыі аўтаноміі, а таксама іншыя пазначаныя ў вышэйзгаданых дакументах падыходы, якія адпавядаюць прынцыпам АБСЕ, з'яўляюцца сродкамі абароны і развіцця этнічнай, культурнай, моўнай і рэлігійнай самабытнасці нацыянальных меншасцей у рамках існуючай дзяржавы.

Мы асуджаем гвалт у дачыненні да любой меншасці. Мы абавязваемся прымаць меры па выхаванні цярпімасці і пабудове плюралістычных грамадстваў, дзе ўсім, незалежна ад іх этнічнага пахо-

джання, забяспечана поўная роўнасць магчымасцей. Мы падкрэсліваем, што пытанні, якія адносяцца да нацыянальных меншасцей, могуць быць здавальняючым чынам вырашаны толькі ў дэмакратычных палітычных рамках на аснове вяршэнства права.

<...>

20. Мы прызнаём асаблівыя цяжкасці, з якімі сутыкаюцца рома і сінці, і неабходнасць прыняцця эфектыўных мер, каб дамагчыся поўнай роўнасці магчымасцей для асоб, якія належаць да рома і сінці, адпаведнай прынятым у АБСЕ абавязацельствам. Мы будзем нарошчваць свае намаганні для забеспячэння таго, каб рома і сінці маглі стаць паўнапраўнымі членамі грамадства, а таксама для выкаранення дыскрымінацыі ў дачыненні да іх.

Дадатковыя вучэбныя матэрыялы

А. Г. Каханоўскі

АБМЕЖАВАЛЬНЫЯ МЕРАПРЫЕМСТВЫ РАСІЙСКАГА ЎРАДА Ў ДАЧЫНЕННІ ДА ЭТНІЧНЫХ МЕНШАСЦЕЙ І МІГРАЦЫІ НАСЕЛЬНІЦтва БЕЛАРУСІ Ў КАНЦЫ ХІХ — ПАЧАТКУ ХХ ст.

З’яўленне новых нацыянальных груп у краінах Еўрапейскага Саюза, стварэнне адпаведных дзяспар, актыўныя міграцыйныя працэсы з’яўляюцца сёння адным з выклікаў трываласці еўрапейскай супольнасці. У свой час нацыянальнае пытанне было вельмі вострым і адным з вырашальных для лёсу такой шматнацыянальнай дзяржавы, як Расійская імперыя. Беларусь адносілася да ліку тых яе рэгіёнаў, дзе нацыянальнае пытанне стаяла востра, але ўласнабеларускі аспект у ім займаў нязначнае месца.

Нацыянальны склад насельніцтва Беларусі. Перапісам насельніцтва 1897 г. у беларускіх губернях (Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Магілёўскай і Мінскай) было ўлічана 8518,2 тыс. жыхароў. Паводле звестак на 1 студзеня 1914 г., насельніцтва беларускіх губерняў перапісу налічвала 11 569,6 тыс. чалавек, у тым ліку ў 35 беларускіх паветах — 8952,8 тыс. чалавек. Калі ўлічыць насельніцтва Новааляксандраўскага павета Ковенскай губерні (242,3 тыс. чалавек), значная частка якога ўваходзіць у межы сучаснай беларускай дзяржавы, то насельніцтва Беларусі ў межах, блізкіх да сучасных дзяржаўных, складала каля 9100,0 — 9150,0 тыс. чалавек.

Адпаведна з міжнароднымі стандартамі статыстыкаў канца ХІХ — пачатку ХХ ст. нацыянальная прыналежнасць жыхароў вызначалася паводле звестак аб іх роднай мове. Такі паказчык прысутнічаў у праграме распрацоўкі матэрыялаў перапісу насельніцтва 1897 г. Паводле даных апошняга, у беларускіх губернях перапісу 63,5 % ад агульнай колькасці насельніцтва складалі беларусы, 5,8 % — рускія, 5,0 % — палякі, 14,1 % — яўрэі, 11,6 % — украінцы, літоўцы, латышы і інш. Істотна адрозніваўся нацыянальны склад гарадскіх і сельскіх жыхароў. Прадстаўнікі этнічнай большасці ў гарадскіх паселішчах беларускіх губерняў складалі толькі 13,2 %, рускія — 17,8 %, палякі — 11,8 %, яўрэі — 53,2 %, іншыя — 4,0 %. Сярод вясковых жыхароў удзель-

ная вага беларусаў налічвала 70,5 %, рускіх — 4,1 %, палякаў — 4,0 %, яўрэяў — 8,7 %, украінцаў, літоўцаў, латышоў і іншых — 12,7%. Па кожнай з беларускіх губерняў назіралася адчувальная варыятыўнасць паказчыкаў нацыянальнага складу насельніцтва. Удзельная вага беларусаў найбольшай была ў Магілёўскай губерні (82,4 %), мінімальнай — у Гродзенскай (44,0 %). Прычым у гарадах Магілёўскай губерні беларусы мелі параўнальна з іншымі губернямі найбольш высокую ўдзельную вагу — 30 %, а мінімальную — у гарадах Віленскай (7,6 %). Найменшая ўдзельная вага яўрэйскага насельніцтва назіралася ў Віцебскай губерні (11,7 %), максімальная — у Гродзенскай (17,4 %). Сярод жыхароў гарадоў Віленскай губерні ў параўнанні з іншымі беларускімі была найменшай прысутнасць яўрэйскага насельніцтва (43,1 %), а ў Мінскай — самая высокая (58,8 %). Роскід даных удзельнай вагі рускіх вагаўся ад 3,4 % у Магілёўскай губерні да 13,3 % у Віцебскай. Сярод гарадскога насельніцтва беларускіх губерняў найбольшы працэнт рускіх назіраўся ў Віцебскай губерні (22,1 %), найменшы — у Магілёўскай (13,0 %). Працэнт палякаў мінімальным быў у Магілёўскай губерні (1,0 %), найбольшым — у Гродзенскай (10,1 %). Максімальная прысутнасць палякаў у складзе гарадскога насельніцтва назіралася ў Віленскай губерні (26,6 %), найбольш нізкая — у Магілёўскай (2,8 %). Абсалютная большасць беларусаў (97,5 %) пяці заходніх губерняў з’яўляліся сельскімі жыхарамі. Сярод рускіх гэты паказчык складаў 62,5 %, сярод палякаў — 71,1 %, яўрэяў — 53,9 %. Прычым у апошнім выпадку гэта былі пераважна жыхары мястэчак.

Сацыяльнай асновай станаўлення беларускай нацыі ў сучасным яе разуменні сталі тыя колы грамадства, якія ўзняліся да неабходнасці разумення сваёй саматоеснасці, аднак ужо разумелі і падкрэслівалі сваю адметнасць ад палякаў, насуперак часам старашляхецкай традыцыі. Дарэчы сталася таксама і агітацыя з боку мясцовай дэмакратычнай інтэлігенцыі, сацыялістычнай моладзі, якія імкнуліся адасобіць сябе ад старашляхецкай традыцыі.

На мяжы XIX—XX стст. вызначэнне этнічнай прыналежнасці беларускім сялянствам ускладнялася наяўнасцю некаторых стэрэатыпаў, звязаных з неабходнасцю засваення рускай ці польскай моў, з якімі звязвалася магчымасць сацыяльнага поспеху. Для многіх сялян уяўлялася бяспрэчнай перавага рускай і польскай культур над іх вя-

скавай культурай і простаай мовай. Гэта часам выклікала насмешлівае стаўленне да ўсяго свайго вясковага, асабліва сярод тых, хто змог узяцца па сацыяльнай лесвіцы. У той жа час дзеячы беларускага нацыянальнага руху апелявалі да этнічнай культуры, мовы простага народа як важнейшых каштоўнасцей, абгрунтоўвалі неабходнасць адраджэння іх высокага статусу. Нацыянальная агітацыя ўскладнялася таксама недастатковай развітасцю сродкаў камунікацыі.

Прадстаўнікі карэннай нацыянальнасці ў Беларусі ў найменшай ступені мелі магчымасці для ўзыходзячай сацыяльнай мабільнасці. Беларусы на тэрыторыі пяці беларускіх губерняў мелі параўнальна невысокі ўзровень адукаванасці, што ў канцы XIX — пачатку XX ст. выступала найбольш пашыраным сацыяльным ліфтам для руху наверх па сацыяльнай іерархіі. Структура заняткаў і саслоўная прыналежнасць у пераважнай большасці беларусаў былі звязаны з сельскай гаспадаркай і сялянствам. Тыя найбольш здольныя і ініцыятыўныя, каму ўдалося атрымаць адукацыю, трапіць на дзяржаўную службу ці далучыцца да заможных пластоў насельніцтва, вельмі часта імкнуліся забыцца аб сваім этнічным і сацыяльным паходжанні.

Міграцыі насельніцтва Беларусі. У адрозненне ад іншых значных этнічных супольнасцей Расійскай імперыі беларусы мелі вялікую ўдзельную вагу тых, хто пражываў у зоне свайго першапачатковага кампактнага этнічнага рассялення (92,54 %). Для параўнання: у Польшчы жыло 85,18 % этнічных палякаў. Па выніках перапісу насельніцтва 1897 г., выхад з беларускіх губерняў у межах Расійскай імперыі на 184,4 тыс. чалавек перавышаў рух насельніцтва з іншых рэгіёнаў. Тут налічвалася 501,3 тыс. немясцовых ураджэнцаў (5,9 % ад колькасці іх насельніцтва).

Паводле даных перапісу насельніцтва 1897 г., 685,7 тыс. ураджэнцаў беларускіх губерняў пражывалі ў Расійскай імперыі па-за межамі свайго роднай губерні. Асноўная маса іх (82,9 %; 568,2 тыс. чалавек) пасялілася ў еўрапейскай частцы дзяржавы, 9,4 % (64,5 тыс. чалавек) — у прывісленскіх губернях, 4,9 % (33,9 тыс. чалавек) — у Сібіры і на Далёкім Усходзе, 2,1 % (14,4 тыс. чалавек) — на Каўказе, 0,7 % (4,7 тыс. чалавек) — у Сярэдняй Азіі. Калі ўлічыць колькасць тых, хто перасяліўся з адной беларускай губерні ў іншую (174,5 тыс. чалавек), то лік выхадцаў з беларускіх губерняў, якія перасяліліся за іх

межы як асобнага рэгіёна, склаў 511,2 тыс. чалавек, адпаведна ў межах еўрапейскай часткі Расійскай Імперыі — 393,7 тыс. чалавек.

Амаль трэцяя частка перасяленцаў з беларускіх губерняў у 1897 г. пражывала на тэрыторыі Украіны. Акрамя таго, значная колькасць іх была на паўночным захадзе Расійскай імперыі (найперш у Пецябург), у прыбалтыйскіх губернях, Маскоўскай губерні і інш. На мяжы XIX—XX стст. беларусы складалі 5/6 насельніцтва Усурыйскага краю. Паводле даных перапісу насельніцтва 1897 г., з Віленскай губерні выхары перасяляліся, акрамя беларускіх, больш за ўсё ў суседнюю Ковенскую, а таксама ў Пецябургскую, Ліфляндскую губерні, Прывісленскі край. Выхадцаў з Віцебскай губерні больш за ўсё было зарэгістравана ў Пецябургскай, Ліфляндскай, Пскоўскай, Смаленскай, Курляндскай губернях, у Сібіры. Гродзенская губерня больш за іншыя беларускія дала перасяленцаў у прывісленскія губерні. Акрамя таго, значным быў выезд з Гродзенскай губерні ў Пецябургскую, Херсонскую, Маскоўскую, Валынскую губерні, у Сібір. З Магілёўскай губерні найбольш актыўна выязджалі ў Екацярынаслаўскую, Кіеўскую, Чарнігаўскую, Смаленскую губерні. У Сібір з Магілёўскай губерні да канца XIX ст. перасялілася 4,9 тыс. чалавек, у прывісленскія губерні — 5,5 тыс. чалавек, а на Каўказ — 5,1 тыс. чалавек. З Мінскай губерні адчувальным быў адток насельніцтва на поўдзень еўрапейскай часткі Расійскай імперыі, найперш ва ўкраінскія губерні, а таксама ў Пецябург, прывісленскія губерні і Сібір.

У пачатку 60-х гг. XIX ст. на тэрыторыі Беларусі з'явіліся перасяленцы з прыбалтыйскіх губерняў, найперш па запрашэнні мясцовых памешчыкаў у якасці арандатараў. Пасля паўстання 1863 г. на вольныя казённыя землі перасялялі з мэтай умацавання ўрадавых пазіцый рускіх сялян, пераважна старавераў. У 1877—1887 гг. сярод перасяленцаў на тэрыторыю Віцебскай губерні 51,5 % складалі латышы, 16,9 % — літоўцы. У сярэдзіне XIX ст. на тэрыторыі Беларусі налічвалася каля 4 тыс. нямецкіх перасяленцаў. У заходняй частцы Палесся існавалі пасяленні нямецкіх каланістаў, у буйнейшым з іх — Нейдорф — было звыш 1,1 тыс. жыхароў. 18 лістапада 1888 г. Аляксандр III падтрымаў прапановы ўрада па арганізацыі мерапрыемстваў, накіраваных на перасяленне на тэрыторыю Беларусі сялян з велікарускіх губерняў.

Аднак сярод раёнаў выхаду перасяленцаў на тэрыторыю Беларусі па велічыні міграцыйных патокаў пераважалі суседнія і тэрытарыяльна

блізкія рэгіёны Расійскай імперыі. Беларускія губерні вылучаліся таксама значнай удзельнай вагой замежных падданных. Паводле даных перапісу насельніцтва 1897 г., у складзе насельніцтва Мінскай губерні параўнальна высокай была прысутнасць выхадцаў з Валынскай (5706 чалавек), Чарнігаўскай (4708 чалавек), Ковенскай (4096 чалавек), Кіеўскай (2388 чалавек), Пскоўскай (2005 чалавек) губерняў. Выхадцы з велікарускіх губерняў пражывалі пераважна ў гарадах, з астатніх рэгіёнаў Расійскай імперыі — у сельскай мясцовасці. Сярод жыхароў Мінскай губерні налічвалася 2430 (2,3 % ад колькасці немясцовых ураджэнцаў) выхадцаў з замежных краін. Асноўная частка іх пражывала ў сельскай мясцовасці і традыцыйна займалася земляробствам. Ураджэнцы замежных краін паходзілі пераважна з Прусіі і Аўстра-Венгрыі. У Магілёўскай губерні ў 1897 г. налічвалася няшмат выхадцаў з іншых дзяржаў — 588 чалавек (0,8 % немясцовых ураджэнцаў). Большую частку сярод іх складалі выхадцы з Прусіі і Аўстра-Венгрыі. Каля 60 % ураджэнцаў іншых краін пражывала тут у сельскай мясцовасці. Сярод насельніцтва Магілёўскай губерні больш за іншых немясцовых ураджэнцаў налічвалася, акрамя беларускіх, выхадцаў з Чарнігаўскай (8604 чалавек), Ковенскай (4373 чалавек), Смаленскай (4309 чалавек) губерняў.

Сярод замежных ураджэнцаў Віленскай губерні (1668 чалавек) традыцыйна пераважалі выхадцы з германскіх зямель і Аўстра-Венгрыі. Большая частка іх (53,8 %) пражывала ў гарадах, што не было характэрным для астатніх беларускіх губерняў. Самую вялікую колькасць выхадцаў з іншых рэгіёнаў Расійскай імперыі склалі ўраджэнцы суседняй Ковенскай (19 222 чалавек) губерні. Каля 7,3 % (7067 чалавек) немясцовых ураджэнцаў паходзіла з прывісленскіх губерняў. Ураджэнцы велікарускіх губерняў былі сканцэнтраваны ў гарадах і найперш Вільні, сярод іх пераважалі мужчыны, і гэта, хутчэй за ўсё, былі ваеннаслужачыя. Калі звязіць разгляд па Віленскай губерні да 4 беларускіх паведаў, то ў іх межах немясцовыя ўраджэнцы складалі 3,4 % ад колькасці насельніцтва, што адчувальна менш за сярэдні паказчык па губерні.

У Віцебскай губерні немясцовыя ўраджэнцы прыкладна пароўну размяркоўваліся па гарадах і сельскай мясцовасці. Найбольшая колькасць іх паходзіла з суседніх Курляндскай (17 519 чалавек), Ліфляндскай (17 285 чалавек), Ковенскай (14 698 чалавек), Пскоўскай (7040 чалавек) губерняў. Кірунак міграцыйных патокаў у значнай

ступені характарызаваў устойлівыя эканамічныя сувязі. Параўнальна няшмат у Віцебскай губерні налічвалася выхадцаў з іншых дзяржаў — 243 чалавекі.

У Гродзенскай губерні на мяжы XIX—XX стст. была зарэгістравана вялікая колькасць ураджэнцаў Валынскай губерні (6647 чалавек). Тут налічвалася 2943 выхадцы з іншых дзяржаў, асноўная частка з якіх паходзіла з германскіх зямель. Адносна шмат пражывала ў Гродзенскай губерні выхадцаў з прывісленскіх губерняў — 27 195 чалавек (24,0 % ад колькасці немясцовых ураджэнцаў), перш за ўсё з Ломжынскай, Сядлецкай і Варшаўскай губерняў. Наогул, у беларускіх губернях было зарэгістравана 7872 выхадцы з замежных краін. Амаль 62 % іх пражывала ў сельскай мясцовасці.

Доўгі час, да сярэдзіны XIX ст., беларускія губерні, беларусы не разглядаліся як самастойны суб'ект урадавай палітыкі, толькі ў сувязі з агульнай палітыкай у дачыненні да былой шляхты Рэчы Паспалітай. Адсутнасць уласнай неспаланізаванай эліты ўспрымалася ўрадавымі коламі як сведчанне неразвітасці высокай культуры і мовы, з якімі патрэбна было лічыцца. Некаторыя прадстаўнікі расійскага вышэйшага чыноўніцтва ў пачатку XIX ст. разглядалі рух імперыі па шляху мадэрнізацыі, прапаноўваючы ў якасці пэўнага эталону заходнія ўскраіны. Аднак у хуткім часе апошнія ператварыліся з эталона для астатняй часткі імперыі ў крыніцу пагрозы. Мясцовыя эліты разгарнулі барацьбу супраць імперскага цэнтра не пад саслоўнымі ці лакальна-тэрытарыяльнымі лозунгамі, а за нацыянальна-дзяржаўную эмансіпацыю.

Паўстанне 1863 г. стала важным этапам адліку эвалюцыі ўрадавай палітыкі на тэрыторыі Беларусі. Пасля яго становіцца менш адчувальным уплыў польскага дэмакратычнага асяродка. Расійскія ўрадавыя колы і грамадская думка схіліліся да канцэпцыі агульнарускай нацыі, у склад якой уключылі велікаросаў, маларусаў і беларусаў. У сувязі з гэтым актуальным стаў адрыв насельніцтва беларускіх губерняў ад гістарычнай традыцыі Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай, укараненне ўсведамлення, што праваслаўны — гэта рускі ці беларус, а католік — паляк, настойлівая рэалізацыя ўніфікацыйных мерапрыемстваў і часам добраахвотная русіфікацыя ў межах мадэрнізацыйнай перспектывы. Уніфікацыя закранула перш за ўсё сацыяльна-саслоўную і этнакультурную сферы.

Паралельна рэалізацыі рэформаў у Беларусі быў уведзены **рэжым абмежавальных законаў у дачыненні да католікаў, яўрэяў, замежных грамадзян**. Абмежаванне правоў па валоданні зямлёй асобамі польскага паходжання ўпершыню зафіксавана ў цыркуляры міністра дзяржаўных маёмасцей А. Зялёнага ад 25 лютага 1864 г. 5 сакавіка 1864 г. асобам польскага паходжання і яўрэям у заходніх і паўднёва-заходніх губернях Расійскай імперыі было забаронена купляць казённых і прыватных землеўладанні, прададзеныя за даўгі. Праводзілася мэтанакіраваная палітыка па скарачэнні памераў землеўладання памешчыкаў-католікаў. Указам імператара ад 10 ліпеня 1864 г. яўрэі былі пазбаўлены магчымасці набываць землі ў сялян і памешчыкаў на тэрыторыі губерняў, якія адносіліся да Віленскага і Кіеўскага генерал-губернатарстваў. Указам імператара ад 10 снежня 1865 г. асобам польскага паходжання наогул было забаронена на тэрыторыі заходніх губерняў набываць маёнткі, за выключэннем магчымасці атрымання іх у спадчыну. Уладальнікі секвестраваных маёнткаў, якія былі высланы з заходніх губерняў, у двухгадовы тэрмін абавязаны былі прадаць свае ўладанні асобам рускага паходжання, праваслаўнага ці пратэстанцкага веравызнання, ці памянць іх на іншыя, што знаходзіліся ў іншых рэгіёнах Расійскай імперыі. У той жа дзень у дапаўненне быў выдадзены яшчэ адзін указ імператара, які канкрэтызаваў і ўдакладніў папярэдні. Ён устанаўлівалася, што ў выпадку, калі маёнткі, якія падлягалі продажу ці абмену ў двухгадовы тэрмін, не змянілі свайго ўладальніка, то яны траплялі пад ацэнку і продаж з таргоў на карысць уладальніка. Акрамя таго, пад абавязковы продаж-абмен траплялі маёнткі і іншых высланых асоб, справы якіх пераглядаліся ў сувязі з удзелам у паўстанні 1863 г. Імператарам 25 ліпеня 1865 г. была зацверджана Інструкцыя аб парадку продажу казённых зямель у заходніх губернях асобам рускага паходжання. Маёнткі, якія былі імі набыты, маглі перадавацца толькі асобам рускага паходжання і са згоды міністра дзяржаўных маёмасцей. У сувязі з паўстаннем 1863 г. на маёнткі заходніх губерняў быў накладзены кантрыбуцыйны збор. Захоўваліся штрафы і кантрыбуцыйныя зборы да 1897 г. Яны спачатку накладваліся бескантрольна і ператварыліся ў крыніцу дадатковых даходаў мясцовых улад, але з 1866 г. накладваліся толькі са згоды губернатара і генерал-губернатара.

Рускія землеўласнікі, хто на ільготных умовах набыў канфіскаваныя маёнткі ці казённых землі, не мелі права заключаць іпацечныя

дамовы з палякамі і яўрэямі, аддаваць ім уладанні ў арэнду ці наймаць у якасці кіраўнікоў. Гэта ставіла рускіх землеўласнікаў, якія кепска ведалі мясцовыя ўмовы вядзення гаспадаркі, у нязручныя эканамічныя ўмовы. У выніку нямногія затрымліваліся надоўга ў сваіх новых уладаннях. Адсутнасць дакладнага тлумачэння тэрміна «асобы польскага паходжання» прыводзіла нярэдка да таго, што апошніх абмяжоўвалі і ў тых правах, якіх па законе яны не былі пазбаўлены. Акрамя таго, абмежавальныя мерапрыемствы садзейнічалі памяншэнню кошту зямлі, скарачэнню яе вольнай куплі-продажу, маргіналізацыі часткі каталіцкіх землеўласнікаў, вылучэнню сярод іх тых, хто займаўся разумовай працай, быў схільны да ўспрымання шкодных для расійскай дзяржавы ідэй.

У ананімнай запісцы ад 28 мая 1866 г. «Настоящее положение Северо-западных губерний» адзначалася разарэнне канфіскаваных і секвестраваных маёнткаў пасля паўстання 1863 г., адсутнасць у чыноўнікоў і сялян сродкаў і магчымасцей для наладжвання ў іх вытворчасці. Нават ва ўказе імператара ад 23 сакавіка 1864 г. прызнавалася цяжкае эканамічнае становішча заходніх губерняў у сувязі з падзеямі паўстання 1863 г. і наступнымі рэпрэсіўнымі мерамі расійскага ўрада. Уведзеныя абмежавальныя мерапрыемствы ў дачыненні асоб польскага паходжання і яўрэяў не ўлічвалі ўсяго багацця формаў зямельных адносін у заходніх губернях і запатрабавалі ў будучым выдання мноства тлумачэнняў. Акрамя таго, католікі і яўрэі на тэрыторыі беларускіх губерняў знаходзілі шматлікія абыходныя шляхі набыцця зямельных уладанняў.

Павятовыя паліцэйскія чыноўнікі штомесячна дакладвалі губернскім уладам аб пераходзе зямельных уладанняў, найперш ад асоб польскага паходжання да іншых асоб каталіцкага веравызнання. У сваім прадпісанні паліцмайстрам і павятовым спраўнікам ад 16 снежня 1876 г. мінскі губернатар адзначаў, што ў губерні часта сталі з'яўляцца хадаініцтвы аб выдачы пасведчанняў на права куплі маёнткаў з боку асоб, якія не мелі ўласных сродкаў на набыццё нерухомасці. Відавочна, што такія заяўнікі выступалі ў якасці падстаўных пакупнікоў, што дзейнічалі ў інтарэсах асоб, для якіх былі ўведзены абмежаванні. Адпаведна даручэння паліцэйскімі чыноўнікамі быў выяўлены шэраг выпадкаў парушэння абмежавальнага заканадаўства. У прыватнасці, у Слуцкім павеце быў куплены В. Валчанінавым маёнтак Пакрашова для куп-

ца Ё. Пульмана. У Барысаўскім павеце на імя тытулярнага саветніка М. Трубкаўскага быў набыты маёнтак Латысавічы, а сапраўдным уладальнікам стаў купец Н. Рабіновіч.

Адмена ва ўмовах паўстання 1863 г. часоваабавязаных адносін сялянства і перавод яго ў разрад уласнікаў прымусілі ўрад тэрмінова вырашаць пытанні забеспячэння сялян палівам, размежавання памешчыцкіх і сялянскіх угоддзяў. У 1863 г. урад быў зацікаўлены ў спакоі вёскі і пайшоў на ўступкі сялянству, істотна скарэжціраваўшы ўмовы адмены прыгоннага права на тэрыторыі беларускіх і літоўскіх губерняў. Аднак аграрныя пераўтварэнні тут з пункту гледжання памераў і ўмоў атрымання сялянамі зямлі былі менш выгаднымі, чым на тэрыторыі Царства Польскага паводле ўказа «Аб уладкаванні сялян», выдадзенага ў лютым 1864 г.

У пэўнай ступені адступленнем ад абмежавальных мерапрыемстваў у дачыненні яўрэяў стаў указ ад 8 снежня 1867 г., якім было дазволена яўрэям станавіцца арандатарамі або аканомамі млыноў і заводаў пры маёнтках у заходніх губернях. Гэта мера садзейнічала ажыўленню эканамічнага жыцця на тэрыторыі Беларусі. Аднак у пачатку 80-х гг. XIX ст. урад вярнуўся да паслядоўнай палітыкі абмежаванняў. Па прапанове Камітэта міністраў 3 мая 1882 г. былі зацверджаны Часовыя правілы аб яўрэях, якія забаранялі ім сяліцца ў губернях рысы аселасці па-за межамі гарадоў і мястэчак, а таксама браць тут у арэнду, кіраванне і распараджэнне нерухомую маёмасць. Адначасова ўказ імператара ад 15 мая 1882 г. прадугледжваў правядзенне мерапрыемстваў па папярэджанні ўзнікнення беспарадкаў, накіраваных супраць яўрэйскага насельніцтва, якому рэкамендавалася не рэагаваць на магчымыя абразы з боку «чорнарабочых людзей».

Адносна эфектыўнасці прымянення абмежавальных мерапрыемстваў буйны землеўласнік Мінскай губерні Э. Вайніловіч адзначаў: «Яўрэі, якіх застаў у вёсках закон 1882 г., пражывалі на так званых запушчаных пляцах і ўчастках, якія засталіся за памешчыкам пасля надзялення сялян; яны там пражывалі як трымальнікі патэнтных ці беспатэнтных кабакоў, якія здаваліся ў арэнду заўсёды па пісьмовых дамовах. Пасля 3 мая 1882 г. вотчыннаму ўладальніку пустэчы і карчомных пабудоў заставалася адно з двух: ці прыбраць яўрэя з пабудоў і сядзібы, ці ігнараваць закон і дазволіць яўрэю жыць на ранейшых умовах. Большасць уладальнікаў выбрала гэты другі выхад не толькі

па прычыне дабрадушнасці і спагады да пастаўленых па-за законам, што, аднак, часта магло мець месца, паколькі нярэдка некалькі пакаленняў так званых шынкароў зжылося і несла службу столькім жа пакаленням вотчыннікаў».

Часта высяленне яўрэя было немагчымым з прычыны фінансавай залежнасці вотчынніка ад шынкара як крэдытора ці паслужлівага фактара. На практыцы аказвалася, што гэта было адзіна прымальнае выйсце для землеўласнікаў, паколькі ў іншым выпадку ён вымушаны быў гадамі судзіцца з арандатарамі. Указам імператара ад 27 снежня 1884 г. у межах заходніх губерняў была забаронена перадача яўрэям і асобам польскага паходжання ў заклад маёнткаў і ўгоддзяў, якія знаходзіліся па-за межамі гарадоў і мястэчак. У выпадку, калі яўрэі і асобы польскага паходжання бралі ў арэнду маёнткі і засноўвалі там фабрычна-заводскае прадпрыемства, то заключаўся кантракт тэрмінам да 30 гадоў. Усе дагаворы, якія былі заключаны ў абход абмежавальных законаў, скасоўваліся.

У развіццё абмежавальных законаў 14 сакавіка 1887 г. былі ўсталяваны асобыя правілы, якія забаранялі іншаземным грамадзянам набыццё, распараджэнне і карыстанне нерухомай маёмасцю па-за межамі гарадскіх паселішчаў у заходніх губернях. У выпадку атрымання нерухомай маёмасці ў спадчыну іншаземны грамадзянін павінен быў на працягу 3 гадоў прадаць яе расійскаму падданаму. Правілы датычыліся ўсіх беларускіх губерняў, за выключэннем Магілёўскай. 27 жніўня 1885 г. асобам польскага паходжання забаранялася трымаць казённыя аброчныя ўгоддзі ў заходніх губернях. Гэта мера не распаўсюджвалася на мясцовых сялян-католікаў. Аднак ужо ўказам імператара ад 20 лістапада 1887 г. «былой польскай шляхце» і мяшчанам-католікам, якія прыпісаліся да сялянскага стану пасля выдання палажэння Камітэта міністраў ад 27 жніўня 1885 г., дазвалялася арандаваць у заходніх губернях казённыя ўгоддзі пры ўмове заняткаў земляробствам. Сенат у сакавіку 1889 г. па прычыне прававой нявызначанасці ўдакладніў, што да катэгорыі «польскія памешчыкі» варта адносіць землеўласнікаў польскага паходжання незалежна ад саслоўнай прыналежнасці, акрамя сялянства.

У пачатку XX ст. былі зроблены пэўныя паслабленні ў функцыянаванні рэжыму абмежавальных законаў, але ён не быў скасаваны, нягледзячы на шматлікія крытычныя ацэнкі нават ва ўрадавых колах. Па прапанове Камітэта міністраў 27 студзеня 1901 г. была ўве-

дзена максімальная норма зямельных уладанняў сялян-католікаў на тэрыторыі заходніх губерняў. Пры атрыманні дазволу на набыццё зямлі з улікам надзельнай і раней купленай нерухомай маёмасці сумарна не павінна было быць больш 60 дзесяцін зямлі на адну гаспадарку. У той жа час ва ўрадавых колах і сярод мясцовай адміністрацыі ў беларускіх губернях была пашырана думка аб агульным падыходзе да асоб каталіцкага веравызнання пры вырашэнні пытанняў уласнасці на нерухомую маёмасць, незалежна ад саслоўнай прыналежнасці. Віленскі губернатар у сваім данясенні ад 20 студзеня 1900 г. прапаноўваў пры куплі зямлі ўстанавіць для дваран і мяшчан тыя ж нормы пры атрыманні дазволу на здзелку, што і для сялян, паколькі «сяляне-католікі і дваране і мяшчане польскага паходжання, якія займаюцца земляробствам, нічым не адрозніваюцца паміж сабой».

Указам імператара ад 12 снежня 1904 г. дэкларавалася ўніфікацыя заканадаўства аб сялянах, перагляд сферы дзейнасці абмежавальнага заканадаўства, захаванне толькі тых абмежаванняў праваў іншародцаў і «ўраджэнцаў асобных мясцовасцей імперыі», дзейнасць якіх была абумоўлена «надзённымі патрэбамі дзяржавы». 11 жніўня 1904 г. указам Мікалая II былі адменены «Часовыя правілы» 1882 г. аб яўрэях. Ім было дазволена сяліцца ў сельскай мясцовасці па-за межамі рысы аселасці, а таксама набываць там нерухомую маёмасць. Аднак гэта не перашкаджала расійскаму ўраду захаваць за сабой і мясцовай адміністрацыяй функцыі рэгулявання пазямельных адносін у заходніх губернях.

Указам імператара ад 1 мая 1905 г. дазвалялася асобам польскага паходжання ў межах дзевяці заходніх губерняў арандаваць, набываць, прымаць у заклад зямельныя ўладанні ад асоб польскага паходжання. Акрамя таго, з дазволу губернатара асобы польскага паходжання маглі па-за межамі гарадоў і мястэчак набываць нерухомую маёмасць у мэтах ліквідацыі цараспалосіцы і «гаспадарчага акруглення межаў», а таксама купляць зямельныя ўчасткі памерам не больш за 60 дзесяцін пад прамысловыя прадпрыемствы. Адмянялася абмежаванне для сялян-католікаў, уведзенае ўказам імператара ад 27 студзеня 1901 г. 21 чэрвеня 1910 г. урадам было выдадзена дадатковае тлумачэнне да закона ад 1 мая 1905 г., у сувязі з якім толькі генерал-губернатар і губернатар маглі вырашаць спрэчныя зямельныя справы. У цыркулярным дакуменце зазначалася, што выраз «асоба польскага паходжання» трэба разумець не ў сэнсе этнаграфічным, а ў культурна-палітычным. У дакуменце да-

ещца спасылка на вызначэнне, зацверджанае 10 лістапада 1865 г. імператарам: «пад выразам „асоба польскага паходжання“ трэба разумець не наогул католікаў, а толькі палякаў і тых заходніх урадженцаў, якія засвоілі польскую нацыянальнасць». У гэтай сувязі канстатавалася, што «мясцовыя ўрадженцы літоўцы, жмудзіны, беларусы і г. д. могуць быць прызнаны асобамі польскага паходжання, раз яны засвоілі польскую нацыянальнасць». І далей адзначалася, што «ўжыванне ў хатнім побыце польскай мовы давала дастаткова падстаў аднесці да ліку асоб польскага паходжання». У адпаведнасці з указам імператара Сенат 8 сакавіка 1910 г. пастанавіў, што асобы праваслаўнага веравызнання, лютэране, татары маглі набываць зямлю без прадстаўлення пасведчання ад генерал-губернатара ці губернатара. Такое пасведчанне было абавязковым для асоб польскага паходжання.

Усталяваны рэжым абмежавальных законаў у дачыненні католікаў і яўрэяў меў не толькі этнаканфесійны кантэкст, накіраваны на ўмацаванне рускіх уплываў у беларускіх і літоўскіх губернях, але быў таксама закліканы разбурыць традыцыйную і трывалую сістэму эканамічных сувязей. Варта адзначыць, што цалкам дасягнуць пастаўленых задач расійскаму ўраду не ўдалося. Нават адзін з найбольш кансерватыўных расійскіх чыноўнікаў, мінскі губернатар у перыяд рэвалюцыйных падзей 1905—1907 гг. П. Курлаў выказаў неадпаведнасць і неэфектыўнасць абмежавальных мерапрыемстваў у дачыненні яўрэяў і католікаў. Яны прымусілі землеўласнікаў каталіцкага веравызнання мацней трымацца за бацькоўскую спадчыну. Існаваўшая сістэма гаспадарчых і сацыяльных сувязей выявіла здольнасць мадыфікавацца, падладкоўвацца пад новыя ўмовы існавання. У той жа час рэжым выключных законаў не толькі імкнуўся, але і ў значнай ступені паралізаваў эканамічную ініцыятыву католікаў і яўрэяў. Фактычна палітыка ўрада Расійскай імперыі на працягу другой паловы XIX — пачатку XX ст. вызначалася на тэрыторыі Беларусі стрымліваючымі мерапрыемствамі ў сацыяльна-эканамічнай сферы ці тымі, што карэкціравалі гаспадарчае і сацыяльнае развіццё ў бок уніфікацыі з цэнтральнымі губернямі дзяржавы.

Працоўная эміграцыя ў краіны Еўропы і Амерыкі. Яўрэйскае насельніцтва ва ўмовах існавання рысы аселасці і дзеяння ў дачыненні да сябе абмежавальных урадавых мерапрыемстваў, а таксама маючы вельмі абмежаваныя магчымасці знайсці сродкі для існавання непасрэдна на тэрыторыі заходніх губерняў, у тым ліку па прычы-

не наяўнасці тут вялікай масы лішняга працаздольнага яўрэйскага насельніцтва (звыш 470 тыс. чалавек), вымушана было выбраць для сябе шлях эміграцыі ў краіны Еўропы і Паўночнай Амерыкі. Расійскі ўрад гэтаму працэсу не толькі не супрацьдзейнічаў, але ў значнай ступені праяўляў не ўласціваю для яго выразную зацікаўленасць. Яўрэйская эміграцыя пацягнула за сабой масавую працоўную эміграцыю беларускіх сялян. У той час эміграцыя беларускага сялянства ў краіны Захаду ацэньваецца ў 600—800 тыс. чалавек, а з улікам эміграцыі яўрэяў выехала каля 1300 тыс. жыхароў Беларусі.

На мяжы XIX—XX стст. пашыранай становіцца працоўная эміграцыя насельніцтва Беларусі, якая ахапіла спачатку Віленскую і Гродзенскую губерні і атрымала характар часовага адыходу. Да працоўнай эміграцыі насельніцтва прывяла аграрная перанаселенасць беларускіх губерняў, якая ў канцы XIX ст. па вастрэні зямельнага пытання пераўзыходзіла ўзровень еўрапейскай часткі Расійскай імперыі ў 1,6 раза. Акрамя таго, сказвалася рэгіянальная незбалансаванасць працоўных рэсурсаў у Расійскай імперыі, тэрытарыяльныя адрозненні ва ўмовах жыцця, нераўнамернае размеркаванне рабочых месцаў. Уплывовым фактарам пашырэння працоўнай эміграцыі, адыходу на сельскагаспадарчыя работы за мяжу стала ўсё большая ўцягнутасць Расійскай імперыі ў міжнародныя эканамічныя сувязі, імклівы эканамічны рост краін Еўропы і Амерыкі, які ў сваю чаргу стварыў вялікі попыт на працоўную сілу. Побач з эканамічнымі фактарамі ўключэння насельніцтва ў міграцыйныя працэсы немалаважную ролю адыграла ступень падрыхтаванасці яго на ўзроўні менталітэту да перасяленняў.

У 80-я гг. XIX ст. актывізуецца сезонная эміграцыя сельскагаспадарчых рабочых беларускіх губерняў у Германію, Данію, Швецыю. У 1890-я гг. адбываецца рост эміграцыі мясцовага насельніцтва ў краіны Амерыкі, перш за ўсё ў ЗША. Першымі туды з тэрыторыі Беларусі пачалі выязджаць мясцовыя яўрэі, якія пазней зрабілі шмат для таго, каб гэты кірунак стаў прыцягальным для многіх беларускіх сялян і наёмных работнікаў.

Амерыка вабіла працоўных эмігрантаў магчымасцю атрымання больш высокай аплаты працы, шансам зарабіць сродкі для паляпшэння матэрыяльнага дабрабыту і ўмацавання гаспадаркі на радзіме. Хуткія тэмпы развіцця ЗША выклікалі вялікую запатрабаванасць у працоўнай сіле.

Законы Расійскай імперыі не прызнавалі магчымасці эміграцыі, забаронена было адмаўленне ад расійскага грамадзянства, караліся тыя, хто не вяртаўся на радзіму паводле распараджэнняў урадавых органаў. Расійскім заканадаўствам прызнавалася законным толькі часовае знаходжанне падданага краіны за мяжой. Максімальна дапускаўся выезд за мяжу на 5 гадоў, але прадугледжвалася магчымасць працягнуць знаходжанне за мяжой. Дзейнічала дастаткова забюракатызаваная сістэма выдачы дакументаў. Расійскія падданыя, якія накіроўваліся за мяжу, атрымлівалі дакументы аднаго з трох відаў: замежныя пашпартныя кніжкі, легітымацыйныя білеты, плакатныя пашпарты. Легітымацыйныя білеты ўяўлялі сабой кароткатэрміновыя замежныя пашпарты, якія выдаваліся жыхарам памежных мясцовасцей у мэтах спрошчанага руху праз мяжу на тэрмін не больш чым 21 дзень.

Большасць эмігрантаў пакідала краіну нелегальна. Гэта было абумоўлена адсутнасцю афіцыйных звестак аб маршрутах выезду, страхам застацца адзінокам на шляху ў Амерыку і трапіць пад урадавыя рэпрэсіі, наяўнасцю вопытных нелегальных агентаў і адсутнасцю адказных урадавых органаў. Аднак перш за ўсё ад легальных шляхоў эміграцыі адштурхоўвала складаная і дарагая па кошце працэдура атрымання замежнага пашпарта, за які даводзілася плаціць трэцюю частку кошту білета на амерыканскі кантынент. Для выезду селянін, напрыклад, павінен быў атрымаць згоду з боку валаснога кіраўніцтва, даведкі аб адсутнасці запазычанасцей па падатках, а таксама ад прыстава, што не з'яўляецца дзяржаўным злачынцам і не прыйшоў час служыць у войску. Пасля селянін павінен быў падаць прашэнне ў канцылярыю губернатара, дзе дадаткова ўносіў адпаведныя грашовыя зборы і атрымліваў пашпарт. Уся працэдура займала ад 3 да 6 месяцаў, а то і больш. Выбарка замежных пашпартоў нярэдка становілася прадметам спекуляцый з боку чыноўнікаў.

Адсутнасць у Расійскай імперыі эміграцыйнай палітыкі і нераспрацаванасць заканадаўства, грувасткая сістэма атрымання замежных пашпартоў спараджалі магчымасці для дзейнасці і ўзбагачэння тайных агентаў і замежных параходных кампаній. У канцы XIX — пачатку XX ст. у шэрагу населеных пунктаў Беларусі актыўна дзейнічалі тайныя агенты, якія актыўна агітавалі сялян на працу за мяжу, найперш у Амерыку. Эміграцыя з Усходняй Еўропы, у тым ліку і з Беларусі, адбывалася пераважна праз парты Германіі. Для гэтага

былі добра распрацаваны маршруты руху эмігрантаў. Для кожнай губерні, павета існавалі асобныя месцы збору. У наладжванні перапраўкі эмігрантаў былі задзейнічаны мясцовыя жыхары. Ніхто з іх не адважваўся дапамагаць паліцыі змагацца супраць нелегальнай эміграцыі, паколькі баяліся помсты з боку агентаў і суседзяў, занятых у прыбытковым промысле. Да пачатку Першай сусветнай вайны расійскім уладам не ўдалося не толькі спыніць тайную эміграцыю, але нават і скараціць яе памеры. Суседняя Германія фактычна была зацікаўлена ў эмігрантах з Расійскай імперыі. Германскія параходныя таварыствы атрымлівалі значныя прыбыткі ад пасажырскага транзіту. Яны паспяхова канкурыравалі са спробамі наладзіць перавозку пасажыраў праз расійскія парты. Нямецкія кампаніі маглі сабе дазволіць знізіць кошт білетаў, чым ставілі ў эканамічна складанае становішча расійскіх калег. Заходнееўрапейскія кампаніі ў 1906—1908 гг. выцеснілі з рэйсаў у Амерыку расійскі «Добрахвотны флот». Аб памерах эміграцыйнага руху выразна сведчаць наступныя даныя. У 1861—1900 гг. жыхарам Віленскай і Ковенскай губерняў было выдадзена 518 тысяч легітымацыйных білетаў, 617 тысяч пашпартоў на 6 месяцаў. Прычым многія білеты перапрадаваліся двойчы і больш на чужыя прозвішчы.

Першая буйная арганізацыя тайных агентаў была створана ў Вільні ў 1883—1884 гг. Ёй кіравалі віленскія купцы Л. Гершановіч і І. Крызоўскі. У многіх гарадах і мястэчках яны мелі сваіх прадстаўнікоў. 30 снежня 1900 г. віленскаму губернатару была накіравана ананімная скарга ад лібаўскіх кантор па продажы шыф-карт на прыстава 5-га ўчастка Вільні Н. Чарняева, дзе апошні быў абвінавачаны ў тым, што ён праз віленскага мешчаніна Г. Каценберга патрабаваў штомесячную плату ў памеры 100 руб. за пропуск эмігрантаў праз Вільню. У выпадку няўплаты абяцаў вяртаць праязджаючых эмігрантаў па этапе на радзіму. Праведзенае старэйшым пазаштатным чыноўнікам па асобых даручэннях пры віленскім губернатары Скосыравым афіцыйнае дазнанне паказала беспадстаўнасць выказаных у скарге абвінавачванняў. Прыстаў Н. Чарняеў тлумачыў скаргу помстай за прынцыповае змаганне на працягу трох гадоў супраць дзейнасці групы тайных агентаў па арганізацыі нелегальнай эміграцыі пад кіраўніцтвам віленскіх мяшчан Л. Гершановіча і І. Крызоўскага. Сведкам у гэтай справе выступаў Г. Каценберг, які ў свой час займаўся тым жа нелегальным промыслам,

за што высылаўся з Ковенскай губерні, і ў дадатак ён быў канкурэнтам віленскіх агентаў. Г. Каценберг у сваім тлумачэнні абазначыў, што ў лістападзе 1900 г. ён быў сведкам тайнай размовы ўладальніка заезнага дома ў Вільні Займоўскага з людзьмі, якія прыехалі з Елізаветграда і меркавалі далей эміграваць у Амерыку. Тайнымі агентамі ў Вільні былі загадзя падрыхтаваны для іх пашпарты, куды дадаткова былі пад выглядам сям’і ўпісаны яшчэ па пяць незнаёмых эмігрантаў. Г. Каценберг накіраваўся ўслед за эмігрантамі ў Лібаву з мэтай, паводле яго ўласнага прызнання, перадаць іх уладам, але па дарозе напаткаў віленскіх агентаў Х. Гоца і А. Разалера, якія суправаджалі эмігрантаў. Агенты пагражалі Г. Каценбергу і запатрабавалі вярнуцца назад у Вільню.

Дзейнасць тайных эміграцыйных агентаў з беларускіх губерняў нярэдка пашыралася за межы Расійскай імперыі. У цыркуляры мінскага губернатара ад 30 чэрвеня 1910 г. паведамлялася, што ў пачатку года галандскія ўлады не прапусцілі праз сваю мяжу вялікую групу эмігрантаў з Расійскай імперыі і Аўстра-Венгрыі. Справамі няўдалых эмігрантаў займаліся тайныя агенты з Ліды Шварц і Мендзелевіч. На арганізацыі тайнай эміграцыі сялян спрабавалі атрымаць прыбытак і мясцовыя сельскія жыхары. У 1913 г. селянін Бабруйскага павета А. Гарбуз і селянін Слуцкага павета М. Ермалінскі падбухторылі да нелегальнага пераходу мяжы двух вясковых жыхароў, забралі ў іх 285 руб. і зніклі. Мясцовыя жыхары часам папярэджвалі губернскія ўлады аб незаконнай дзейнасці тайных агентаў, аднак здаралася, што такія паведамленні выкарыстоўваліся тымі ж тайнымі агентамі для пазбаўлення ад канкурэнтаў. Прымаліся розныя меры па супрацьдзеянні незаконнай працы тайных агентаў, у тым ліку прымяняліся высяленні з прыгранічнай паласы.

Беларусы-эмігранты па паходжанні былі пераважна сялянамі, якія не мелі ўласнай гаспадаркі, былі малазямельнымі ці беззямельнымі або паходзілі з шматдзетных заможных сямей. Не маючы ніякай кваліфікацыі, акрамя навыкаў да сельскагаспадарчай працы, вымушаны былі наймацца на любую работу, найперш цяжкую і малааплатную. На заробкі ў Амерыку накіроўваліся ў асноўным мужчыны ва ўзросце 18—40 гадоў, звычайна на 3—4 гады. Працавалі яны ў ЗША пераважна на прамысловых прадпрыемствах ці рудніках. Жанчыны выязджалі больш рэдка, пераважна разам з мужамі. У Віленскай губерні, паводле даных за 1908—1910 гг., жанчыны сярод працоўных эмігрантаў склалі 21,4 %. Падатковы інспектар Брэскага павета ў сваёй справаздачы за

1912 г. падкрэсліваў, што сярод тых, хто накіроўваўся ў Амерыку, толькі каля 10 % заставаліся там, і гэта пераважна моладзь, астатнія вярталіся з заробкаў на радзіму.

З сярэдзіны першага дзесяцігоддзя XX ст. працоўная эміграцыя ў Амерыку набывае ў Віленскай, Гродзенскай і Мінскай губернях масавы характар. З Віленскай губерні за 1908—1910 гг. выехала за мяжу 17,7 тыс. чалавек. З Гродзенскай губерні эмігравала ў Амерыку за першае дзесяцігоддзе XX ст. каля 50 тыс. чалавек. Слуцкі павятовы спраўнік адзначаў моцны рост у 1907—1908 гг. колькасці сялян, якія выязджалі на заробкі ў Амерыку. Тое ж зафіксаваў і барысаўскі павятовы спраўнік. У 1907 г. з Мінска эмігравала 1615 чалавек. У пачатку другога дзесяцігоддзя XX ст. эміграцыйны рух значныя памеры набыў у Пінскім і Ігуменскім паветах. Эміграцыйны рух назіраўся пастаянна. Тыя, хто вярнуўся дамоў, пасля невялікага адпачынку зноў выязджалі на заробкі за акіян.

Адпаведна амерыканскім крыніцам, якія фіксавалі рускіх перасяленцаў і не вылучалі асобна беларусаў і ўкраінцаў, пераважалі сярод рускіх эмігрантаў менавіта беларусы, паколькі рускія і ўкраінцы аддавалі перавагу ўсходнім раёнам Расійскай імперыі. Беларусы, якія выязджалі за мяжу, адносілі таксама і да палякаў. Згодна з данымі С. Патканава, з Расійскай імперыі выехала ў ЗША ў 1891—1900 гг. 593 703 чалавекі, у 1901—1909 гг. — 1 410 514 чалавек. Расійскім імігранцкім домам у Нью-Ёрку з 1 студзеня 1913 г. да 1 студзеня 1914 г. было зафіксавана 4412 эмігрантаў з Віленскай губерні, 1166 — з Віцебскай, 7130 — Гродзенскай, 11 251 — Мінскай, 2640 — Магілёўскай.

Адносіны расійскіх урадавых органаў да эміграцыйнага руху змяніліся за перыяд ад 80-х гг. XIX да пачатку XX ст. ад адназначна адмоўных да спроб прааналізаваць яго прычыны і вызначыць магчымыя пэўныя эканамічныя выгады для дзяржавы. Адміністрацыйна-паліцэйскія метады аказаліся неэфектыўнымі. Многія мерапрыемствы органаў улады прабуксоўвалі праз абьякавасць да выканання службовых абавязкаў ці карумпаванасць чыноўнікаў. Праз некалькі год пасля ад'езду пачалі вяртацца на радзіму многія эмігранты. Яны прывозілі з сабой сродкі, якія інвеставаліся ў эканоміку беларускіх губерняў, найперш у сельскую гаспадарку. Акрамя таго, рээмігранты атрымлівалі карысныя працоўны вопыт, іншае ўсведамленне і павагу да чужой уласнасці, закону. Гродзенская павятовая землеўпарадкавальная камісія

ў сваім паведамленні губернатару ад 7 верасня 1907 г. адзначала мэтазгоднасць урэгулявання эміграцыйнага руху з боку дзяржавы. Ваўкавыская землеўпарадкавальная камісія звяртала ўвагу на неабходнасць зрабіць даступным атрыманне замежных пашпартаў, а таксама арганізаваць парходны рух з партоў на Чорным ці Балтыйскім морах да Амерыкі.

Тым не менш у эміграцыю накіроўвалася часта найбольш актыўная і здольная да працы частка насельніцтва. Большасць эмігрантаў пражывала ў антысанітарных умовах, у трушчобах, на гарадскіх ускраінах. Выхадцы з Беларусі фактычна займалі адну з ніжэйшых прыступак сярод рабочых, занятых у амерыканскай прамысловасці. Карэспандэнт «Нашай нівы» з ЗША паведамляў, што тут беларусы «церпяць бяду і голад». Эмігранты траплялі на сельскагаспадарчыя работы на фермы, на вугальныя капальні, фабрыкі і г. д. Толькі прыбыўшых эмігрантаў агенты і наймальнікі называлі ў той час «грынеры» (зялёныя). Эксплуатацыя іх праводзілася самая жорсткая.

Дамоў эмігранты перасылалі грошы пераважна нязначнымі сумамі — да 100 руб. і, як правіла, раз у год. Большай часткай заробленыя сродкі прывозіліся імі з сабой, укладаліся ў паляпшэнне ці пашырэнне гаспадаркі. Рэдка эмігранты пакідалі сельскую гаспадарку і пачыналі займацца гандлем, промысламі. Перасяленні на хутары ў час правядзення сталыпінскай рэформы сталі магчымыя ў значнай ступені праз прыцягненне грашовых сродкаў «амерыканцаў».

Акрамя ЗША жыхары Беларусі выязджалі ў Канаду, эміграцыя ў якую насіла ў значнай ступені сельскагаспадарчы характар і была менш актыўнай. Многія перасяленцы сутыкаліся тут з недахопам зямельных угоддзяў ці атрымлівалі іх горшай якасці. У Канаду з Расійскай імперыі выехала ў 1901—1913 г. 138,0 тыс. чалавек. З 1886 да 1900 г. з Расійскай імперыі выехаў у Аргенціну 21 501 эмігрант, аднак дадзеная лічба дастаткова прыблізная, паколькі не ўлічвала тых, хто выязджаў праз іншыя краіны. У пачатку XX ст. атрымаў пашырэнне ў Віцебскай губерні перасяленчы рух у Бразілію. У 1913 г. назіраўся выезд на заробкі ў Бразілію сялян Мазырскага павета. У расійскае консульства часта звярталіся эмігранты, якія скардзіліся на падман бразільскай перасяленчай прапаганды, цяжкія ўмовы адаптацыі і працы.

Напярэдадні Першай сусветнай вайны значная колькасць сельскіх жыхароў з заходніх раёнаў Беларусі накіроўвалася на заробкі ў Германію. У 1910 г. каля 12 % (прыкладна 30 тыс. чалавек) ад агульнай

колькасці сельскагаспадарчых рабочых з Расійскай імперыі ў Германіі складалі выхадцы з беларускіх і літоўскіх губерняў, у 1911 г. — 20 % (каля 80 тыс. чалавек), у 1912 г. — 25 % (прыкладна 100 тыс. чалавек).

Працоўная эміграцыя стала вынікам вострай аграрнай перанаселенасці ў беларускай вёсцы, адлюстраваннем незбалансаванасці фарміравання рынку працоўнай сілы. У той жа час адыход за мяжу, як і праца па найме ў прамысловых цэнтрах еўрапейскай часткі Расійскай імперыі, мелі вялікае значэнне для фарміравання класа наёмных работнікаў Беларусі. Усе тыя, хто прайшоў школу працы па найме за мяжой, вызначаліся іншым узроўнем грамадзянскай свядомасці, адукаванасці. Калі не ўдавалася абзавесціся ўласнай гаспадаркай і вярнуцца да сельскагаспадарчых заняткаў, яны больш паспяхова канкурыравалі на рынку працы. У час рэалізацыі сталыпінскай аграрнай рэформы пераканаць сельскую грамаду ў неабходнасці ўвядзення новых формаў і метадаў землекарыстання было нашмат прасцей там, дзе было больш сялян, якія пабывалі на заробках у Амерыцы.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

1. Дело об эмиграции в Америку крестьян Гродненской губернии и переходе их к хуторскому землевладению // НГАБ у г. Гродна. — Фонд 18. — Воп. 2. — Спр. 6.
2. *Дубровік, І.* Амэрыка / *І. Дубровік* // Наша Ніва: першая беларус. газ. з рыс. — Факс. выд. — [Мінск, 1996]. — Вып. 2: 1909. — С. 366—367.
3. *Кабузан, В. М.* Эмиграция и реэмиграция в России в XVIII — начале XX века / *В. М. Кабузан*; Рос. акад. наук, Ин-т рос. истории. — М.: Наука, 1998. — 269 с.
4. *Каханоўскі, А. Г.* Сацыяльная трансфармацыя беларускага грамадства (1861—1914 гг.) / *А. Г. Каханоўскі*; Беларус. дзярж. ун-т. — Мінск: БДУ, 2013. — 335 с.
5. *Кіпель, В.* Беларусы ў ЗША / *В. Кіпель*. — Мінск: Беларусь, 1993. — 352 с.
6. *Нитобург, Э. Л.* Русские трудовые иммигранты в США (конец XIX в. — 1917 г.): адаптация и судьбы / *Э. Л. Нитобург* // Отечеств. история. — 2002. — № 5. — С. 63—75.
7. Общий свод по Империи результатов разработки данных первой всеобщей переписи населения, произведенной 28 января 1897 года = Relevé gé néral pour tout l'Empire des résultats du dépouillement des données du premier recensement de la population en 1897: [в 2 т.]. — СПб.: Паровая типо-литогр. Н. Л. Ныркина, 1905. — Т. 1. — [2], XXI, 268, 89 с.
8. Об эмиграционном движении в уездах Гродненской губернии // Нацыянальны гістарычны архіў у г. Гродна (далей — НГАБ у г. Гродна). — Фонд 103. — Воп. 1. — Спр. 4.
9. О воспрещении евреям приобретать от помещиков и крестьян земли в губерниях, подведомых Виленскому и Киевскому Генерал-Губернаторам: имен. [указ], 10 июля 1864 г., № 41039 // Полное собрание законов Российской

империи. Собрание 2: в 55 т. — СПб., 1867. — Т. 39, отд-ние 1: 1864. — С. 573—574.

10. О воспрещении лицам польского происхождения вновь приобретать помещичьи имения в девяти западных губерниях; о предоставлении высланным из Западного края владельцам секвестрованных имений права продать или променять, в двухгодичный срок, свои имения в этом крае лицам русского происхождения, и вообще о порядке совершения актов на переход имений в Западном крае к русским владельцам: имен. [указ], 10 дек. 1865 г., № 42759 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2: в 55 т. — СПб., 1867. — Т. 40, отд-ние 2: 1865. — С. 326—327.

11. О приведении в действие Временных Правил о евреях: положение Ком. Министров, 3 мая 1882 г., № 834 // Полное собрание законов Российской империи. Собрание 3: в 33 т. — СПб., 1886. — Т. 2: 1882. — С. 181.

12. О принятии мер для отвращения беспорядков и насилия против евреев // НГАБ. — Фонд 295. — Воп. 1. — Спр. 3708.

13. *Панютич, В. П.* Из истории формирования пролетариата Белоруссии, 1861—1914 гг. / В. П. Панютич; Акад. наук БССР, Ин-т истории. — Минск: Наука и техника, 1969. — 190 с.

14. *Патканов, С.* Иммиграция из России в Соединенные Штаты за десятилетие 1900—1909 гг. / С. Патканов // Ежегодник России 1910 г. (год седьмой) / Центр. стат. ком. М.В.Д. — СПб., 1911. — С. XXIX—CXIII.

15. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб.: Изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1900. — [Вып.] 4: Виленская губерния. Тетрадь 1. — 55 с.

16. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб.: Изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1901. — [Вып.] 4: Виленская губерния. Тетрадь 2. — 104 с.

17. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб.: Изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1903. — [Вып.] 4: Виленская губерния. Тетрадь 3 (последняя). — XI, 179 с.

18. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб.: Изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1899. — [Вып.] 5: Витебская губерния. Тетрадь 1. — II, 51 с.

19. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб.: Изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1901. — [Вып.] 5: Витебская губерния. Тетрадь 2. — 110 с.

20. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб.: Изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1903. — [Вып.] 5: Витебская губерния. Тетрадь 3. — XIV, 281 с.

21. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб.: Изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1903. — [Вып.] 11: Гродненская губерния. — XV, 319 с.

22. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб.: Изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1904. — [Вып.] 22: Минская губерния. — XVI, 243 с.
23. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г. / под ред. Н. А. Тройницкого. — СПб.: Изд. Центр. стат. ком. М-ва внутр. дел, 1903. — [Вып.] 23: Могилевская губерния. — XV, 275 с.
24. Переписка с Департаментом полиции, начальником Минского жандармского управления об эмиграции крестьян за границу на заработки // НГАБ. — Фонд 295. — Воп. 1. — Спр. 7703.
25. Переписка с виленским губернатором о пропуске эмигрантов в Либаву за взятки приставом Черняевым // Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы (далее — ДГАЛ). — Фонд 381. — Воп. 19. — Спр. 917.
26. Списки лиц, эмигрировавших в Бразилию // НГАБ. — Фонд 295. — Воп. 1. — Спр. 8453.
27. *Терешкович, П. В.* Этническая история Беларуси XIX — начала XX в.: в контексте Центрально-Восточной Европы / П. В. Терешкович. — Минск: Беларус. гос. ун-т, 2004. — 223 с.
28. *Тизенко, П. Д.* Эмиграционный вопрос в России, 1820—1910 / [сост. по поручению некоторых торг. домов, банков и ремесл. предприятий г. Либавы ин. мех. П. Тизенко]. — Либава: Типо-литогр. «Либав. вестн.», 1909. — 53 с.
29. *Тугай, У. В.* Латышскі этнас у сацыяльна-эканамічным і культурным жыцці Беларусі / У. В. Тугай; пад навук. рэд. В. М. Фаміна. — Мінск: Вучэб.-выд. цэнтр Беларус. дзярж. пед. ун-та, 2002. — 318 с.
30. Устав о паспортах со всеми изменениями, дополнениями и разъяснениями по решениям Правительствующего сената и циркуляром министерств с включением правил о праве жительства евреев и с приложением подробного алфавитного указателя / сост. К. Абрамович. — СПб.: Тип. М-ва внутр. дел, 1905. — 199 с.
31. *Ціхаміраў, А. В.* Пытанні масавай эміграцыі з Беларусі ў ЗША (80-я гады XIX ст. — 1914 г.) / А. В. Ціхаміраў // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь: новыя канцэпцыі і падыходы: Усебеларус. канф. гісторыкаў, Мінск, 3—5 лют. 1993 г.: у 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т, Ін-т гісторыі Акад. навук Беларусі; рэдкал.: М. П. Касцюк (адк. рэд.) [і інш.]. — Мінск, 1994. — Ч. 1: Гісторыя Беларусі. — С. 119—123.
32. *Шибeko, З. В.* Минск в конце XIX — начале XX в.: очерк соц.-экон. развития / З. В. Шибeko; Акад. наук БССР, Ин-т истории; науч. ред.: К. И. Шабуня, М. О. Бич. — Минск: Наука и техника, 1985. — 151 с.
33. *Ўласаў, А.* Эміграцыя у Амэрыку / А. Ўласаў // Наша Ніва: першая беларус. газ. з рыс. — Факс. выд. — [Мінск, 2003]. — Вып. 4: 1911. — С. 33—35.

Т. А. Наваградскі, С. А. Захаркевіч
**ЭТНІЧНЫЯ МЕНШАСЦІ, ЯКІЯ ГІСТАРЫЧНА СКЛАЛІСЯ
Ў БЕЛАРУСІ: ВОПЫТ ПРЫЗНАГА СУІСНАВАННЯ
Ў ЕЎРАПЕЙСКОЙ КРАІНЕ**

Беларусь і як дзяржава ХХ—ХХІ стст., і як этнічная тэрыторыя пражывання беларусаў як мінімум з XIV ст. геапалітычна знаходзіцца на цывілізацыйным стыку. Па тэрыторыі Беларусі праходзіць мяжа кантакту заходняй і ўсходняй галін хрысціянства, заходняй і ўсходняй палітычнай і культурнай мадэлі. Беларускія землі за апошнія паўтысячагоддзя шматкроць уключаліся ў дзяржавы з рознымі палітычнымі і прававымі традыцыямі і ўяўленнямі. Менавіта такія гістарычныя асаблівасці Беларусі паслужылі назапашванню ўнікальнага вопыту міжкультурнага ўзаемадзеяння, асэнсаванне якога мае значны эўрыстычны патэнцыял для сучаснай поліэтнічнай Еўропы.

Вялікае Княства Літоўскае (далей — ВКЛ), Рэч Паспалітая (далей — РП), Расійская імперыя (далей — Расія), СССР аказвалі свой уплыў, дадаючы і ствараючы ўнікальны набор характарыстык беларускага грамадства ў сістэме міжэтнічных адносін.

Этнагенетычныя працэсы, у выніку якіх паўстаў беларускі этнас, працякалі ў ходзе кантакту славянскіх і балцкіх плямёнаў з удзелам і фінскага і прускага ўплыву [1]. У ходзе станаўлення першых дзяржаўных утварэнняў на беларускіх землях быў заўважны і скандынаўскі ўплыў на мясцовую палітычную эліту [2].

У перыяд існавання асобнага Вялікага Княства Літоўскага (XIV—XVI стст.) ужо непасрэдна ў ходзе станаўлення беларускага этносу на тэрыторыі яго пражывання з’явіліся і замацаваліся асноўныя гістарычныя этнічныя меншасці, якія захаваліся ў Беларусі да цяперашняга часу: татары, яўрэі і цыганы.

Татарская этнічная меншасць у ВКЛ сфарміравалася да XVI ст. з прадстаўнікоў некаторых сярэднеазіяцкіх ваенна-качавых племянных аб’яднанняў і крымскіх кланаў як адмысловая група, якая атрымала ў гістарыяграфіі назву «літоўскія татары». Працэс кансалідацыі яўрэйскай этнічнай меншасці на беларускіх землях ВКЛ вызначаўся ў XVI—XVII стст. дзейнасцю яўрэйскай сістэмы самакіравання — Ваада (Сойма) Літоўскіх абшчын.

Далейшае развіццё і інстытуцыяналізацыя гістарычных этнічных меншасцей адбыліся ў РП (федэрацыі Польшкага каралеўства і ВКЛ).

У XVI—XVII стст. на беларускіх землях ВКЛ узніклі аселыя абшчыны цыганоў, а качавыя табары атрымлівалі афіцыйны дазвол на перамяшчэнне па тэрыторыі ВКЛ.

У канцы XVII ст. на беларускіх землях з’явіліся рускія стараверы, якія не прынялі рэформаў праваслаўнай царквы патрыярха Нікана. На беларускія землі мігравала две плыні рускіх старавераў: папоўцы, што прызнавалі ролю святара як пасярэдніка ў камунікацыі з Богам, і беспапоўцы-федасеёўцы, якія адмаўлялі святароў. Цэнтр старавераў-папоўцаў у XVII — першай палове XVIII ст. знаходзіўся ў Рэчыцкім павеце ВКЛ (Ветка і Слабоды), а старавераў-федасеёўцаў — у Віцебскім і Полацкім ваяводствах ВКЛ [3].

На мяжы XVI — XVII стст. на беларускіх землях з’явіліся шатландцы: шатландскія найміты і дробныя рознічныя гандляры пачалі ўтвараць гарадскія суполкі ў Пінску, Слуцку і Вільні [4]. Армянская абшчына на беларускіх землях была нешматлікай, аднак у сталіцы ВКЛ — Вільні быў асобны армянскі цэх саф’яншчыкаў [5].

Рассяленне этнічных меншасцей на беларускіх землях ВКЛ у названы перыяд мела дысперсны характар, аднак у канкрэтных населеных пунктах назіралася кампактнае рассяленне, а канцэнтрацыя магла дасягаць значных памераў. У беларускіх гарадах традыцыйна яўрэі і татары сяліліся кампактнымі раёнамі — «яўрэйскімі вуліцамі», «татарскімі канцамі» і «татарскімі слабодамі» [6]. Такая ж сітуацыя назіралася і з армянскімі суполкамі, якія сяліліся асобнымі кварталамі ў гарадах [7]. У сельскай мясцовасці асобнымі слабодамі, вёскамі і хутарамі сяліліся стараверы — папоўцы і беспапоўцы [8].

Менавіта ў перыяд існавання ВКЛ і Рэчы Паспалітай былі закладзены падмуркі талерантных традыцый міжэтнічных адносін. Фактычна сама сутнасць ВКЛ як дзяржавы заключалася ў яе ўнікальнай шматканфесійнасці [9]. У ёй пражывала значная колькасць этнічных груп: буйныя этнасы беларусаў, літоўцаў і ўкраінцаў; мноства этнічных меншасцей (армяне, барцыякі, галандцы, гуцулы, габрэі ашкеназскай і сефардскай традыцыі, італьянцы, караімы, немцы, русіны, рускія стараверы, татары, цыганы і інш.). Этнічная неаднастайнасць у значнай ступені падтрымлівалася поліканфесійнасцю [10, с. 72]. На тэрыторыі ВКЛ пражывалі хрысціянскія каталіцкага, праваслаўнага (у тым ліку рускія стараверы і прадстаўнікі армянскай аўтакефальнай царквы), уніяцкага (праваслаўная ў Брэсце і праваслаўная армянская

ў Львове) і некалькіх пратэстанцкіх напрамкаў. Акрамя гэтага жылі прадстаўнікі ісламу, іўдаізму і хасідызму, караімы. У 1655 г. у сталіцы ВКЛ — Вільні — было 23 касцёлы, 10 уніяцкіх цэркваў, 2 праваслаўныя царквы, лютэранскі і кальвінскі зборы, сінагога і мячэць. Побач у Троках была караімская кенэса. У XVII ст. у РП хадзіла прымаўка пра тое, што нідзе на свеце не пакланяюцца Богу такімі рознымі спосабамі, як у Вільні [11, с. 15]. У 1595 г. у час дыспуту паміж праваслаўным і каталіцкім духавенствам аб уніі было адзначана, што «...правы татараў і няверных габрэяў, якія мала ведаюць Бога, а таксама армянаў і іншых у дзяржаве яго каралеўскай міласці, нашага пана не парушаюцца і абараняюцца, тым мацней павінны абараняцца правы праваслаўных...» [12, с. 108]. Харвацкі панславіст Юрый Крыжаніч у 1663—1665 гг., уражаны этнічнай мазаікай Рэчы Паспалітай, адзначаў:

Polonia

Est nova Babilonia:

Ciganorum, Germanorum,

Armenorum et Scotorum colonia.

Paradisus Hebraeorum [13, с. 267].¹⁵

Менавіта наяўнасць мноства разрозненых этнічных і рэлігійных груп са сваімі канфесійнымі і культурнымі традыцыямі змушала палітычныя эліты ВКЛ і РП стварыць унікальную прававую падтрымку гэтых груп, якая сфарміравала эфектыўны баланс у грамадстве.

Канкрэтныя формы дзяржаўнай палітыкі ў адносінах да этнічных меншасцей былі абумоўлены палітычнымі, эканамічнымі і рэлігійнымі інтарэсамі элітаў. Яўрэйская этнічная абшчына, напрыклад, заўсёды разглядалася як важная крыніца эканамічных рэсурсаў. Першыя прывілеі яўрэйскім гарадскім суполкам Брэста 1388 г. і Гродна 1389 г. былі абумоўлены барацьбой за вялікакняскі трон князя Вітаўта. Выгнанне яўрэяў з ВКЛ у 1497 г. вялікім князем Аляксандрам з’явілася своеасаблівым рашэннем праблемы выплаты запазычанасці яўрэйскім фінансістам, здзейшаным пад уплывам аналагічных выпадкаў у Іспаніі (1492) і Партугаліі (1497 г.).

¹⁵ Польшча — новы Вавілон:

Цыганская, нямецкая,

Армянская і шатландская калонія.

Рай для яўрэяў.

Татарская абшчына працяглы перыяд часу з’яўлялася ключавым элементом крымскай знешняй палітыкі ВКЛ і давала магчымасць умяшання ў барацьбу за ўладу ў Ардзе і Крымскім ханстве. Рускія стараверы былі прынятыя РП, нягледзячы на пагаршэнне дыпламатычных адносін з Расіяй, так як, з аднаго боку, раскол разглядаўся як важны сродак барацьбы супраць праваслаўя, а з другога — як адзін са спосабаў эканамічнага ўздыму спустошаных войнамі тэрыторый, у тым ліку Беларусі. Шатландская абшчына, па-першае, разглядалася як крыніца папаўнення дзяржаўнай казны; па-другое, давала магчымасць найму прафесійных ваенных і, па-трэцяе, з’яўлялася элементам дыпламатычных адносін з Англіяй (асабліва пры кіраванні шатландскай дынастыі Сцюартаў) [14]. Аднак адзіны падыход у адносінах да этнічных меншасцей у разгледжаны перыяд выпрацаваны не быў.

Статус этнічных меншасцей на тэрыторыі Беларусі ў другой палове XIV—XVIII ст. вызначаўся канкрэтнай палітычнай і сацыяльна-эканамічнай сітуацыяй у дзяржаве. Назіраўся супярэчлівы працэс абмежавання іх правоў у рэлігійных і саслоўных адносінах, з аднаго боку, і надзяленне іх адмысловымі «прывілеямі» — з другога. У сацыяльна-эканамічных правах частка прадстаўнікоў этнічных меншасцей былі прыраўнаныя да прывілеяванага саслоўя. Да іх адносіліся буйныя яўрэйскія купцы, шатландскія дваране, татары, якія выконвалі ваенную службу (асабліва прадстаўнікі ханскіх родаў), цыганскія старшыны і старэйшыны. Аднак усе яны не мелі палітычных правоў шляхты і не ўдзельнічалі ў працы павятовых сеймікаў і сейма ВКЛ і РП ці былі моцна абмежаваныя ў такіх правах. Найважнейшым крытэрыем такога абмежавання была рэлігійная прыналежнасць. Пераход татараў і яўрэяў у хрысціянства дазваляў прылічыць іх да прывілеяванага саслоўя з адпаведнымі палітычнымі правамі. Праўда, варта адзначыць нязначную колькасць такіх пераходаў. Этнічныя меншасці займалі адмысловае становішча ў сацыяльнай сістэме ВКЛ і РП. Яны валодалі прававой аўтаномнасцю (яўрэі і стараверы ў большай ступені; татары, цыганы і шатландцы ў меншай).

Працэс узаемадзеяння этнічных меншасцей з беларускай этнічнай агульнасцю ў XIV—XVIII стст. адбываўся пад уплывам сацыяльна-эканамічных фактараў і этнічных стэрэатыпаў феадальнага грамадства. На этнічныя працэсы значны ўплыў аказвалі саслоўныя і карпаратыўныя традыцыі. Фарміраванне этнічных меншасцей аказала ўплыў на змяненне сацыяльнай іерархіі грамадства, што выклікала

незадоволенасць яго асобных слаёў. Сацыяльная канкурэнцыя татараў-шляхты і яўрэйскіх гандляроў з мясцовымі гандлёва-рамеснымі групамі спараджала сур’ёзныя сацыяльныя супярэчнасці і нават канфлікты. Штучнага ўключэння ў сацыяльную сістэму ВКЛ і РП пазбеглі толькі рускія стараверы і цыганы. Яны здолелі заняць пустыючыя ў грамадстве эканамічныя нішы, якія дазволілі ім супрацоўнічаць з іншымі этнічнымі і сацыяльнымі групамі і саслоўямі ВКЛ і РП і звесці да мінімуму ўдзел у канфліктах з мясцовымі статуснымі групамі. Тым не менш канфлікты і супярэчнасці адбываліся на падставе эканамічнай канкурэнцыі, а не этнічных, рэлігійных ці культурных аспектаў.

Фарміраванне этнічных меншасцей суправаджалася адаптацыяй да новага этнічнага асяродку. На культурную адаптацыю ўпывала дзяржаўная палітыка і сацыяльная арганізацыя груп. Этнічныя меншасці на тэрыторыі Беларусі на працягу XIV—XVIII стст. выпрацавалі шэраг стратэгіяў культурнай адаптацыі: адносную адасобленасць, прыстасаванне і асіміляцыю. Стратэгія адснай адасобленасці, характэрная для яўрэяў і рускіх старавераў, была накіравана на захаванне культурных адрозненняў паміж этнічнымі супольнасцямі. Асновай стратэгіі прыстасавання быў сінтэз сваіх элементаў культуры з элементамі культуры іншых этнічных супольнасцей. Такую стратэгію рэалізоўвалі татары і цыганы. Трэцяя стратэгія заключалася ў змене сваіх культурных рысаў традыцыямі беларускай этнічнай супольнасці. Такая адаптацыя была характэрна для шатландцаў.

Доўгае стабільнае ўзнаўленне культурнай своеасаблівасці этнічных меншасцей стала магчымым дзякуючы этнадыферэнцыруючым элементам іх культуры. Існаванне ўласных сацыяльных інстытутаў забяспечвала культурную своеасаблівасць этнічных меншасцей на тэрыторыі Беларусі. Сістэмы іх самакіравання (яўрэйскі кагал, татарскія джаміяты, цыганскі табар і стараверскія слабоды) выконвалі функцыі сацыяльнага кантролю і этнічнай кансалідацыі. Гэтаму ж спрыялі рэлігія, сакральная архітэктура, мова, адукацыя, традыцыйныя формы жыццезабеспячэння, заняткі і неабходнасць кампактнага пражывання. Шатландская сістэма самакіравання не была санкцыянаваная ўладамі, што пазбавіла шатландцаў інстытуцыйнай асновы для этнічнай кансалідацыі.

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай, калі этнічныя меншасці Беларусі апынуліся ў складзе Расіі, мадэрнізацыя гэтых груп стала праблемай расійскіх уладаў.

Імперскія ўлады не выпрацавалі адзіны падыход да этнічных меншасцей, таму мадэрнізацыйныя праграмы ў дачыненні да гэтых этнічных суполак неабходна разглядаць паасобку.

Найбольш колькасна значнай этнічнай меншасцю ў Расійскай імперыі былі яўрэі. Менавіта яны выклікалі асобную ўвагу ўладаў і з'яўленне так званага «яўрэйскага пытання». Першапачаткова правячая эліта Расіі не мела ніякага вопыту камунікацыі з яўрэямі; веданне паўсядзённасці яўрэйскага побыту амаль адсутнічала. Паралельна існавалі калектыўныя страхі і варажасць да іх праз прызму перажытай у XV—XVIII стст. ерасі жыдоўствуючых [15, с. 97]. Першыя крокі ўладаў былі непаслядоўнымі. З аднаго боку, працягвалася польская традыцыя разглядаць яўрэяў як асобны стан. Гэта праявілася ва ўвядзенні аднолькавага для ўсіх яўрэяў падатку. З другога — быў зноў створаны кагал, які закансерваваў сацыяльныя адносіны гэтай групы фактычна на стагоддзе. На думку С. Дубнова, аб «рускім яўрэйстве» можна казаць толькі з 1870-х гг.; да гэтага часу яны заставаліся хутчэй «польскімі яўрэямі» [16, 306]. Яўрэі былі геаграфічна абмежаваны ў праве пражываць па ўсёй тэрыторыі імперыі. У 1791, 1794, 1795 гг. была створана так званая «мяжа аселасці», якая на працягу ўсяго стагоддзя то змянялася, то павялічвалася і напрыканцы XIX ст. складала 15 губерняў.

Першапачаткова далучэнне да Расіі не аказала моцнага ўплыву на традыцыйны ўклад жыцця яўрэяў. Яны працягвалі жыць кагаламі, зберагаючы ўсе рэлігійныя традыцыі. Аднак частковыя перамены ў грамадскім жыцці былі відавочныя. Падчас падзелаў РП невялікая частка заможных яўрэяў перажыла моцны працэс акультурацыі. Так, напрыклад, Нота Ноткін і Іосіф Цэйтлін атрымалі прыдворныя чыны і валодалі значнымі маёнткамі. У 1803 г. з'яўляецца першая яўрэйская кніга на рускай мове Іуды Лейбы Невахавіча [15, с. 104]. Масавыя культурныя змены пачаліся пасля адмены кагальнай сістэмы кіравання ў 1844 г. і стварэння новай сістэмы яўрэйскай адукацыі. Менавіта змены ў сістэме адукацыі яўрэяў стварылі падмурак для сацыяльнай трансфармацыі кансерватыўнай этнічнай групы. У 1864 г. створаны новы статут гімназій і прагімназій, які дазваляў вучыцца яўрэям без абмежаванняў. Колькасць вучняў-яўрэяў стала хутка расці: 1865 г. — 3,3 % ад усіх вучняў; 1870 — 5,6 %; 1880 — 12 %. У 1865 г. ва ўніверсітэтах вучылася 3,2 % яўрэяў ад усіх студэнтаў, а ў 1886 г. — 14,5 %. Вынікам гэтага стаў адыход значнай часткі яўрэяў

ад старажытных традыцыйных нормаў жыцця і ўспрыняцце еўрапейскіх нормаў гарадской культуры (Гаскала). Аднак на рубяжы 1880—1890-х гг. у расійскай грамадскай думцы ствараецца яўрэйскі «вобраз ворага» — яўрэй-драпежніка. Па краіне прайшла хваля пагромаў, назіраўся хуткі рост эміграцыі. Адбываецца масавы ўваход яўрэйў у рэвалюцыйны рух. Цяжкасці прынесла і сусветная вайна. Ваенныя ўлады масава высылялі яўрэйў з прыфрантавой паласы. Пасля Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. «мяжа аселасці» была адменена і яўрэі ў вялікай колькасці рассяляюцца па ўсёй тэрыторыі былой Расійскай імперыі.

Улады імперыі не здолелі інкарпараваць яўрэйў у імперскае грамадства, а ў апошнія дзесяцігоддзі існавання імперыі не стварылі ўмоў для мірнага жыцця.

У дачыненні да іншых этнічных меншасцей Беларусі расійскія ўлады не распрацоўвалі спецыяльных праектаў мадэрнізацыі і інтэграцыі ў імперскае грамадства. Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай міграцыйныя хвалі на тэрыторыю Беларусі працягваліся і ў асноўным былі звязаны са стараабрадцамі. Іх колькасць да 1914 г. дасягнула 100 тыс. чалавек. Паралельна разгарнуўся новы міграцыйны паток. Расійскія ўлады з мэтай узмацнення свайго ўплыву ў Беларусі пасля падаўлення нацыянальна-вызваленчых рухаў імкнуліся фарміраваць новую мясцовую адміністрацыю выключна з рускага дваранства, запрошанага з Расіі. Толькі за другую палову XIX ст. рускае насельніцтва Беларусі павялічылася ў некалькі разоў і дасягнула лічбы 300 тыс. чалавек [17, с. 17].

Сталыпінская рэформа і Першая сусветная вайна таксама ўнеслі свае карэктывы ў этнасацыяльную структуру насельніцтва Беларусі. Значная колькасць беларусаў мігрыравала з Беларусі або загінула падчас ваенных дзеянняў, а на тэрыторыі Беларусі з’явілася вялікая колькасць вайскоўцаў.

Менавіта працэс уваходжання беларускай шляхты ў польскую культурную прастору стаў асаблівай крыніцай павелічэння колькасці палякаў на тэрыторыі Беларусі ў XVII — першай палове XIX ст. [18, с. 12].

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай (асабліва пасля нацыянальна-вызваленчых рухаў 30—60-х гг. XIX ст.) расійскія ўлады рэалізавалі шэраг мерапрыемстваў, якія мелі на мэце нейтралізацыю польскага ўплыву. Доля палякаў у агульным складзе насельніцтва Беларусі на працягу другой паловы XIX ст. прыкметна знізілася (з 270 да 134 тыс. чалавек). Менавіта ў гэты час павялічылася колькасць тых, хто пачаў

лічыць роднай беларускую мову. У пачатку XX ст., пасля адмены ў 1905 г. забароны на пераход з адной канфесіі ў другую, на тэрыторыі Беларусі (пераважна ў яе заходніх частках) адбылася новая змена этнічнай свядомасці і ідэнтыфікацыі [18, с. 13].

Асноўны прыток украінскага насельніцтва з яскравай украінскай самасвядомасцю трапіў на XIX — канец XX ст. Паводле перапісу 1897 г. украінцы складалі 22,6 % насельніцтва Гродзенскай губерні, асабліва ў Кобрынскім і Брэсцкім паветах. У пачатку XX ст. найвялікшыя групы ўкраінцаў пражывалі ў Пінскім, Кобрынскім, Брэсцкім, Гомельскім, Рэчыцкім, Слуцкім, Бабруйскім і Быхаўскім раёнах.

Масавая міграцыя латышоў на тэрыторыю Беларусі пачалася ў XVIII ст. Найбольш інтэнсіўна працэс ішоў у 60—80-я гг. XIX ст.: у 1870 г. на Беларусі было 800—900 латышскіх перасяленцаў, у 1877—1883 гг. у Віцебскай губерні латышы ўжо складалі каля 50 % усіх перасяленцаў [19, с. 78]. Латышскія перасяленцы асядалі і ўтваралі асобныя вёскі на Магілёўшчыне, хутары на Віцебшчыне. У 1897 г. шмат латышоў жыло ў Віцебскім (каля 4 тыс.), Полацкім (1,7 тыс.), Аршанскім (да 3,7 тыс.) і Быхаўскім (каля 1 тыс.) паветах. Падчас Першай сусветнай вайны колькасная структура латышоў на Беларусі мянялася. Напачатку вайны колькасць латышоў павялічылася, а напрыканцы зноў зменшылася, што можна патлумачыць міграцыйнымі хвалямі бежанцаў.

Актыўная міграцыя літоўцаў на тэрыторыю сучаснай Беларусі пачалася ў другой палове XIX ст. (70—90-я гг.). Паводле перапісу 1897 г. значныя кампактныя групы літоўцаў жылі ў Лідскім (17 285 чалавек), Ашмянскім (8 754 чалавекі), Гродзенскім (2 814 чалавекі), Аршанскім (прыкладна 1400 чалавек) і іншых паветах. Мігранты сяліліся асобнымі вёскамі і займаліся земляробствам і рознымі промысламі (дрэваапрацоўкай, ткацтвам, пчалярствам і інш.). У 1906—1907 гг. у вёсцы Малькаўка Чэрыкаўскага павета працавала нацыянальная літоўская школа. Перад Першай сусветнай вайной на Беларусі пражывала больш за 20 тыс. літоўцаў. Аднак падчас Першай сусветнай і грамадзянскай войнаў колькасць літоўцаў на Беларусі значна скарацілася.

Да XIX ст. міграцыя немцаў на Беларусь была нязначнай. Вялікая група нямецкіх сялян пасялілася ў 1563 г. каля Буга і стварыла вёскі Нойдарф і Нойбрун, да якіх пазней накіроўваліся шматлікія перасяленцы. У Брэсцкім ваяводстве ўзнік царкоўны прыход Нойдарф-Нойбаў, дзякуючы якому нямецкія сяляне падтрымлівалі сувязь з род-

най культурай. Да канца XVIII ст. гэтыя паселішчы распаўсюдзіліся да Кобрына. Значная колькасць немцаў пасялілася ў Віцебскай губерніі.

Другая хваля міграцыі немцаў назіралася ў другой палове XIX ст. і працягвалася да пачатку Першай сусветнай вайны. За гэты перыяд адбыліся тры масавыя хвалі нямецкай міграцыі на Беларусь. Да канца XIX ст. у Віленскай, Гродзенскай, Ковенскай, Мінскай, Віцебскай і Магілёўскай губернях жыло каля 50 тыс. немцаў. Паводле перапісу 1897 г. іх налічвалася 49 073 чалавекі (0,49 % супольнага насельніцтва Беларусі).

На рубяжы стагоддзяў назіралася міграцыйная хваля немцаў на Палессе з Валыні. З дапамогай латышскага банкіра Анзельмава нямецкія каланісты набывалі зямлю на Палессі (сучасныя Нараўлянскі, Ельскі, Лельчыцкі раёны Гомельскай вобласці). Памешчыкі Беларусі давалі ў арэнду немцам зямлю і хавалі іх ад уладаў, каб не выплочваць падаткі.

У Першую сусветную вайну колькасць нямецкіх каланістаў Беларусі значна змяншаецца. Гэта звязана з дэпартацыяй немцаў падчас вайны з прыфрантавой зоны у Сібір. З 1897 г. па 1917 г. колькасць нямецкага насельніцтва Беларусі паменшылася з 50,8 тыс. чалавек да 36,1 тыс. чалавек. Знікла шмат нямецкіх кампактных паселішчаў на Беларусі.

Мадэрнізацыйныя праекты расійскіх уладаў у адносінах да этнічных меншасцей Беларусі былі непаспяхоўнымі і мелі незакончаны характар. З аднаго боку, палітычныя эліты імкнуліся стварыць умовы для інтэграцыі гэтых груп у імперскае грамадства, а з другога — працягваліся працэсы ізаляцыі і кансервацыі сацыяльных мадэлей ва ўласных палітычных мэтах. Такая непаспяхоўнасць і нерашучасць уладаў у дачыненні да сацыяльнай трансфармацыі этнічных меншасцей упершыню была пераадолена ў рамках БССР у працэсе рэалізацыі палітыкі беларусізацыі. На Другой сесіі ЦВК БССР (ліпень 1924 г.) дзяржаўнымі мовамі былі прызнаныя беларуская, польская, руская і яўрэйская (ідыш).

Улады БССР разглядалі этнічныя меншасці як адзіны сацыякультурны феномен, таму ў дачыненні да іх паступова распрацоўвалася адзіная праграма ў рамках савецкай нацыянальнай палітыкі.

Па-першае, ствараліся нацыянальныя секцыі ў камуністычнай партыі. Пры ЦК КП(б)Б у 1920-я гг. працавалі літоўскае, латышскае, польскае і яўрэйскае бюро, а таксама секцыі пры СНК БССР, Народным камісарыяце адукацыі, ствараліся нацыянальныя савецкія арганізацыі на месцах. У адпаведнасці з Пастановай Прэзідыума ЦВК БССР, прынятай у 1926 г., у месцах кампактнага пасялення этнічных меншасцей

ствараліся нацыянальныя сельскія саветы. У месцах кампактнага пражывання польскага насельніцтва ў 1920—1930-я гг. дзейнічала больш за 40 нацыянальных польскіх сельсаветаў. Быў створаны Койданаўскі (пасля Дзяржынскі) польскі нацыянальны раён. У 20—30-я гг. XX ст. на Беларусі дзейнічала некалькі ўкраінскіх сельсаветаў, больш за дзесяць яўрэйскіх месчачковых і сельскіх саветаў. У пачатку 1930-х гг. былі створаны татарскія кааператывы (у далейшым — калгасы) у Смілавічах («Прафінтэрн») і ў Мінску («Чырвоны агароднік»). У сядзібе Міхалова Віцебскага раёна ў 1927 г. быў арганізаваны першы ў СССР цыганскі калгас «Новае жыццё», які паклаў пачатак аселага жыцця савецкіх цыганоў. Яшчэ адзін цыганскі калгас дзейнічаў у Жлобінскім раёне. У месцах кампактнага пражывання латышоў — у Быхаўскім, Лёзненскім, Глускім, Клімавіцкім і Ушацкім раёнах — былі створаны нацыянальныя латышскія сельсаветы і калгасы.

У 20-я гг. XX ст. у БССР налічвалася каля 50 асобных літоўскіх паселішчаў. Вёска Малькаўка Мсціслаўскага раёна стала цэнтрам літоўскага нацыянальнага сельсавета. У Нараўлянскім і Каралінскім раёнах Гомельскай вобласці дзейнічала два нямецкіх сельсаветы: Беразоўскі і Ансельмаўскі (Ружа-Люксембургскі).

Вялікае значэнне надавалася стварэнню сістэмы масавай адукацыі этнічных меншасцей на роднай мове і арганізацыі падрыхтоўкі ўласных настаўніцкіх і прафесійных кадраў. Пры Народным камісарыяце адукацыі БССР ствараліся нацыянальныя секцыі (латышкае, літоўскае, польскае і яўрэйскае бюро), якія распрацоўвалі ўласныя адукацыйныя праекты.

Настаўнікаў для польскіх школ рэспублікі рыхтавалі на польскім аддзяленні Беларускага дзяржаўнага педагагічнага інстытута, акрамя таго ў Койданаўскім нацыянальным польскім раёне працавалі два польскія прафтэхвучылішчы. Для падрыхтоўкі нацыянальных яўрэйскіх кадраў былі адкрыты яўрэйскія секцыі пры БДУ, педагагічных і настаўніцкіх інстытутах. Былі заснаваны тры яўрэйскія педтэхнікумы (у Мінску, Гомелі і Віцебску), Мінскі настаўніцкі інстытут нацыянальных меншасцей, яўрэйскія аддзяленні ў Магілёўскім тэхнікуме палітычнай адукацыі, у саўпартшколе і сельскагаспадарчым тэхнікуме.

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Мінску татарам была выдзелена школа, якая атрымала назву «татарская» (сямігадовая школа № 26 на вуліцы Вызвалення), у якой да 1921 г. выкладалася татарская мова.

З 1927 г. у Віцебскім раёне ў цыганскім калгасе «Новае жыццё» дзейнічала пачатковая школа. З 1932 г. у Маскве былі арганізаваны цыганскія педагагічныя курсы. У Віцебску ў 1930-я гг. працавала цыганская школа-сямігодка.

У месцах кампактнага пражывання латышоў і літоўцаў таксама адчыняліся і дзейнічалі нацыянальныя школы і хаты-чытальні. У вёсцы Малькаўка Мсціслаўскага раёна працавала школа-сямігодка, дзе выкладалі на літоўскай мове, а ў вёсцы Дыманавы Віцебскага раёна дзейнічала адзіная ў БССР літоўская сярэдняя школа.

Для эфектыўнай інтэграцыі этнічных меншасцей у беларускае грамадства вялікае значэнне мела развіццё прафесійнай культуры. Кіраўніцтва БССР у час беларусізацыі стварала ўмовы для яе развіцця.

На тэрыторыі БССР у час беларусізацыі актывізавалася нацыянальнае культурнае супрацоўніцтва палякаў і беларусаў. Выходзілі польскамоўныя газеты, дзейнічала Польскае аддзяленне Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў пад кіраўніцтвам У. Кавальскага. У 1929 г. з удзельнікаў тэатральнага гуртка польскай моладзі пры клубе імя Р. Люксембург быў створаны Польскі дзяржаўны гастрольны (вандроўны) тэатр, які працаваў па рэгіёнах рассялення палякаў. Яго асноўнай сцэнай быў будынак касцёла Святога Сымона і Святой Алены ў Мінску. У ліпені 1932 г. тэатр атрымаў новую назву і статус — Дзяржаўны польскі тэатр БССР, але ўжо ў 1935 г. быў расфарміраваны.

У 1928—1932 гг. на падставе паўночнага дыялекту было аформлена цыганскае пісьменства, пачалі выходзіць кнігі і газеты на цыганскай мове.

Канец 20-х — першая палова 30-х гг. XX ст. сталі перыядам росквіту яўрэйскай культуры ў БССР. У 1926 г. быў заснаваны Дзяржаўны яўрэйскі тэатр БССР, які ўзначаліў М. Рафальскі. Яго першымі артыстамі сталі выпускнікі яўрэйскага сектара Беларускай драматычнай студыі ў Маскве. Тэатр знаходзіўся ў будынку былой Мінскай харальнай сінагогі, які зараз належыць Рускаму драматычнаму тэатру. У 1949 г. па загадзе Саўміна БССР яўрэйскі тэатр быў закрыты.

У Мінску існавала гарадская яўрэйская бібліятэка імя І. Л. Пераца, якая была закрыта ў 1938 г., а фонды былі перададзены Беларускай дзяржаўнай бібліятэцы імя У. І. Леніна, дзе быў створаны яўрэйскі аддзел (каля 40 тыс. кніг). У гэты перыяд у БССР актыўна развіваўся

яўрэйскі друк. Выдаваліся часопісы «Штэрн» («Зорка»), «Дэр Юнгер арбетэр» («Малады рабочы»), штодзённая газета «Кастрычнік» і піянерская газета «Дэр Юнгер ленінец» («Малады ленінец») на яўрэйскай мове (ідыш). Пры Саюзе пісьменнікаў БССР працавала яўрэйская секцыя. Яна налічвала больш за 40 пісьменнікаў. У 1931 г. пад Мінскам адбылася сусветная канферэнцыя яўрэйскіх пісьменнікаў. З другой паловы 1930-х гг. працэсы развіцця яўрэйскай культуры на Беларусі былі згорнуты.

У 20—30-я гг. XX ст., у перыяд беларусізацыі, працэс актывізацыі татарскай меншасці стрымліваўся. На думку даследчыка І. Канапацкага, гэта адбылося з-за недахопу ў дзяржаўных органаў БССР сродкаў і вялікай колькасці сярод татараў выхадцаў з дваранскага стану, да якіх ставіліся з падазронасцю. Уплывовым было таксама рэлігійнае пытанне — большасць татараў былі актыўнымі паслядоўнікамі ісламу. Аднак некаторыя меры былі здзейснены [20, с. 41].

Вялікая роля ў адраджэнні культуры і гісторыі татараў Беларусі належала навукоўцу і грамадскаму дзеячу Я. Гембіцкаму. Ён працаваў над «Гісторыяй беларускіх татараў», навучаўся ў завочнай аспірантуры пры Інбелкульце. Дзякуючы яго намаганням у 1928 г. каля Татарскай слабады Мінска была адчынена татарская хата-чытальня. У якасці нацыянальнага татарскага культурнага цэнтру яна праіснавала да 1929 г., а пасля была ператворана ў раённую і пазбаўлена нацыянальнага статусу [20, с. 46].

Культурна-асветніцкай працай сярод латышоў Беларусі кіравала Латышская секцыя Народнага камісарыята асветы БССР. На латышскай мове друкавалася літаратура, існавалі спецыяльныя перадачы на радыё. Актыўна здзяйсняліся культурна-асветніцкія праграмы літоўцаў Беларусі. Дзесяць год (1927—1937 гг.) выдавалася газета «Raudonasis Artojas» («Чырвоны араты»). На літоўскай мове выходзілі радыёперадачы. Пры Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў (з 1932 г. Саюз пісьменнікаў БССР) з 1928 г. існавала літоўская секцыя. Пры Белдзяржвыдавецтве ў 1932 г. быў утвораны літоўскі сектар.

Значная роля ў працэсе эмансіпацыі этнічных меншасцей у БССР надавалася стварэнню ўласных навуковых устаноў і арганізацыі навуковага вывучэння ўласнай гісторыі і культуры. Цэнтрам такіх устаноў і даследчыцкіх праектаў стаў Інбелкульт. Пры ім з 1922 г. працаваў Польшкі сектар, які займаўся вывучэннем матэрыяльнай і духоўнай

культуры палякаў у БССР. Этнаграфічная камісія гэтага сектара пра-
вляла некалькі экспедыцый па месцах кампактнага рассялення палякаў.

Пры Інбелкульце з 1927 г. (пазней пры АН БССР) таксама працава-
ла Латышская камісія (з 1929 г. Латышскі сектар АН БССР, з 1933 г. —
Латышская секцыя Істытута нацменшасцей АН БССР), якая выву-
чала гісторыю і культуру латышоў. Яе ўзначальваў Карл Шкільтар.
У 1929 г. была створана «Праграма даследавання латышскіх калоній»,
якая прадугледжвала збіранне і вывучэнне этнаграфічных і фальклор-
ных матэрыялаў. Згодна з ёй у 1929—1930 гг. у латышскія паселішчы
Віцебскай акругі была наладжана даследчыцкая экспедыцыя. Вынікам
працы экспедыцыі сталі два навуковыя даследаванні К. Шкільтэра:
«Латышскія калоніі на Беларусі» (1931 г.) і «Latvijas zemnieks Baltkrievijā
pirms un pēc Oktobra revolūcijas» (Латышскі сялянін на Беларусі да і пас-
ля Кастрычніцкай рэвалюцыі; 1935 г.) [19, с. 3—4]. Падчас сталінскіх
рэпрэсій 30—40-х гг. XX ст. большасць культурна-асветніцкіх і на-
вуковых праграм латышоў былі згорнуты. Большасць супрацоўнікаў
культурна-асветніцкіх і навуковых устаноў былі рэпрэсаваны.

У 1922 г. пры Інбелкульце была адчынена кафедра гісторыі Літвы
(з 1929 г. — Літоўскі сектар АН БССР, з 1933 г. — Літоўская секцыя
Інстытута нацменшасцей АН БССР). Напрыканцы 1930-х гг. гэ-
тыя працэсы былі згорнуты, а актывісты літоўскага нацыянальнага
адраджэння на Беларусі былі рэпрэсаваны.

У 1922 г. быў створаны яўрэйскі аддзел Інбелкульта. З 1925 г.
у яго склад уваходзіла чатыры камісіі. Кіраўніком быў Б. Аршанскі.
У 1928 г. яўрэйскі аддзел быў трансфармаваны ў сектар пры АН БССР.
Пры ім выдаваўся навуковы часопіс «Цайтшрыфт» («Штогоднік»),
у якім друкаваліся даследаванні супрацоўнікаў сектара. Актывыны
ўдзел у працы сектара прынялі І. Сосіс, Г. Аляксандраў і Л. Галам-
шток. У 1932 г. на базе яўрэйскага сектара Інбелкульта быў заснава-
ны Інстытут яўрэйскай пралетарскай культуры пры АН БССР пад
кіраўніцтвам І. Сосіса. У ім дзейнічала пяць камісій: лінгвістычная,
гістарычная, літаратурная, сацыяльна-эканамічная і антырэлігійная.
У сярэдзіне 1935 г. інстытуты і сектары, якія даследавалі гісторыю
і культуру нацыянальных меншасцей на тэрыторыі Беларусі, былі
аб'яднаны ў Інстытут нацыянальных меншасцей. Дырэктарам быў
прызначаны С. Матулайціс. Аднак ужо ў маі 1937 г. інстытут нацыя-
нальных меншасцей быў ліквідаваны.

Такім чынам, можна з упэўненасцю казаць аб стварэнні і рэалізацыі савецкімі ўладамі БССР праекта комплекснай сацыяльна-культурнай і эканамічнай мадэрнізацыі дастаткова архаічных сацыяльных структур этнічных меншасцей і арганізацыі ўмоў для іх інтэграцыі ў беларускае грамадства. Аднак змена палітычнага курсу на рубяжы 20—30-х гг. XX ст. не дазволіла завяршыць гэты праект. Большасць праграм была спынена, а іх выканаўцаў рэпрэсавалі. Тым не менш вопыт такой мадэрнізацыі, які быў назапашаны савецкімі ўладамі БССР да сённяшняга часу, застаецца актуальным, асабліва ва ўмовах міжэтнічнай напружанасці, якая нарастае ва ўсім свеце [21].

Другая сусветная вайна істотна змяніла этнічную сітуацыю ў Беларусі. Моцна і рэзка паменшылася колькасць яўрэяў і цыганоў, якія былі знішчаны падчас Халакосту. Знішчэнне гаспадаркі БССР патрабавала яе аднаўлення і справакавала працоўную міграцыю ў Беларусь спецыялістаў з іншых рэспублік СССР. Рэзка павялічылася колькасць рускіх, украінцаў. Адукацыйная і працоўная міграцыя ў СССР прывяла да з'яўлення на тэрыторыі БССР прадстаўнікоў усіх народаў, якія пражывалі ў СССР.

Антырэлігійная палітыка ў СССР прывяла да знішчэння і зкрыжыя вялікай колькасці хрысціянскіх, іўдзейскіх і мусульманскіх храмаў на Беларусі.

Пасля ўзнікнення незалежнай Рэспублікі Беларусь палітыка ў адносінах да этнічных меншасцей паступова стала змяняцца.

Рэспубліка Беларусь — гэта відавочна еўрапейская дзяржава, якая ў сілу сваёй гісторыі, геаграфічнага становішча і іншых фактараў развіваецца ў рэчышчы агульнаеўрапейскіх працэсаў. Беларусь мае некалькі своеасаблівых рыс. Адным з такіх трэндаў з'яўляецца наяўнасць прыкметнай колькасці этнічных меншасцей: рускіх, украінцаў, палякаў, армян, яўрэяў і г. д. Частка такіх груп гістарычна доўгі час пражывала на беларускай тэрыторыі, частка — мігравала ў другой палове XX — пачатку XXI ст.

Прадстаўнікі этнічных меншасцей уваходзяць у палітычную, эканамічную, культурную і іншыя эліты, не сустракаючы сур'ёзных бар'ераў з боку этнічнай большасці. Тым не менш неабходна прызнаць, што агульная талерантнасць беларусаў можа быць абумоўлена паспяховым кантролем усіх рэсурсаў дзяржавы, што дазваляе не адчуваць страху перад этнічнымі меншасцямі.

У 2017 г. у Беларусі зарэгістравана каля 200 нацыянальна-культурных грамадскіх аб'яднанняў прадстаўнікоў 26 нацыянальнасцей. Сярод іх і тыя, якія маюць статус міжнародных, рэспубліканскіх і рэгіянальных. Асноўныя статутныя задачы — гэта культурна-асветніцкая і дабрачынная дзейнасць. Пры аб'яднаннях створаны творчыя калектывы, працуюць нядзельныя школы па вывучэнні роднай мовы і культуры. Нацыянальна-культурныя грамадскія аб'яднанні актыўна ўдзельнічаюць у мерапрыемствах, прысвечаных дзяржаўным святам Беларусі, іншых падзеях рэспубліканскага і мясцовага значэння і ўносяць значны ўклад у духоўнае жыццё беларускага грамадства. Пры Упаўнаважаным па справах рэлігій і нацыянальнасцей з 2006 г. працуе Кансультацыйны Міжэтнічны савет, у склад якога ўваходзяць кіраўнікі 26 нацыянальных супольнасцей, што прадстаўляюць больш за дзвесце нацыянальна-культурных аб'яднанняў.

У адпаведнасці з заканадаўствам у Рэспубліцы Беларусь ажыццяўляецца дзяржаўная палітыка, накіраваная на свабоднае развіццё і ўжыванне ўсіх нацыянальных моў, якімі карыстаецца насельніцтва краіны.

Згодна з матэрыяламі перапісу насельніцтва ў 2009 г. у Беларусі пражывалі прадстаўнікі больш чым 130 этнічных груп. Сярод іх найбольш прадстаўлены беларусы (7 957 252, або 83,7 %), рускія (785 084, або 8,3 %), палякі (294 549, або 3,1 %), украінцы (158 723, або 1,7 %), яўрэі (12 926), армяне (8 512), татары (7 316), цыганы (7 079), азербайджанцы (5 567), літоўцы (5 087). У Рэспубліцы Беларусь таксама пражывае ад 1 да 3,5 тыс. малдаван, туркменаў, немцаў, грузінаў, кітайцаў, узбекаў, латышоў, казахаў, арабаў і чувашоў. Этнічныя меншасці складалі пятую частку беларускага грамадства. Такая сацыяльная структура больш-менш стабільна захоўвалася на працягу XX ст. і застаецца зараз.

Разгледзім далей кароткія характарыстыкі эвалюцыі асноўных этнічных меншасцей на тэрыторыі Беларусі.

РУСКІЯ. Паміж беларусамі і рускімі заўсёды існавалі актыўныя адносіны ў гандлёвай, палітычнай і культурнай сферах. У межах гэтых кантактаў і адбываліся міграцыйныя працэсы. Можна вылучыць некалькі спосабаў рассялення рускіх на тэрыторыі Беларусі.

Першай формай сталі міждынастычныя шлюбы эліты Вялікага Княства Літоўскага (далей ВКЛ) і рускіх княстваў. У XIV—XV стст.

такія шлюбы былі дастаткова традыцыйнай з'явай. Досьць устойлівая традыцыя міждынастычных шлюбаў назіралася з вяселля князя Альгерда з Юліянай, дачкой цвярскага князя Аляксандра, у 1350 г. да 1495 г., калі адбыўся шлюб паміж вялікім князем літоўскім Аляксандрам і дачкой вялікага князя маскоўскага Івана III. Нявесты з'яўляліся на тэрыторыі Беларусі са сваімі дварамі, якія сталі першымі асяродкамі рускіх у ВКЛ.

Другой формай можна лічыць захопы палонных у шматлікіх ваенных канфліктах паміж ВКЛ і рускімі княствамі (пазней Маскоўскай дзяржавай). Вядома, што Вітаўт пасля паспяховага паходу на Пскоў у 1405 г. пасяліў ваеннапалонных у Гародні.

Акрамя міждынастычных шлюбаў і захопу палонных пасля ваенных сутыкненняў рускія пранікалі на беларускія землі праз гандлёвыя сувязі. Гасціны двор для рускіх купцоў быў адчынены ў Вільні ў 1306 г.

Вышэйпералічаныя міграцыйныя хвалі, аднак, не стварылі ўстойлівай этнічнай групы рускіх на тэрыторыі Беларусі. Першай сталай групай рускіх на Беларусі з'явіліся стараабрадцы (стараверы), якія ў сярэдзіне XVII ст. рассяліліся на беларускіх землях.

Стараабрадцы заснавалі на беларускіх землях два буйныя цэнтры — вакол Браслава і Відзаў (Падзвінне) і вакол Веткаў (Палессе). Рассяленне па гэтых рэгіёнах знаходзілася ў цеснай сувязі з існаваннем сярод стараабрадцаў дзвюх плыняў — папоўства і беспапоўства. Папоўцы мелі сваіх святароў і ўсё духоўны лад, прызнавалі таінствы пасвячэння і памазанія. У папоўства вылучылася найбольш заможная частка стараабрадцаў, якія з прычыны свайго эканамічнага становішча прызна ставіліся да дзяржавы. Менавіта папоўцы стварылі веткаўскі цэнтр стараабрадніцтва, які з цягам часу стаў найбуйнейшым і сфарміраваў асобную плынь папоўства — веткаўскі саглас. Веткаўскія папоўцы ў абрадавай практыцы адрозніваліся ад іншых папоўскіх сагласаў — дыяканаўскага і епіфанёўскага.

У Падзвінні рассяляліся пераважна беспапоўцы. Яны адмаўляліся ад інстытута святарства і таінстваў, дзе былі патрэбныя святары, — еўхарыстыі і шлюбу. Гэта плынь стараабрадніцтва характарызавалася стыхійнасцю пратэсту супраць сацыяльнага зла, пошукам праўды як нябеснай так і зямной. Беспапоўства падзялялася на вялікую колькасць кірункаў (сагласаў), самымі буйнымі сярод якіх

былі паморскі, федасееўскі, філіпаўскі (спальшчыкі), नेताўскі і па-стуховы. Сацыяльнай базай радыкальных сагласаў з'яўляліся сяляне, якія страцілі сувязь са сваёй абшчынай. Органы кіравання дзяржавай успрымаліся беспаспоўцамі як антыхрыставы служкі, менавіта таму да яе былі негатыўныя адносіны.

Кіраўніцтва РП па-рознаму ставілася да плыняў стараабрадніцтва. Радыкальныя абшчыны Падзвіння неаднаразова падвяргаліся нападам войскаў РП, а веткаўскія папоўцы, наадварот, мелі вельмі добрыя адносіны з уладамі. Міграцыя стараабрадцаў на тэрыторыю сучаснай Беларусі негатыўна ўспрымалася ўладамі Маскоўскай дзяржавы. Гэта справакавала карную экспедыцыю палкоўніка Сыціна ў 1735 г., падчас якой былі спустошаны веткаўскія слабоды. Большасць насельніцтва (паводле некаторых звестак, каля 14 тыс. стараабрадцаў) была выселена ў Расію. Трагічныя падзеі паўтарыліся ў 1764 г. Частка стараабрадцаў, якой пашанцавала выратавацца ад дэпартацыі, рассялілася па ўсім Мінскім ваяводстве. Захопленых рускімі войскамі стараабрадцаў высылалі ў Сібір і на Алтай.

Абшчыны тых, хто не прызнаў царкоўную рэформу, занялі ў Беларусі пустуючыя сацыяльна-эканамічныя нішы. Яны імкнуліся жыць ізалявана ад навакольнага насельніцтва. Мясцовае беларускае жыхарства не ўспрымала мігрантаў як канкурэнтаў, таму канфліктаў паміж імі не адбывалася. Стараабрадцы лічыліся добрымі і працавітымі гаспадарамі. Землеўладальнікі імкнуліся рассяліць іх менавіта на сваёй зямлі, прапаноўвалі льготныя ўмовы арэнды.

У XX ст. удзельная вага рускага насельніцтва пастаянна павялічвалася: у 1926 г. — 384 тыс. чал. (7,7 % усяго насельніцтва); 1959 г. — 659 тыс. чал. (8,2 %); 1979 г. — 938 тыс. чал. (10,4 %); 1989 г. — 1342 тыс. чал. (13,2 %); 1999 г. — 1142 тыс. чал. (11,4 %). За апошнія дзесяцігоддзе XX ст. колькасць рускіх на Беларусі зменшылася за кошт міграцыі на тэрыторыю Расійскай Федэрацыі і, верагодна, за кошт змены этнічнай самасвядомасці часткі беларусаў, якія раней далучалі сябе да рускіх.

На сучасным этапе рускае насельніцтва Беларусі мае ўсе магчымасці для развіцця ўласнай культуры. Напрыклад, у 1992 г. узнікла Менскае гарадское таварыства расійскай культуры «Русь», мэтай якога было вывучэнне і прапаганда расійскай культуры, умацаванне братэрства расійскага і беларускага народаў.

Сістэма рассялення рускіх па тэрыторыі Беларусі мае дысперсны характар. Напрыканцы XX ст. у Беларусі на бытавым узроўні паміж беларусамі і рускімі істотных адрозненняў не назіраецца (асабліва ў гарадах).

ПАЛЯКІ. Этнакультурныя сувязі беларускага і польскага народаў маюць даўнія традыцыі. Групы палякаў на тэрыторыі Беларусі існавалі ўжо ў XII ст. Узмацненне польскага этнакультурнага ўплыву на Беларусі прыпадае на перыяд пасля Люблінскай уніі 1569, калі беларускія землі разам з іншымі землямі ВКЛ увайшлі ў федэратыўную дзяржаву РП. Частка мясцовага насельніцтва, асабліва прадстаўнікі вышэйшых саслоўяў, розных груп шляхты, прымаючы каталіцкую веру, змяняла свае этнічнае самавызначэнне. Перасяленне на беларускія землі груп палякаў з этнічных польскіх земляў было нязначным. Сваю этнічную спецыфіку захоўвалі групы мазурскіх перасяленцаў, так званых буднікаў (чыншавая шляхта), што займаліся ляснымі промысламі і жылі на Палессі ў так званых будах. Шмат выхадцаў з Польшчы служыла ў ваенных гарнізонах крэпасцей, асабліва на памежжы з Рускай дзяржавай, і ў розных дзяржаўных і недзяржаўных установах.

Своеасаблівым вынікам абвастрэння сацыяльных супярэчнасцей на Беларусі пасля ўваходжання яе земляў у склад Расіі ў выніку трох падзелаў (1722, 1793, 1795) РП стала ўтварэнне на беларускіх этнічных землях, беларуска-літоўскім этнічным паграніччы пэўных тэрыторый, на якіх сяляне, з'яўляючыся католікамі па веравызнанні, вызначалі сваю этнічную прыналежнасць як польскую і імкнуліся да пераймання пэўных элементаў польскай культуры.

Пасля далучэння Беларусі да Расіі, асабліва з 60-х гг. XIX ст., царскія ўлады імкнуліся аслабіць польскі ўплыў на мясцовае насельніцтва, ліквідаваць усялякія праявы «пальшчызны» ва ўсіх сферах грамадскага жыцця. Беларусь была аб'яўлена «Западно-руским краем», ахопленым «польска-жыдоўскім уплывам». У 1831 г. было забаронена ўжываць польскую мову ў справядстве, а ў 1836 г. — выкладаць яе як асобны прадмет у навучальных установах. Спецыяльным цыркулярам Мураўёва ў 1864 г. былі зачынены многія касцёлы, ліквідаваны 30 каталіцкіх кляштароў, а таксама забаронена выкарыстанне польскай мовы ў перапісцы, пры друкаванні кніг, газет, у грамадскіх месцах. Палякам, згодна са спецыяльнымі рашэннямі 1864 г., забаранялася займаць вышэйшыя службовыя пасады ў тых установах, якія мелі непасрэднае

сутыкненне з народамі. Загад цара ад 1865 г. забараняў асобам польскага паходжання набываць маёнткі ў дзевяці заходніх губернях імперыі. У выніку гэтых і іншых мер на працягу другой паловы XIX ст. удвая знізілася доля палякаў у агульным складзе насельніцтва Беларусі. Адначасова павялічвалася колькасць тых палякаў, дакладней, апалячаных, акаталічаных беларусаў, якія пачалі лічыць роднай беларускую мову.

Пасля зняцця ў 1905 г. забароны пераходу з адной канфесіі ў другую ў заходняй частцы Беларусі зноў прыкметна ўзмацнілася паланізацыя мясцовага насельніцтва. Пад моцным уплывам польскага духавенства ў Віленскай епархіі прыкладна 20 тыс. праваслаўных беларусаў перайшлі ў каталіцтва.

У 1897 г. на Беларусі жыло больш за 140 тыс. палякаў, найбольш у Гродзенскай (10 %) і найменш у Магілёўскай (1 %) губернях.

Павелічэнне колькасці палякаў на Беларусі ў XX ст. адбывалася ў асноўным на заходнебеларускіх землях, якія ў 1921—1939 гг. уваходзілі ў склад Польшчы. Сюды з этнічных польскіх земляў перасяліліся групы асаднікаў, розныя катэгорыі рабочых і чыноўнікі.

У той жа час палякі ў БССР з'яўляліся адной з асноўных этнічных груп. Паводле перапісу 1926 г. іх налічвалася 97,5 тыс. чалавек. Этнакультурныя асаблівасці польскага насельніцтва ў БССР, спецыфіка этнічных сувязей беларускага і польскага народаў улічваліся даволі поўна і шматбакова. З ліпеня 1924 г. польская мова набыла статус дзяржаўнай. Пры Інбелкульце працаваў польскі аддзел, які вывучаў склад, гісторыю, эканоміку, мову, побыт польскага насельніцтва. Этнаграфічная камісія сектара правяла экспедыцыю на Асіпоўшчыну, стацыянарнае даследаванне Рудня-Стаўбунскага і Рудня-Шлягінскага сельсавета і інш.

У 1920-я гг. пры ЦК КП(б)Б існавала Польшбюро. Работаю польскамоўных устаноў рэспублікі кіравала Польшбюро Народнага камісарыята асветы БССР.

У 1920—1930-я гг. на польскай мове выходзілі газеты «Млот» («Молат»), «Gwiarda młodzięży» («Зорка моладзі»), «Szturmowiec Kojdanowszczyzny» («Ударнік Дзяржыншчыны»). Польская літаратура групавалася вакол мінскай газеты «Орка» («Ворыва»), пры Беларускай асацыяцыі пралетарскіх пісьменнікаў дзейнічала польская секцыя.

Важную ролю ў падтрыманні польскай культуры адыгрываў тэатральны гурток польскай моладзі (1929), з якога ўзнік Польскі

дзяржаўны вандроўны тэатр, што потым стаў называцца Дзяржаўным польскім тэатрам БССР (1932).

З сярэдзіны 1930-х гг. пачаўся новы этап у развіцці палітыкі савецкай улады адносна польскага насельніцтва. Усе раней створаныя польскія адміністрацыйныя адзінкі на гэтым этапе былі пераўтвораны ў звычайныя. Павялічылася ўдзельная вага палякаў сярод рэпрэсаваных.

З уз'яднаннем Заходняй Беларусі з БССР у верасні 1939 г. колькасць палякаў у БССР значна павялічылася, але ўжо ў 1940 г. з заходніх абласцей Беларусі, Украіны і раёна Вільнюса было незаконна выслана на поўнач і ўсход каля 600 тыс. палякаў. Паводле дамоўленасці паміж урадамі БССР і ПНР у 1944—1948 гг. у рамках абмену насельніцтвам паміж СССР і Польшчай з БССР было пераселена 274,2 тыс. палякаў. У 1955—1959 гг. адбыўся другі этап рэпатрыяцыі палякаў з СССР, які ахапіў у асноўным польскае насельніцтва заходніх абласцей Беларусі і Украіны.

З 1959 г. па 1979 г. колькасць палякаў працягвала скарачацца (з 6,7 % да 4,2 % ад усяго насельніцтва). Гэта тлумачыцца нестабільнай этнічнай самаідэнтыфікацыяй. Так, у адпаведнасці з перапісам 1979 г. з 403,2 тыс. палякаў на Беларусі толькі 31,2 тыс. роднай мовай назвалі польскую, 298,4 тыс. — беларускую, астатнія — рускую. Такую сітуацыю актыўна выкарыстоўвалі ўлады, якія дыскрымінавалі польскае і ўвогуле ўсё каталіцкае насельніцтва, будучы зацікаўленымі ў яго рэальнай або фармальнай (пашпартнай) асіміляцыі — беларусізацыі і, радзей, русіфікацыі.

Часта ў змешаных беларуска-польскіх сем'ях дзяцей насуперак іхняму жаданню або жаданням бацькоў запісвалі беларусамі паводле нацыянальнай прыналежнасці, што выклікала падвойную ментальную самаідэнтыфікацыю, гэта значыць усведамленне сябе і палякам, і беларусам. Амаль усе групы польскага насельніцтва акультураваны ў беларускім моўным асяроддзі, аднак захоўваюць спецыфічныя асаблівасці гутарковай мовы, культуры, традыцый, побыту, псіхалогіі, рэлігіі. Усе гэтыя характарыстыкі складаюць асноўныя матываванні этнічнай ідэнтыфікацыі палякаў.

Білінгвізм сярод польскага насельніцтва да нядаўняга часу меў месца галоўным чынам у рэлігійнай сферы. У апошнія гады прадстаўнікі маладой генерацыі палякаў пачалі больш актыўна засвойваць уласную мову, вывучаць гісторыю і культуру свайго народа.

У 1993/1994 навучальным годзе польскую мову вывучалі ўжо 14,3 тыс. вучняў у 310 школах Беларусі, у тым ліку 276 чалавек займаліся ў класах з польскай мовай навучанні, 4,8 тыс. — вывучалі польскую мову як прадмет, 4,0 тыс. — вывучалі яе факультатыўна, астатнія займаліся ў гуртках па вывучэнні польскай мовы. Настаўніцкія кадры для польскіх школ пачалі рыхтаваць: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт (польска-беларускае і польска-рускае аддзяленні); Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (аддзяленне славянскай філалогіі); Мінскі лінгвістычны ўніверсітэт, а таксама Ваўкавыскае (настаўнікаў пачатковых класаў і польскай мовы) і Гродзенскае (настаўнікаў дашкольнага навучання) педагагічныя вучылішчы. Дзейнічае Польскі недзяржаўны ўніверсітэт.

У 1988 г. узнікла Гродзенскае абласное польскае культурна-асветніцкае таварыства імя А. Міцкевіча. Яго аддзелы пачалі ўтварацца ў Лідзе, Шчучыне, Ваўкавыску, Поразаве і інш.

У чэрвені 1990 г. усе польскія таварыствы аб'ядналіся ў Саюз палякаў Беларусі, членамі якога з'яўляюцца каля 35 тыс. чалавек. Асноўная мэта саюза — адраджэнне польскай мовы сярод польскага насельніцтва Беларусі. Пры дапамозе польскай дзяржавы пры аддзелах Саюза палякаў Беларусі былі створаны польскія бібліятэкі.

У Беларусі на польскай мове выдаюцца чатыры газеты і два часопісы, сярод якіх і газета Саюза пісьменнікаў — «Głos znad Niemna» («Голас над Нёманам»).

21 верасня 1996 г. у Гродне была адкрыта першая ў рэспубліцы сярэдняя школа з польскай мовай навучання. Пазней такая школа была адчынена ў Ваўкавыску.

Адукацыйны ўзровень палякаў заўсёды быў даволі высокім. Так, на 1000 чалавек вышэйшую адукацыю мелі 77 чал. і 726 чал. — сярэдняю адукацыю. У 1999 г. гэты паказчык з'яўляецца яшчэ больш высокім сярод асоб з вышэйшай адукацыяй і складае 89 чал. Сярод польскага насельніцтва Беларусі 80,7 % заняты ў сферы матэрыяльнай вытворчасці. Астатнія 19,3 % прыпадаюць на нематэрыяльную вытворчасць (ахова здароўя, народная адукацыя, кіраванне, культура і мастацтва і інш.).

Паводле канфесійнай прыналежнасці палякі з'яўляюцца католікамі. Характар іх рассялення ў Беларусі — дысперсны, аднак найбольшая канцэнтрацыя польскага насельніцтва назіраецца ў заходніх раёнах Гродзенскай, Брэсцкай, Мінскай і Віцебскай абласцей. Сярод гарадскога насельніцтва палякі складаюць да 5 % жыхароў, але

ў шэрагу гарадоў Заходняй Беларусі (Гродна, Ліда, Шчучын, Масты, Паставы) і ў Мінску іх удзельная вага значна вышэйшая. Большая частка беларускіх палякаў — вясковыя жыхары. Некаторыя вёскі ў заходніх абласцях амаль што цалкам населены палякамі.

УКРАЇНЦЫ. Гістарычныя крыніцы не заўсёды вылучаюць украінскае насельніцтва на тэрыторыі Беларусі. Украінцы часцей за ўсё атаясамліваліся з беларусамі пад адзіным этнонімам «русіны» і адзінай рэлігійнай прыналежнасцю (праваслаўнай або ўніяцкай). Аднак традыцыйная культура ўкраінскіх мігрантаў мела спецыфічныя рысы і адрознівалася ад беларускай. Гэтыя асаблівасці назіраюцца ў этнічнай самасвядомасці: беларусы часцей за ўсё называлі суседзяў хахламі, а ўкраінцы беларусаў — ліцвінамі або літвакамі.

Рост насельніцтва з яскравай украінскай самасвядомасцю адбыўся ў XIX — канцы XX ст. У канцы XIX ст. насельніцтва Гродзенскай губерні, асабліва ў Кобрынскім і Брэсцкім паветах, на чвэрць складалася з украінцаў. У пачатку XX ст. найбольшая колькасць украінцаў пражывала ў Пінскім, Кобрынскім, Брэсцкім, Гомельскім, Рэчыцкім, Слуцкім, Бабруйскім і Быхаўскім раёнах.

Украінскае насельніцтва Беларусі павялічылася ў часы савецкай улады. Гэта адбылося за кошт міграцый сялян і спецыялістаў народнай гаспадаркі з Украінскай ССР. У 20—30-я гг. XX ст. на Беларусі дзейнічалі украінскія школы, нацыянальныя сельсаветы. Паводле перапісаў, у XX ст. колькасць украінцаў на Беларусі пастаянна змянялася: 1959 г. — 133 тыс. чал. (1,7 %); 1970 г. — 190,8 тыс. чал. (2,1 %); 1979 г. — 230,9 тыс. чал. (2,4 %); 1989 г. — 291 тыс. чал. (2,9 %); 1999 г. — 237 тыс. чал. (2,4 %); 2009 г. — 158,7 тыс. чал. (1,7 %). Статыстычныя дадзеныя сведчаць, што ўкраінская меншасць Беларусі паступова павялічвалася. Гэта тлумачыцца актыўнай міграцыяй украінскіх спецыялістаў. Аднак напрыканцы 1980-х гг. назіраецца раптоўны рост колькасці ўкраінцаў на Беларусі. Аб'ектыўных прычын гэтаму не было. Верагодней за ўсё, павелічэнне колькасці ўкраінцаў звязана з афармленнем рэгіянальнага руху на Палессі.

Значную цікавасць для даследчыкаў этнічных працэсаў уяўляе Палескі рэгіён. Гэты рэгіён з'яўляецца своеасаблівай пераходнай (буфернай) зонай паміж двума этнасамі. Мова гэтага рэгіёна змешаная і не ўспрымаецца ні беларусамі, ні ўкраінцамі як родная. Раней жыхары гэтага рэгіёна падзялялі сябе на палешукоў (мова, блізкая да ўкраінскай)

і ліцвінаў (мова, блізкая да беларускай). У пачатку 90-х гг. XX ст. на Палессі адбылася спроба стварэння руху палешукоў «Етвызь», выдаваць газеты «Збудінне» і «Балесы Полісься». Аднак гэтая спроба не выйшла за мяжу элітарнай інтэлектуальнай групойкі і напрыканцы XX ст. практычна знікла.

Украінцы ў Беларусі жывуць дысперсна, аднак большасць з іх сканцэнтравана ў Брэсцкай і Гомельскай абласцях. Як і многія іншыя этнічныя меншасці Беларусі, украінцы жывуць у моўнай прасторы беларусаў і карыстаюцца рускай і беларускай мовамі. Украінцы пражываюць пераважна ў гарадах, і толькі каля 20 % украінцаў Беларусі жыве ў сельскай мясцовасці.

ЯЎРЭІ. На думку некаторых даследчыкаў, яўрэі з’явіліся на Беларусі яшчэ ў IX—XI стст. Аднак гістарычных дакументаў аб гэтым не захавалася. Першая зафіксаваная гістарычнымі дакументамі міграцыйная хваля яўрэяў на тэрыторыю Беларусі назіралася ў другой палове XIV — пачатку XV ст. Менавіта ў гэты час, магчыма, з’яўляюцца першыя яўрэйскія абшчыны ў Брэсце (1388 г.) і Гродне (1389 г.). Важную ролю ў фарміраванні і падтрыманні сацыяльна-эканамічнага становішча яўрэяў ВКЛ традыцыйна выконвалі вялікія князі літоўскія. Яны разглядалі яўрэяў як уплывовую фінансавую супольнасць, падтрымка якой была эканамічна выгаднай. Яўрэі ВКЛ мелі права свабодна гандляваць і займацца рамяством. Недатыкальнасць асобы і прыватнай уласнасці ахоўвалася велікакняжацкай уладай і законамі дзяржавы. Яўрэйская меншасць ВКЛ мела вельмі добра распрацаваную сістэму абшчыннага самакіравання (кагал), якая з’яўлялася і кантралявала амаль усе аспекты жыцця яўрэяў.

Яўрэйская меншасць моцна адрознівалася ад мясцовага насельніцтва веравызнаннем. Асновай яўрэйскай рэлігіі — іўдаізму — з’яўляецца вера ў Адзінага Бога-тварца, які абраў яўрэяў у якасці сваіх місіянераў і слуг. Адзіны кодэкс жыцця яўрэяў — Талмуд. Талмудычная традыцыя вызначала статус кожнага яўрэя ў адпаведнасці з паходжаннем, адукацыяй і багаццем. Да заможных людзей яўрэйская абшчына адносілася з павагай. Здольнасць зарабляць грошы лічылася праявай мудрасці і Боскай міласці.

Пераважная колькасць яўрэйскай меншасці займалася дробным гандлем і рамяством. Асабліва значную ролю яўрэі адыгрывалі ў сталярным, шавецкім і ювелірным рамёствах. Вельмі распаўсюджаны былі сярод яўрэяў фактарства, шынкарства, дробны гандаль, аран-

датарства. Большасць найбуйнейшых фінансавых аперацый у ВКЛ і ў РП у XV—XVI стст. кантралявалася групай заможных яўрэяў-адкупшчыкаў, якія падтрымлівалі сувязі з еўрапейскім гандлем.

Актыўнае асваенне ўнутраных і знешніх рынкаў ВКЛ выклікала незадавальненне мясцовых гандляроў. Магістраты таксама негатыўна адносіліся да пашырэння правоў яўрэйскай меншасці ў гарадах і мястэчках. Такая незадаволенасць прыводзіла да ўзнікнення канфрантацый і канфліктаў паміж яўрэямі і мясцовым насельніцтвам. Значная роля ў гэтых стасунках належала сялянству, якое ўспрымала яўрэйскае арандатарства як галоўную прычыну свайго цяжкага эканамічнага становішча. У канфліктах заўсёды эксплуатаваўся негатыўны стэрэатып яўрэя, створаны яшчэ ў Сярэднявеччы (забойца Хрыста і спажывец хрысціянскай, пераважна дзіцячай, крыві). Падчас казацкіх выступленняў і шматлікіх войнаў з Маскоўскай дзяржавай яўрэйская меншасць заўсёды падвяргалася ганенням.

Пасля падзелаў РП рассяленне яўрэяў было абмежавана тэрыторыямі беларускіх губерняў (мяжа аселасці). Далучэнне да Расіі не аказала моцнага ўплыву на ўклад жыцця яўрэяў: захаваўся кагал і ўсе рэлігійныя традыцыі. Заўважныя змены пачаліся пасля адмены кагальнай сістэмы кіравання ў 1844 г. Значная частка яўрэяў адыходзіць ад старажытных традыцыйных нормаў жыцця і ўспрымае еўрапейскія нормы гарадской культуры (Гаскала). На пачатку XX ст. колькасць яўрэяў дасягала мільёна чалавек. Яўрэйская меншасць складала да 60 % гарадскога насельніцтва Беларусі. У выніку Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г. адбылася адмена «мяжы аселасці», што дазволіла яўрэям рассяліцца па ўсёй тэрыторыі Расіі.

Пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі ў межах працэсу беларусізацыі былі створаны ўмовы для развіцця нацыянальнай культуры яўрэяў. У ліпені 1924 г. яўрэйская мова (ідыш) стала адной з дзяржаўных у БССР.

Значная міграцыя, асіміляцыя і этнацыд падчас Другой сусветнай вайны аказалі вялікі ўплыў на змяншэнне колькаснага складу беларускага яўрэйства. У другой палове XX ст. колькасць яўрэйскай меншасці Беларусі працягвала зніжацца: 1959 г. — 150 тыс. чал. (1,9 %); 1970 г. — 148 тыс. чал. (1,6 %); 1979 г. — 135,5 тыс. чал. (1,4 %); 1989 г. — 112 тыс. чал. (1,1 %); 1999 г. — 27,8 тыс. чал. (0,3 %); 2009 г. — 12,9 тыс. чал. (0,1 %). Такія колькасныя змены тлумачацца эміграцыяй яўрэяў.

Новы этап уздыму развіцця нацыянальнай яўрэйскай культуры ў Беларусі пачаўся напрыканцы 1980-х гг. У 1988 г. была створана грамада аматараў яўрэйскай культуры. Яна мела на мэце адраджэнне нацыянальнай самасвядомасці яўрэяў. Грамада аб'ядноўвае прыкладна сто сорок яўрэйскіх арганізацый Беларусі. У 1990 г. у Мінску была адчынена першая ў рэспубліцы нядзельная школа, дзе дзеці вывучалі іўрыт, яўрэйскія традыцыі, гісторыю і музыку. У 1991 г. было зарэгістравана Беларускае аб'яднанне яўрэйскіх арганізацый і абшчын. З 1992 г. выходзіць з друку газета «Авіў» (Вясна).

Характар рассялення яўрэяў дысперсны. Яны пражываюць у гарадах. Гутаркавай мовай з'яўляецца руская. Прадстаўнікі гэтай меншасці, якія ведаюць ідыш або іўрыт, сустракаюцца даволі рэдка. Але ў апошні час наладжана вывучэнне гэтых моў, асабліва іўрыта.

Яўрэйская меншасць Беларусі характарызуецца вельмі высокім адукацыйным цэнзам. Сярод яўрэяў шмат інжынераў, медыкаў, настаўнікаў, юрыстаў і навукоўцаў. Падчас існавання СССР адбываліся моцныя русіфікацыйныя працэсы сярод яўрэяў. У апошні час назіраецца значны ўздым нацыянальных, рэлігійных і культурных традыцый яўрэяў.

ТАТАРЫ. Пасяліліся татары на беларускіх землях у канцы XIV ст. пры вялікім князю ВКЛ Вітаўце. Крызіс і спрэчкі ў Залатой Ардзе на рубяжы XIV—XV стст. сталі прычынай з'яўлення значнай колькасці татарскіх перасяленцаў на Беларусі. У 1395 г. пасля паражэння ад Цімура хан Тахтамыш з дружынай адступіў у Літву і быў паселены са сваімі прыдворнымі князем Вітаўтам ў Лідзе. Да пачатку XVI ст. колькасць татараў на Беларусі павялічвалася пераважна за кошт эмігрантаў і ваеннапалонных з Арды і Крыма. У 1506 г. крымскія татары былі разгромлены літоўскім войскам на чале з князем Міхаілам Глінскім каля Клецка: чатыры тысячы палонных татараў былі паселены ў Клецку, Мінску і суседніх мястэчках.

Для значнай часткі татараў у ВКЛ вайсковая служба становіцца родам прафесійнага занятку. Першыя татарскія пасяленцы адносіліся да розных плямён, але пераважаў цюркскомоўны элемент, таму што агульнымі для пасяленцаў былі мусульманскае веравызнанне і арабская пісьменнасць. Татары, што пасяліліся на Беларусі ў Сярэднявеччы, адносяцца да этнічных супольнасцей Крымскага паўвострава, Паўночнага Каўказа і часткова Паволжа. Мова іх адносіцца да кіпчацкай групы цюркскіх моў, якія пашыраны па поўдні. Па антрапалагічным тыпе беларускія, літоўскія і польскія татары

таксама бліжэй да татараў поўдня. Па сваім гаспадарча-культурным тыпе беларускія татары адрозніваліся ад супольнасцей Цэнтральнай і Сярэдняй Азіі: асноўным заняткам у іх было земляробства, асабліва садаводства і агародніцтва. Адрозніваліся татары на Беларусі ад азіяцкіх і сваімі традыцыйнымі вераваннямі. Пад уплывам мясцовага насельніцтва і ў выніку панавання адзінай дзяржаўнай мовы яны страцілі сваю родную шоркскую мову і перайшлі на беларускую, значна ўзбагаціўшы яе мусульманскай тэрміналогіяй. Па падліках спецыялістаў, у беларускую і рускую мову ўвайшло каля 600 татарскіх слоў.

На старабеларускай мове татары стварылі багатую пісьменнасць арабскай графікай.

Асноўную частку беларускіх татараў складалі ваеннаслужачыя, якія падзяляліся на гаспадарскіх татараў, панскіх татараў і татараў-казакоў. За нясенне службы яны атрымлівалі зямлю. Да татарскай вярхушкі належалі князі (бекі і мурзы) і ўланы, якія некалі складалі вышэйшае ардынскае дваранства. Татарская арыстакратыя ў ВКЛ займала некаторыя пасады пры велікакняжацкім двары, прымала ўдзел у вырашэнні спраў з татарскімі ханствамі.

Другую частку беларускіх татараў складалі беззямельныя нашчадкі ваеннапалонных і беглых ясачных людзей. Яны жылі ў асноўным у мястэчках і гарадах, займаліся агародніцтвам, дробным гандлем, рознымі рамёствамі.

На працягу шасці стагоддзяў пражывання на тэрыторыі Беларусі татары захавалі свае асаблівасці ў матэрыяльнай і духоўнай культуры, у традыцыях, звычаях і абрадах, асабліва звязаных з рэлігійным жыццём.

Цэнтрам рэлігійнага і грамадскага жыцця татараў была мячэць. Першыя мячэці ў ВКЛ сталі з'яўляцца ў месцах аселасці татараў, перавезеных Вітаўтам з Залатой Арды. Асаблівасцю мячэцяў Беларусі і Літвы быў падзел унутранай прасторы на дзве часткі: мужчынскую і жаночую. У краінах мусульманскага Усходу такі падзел адсутнічае. Набажэнства праводзілася ў мужчынскай частцы.

Беларускія татары вызнаюць іслам суніцкага толку.

У канцы 80-х гг. XX ст. пачаўся працэс этнічнага, культурнага і рэлігійнага адраджэння ў асяроддзі беларускіх татараў. У 1991 г. мясцовыя аб'яднанні былі арганізаваны ў Беларускае грамадска-культурнае згуртаванне татараў-мусульман «Аль-Кітаб». У 1994 г. было створана мусульманскае рэлігійнае аб'яднанне, у якое ўвайшло больш за 20 нанава ўтвораных мусульманскіх абшчын. Перыядычна выходзяць

у свет часопіс-квартальнік «Байрам» і штомесячная газета «Жыщцё», якія адлюстроўваюць важнейшыя падзеі з гісторыі і сучаснага жыцця тутэйшых татароў, змяшчаюць звесткі аб дзейнасці мусульманскіх абшчын на Беларусі. Праводзяцца акцыі па культурна-рэлігійнай інтэграцыі татароў Беларусі, Літвы і Польшчы, аднак сваю галоўную мэту беларускія татары бачаць у захаванні сваёй этнічнай самабытнасці, адраджэнні ісламскай рэлігіі і культуры. У 1997 г. у Беларусі, Літве і Польшчы адзначалася знамянальная падзея — 600-годдзе пасялення татароў на землях Вялікага Княства Літоўскага.

Расселены татары па Беларусі пераважна дысперсна, аднак ёсць і кампактныя пасяленні ў некаторых раёнах Гродзенскай, Віцебскай і Мінскай абласцей. Прайшло ўжо больш за 600 гадоў, як татары пасяліліся на Беларусі, якая стала для іх Радзімай.

ЦЫГАНЫ. Цыганы — унікальны і адметны народ. Не маючы сваёй уласнай этнічнай тэрыторыі, раскіданыя па ўсім свеце, яны, тым не менш, захавалі сваю этнічную самасвядомасць, культуру і ментальнасць.

У ВКЛ цыганы прыйшлі ў XV ст. Першым дакументам, які датычыць цыганоў на тэрыторыі Беларусі, лічыцца прывілей вялікага літоўскага князя Аляксандра ад 25 мая 1501 г. цыганскаму войту Васілю на права вандраваць у межах ВКЛ і Польшчы, а таксама мець свой суд.

Амаль ва ўсіх еўрапейскіх дзяржавах існавалі жорсткія законы, накіраваныя супраць цыганоў. Забойства цыгана законам не каралася. Больш спакойным было становішча іх у Вялікім Княстве Літоўскім. Тут яны заваявалі прызнанне як добрыя кавалі, ювеліры, каняводы, дрэсіроўшчыкі звяроў, музыкі, спевакі, танцоры. Князі Радзівілы і Сапегі ахвотна запрашалі іх у свае тэатры. Жанчыны здабылі славу варажбаю і знахарствам. Аднак вандроўны лад жыцця, барацьба за існаванне ў іншаэтнічным асяроддзі часта выклікалі непаразуменні з мясцовымі ўладамі. У другой палове XVI ст. урад выдаў некалькі загадаў, якія былі накіраваны на прымацаванне цыганоў да зямлі. Указ 1565 г. забараняў прымаць цыганоў, якія пайшлі ад пана. У 1586 г. Гарадзенскі сойм прымае пастанову аб выгнанні вандроўных цыганоў за межы дзяржавы, за выключэннем тых, якія асядуць на землях дзяржаўных, княскіх або шляхецкіх і будуць несці павіннасць вёскамі. Нягледзячы на гэтыя выпадкі асадніцтва, цыганы ўсё ж аддавалі перавагу вандроўнаму ладу жыцця. Дзяржаўны план, накіраваны на тое, каб зрабіць цыганоў землеўладальнікамі, не дасягнуў сваёй мэты.

Многія цыганы ўцякалі ва Усходнюю Беларусь, на якую дзеянне гэтых законаў распаўсюдзілася не адразу. У гэтыя гады ўзмацніўся прыгнёт цыганоў на тэрыторыі ўласна Польшчы, і яны пачалі ўцякаць адтуль на Віцебшчыну і Магілёўшчыну. Мясцовая шляхта сустракала цыганоў даволі добра, ім дапамагалі ўладкавацца, часам давалі зямлю. Ва Усходняй Беларусі захаваліся вёскі з назвамі Цыганы, Цыганкі і назвы ўрочышчаў Цыганкова Ніва, Цыганкоўскі ручай і г. д. Але, нягледзячы на такія ўмовы, цыганы не прыжыліся ў вёсках і цягнуліся да мястэчак і гарадоў, дзе звычайна сяліліся на ўскраінах. Тут былі прыдатныя ўмовы для гандлю і цыганскіх промыслаў (варажба, кавальства, стальмаства і інш.).

У XVIII ст. у беларускіх мястэчках і гарадах цыганы выбіралі сабе старэйшын — цыганскіх каралёў або войтаў. Галоўным абавязкам старэйшыны быў суд і расправа над тымі, хто правініўся ў крадзяжы. У Заходняй Беларусі выбары старэйшыны адбываліся на полі каля мястэчка Мір, куды збіраліся цыганы з усіх канцоў краю. Старэйшыну зацвярджаў вялікі князь ці магнат, які выдаваў адпаведную грамату. Найбольш вядомай была абшчына цыганоў у мястэчку Мір, дзе з 1778 па 1790 г. уладарыў цыганскі кароль Ян Марцінкевіч. У Лідскім павеце з 1780 па 1795 г. галавою літоўскіх цыганоў быў Якаў Знамяроўскі. Сталіцай было мястэчка Эйшышкі (зараз гэта тэрыторыя Літвы). На Магілёўшчыне ў 1767 г. старшынёй над цыганамі быў абраны Гедройц, маёнтак якога знаходзіўся ў вёсцы Камянка Чавускага павета.

Пасля падзелу РП царскі ўрад пачаў прымаць розныя захады, каб пасяліць цыганоў па вёсках. У 1791 г. з'явіўся ўказ, згодна з якім цыганам быў вызначаны гадавы тэрмін для аселага пасялення па вёсках. За выкананнем указу сачылі ваяводскія камісіі і ўладары на месцах. Але гэтыя захады не мелі жаданых вынікаў. Наадварот, такія меры выклікалі адток цыганскіх табараў з Беларусі ў Бесарабію, Малдавію, Валахію, што прывяло да рэзкага скарачэння іх колькасці.

У 1812 г. цыганам у гарадах і мястэчках было загадана прыпісацца да мяшчанскага саслоўя. Тады багатыя цыганы запісаліся ў купцы, а больш бедныя — у мяшчане. Але новазапісаныя мяшчане і купцы ўлетку вялі вандроўнае жыццё. Рэвізія 1847 г. выявіла, што многія цыганы згубілі свае мяшчанскія і купецкія дакументы. Іх запісалі ў разрад «скарбовых» сялян.

У Міры цыганы заснавалі палатняныя, суконныя, папяровыя, ткацкія і футравыя мануфактуры, якія квітнелі ў XVIII ст., а з сярэдзіны XIX ст. яны пачалі занепадаць.

Цыганы прымалі рэлігію таго народа, сярод якога сяліліся, але ў іх захоўваліся і перажыткі старых магічных ды анімістычных вераванняў і абрадаў. Цыганскае насельніцтва Беларусі вызнае толькі хрысціянства.

Жыццё цыганоў змянілася карэнным чынам у савецкі час. У 1920—1930-я гг. стварыліся ўмовы для пераходу цыганоў да аселага і працоўнага ладу жыцця, паляпшэння іх эканамічнага і культурнага стану. У 1926 г. у БССР пачаў сваю арганізацыйную дзейнасць Усерасійскі саюз цыганоў, які праіснаваў да 1928 г. і быў ліквідаваны пастановай НКУС. У 1928—1932 гг. на аснове паўночнага дыялекту была аформлена цыганская пісьмовасць, пачалі выходзіць кнігі і часопісы. У 1931 г. у Маскве адкрыўся прафесійны цыганскі тэатр «Рамэн». Аднак гэтыя меры мала закранулі традыцыйны ўклад жыцця цыганоў.

Цяжкія выпрабаванні выпалі на долю цыганскага народа ў гады Другой сусветнай вайны. Амаль 500 тыс. цыганоў з розных краін загінулі ў канцэнтрацыйных лагерах.

У 1956 г. быў прыняты ўказ «Пра далучэнне да працы цыганоў, якія займаюцца валацужніцтвам». Большасць цыганоў перайшла да аселасці і працоўнага ладу жыцця. У некаторых месцах яны аселі кампактна (Паўночны пасёлак у Мінску, пас. Цітаўка каля Бабруйска і інш.), у іншых масавае пасяленне адбылося пазней (у в. Калодзішчы Мінскага р-на). Сяліліся яны традыцыйна на ўскраінах гарадоў і ў прыгарадах.

Паміж сабой цыганы размаўляюць на цыганскай мове.

ЛАТЫШЫ. Латышская меншасць пражывае ў Беларусі пераважна ў памежных з Латвіяй раёнах. Этнакультурныя сувязі беларускага і латышкага народаў пачынаюцца ў раннім Сярэднявеччы з кантактаў полацкага фарпоста Герцыке з латгальскімі плямёнамі.

Міграцыя латышоў на беларускія землі працягвалася ў XVIII—XIX стст.: у 1870 г. было 800—900 латышскіх перасяленцаў, у 1877—1883 гг. у Віцебскай губерні латышы ўжо складалі каля 50 % усіх перасяленцаў. Першая сусветная вайна паўплывала на змену колькаснай структуры латышоў на беларускіх землях: напачатку вайны іх колькасць павялічылася, а напрыканцы зноў зменшылася.

У перыяд існавання Расійскай імперыі ў латышскіх калоніях Віцебскай губерні (асабліва ў 70-я гг. XIX ст.) значнае развіццё атрымала садоўніцтва, якое набыло таварны характар. Яблыкі, грушы, агрэст і слівы знаходзілі збыт нават у Пецярбургу. Гаспадаркі латышоў на Беларусі ў гэты час былі больш прагрэсіўнымі і тэхнічна дасканалымі.

Так, у 1906 г. у Беларусі быў створаны першы сельскагаспадарчы кааператыў «Лашнёўскае таварыства сельскай гаспадаркі», які аб'ядноўваў у 1911 г. сорок пяць чалавек.

Паводле перапісу 1926 г. на Беларусі пражывала 14 тыс. латышоў (пераважна ў Віцебскай і Полацкай акругах). Кампактныя этнічныя групы (600—800 чалавек) існавалі ў Магілёўскай і Бабруйскай акругах.

Латышы на Беларусі — пераважна жыхары сельскай мясцовасці. Асноўныя заняткі — земляробства і жывёлагадоўля. Было пашырана рамяство, асабліва піваварэнне і ткацтва.

Колькасць латышоў на Беларусі значна зменшылася ў 30—40-я гг. XX ст. Гэта тлумачыцца актыўнай міграцыяй латышоў у Латышскую ССР. З канца 1950-х гг. колькасць латышоў у Беларусі стабілізавалася. Паводле перапісаў іх налічвалася: у 1959 г. — 2631 чал.; 1970 — 2660 чал.; 1979 — 2617 чал. У 1970-х гг. большасць латышоў жылі ў гарадах. Латышскую мову роднай называе прыкладна палова латышоў Беларусі, аднак у паўсядзённым жыцці выкарыстоўваецца пераважна руская мова, а сярод сельскага насельніцтва яшчэ і беларуская. Паводле перапісу 1999 г. на Беларусі пражывала каля 2,2 тыс. латышоў.

У дачыненні да рэлігіі большасць латышоў пратэстанты-лютэране, невялікая частка — праваслаўныя і католікі.

ЛІТОЎЦЫ. Літоўская меншасць пражывае кампактна на памежжы з Літвой у Воранаўскім і Астравецкім раёнах Гродзенскай і Браслаўскім раёнах Віцебскай абласцей. Таксама існуюць літоўскія пасяленні ва ўсходніх раёнах рэспублікі.

Актыўная міграцыя літоўцаў на тэрыторыю сучаснай Беларусі пачалася ў другой палове XIX ст. (70—90-х гг.). Перад Першай сусветнай вайной на Беларусі пражывала больш за 20 тысяч літоўцаў. Аднак падчас Першай сусветнай і грамадзянскай войнаў колькасць літоўцаў на Беларусі значна скарацілася. Паводле перапісу 1926 г. у БССР пражывала толькі 6564 літоўцы, большасць з якіх у сельскай мясцовасці.

У 20-я гг. XX ст. у БССР налічвалася каля пяцідзiesiąці асобных літоўскіх паселішчаў. Вёска Малькоўка Мсціслаўскага раёна стала цэнтрам літоўскага нацыянальнага сельсавета, дзе яшчэ ў 1906—1907 гг. працавала нацыянальная літоўская школа-сямігодка. У вёсцы Дыманавы Віцебскага раёна дзейнічала адзіная літоўская сярэдняя школа ў БССР.

Дэмаграфічная структура літоўцаў Беларусі зазнала змены ў 30—50-я гг. XX ст. Да Літоўскай ССР у 1940 г. адышла значная тэрыто-

рыя Беларусі (плошча ў 2,6 тыс. км²) з насельніцтвам каля 80 тыс. чалавек (пераважна беларусы і літоўцы). У пасляваенны час літоўцы Беларусі актыўна мігравалі ў Літоўскую ССР. Паводле перапісу 1970 г. у БССР пражывала 8092 літоўцы, а ў 1979 г. — 6993. Большасць літоўскага насельніцтва пражывала ў сельскай мясцовасці. Каля паловы літоўцаў лічылі роднай мовай літоўскую.

Літоўская меншасць Беларусі ў значнай ступені акультурана ў беларускае і беларуска-польскае асяроддзе. Літоўскую мову ведаюць толькі людзі старога ўзросту, якія яе вывучалі ў школе. У рэспубліцы існуюць дзве літоўскія школы, сродкі на якія выдае Літва. Практычна ўсюды, дзе жывуць літоўцы, ствараюцца фальклорныя ансамблі, распаўсюджваюцца выданні на літоўскай мове.

НЕМЦЫ. Нямецкая міграцыя ў краіны Усходняй Еўропы мае працяглую гісторыю і глыбокія карані. Першыя нямецкія мігранты з'явіліся ў ВКЛ у пачатку XIV ст. — дамініканскія і францысканскія манахі заснавалі ў Вільні і Навагрудку дзве каталіцкія царквы. ВКЛ вяло актыўны гандаль з ганзейскімі гарадамі. У Полацку, Троках і Вільні з'яўляюцца нямецкія гандлёвыя двары.

Да XIX ст. міграцыя немцаў на Беларусь была нязначнай. Нямецкія паселішчы набылі новыя назвы і новыя імпульсы да жыцця ў канцы XVIII ст. Імператрыца Кацярына II намагалася замацаваць расійскую дзяржаўнасць у памежных раёнах і асвойваць прыродныя багацці. Імператрыца не магла даць дазвол на засяленне памежных зямель прыгоннымі сялянамі, таму запрашае ў Расію іншаземцаў. Яна выдае ў 1762 г. «Маніфест да іншаземцаў». Аднак маніфест не агаворваў умовы каланізацыі, таму быў не рэалізаваны. У наступным годзе з'яўляецца новы Маніфест, у якім ідзе пералік ільгот і прывілеяў іншаземным каланізатарам. Такія ўмовы перасялення актывізавалі каланізацыю памежжаў Расіі. У асноўным мігравалі нямецкія сяляне з Прусіі, якая была знішчана Сямігадовай вайной. Яны сяліліся ў сельскай мясцовасці і займаліся пераважна земляробствам і жывёлагадоўляй. У працы шырока выкарыстоўваліся капіталістычныя метады гаспадарання. Значная колькасць немцаў пасялілася ў Віцебскай губерні.

Потым адбылося яшчэ некалькі хваляў перасялення. Аднак светная вайна спрычынілася да моцнага змяншэння колькасці немцаў у Беларусі.

Згодна з перапісам 1999 г., у Беларусі налічваецца 3,5 тыс. этнічных немцаў. У 1990 г. была зарэгістравана супольнасць немцаў Беларусі «Відэрбург» з цэнтрам нямецкай культуры. Асноўная мэта гэтага цэнтра — вывучэнне нямецкай мовы, гісторыі і культуры, арганізацыя культурнага дыялога з Германіяй.

АРМЯНЕ. Армяне жывуць на беларускіх землях гістарычна працяглы перыяд. Прынамсі, з XVI ст. гэта можна прасачыць па гістарычных крыніцах. Фактычна гаворка ідзе аб так званай «старой», «гістарычнай» або «традыцыйнай» этнічнай меншасці, якая жыве настолькі доўга, што беларусы ўспрымаюць яе як частку свайго культурнага ландшафту. Неабходна адзначыць цікавы факт: нягледзячы на адсутнасць гістарычнай пераемнасці паміж армянскай абшчынай Беларусі ў дасавецкі і савецкі перыяды (гаворка ідзе пра розныя групы і розныя прычыны і шляхі рассялення ў Беларусі), сімвалічная сувязь існуе і актыўна падтрымліваецца і развіваецца. Большасць сучасных армян прыехала ў Беларусь у другой палове XX ст. — гэта можна назваць другой, новай, савецкай «хвалей» міграцыі. Паводле перапісу 2009 г., у Беларусі пражывала 8512 армян.

Таму можна казаць пра феномен накладання гістарычнай «пазітыўнай» памяці пра беларускіх армян на сучасную суполку армян Беларусі, якая паступова расце і інстытуцыяналізуецца.

У аснове гэтай сімвалічнай пераемнасці ляжыць вядомы наратыў (відавочна надзелены міфалагічнымі рысамі) аб запрашэнні і дзейнасці ў канцы 1750-х — пачатку 1760-х гг. армянскага майстра-ткача Яна Маджарскага, кіраўніка знакамітай слуцкай мануфактуры (персіярыні) па вырабе паясоў, а таксама яго сына Лявона. Дзякуючы актыўнай папулярнасці культурнай спадчыны Беларусі ўнутры ўласнай дзяржавы зараз пра слуцкія паясы і іх вытворцаў у Беларусі ведае калі не кожны чалавек, то, безумоўна, вялікая колькасць. Прысутнасць у беларускім пантэоне культурнай спадчыны сям’і Маджарскіх легітымнае сімвалічнае права на рэальную гістарычную пераемнасць паміж армянамі Рэчы Паспалітай і сучаснай армянскай абшчынай Рэспублікі Беларусь.

Асобныя гандляры і рамеснікі пражывалі на беларускіх землях ВКЛ яшчэ ў XVI—XVIII стст. У ВКЛ і Рэчы Паспалітай армяне былі вядомыя як добрыя ювеліры, апрацоўшчыкі скур, вытворцы зброі і г. д. Яны прыбывалі з армянскіх абшчын Украіны і Польшчы. Самым значным прыкладам уплыву армян на беларускую культу-

ру з'яўляецца дзейнасць бацькі і сына Маджарскіх, якія працавалі на радзівілаўскіх мануфактурах па вытворчасці случкіх паясоў. Па некаторых меркаваннях, узоры на гэтых паясах нагадваюць узоры армянскіх хачкараў (надмагільных пліт). Адзін з першых беларускіх кампазітараў Станіслаў Манюшка меў армяна-беларускія карані.

У працэсе пашырэння бальшавіцкай улады на Беларусі, а таксама ў стварэнні БССР значную ролю адыграў А. Ф. Мяснікоў, армянін, сапраўднае прозвішча якога Мяснікян.

Аднак толькі ў другой палове XX — пачатку XXI ст. адбываецца прыкметны рост колькасці армян у Беларусі: больш за 1,5 тыс. чалавек паводле перапісу 1959 г. і каля 9 тыс. чалавек у 2009 г.

У 1990 г. прадстаўнікі армянскай інтэлігенцыі, якія жывуць у Мінску, стварылі культурна-асветніцкае таварыства «Айастан» (Арменія). У яго ўвайшлі вядомыя людзі: дырэктар ансамбля танца Мамікон Георгіевіч Кіракозаў, дызайнер Лявон Дарбінян, тэатразнаўца Лявон Егаян, архітэктар Армэн Сардараў, актывісты Андрэй і Сяргей Амбарцумяны, Георгій Егізаран і іншыя.

Гэтая супольнасць ставіла перад сабой стандартныя і чаканыя мэты для невялікай этнічнай групы ўнутры іншай культурнай прасторы: вывучэнне армянскай мовы, гісторыі армянскага народа, удзел у культурным жыцці грамадства. З 1995 г. стала дзейнічаць нядзельная армянская школа. Праводзяцца літаратурныя вечары, прысвечаныя вялікім дзеячам армянскай культуры, нацыянальным святам Арменіі. Папулярнасць заваяваў фальклорны ансамбль «Эрэбуні», у складзе якога танцуюць і беларусы.

У Мінску з'явілася Рэспубліканская абшчына армянскай моладзі. Яна правяла ў снежні 2008 г. I фестываль армянскай моладзі Беларусі «Міясін». За ім у лютым 2010 г. адбыўся Другі, а ў красавіку 2012 г. — Трэці фестываль «Міясін». У цяперашні час (травень 2016 г.) ідзе падрыхтоўка да правядзення IV фестывалю.

Акрамя фестывалю адбываюцца армянскія вечарынкi з яркай і маляўнічай праграмай, перыядычна выступае армянскі КВЗ.

У цяперашні час армянскія грамадскія арганізацыі таксама дзейнічаюць у Магілёве — «Масіс», Гродна — «Мусалер» і Бабруйску — «Урарту».

Жыццё армянскай абшчыны Беларусі адлюстроўваюць часопіс «Анів» («Кола») і газета «Міясін» («Разам»), якія выдаюцца ў Мінску. Нядаўна з'явілася інтэрнэт-газета армян Беларусі «Міясін».

Літаратура

1. *Гринблат, М. Я.* Белоруссы. Очерки происхождения и этнической истории / М. Я. Гринблат. — Минск: Наука и техника, 1968. — 288 с.
2. *Лобач У. А.* Этнаграфія Беларусі: вучэбна-метадычны комплекс для студэнтаў / У. А. Лобач. — Наваполацк: ПДУ, 2006. — 328.
3. *Гарбацкі, А. А.* Стараабрадніцтва на Беларусі ў канцы XVII — пачатку XX ст. / А. А. Гарбацкі. — Брэст: Выд-ва Брэсц. дзярж. ун-та, 1999. — 202 с.
4. *Potašenko, G.* The peoples of the Grand Duchy of Lithuania / G. Potašenko. — Vilnius: Aidai, 2002. — 144 s.
5. *Захаркевич, С. А.* Шотландцы в Речи Посполитой середины XVII в. глазами очевидца: дневник Патрика Гордона / С. А. Захаркевич // Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны: навук. зб.: — Мінск: БДУ, 2013. — Вып. 8. — С. 3—9.
6. *Рибикаускаене, В.* Краткий обзор литовской библиографии по исследованиям исторической деятельности армян в Великом Княжестве Литовском / В. Рибикаускаене // Художественная культура армянских общин на землях Речи Посполитой: материалы Междунар. науч. конф. (Минск, 9—11 окт. 2012 г.) / сост. И. Н. Скворцова. — Минск: АртДизайн, 2013. — С. 103—108.
7. *Грыцкевіч, А. П.* 3 гісторыі паселішчаў татар у Беларусі / А. П. Грыцкевіч // Весті АН БССР. — Сер. гуманітар. навук. — 1981. — № 6. — С. 81—89.
8. *Дашкевич, Я.* Армянские кварталы средневековых городов Украины (XIV—XVIII вв.) / Я. Дашкевич // Вірмени в Україні: дорогами тисячоліть: зб. наук. праць. — Львів: Вид-во Львів. музею історії релігії «Логос», 2012. — С. 743—786.
9. *Лилеев, М. И.* Новые материалы для истории раскола на Ветке и Стародубье. XVII—XVIII вв. / собр. М. И. Лилеевым. — Киев: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1903. — XXIV, 278, VI с.
10. *Дернович, О.* Зарождение ВКЛ — до сих пор одна из наиболее спорных тем для историков [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://news.tut.by/society/350417.html>. — Дата доступа: 02.05.2017.
11. *Rok, B.* Mniejszości narodowe i religijne w Rzeczypospolitej w czasach saskich. Sten badań i postulaty badawcze / B. Rok // Między Barokiem a Oświeceniem. Nowe spojrzenie na czasy saskie / pod red. K. Stasiewicza i S. Achremczyka. — Olsztyn: Ośrodek badań naukowych im. W. Kętrzyńskiego, 1996. — С. 71—84.
12. *Niemczykowa, A.* Moje Wilno / A. Niemczykowa // Europa nie prowincjonalna / pod red. K. Jasiewicza. — Londyn-Warszawa, 1999. — С. 96. Цыт. паводле: *Konopacki A.* Życie religijne Tatarów na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI—XIX wieku / A. Konopacki. — Warszawa: WUW, 2010. — 253 s.
13. *Konopacki, A.* Życie religijne Tatarów na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI—XIX wieku / A. Konopacki. — Warszawa: WUW, 2010. — 253 s.
14. *Kot, S.* Polska rajem dla Żydów, piekłem dla chłopów, niebem dla szlachty / S. Kot // Kultura i nauka. — Warszawa: Wyd. Kasy im. Mianowskiego, 1957. — S. 257—282.

15. *Biegańska, A.* In search of tolerance. Scottish Catholics and Presbyterians in Poland / *A. Biegańska* // *Scottish-Slavonic Rev.* — 1991. — P. 37—59; *Biegańska, H.* Wielka emigracja Szkotów w Polsce (druga połowa XVI—koniec XVII wieku): Pr. dr pod kierunkiem prof. dr. J. Pachonńskiego / *H. Biegańska.* — Katowice, 1974. — 300 s.; *Przypisy* — 266 s. // *Bibl. Gł. UŚ w Katowicach.* — Rękopis № 232.

16. *Миллер, А.* Империя Романовых и национализм / *А. Миллер.* — М.: Новое литературное обозрение, 2006. — 248 с.

17. Западные окраины Российской империи / под. ред *А. Миллера.* — М.: Новое литературное обозрение, 2006. — 608 с.

18. *Гарбацкі, А. А.* Стараабрадніцтва на Беларусі ў канцы XVII—пачатку XX ст.ст. / *А. Гарбацкі.* — Брэст: Выд-ва Брэсц. дзярж. ун-та, 1999.— 202 с.

19. *Mironowich, E.* Zmiana struktury narodowościowej na pograniczu polsko-białoruskim w XX w. / *E. Mironowich, S. Tokć, R. Radzik.* — Białystok, 2005. — 172 s.

20. *Тугай, У. В.* Латышскі этнас у сацыяльна-эканамічным і культурным жыцці Беларусі / *У. В. Тугай.* — Мінск: БДПУ, 2003. — 305 с.

21. *Канапацкі, І.* Ях'я Гембіцкі — лідэр нацыянальнага адраджэння беларускіх татараў / *І. Канапацкі* // *Беларус. гіст. часоп.* — 2005. — № 11. — С. 40—47.

22. *Захаркевіч, С. А.* Этнічныя меншасці Беларусі: вопыт сацыяльнай трансфармацыі ў XIX — пачатку XX ст. / *С. А. Захаркевіч* // *Працы гістарычнага факультэта БДУ: навук. зб. / рэдкал.: У. К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.].* — Мінск, 2009. — Вып. 4. — С. 85—93.

ЗАДАННІ І ПЫТАННІ ДА ЗАНЯТКАЎ

(выконваюцца з абавязковым выкарыстаннем адпаведных раздзелаў вучэбна-метадычнага дапаможніка)

Дысцыпліна «Сацыяльна-культурная антрапалогія»

Абагульняючыя пытанні

1. Якія падыходы існуюць для аналізу феномена этнічных меншасцей?
2. Якія міжнародныя акты Новага часу сталі падмуркам для з'яўлення і развіцця еўрапейскай канцэпцыі «абароны правоў этнічных меншасцей»?
3. Чаму Першая сусветная вайна стала пераломнай эпохай для стварэння еўрапейскай канцэпцыі «абароны правоў этнічных меншасцей»?
4. Якія функцыі выконвае Вярхоўны камісар па справах этнічных меншасцей?
5. Якія падзеі канца XX ст. у Еўропе паўплывалі на актуалізацыю праблемы аховы правоў этнічных меншасцей?

Дысцыпліна «Тэорыі этнічнасці і нацыяналізму»

Абагульняючыя пытанні

1. Якім чынам феномен этнічных меншасцей звязаны з канцэпцыямі этнічнасці?
2. Вызначце ролю этнічных меншасцей у этнічных працэсах у гістарычным вымярэнні.
3. Абмяркуйце асноўныя класіфікацыі этнічных меншасцей.
4. Вызначце асноўныя этапы фарміравання канцэпцыі «этнічных меншасцей».
5. Вызначце агульнае і ўнікальнае ў беларускім вопыце абароны этнічных меншасцей у гістарычным вымярэнні і на сучасным этапе ў параўнанні з міжнароднымі тэндэнцыямі.

Дысцыпліна «Права ў сучасным грамадстве»

Пытанні да абмеркавання

1. Права этнічных меншасцей і сістэма правоў чалавека.
2. Палітыка ЕС у сферы этнічных меншасцей.
3. Магчымасці інстытутаў Еўрапейскага Саюза па абароне правоў этнічных меншасцей.
4. Значэнне актаў Савета Еўропы ў абароне правоў этнічных меншасцей.
5. Пытанні міграцыі ў прававых актах ЕС, СЕ, АБСЕ, ААН.
6. Міжнароднае права і барацьба з дыскрымінацыяй.
7. Роля Арганізацыі па бяспецы і супрацоўніцтве ў папярэджанні і ўрэгульванні міжэтнічнай напружанасці і канфліктаў.
8. Доступ этнічных меншасцей да вышэйшай адукацыі (на прыкладзе канкрэтнай краіны).
9. Пытанні этнічных меншасцей у прававой традыцыі Беларусі.

Індывідуальнае заданне

Падрыхтуйце паведамленне аб прававым палажэнні этнічных меншасцей у канкрэтнай еўрапейскай краіне, звярнуўшы ўвагу на наступныя пытанні:

- этнічная структура насельніцтва краіны (гісторыя складвання і сучасны стан);
- удзел краіны ў міжнародных дагаворах па пытаннях правоў чалавека ў рамках сістэмы ААН, а таксама на рэгіянальным узроўні (з ліку прыведзеных у дадзеным дапаможніку);
- канстытуцыйна-правовыя гарантыі правоў этнічных меншасцей;
- моўныя правы прадстаўнікоў этнічных меншасцей;
- правы ў сферы адукацыі (на розных узроўнях).

Вучэбнае выданне

Этнічныя меншасці ў Еўрапейскім Саюзе

Асноўныя правовыя крыніцы

Вучэбна-метадычны дапаможнік

Адказы за выпуск *Н. Г. Шчарбакова*

Дызайн вокладкі *Л. І. Мелава*

Камп'ютарная вёрстка *М. С. Чычынай*

Карэктары *В. Р. Ермаковіч, А. Ф. Каравай, Н. Б. Кучмель, В. С. Ярмак*

Падпісана ў друк 30.08.2017. Фармат 60×84 ¹/₁₆. Папера афсетная.
Рызаграфія. Ум. друк. арк. 17,20. Ул.-выд. арк. 13,88. Тыраж 100 экз. Заказ 487.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства

«Выдавецкі цэнтр Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/159 ад 27.01.2014,
№ 2/63 ад 19.03.2014. Вул. Чырвонаармейская, 6, 220030, Мінск.